

**ЧОРНОМОРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ**

На правах рукопису

УДК 81'1(811.112.2 +811.161.2):165.194(043.5)

ЖИГОРЕНКО Ірина Юріївна

**КОНЦЕПТ *КОХАННЯ* У СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ТА
УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ: ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ТА
ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ**

Спеціальність 10.02.15 – загальне мовознавство

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Науковий керівник:
доктор філологічних наук,
професор
Науменко Анатолій Максимович

Миколаїв – 2011

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ДИСКУСІЙНЕ ТА УСТАЛЕНЕ В ТЛУМАЧЕННІ	
ТЕРМІНА «КОНЦЕПТ»	14
1.1. Таксономія концептів і місце в ній концепту КОХАННЯ	15
1.2. Місце концепту КОХАННЯ в мовній і концептуальній картинах світу	18
1.3. Теоретичні засади концептології в німецькому мовознавстві	21
1.4. Дослідження концепту КОХАННЯ українськими та російськими мовознавцями	24
1.5. Дослідження концепту LIEBE в Німеччині	33
1.6. Шарова структура концепту КОХАННЯ	36
Висновки до розділу 1	41
РОЗДІЛ 2. ПОЛЬОВА СТРУКТУРА КОНЦЕПТУ <i>КОХАННЯ</i>	47
2.1. Методологічні основи дослідження	48
2.2. Базовий складник концепту. Семантика «кохання» в німецькій і українській лексикографії	50
2.3. Структура номінативного поля “Liebe“	64
2.4. Профільний складник концепту. Метафорична реалізація концепту КОХАННЯ	76
Висновки до розділу 2	89
РОЗДІЛ 3. ПРАГМАТИКО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ	
КОНЦЕПТУ <i>КОХАННЯ</i>	96
3.1. Функції номінантів базового шару	96
3.1.1. Особливості використання синоніма “Leidenschaft /страждання, пристрасть“	96
3.1.1.1. Страждання жіночі	99
3.1.1.2. Страждання чоловічі	103

3.1.2. Особливості використання синоніма “Lust /задоволення, пристрасне бажання“	109
3.2. Функції номінантів периферійного шару	111
3.2.1. Особливості використання асоціату “Seele /душа“	111
3.2.1.1. Гендерний підхід до аналізу лексики	120
3.2.1.2. Тлумачення чуттєвості жінки	121
3.2.1.3. Тлумачення чуттєвості чоловіка	127
3.2.1.4. Тлумачення взаємин «чоловік-жінка» через душевні переживання.....	134
3.2.1.5. Тлумачення зв'язку між душевними муками та розумом	137
3.2.2. Особливості використання асоціату “Gesicht /обличчя“	140
3.2.2.1. Зображення обличчя жінки	140
3.2.2.2. Зображення обличчя чоловіка	151
3.2.3. Особливості використання асоціату “Duft /аромат“	166
3.2.4. Особливості використання асоціату “Augen /очі“	172
3.2.5. Особливості використання асоціату “Haar /волосся“	179
Висновки до розділу 3	182
ВИСНОВКИ	184
ДОДАТКИ	194
Додаток А. Матеріали дослідження німецьких творів	195
Додаток Б. Матеріали дослідження українських творів	206
Додаток В. Результати частотного аналізу лексики	212
Додаток Г. Модель номінативного поля „Liebe“	214
Додаток Д. Деривати лексеми „Liebe“	215
Додаток Е. Кохання у німецьких та українських пареміях	218
Додаток Ж. Кореляти концепту КОХАННЯ як референта метафори	230
Додаток З. Гендерні особливості концепту КОХАННЯ	231
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	233

ВСТУП

Дане дослідження присвячено комплексному аналізу об'єктивації концепту КОХАННЯ в німецькому й українському художньому мовленні. Тема роботи перебуває на перехресті найважливіших дисциплінарних галузей сучасної лінгвістики (лінгвокультурології, лінгвоконцептології, етнопсихолінгвістики, емотиології тощо) і звернена до розгляду вербалізованих уявлень про внутрішній світ людини як носія певної культури в межах антропоцентричної парадигми гуманітарної науки.

Як невіддільний компонент духовної культури, концепт КОХАННЯ при всій своїй універсальності проявляє в різних мовах певну специфіку вербалізації, зумовлену властивою мовцям суб'єктивністю інтерпретації навколишньої дійсності, що становить очевидний інтерес для лінгвістики.

Одне з фундаментальних потужних прагнень людини в подоланні своєї окремоті та самотності, кохання – виступає родовою характеристикою людини як біологічного виду, оскільки змушує триматися разом членів людського роду, клану, родини, суспільства.

Виявлення специфіки мовної реалізації концепту КОХАННЯ необхідне для з'ясування характеру сприйняття й інтерпретації причинно-наслідкових зв'язків подій, що відбуваються і варіюють у мовному колективі.

Концепт КОХАННЯ має досить широкий репертуар різнорівневих засобів мовної об'єктивації, які залишаються у сучасній германістиці і в українському мовознавстві ще мало вивченими, оскільки лінгвісти зупиняються лише на описі або ж аналізі окремих його складових (М. Браун [134], В. Фріч-Реслер [159], А. Гузе [174], П. Хартман [178]) Г. Огаркова [78], В. Ємельянова [35], С. Валіуліна [16], або торкаються зазначеного концепту опосередковано (У. Клетт [209], Е. Ніфре [234], Г. Шефер [265], В. Колесов [50], І. Широкова [117], О. Каштанова [47], С. Мартинек [61], Р. Аюпова [7]).

Доречним бачиться застосування методу комплексного аналізу концепту КОХАННЯ в художній прозі, у якій функціонально й структурно втілюється прагматика тексту, що реалізує себе лише у мовних засобах, а мова, як влучно висловився відомий мовознавець академік Ю. Д. Апресян, виявляється чи не найнадійнішим провідником у внутрішній світ людини щоразу, коли ми маємо справу з цим світом, оскільки закріплює досвід інтроспекції тисяч поколінь протягом багатьох тисяч років, і це значно більше, ніж може запропонувати сучасна психологія [4: 43].

Дії з об'єктивації мовної і концептуальної картин світу у межах будь-якої сфери діяльності здійснюються, як правило, з метою відтворення буття. Процедури метаоб'єктивації (метамодельювання) відтворюються дослідниками з метою виявлення картини світу й репрезентації її як об'єкту вивчення, оскільки такий не існує у вигляді, повністю відкритому для спостереження (Г. Берніні [131], Х. Кемпер [202]). Щоб об'єктивувати власне картину світу, необхідно здійснити її раціональну реконструкцію шляхом «вчитування» картини світу по її слідах у текстах і зафіксувати у формі метамоделі.

Найбільш ретельно розробленим фрагментом мовної картини світу є групи етичних та емоційних концептів (А. П. Бабушкін [8], О. М. Михайленко [70], Ю. Н. Михайлова [71], В. П. Нерознак [76], Є. П. Панасова [81], А. В. Поліна [85], Г. В. Приходько [89], О. Г. Прохвачева [90]), що у свою чергу також дозволяє виділити лінгвоетичну картину світу як предмет окремих досліджень. Цим значною мірою й визначається вибір теми дисертаційної роботи.

Актуальність дослідження пояснюється: 1) необхідністю поглибленого вивчення способів відбиття світогляду в мові як елементі цілісної етнічної самосвідомості мовця в умовах прогресуючого міжкультурного діалогу; 2) наявністю комунікативних збоїв, що відбуваються в силу розбіжності картин світу, є неминучою характеристикою міжкультурного спілкування й потребують лінгвокультурного пояснення.

Роботу виконано в річищі лінгвістичних концептологічних досліджень, присвячених співвідношенню мови, свідомості й культури; вона є спробою комплексного виділення компонентів концепту КОХАННЯ як артефакту німецькомовної та української культур на базі апеляції до художнього тексту.

Мета роботи полягала у виявленні, класифікації, узагальненому аналізі засобів об'єктивації КОХАННЯ в німецькому та українському художньому тексті.

У відповідності з поставленою метою були висунуті такі **завдання**:

- ✓ виділити змістові характеристики концепту КОХАННЯ в концептуальній картині світу представників німецької та української лінгвокультур;
- ✓ на основі положень шкіл конструкційної граматики Ч. Філмора та когнітивної лінгвістики Р. Ленекера визначити й класифікувати концептуальні ознаки лексем «кохання», скласти перелік типових семантичних ролей і фреймових структур, властивих інтерпретаційному полю концепту КОХАННЯ;
- ✓ створити номінативне поле “Liebe“ та схарактеризувати його асоціативну, синонімічну й антонімічну семантичні зони;
- ✓ установити закономірності реалізації концепту КОХАННЯ в процесі метафоричної номінації, виділити стереотипи, гештальти, архетипи, які є основою для формування інтерпретаційного поля зазначеного концепту.

Об'єктом дослідження є концепт КОХАННЯ, вербалізований у німецькому та українському художньому тексті.

Предметом дослідження є універсальні й специфічні характеристики структури лінгвокультурного концепту, способи й засоби мовної реалізації концепту, що спільним впливом реалізують значення «кохання» у німецькомовній та українській лексикографії, в пареміологічному фонді та у мові текстів художньої літератури.

Матеріалом дослідження слугували для німецькомовного блоку: 123 твори епічних жанрів (з них переважна кількість творів належала представникам XX та XIX ст.), крім цього, було залучено 85 оповідань

сучасних німецькомовних письменників з Інтернет-сайту; для створення контрольної вибірки було відібрано 56 текстів на сайті німецької еротичної літератури. Джерелами для вибірки прислів'їв та приказок стали: суцільна вибірка з фразеологічних словників та близько 230 пісень із сайту "10.000 deutsche Volkslieder" [Додаток А].

Для україномовного блоку матеріалами дослідження стали: 137 творів епічних жанрів (з переважною кількістю творів представників ХХ та ХІХ ст.), крім цього, було залучено 60 оповідань сучасних україномовних письменників з Інтернет-сайтів; для створення контрольної вибірки було відібрано 42 тексти на сайтах української еротичної літератури. Джерелами для вибірки прислів'їв та приказок стали: суцільна вибірка з близько 200 пісень із сайту «Українські пісні», прислів'я та приказки зі збірок та сайтів [Додаток А].

Загальний обсяг проаналізованого матеріалу складає майже 500 творів художньої літератури різного розміру (загалом більше 64000 сторінок).

Методи дослідження. Понятійний і методологічний апарат когнітивної лінгвістики перебуває на стадії становлення, існує нагальна потреба в уточненні термінології й у розробці методів концептуального аналізу. Дослідження структури концепту КОХАННЯ здійснено в даній розвідці на основі комплексних методологічних засад, з використанням низки методів та прийомів, необхідних для розв'язання означеної проблеми.

Ключовим методом вивчення став **інтерпретативний аналіз** – основний метод герменевтики, за допомогою якого встановлено характер переломлення концепту в людській свідомості на основі різноманітних засобів його реалізації.

Фреймовий аналіз застосовано для розкриття змісту концепту в художньому тексті; поглиблений **семантично-рольовий підхід** використано з метою системного представлення всебічної реалізації значення «кохання» в структурі художнього тексту.

Контекстуальний аналіз дозволив виявити специфіку функціонування мовних засобів у тексті.

Іншою необхідною складовою став **комп'ютерний аналіз** текстів різних стилів і жанрів. Це дозволило, істотно полегшивши обробку значного обсягу матеріалу, не тільки створити переконливий частотний словник лексики, виділити ключові аспекти світобачення, але й визначити специфіку вербальної репрезентації універсальї мислення на основі моделювання міжтекстового асоціативно-значеннєвого поля концепту КОХАННЯ.

Прийомом зіставлення того, як уживається слово в художньому мовленні, з одного боку, і в повсякденному мовленні, з іншого, став **концептуальний аналіз**: у результаті реконструйовано частину концепту КОХАННЯ, що експлікується в розмовному мовленні [29, 52].

На підставі **аналізу словникових дефініцій** виділено традиційні одиниці когнітивістики (фрейми, сценарії, скрипти), які характеризуються більш чіткою, ніж концепт, структурою.

Виявлення компонентів, що становлять структуру номінативного поля "Liebe" проводилося при ретельному **аналізі оцінної семантики лексичних одиниць** [17, 107, 10, 307], за допомогою яких концепт репрезентується в мові. Для опису семантичних полів використано методи **компонентного аналізу**.

За допомогою **методу моделювання** створено схему номінативного поля "Liebe" та відтворено структуру міжфреймових зв'язків.

Наукова новизна роботи полягає у створенні методики виявлення способів експлікації концептуального змісту мовних одиниць, в роботі обґрунтовано та розвинуто процедури когнітивно-семантичного структурування концепту; вперше змодельовано та описано набір фреймів, до яких входить концепт КОХАННЯ, актуалізованого в німецькій та українській мовах; вперше з'ясовано наповнення слотів у епічних жанрах; продовжено цілісне дослідження провєрбїальних концептів, що враховує когнітивні й семантичні чинники.

Аналіз фразеологічного фонду абстрактного імені «кохання» дозволив встановити набір гештальтів і архетипів, які можуть слугувати інструментом виміру абстрактних сутностей і забезпечать можливість їх внутрішнього і міжмовного зіставлення.

Теоретичне значення дисертації полягає у розвитку основних положень лінгвістичної емотиології, лінгвокультурології й теорії поля стосовно концепту КОХАННЯ в німецькій та українській мовах; в розробці проблем реконструкції концепту на основі мовних даних і збагачені теорії фреймового представлення концепту; вона робить внесок у теорію концептуальної метафори, порівняльний аналіз типів мовних картин світу у синхронії.

Практична значимість дослідження пов'язана зі створенням методики когнітивно-семантичного структурування концепту, яка може бути використана в лексикографічній практиці при підготовці словників фреймового типу, словників, що мають лінгвокультурологічну спрямованість, а також словників прислів'їв та приказок. Результати дослідження можуть знайти застосування при підготовці лекційних і практичних занять з вузівських курсів «Теорії і практики перекладу» (розділи: «Теорія контексту», «Інтерпретативна теорія»), «Загального й зіставного мовознавства» (розділи: «Контрастивний аналіз мовленнєвого акту», «Функціональний підхід у контрастивному аналізі»), «Лексикології» (розділ: «Структура значення слова»), «Аналізу й інтерпретації художнього тексту» (розділи: «Комунікативне (актуальне) членування речення», «Трансформаційний, дистрибутивний, компонентний аналіз»); при створенні спецкурсів з проблем когнітивної семантики, лінгвокультурології, при розробці тематики курсових, дипломних і магістерських робіт.

Апробація роботи. Роботу виконано на кафедрі теорії та практики перекладу і німецької філології Чорноморського державного університету імені Петра Могили у межах її наукової теми «Мовна картина світу та її

відображення у перекладі». Тему зареєстровано в УкрІНТЕІ 28.10.2004, № 0104Н00 9413.

Дисертацію обговорено на засіданні кафедри теорії та практики перекладу і німецької філології Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили, окремі її положення покладені в основу доповідей на конференціях регіонального, всеукраїнського і міжнародного рівнів. Результати дослідження відображені в таких публікаціях:

1. Минькова И. Ю. Концепт «любовь» в фольклоре (в сравнительном аспекте) / И. Ю. Минькова // Динаміка наукових досліджень – 2004 : III Міжнародна наук.-практ. конф., 21-30 чер. 2004 р. : тези доп. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2004. – Том 19. – Проблеми дослідження мови. – С. 44–46.
2. Минькова И. Ю. Структура концепту «кохання» в ідіостилі / И. Ю. Минькова // The Science: theory and practice : Final international scientifically-practical conference, July, 20th – August, 5th, 2005. – Praha: Publishing House “Education and Science“ s.r.o.; Prague, Czechia – Dnepropetrovsk, Ukraine – Belgorod, Russian, 2005. – Vol 31. – Philological sciences. – P. 31–33.
3. Минькова И. Ю. Чому в творі про кохання нема кохання? / И. Ю. Минькова // Актуальні проблеми сучасних наук: теорія і практика : Міжнародна наук.-практ. конф. 1–8 чер. 2005 р. – Дніпропетровськ, 2005. – С. 32–35.
4. Минькова И. Ю. Концепт «Любовь батьків та дітей» в німецькій літературі / И. Ю. Минькова // Нові виміри сучасного світу : I Міжнародна Інтернет-конференція: тези доп. – Мелітополь, 2005. – С. 65–67.
5. Минькова И. Ю. Тесты о любви как эксплициатор концепта «любовь» / Минькова И. Ю. // Культура народів Причорномор'я. – Сімферополь, 2006. – № 82. – Том 2. – С. 21–23.
6. Минькова И. Ю. Концепт «кохання» у німецькій, українській та російській лінгвокультурах (на матеріалі соціопсихологічних тестів) / И. Ю. Минькова // Семантика мови і тексту : IX Міжнародна наук.-практ. конф. – Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2006. – С. 268–271.

7. Мінькова І. Ю. Концепт «кохання» в німецькому та українському пісенному фольклорі / І. Ю. Мінькова // Науковий потенціал світу : III Міжнародна наук.-практ. конф., 18–29 вер. 2006 р. : тези доп. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2006. – Том 12. – Філологічні науки. – С. 66–68.
8. Мінькова І. Ю. Походження поняття «любов» у німецькій мові та його семантика у сучасному німецькомовному просторі / І. Ю. Мінькова // Соціально-економічний розвиток України: європейський вибір : III Міжнародна наук.-практ. конф. студ. та молодих учених, 18 травня 2007 р. : статті. – Мелітополь : МІДМУ ГУ «ЗІДМУ», 2007. – Ч. 1. – С. 246–250.
9. Жигоренко І. Ю. Концепт “LIEBE“ у німецькомовній драмі / І. Ю. Жигоренко // Новітня філологія. – № 15 (35). – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. П. Могили, 2010.– С. 36–58.
10. Мінькова-Жигоренко І. Ю. Семна структура концепту КОХАННЯ в українськомовних та німецькомовних замовляннях // Научные исследования-2011: материалы VII Международной научно-практической конференции по юридическим, философским, филологическим и педагогическим наукам, 16 февраля 2011 г. – Горловка, 2011. – С. 70–73.

Крім того, результати роботи систематично висвітлювались у доповідях на конференціях різного рівня. Останні з них: Щорічна звітна наукова конференція Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (Мелітополь); III Міжнародна науково-практична конференція «Динаміка наукових досліджень 2004» (Дніпропетровськ); Міжнародна Інтернет-конференція «Нові виміри сучасного світу» (Мелітополь, 2005); Международная научно-практическая конференция «Когнитивные и дискурсивные структуры германских языков в социокультурном пространстве коммуникации» (Київ, 2005); IV Міжнародна науково-практична конференція «Динаміка наукових досліджень – 2005» (Дніпропетровськ); Итоговая Международная научно-практическая

конференція «Наука: теория и практика» (Днепропетровск-Белгород, 2005); II Международная научно-практическая конференция «Научный потенциал мира – 2006» (Днепропетровск-Белгород, 2006); III Міжнародна науково-практична конференція студентів та молодих учених (Мелітополь, 2007), Міжнародна науково-практична конференція «Інтеграційні процеси у викладанні іноземних мов: теоретичні засади та прикладні аспекти» (Львів, 2009); VII Международная научно-практическая конференция по юридическим, философским, филологическим и педагогическим наукам «Научные исследования-2011» (Горловка, 2011).

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (357 позицій); дисертація містить 7 додатків (4 таблиць, 5 схем). Загальний обсяг дисертації становить 266 сторінок, з них 193 – основного тексту.

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, її актуальність, визначено мету й конкретні завдання роботи, описано матеріал, прийоми й методи, розкрито наукову новизну та практичне значення дисертаційного дослідження.

У **розділі 1. «Дискусійне та усталене в тлумаченні терміна «концепт»** з погляду когнітивної семантики розглянуто типологічні параметри концепту КОХАННЯ, встановлено місце в таксономії концептів, у концептуальній і мовній картинах світу; досліджено теоретичні засади виникнення концептології в німецькому мовознавстві, починаючи з ХІХ ст. узагальнено новітні підходи в описі концепту LIEBE в Німеччині, концепту КОХАННЯ у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях, з'ясовано особливості його шарової структури.

У **розділі 2. «Польова структура концепту КОХАННЯ»** обґрунтовано методологію дослідження. На основі аналізу німецькомовних та українських словників схарактеризовано базовий складник концепту КОХАННЯ, за допомогою пакету прикладних програм Excel створено частотний словник

лексики, виявлено структуру та побудовано модель номінативного поля “Liebe“. Профільний складник концепту КОХАННЯ розглянуто на матеріалі пареміологічного фонду української та німецької мов, виявлено низку концептуальних метафор і здійснено перелік корелятивів концепту КОХАННЯ як референта метафори.

У розділі 3. «Прагматико-функціональні особливості концепту КОХАННЯ» встановлено семантичні характеристики лексем, що об’єктивують концепт КОХАННЯ в різних жанрах; схарактеризовано фреймові структури; розглянуто функції денотатів базового та периферійного шарів.

На прикладі конкретних іменників продемонстровано значення та особливості функціонування в художньому тексті лексем, що увійшли до складу частотних таблиць, та доведено правомірність співвідношення їх з номінативним полем “Liebe“.

У **Висновках**, крім узагальнення отриманих результатів, сформульовано універсальні складові концепту КОХАННЯ у німецькій та українській мовах, представлено його міжфреймову модель у вигляді системи, що інтегрує взаємопов’язані базові фрейми.

Обсяг джерел проаналізованого матеріалу складає майже 500 творів художньої літератури.

РОЗДІЛ 1

ДИСКУСІЙНЕ ТА УСТАЛЕНЕ В ТЛУМАЧЕННІ ТЕРМІНУ «КОНЦЕПТ»

Загальнолюдська універсалія «кохання», як один із ключових концептів мовної культури неодноразово була об'єктом уваги як зарубіжних, так і вітчизняних (А. М. Руденко [94], Т.В. Рябініна [95], Р. Б. Сабекія [96], Г. Г. Слишкін [101-103], Д. Юревич [123], В.Фреліх [160], Р. Ходель [186], Ж. Ксірау [306] та ін.). Питання залишається актуальним, про що свідчать нові дослідження в цьому напрямку. Так, у Німеччині проходять конгреси, присвячені означеній проблематиці (В.Бойтін [132], А. Гельц [165], М. Офіч [236]), а також проблемам вивчення історичних першоджерел (А. Классен [142], Д. Ельм фон дер Остен [152], К. Зольте-Грессер [276], М. Цайнер [307]). Сектором етики Інституту філософії Російської Академії Наук у 2004–2006 роках було виділено грант на дослідження посткласичних трансформацій феномену кохання, очільником яких став авторитетний філософ Р. Г. Апресян [25].

У повсякденному мовленні ми зазвичай вживаємо слова «високі людські почуття», «любов», «кохання», у вузькому смислі, не підозрюючи про все багатство емоцій, які за цими словами приховано. Варіативність так званих рівнів прояву любові надзвичайно широка за своїми кількісними показниками. Однак найчастіше ми говоримо про платонічне та еротичне кохання, під яким у дослідженні розумітимуться будь-які (як духовні, так і фізичні) стосунки між чоловіком і жінкою як найбільш характерний прояв цього почуття. Висока щільність і різнотипність вербалізації концепту КОХАННЯ пояснюється його психологічною, соціальною та культурною релевантністю для людини [29]. Особливістю кохання є те, що воно не тільки не залежить від волі й розуму людини, але часто суперечить їм; людина робить не те, що бажала би, перебуваючи в спокійному, розважливому стані,

у звичному оточенні, а легковажно віддається стихії божевілля, що нею заволоділа [128].

У різних лінгвокультурах на перший план висуваються такі характеристики кохання, як замилювання й жалість, пристрасть і співчуття – протиставлення пристрасті й ненависті [68]. Здебільшого ці символи культурно універсальні в силу ідентичності покладених у їх основу природно-біологічних, фізіогномічних реакцій людей – представників різних етносів [96].

Концепт КОХАННЯ належить до емоційних концептів, що є лабільними, зазвичай, утіленими в мову фрагментами концептуальної картини світу [29, 78].

1.1. Таксономія концептів і місце в ній концепту КОХАННЯ

Критерії класифікації концептів різноманітні [51, 87]. Концептуальні змісти повсякденного концепту вербалізуються переважно в словах, у цьому випадку спосіб «приписування» інформації подається як згорнутий (*дорогий, милий*). У той час як концептуальні змісти, що входять у концепти інших концептуальних просторів, зафіксованих у висловлюваннях/текстах, подаються «розгорнутим» способом «приписування» інформації (*жалувати, допомагати, нестити*).

Тематичний аспект концептів охоплює, емоційну, освітню, текстову й багато інших концептосфер [111]. Класифіковані за своїми носіями, концепти формують індивідуальні, мікрогрупові, макрогрупові, національні, цивілізаційні, загальнолюдські концептосфери [77, с. 67; 88, с. 270]. Можна виділяти концепти, що функціонують у тому чи іншому видах дискурсу, зокрема: педагогічному, релігійному, політичному, медичному тощо.

Найчастіше вичленовуються так звані «культурні концепти», які і стають об'єктами лінгвістичних досліджень (Л. Грузберг [26], Р. Келлер [208], В. Коллер [211], К. Вілле [303]). Когнітивний складник когнітивно-

семантичної структури таких концептів визначається системою історично сформованих у культурі окремого етносу уявлень про людську діяльність, що відбулися в різних онтологічних ситуаціях (М. М. Маковський [59]).

Як і будь-який інший мовний феномен, концепт КОХАННЯ можна осмислити в категоріях структури, семантики і прагматики. Застосування докладної класифікації концептів, розробленої вітчизняним мовознавцем А. М. Приходьком, дає змогу визначити точно місце будь-якого концепту.

Таксономізація з погляду міри дає можливість визнати концепт КОХАННЯ *непараметричним* ментальним утворенням [88, с. 88], тобто таким, вимірність якого в певних величинах не можлива. Визначити профіль цього концепту можна лише на рівні відчуттів, уявлень і асоціацій, до яких важко застосувати критерії міри. Іншою ознакою непараметричності є слабка вираженість образно-перцептивного компонента. Концепт КОХАННЯ може мати тільки *абстрактне* втілення.

Типологізація концептів з погляду когнітивної семантики, в опозиції «універсальність-специфічність», дає змогу зробити акцент на *наднаціональному* характері концепту КОХАННЯ, який є *універсальним* і, має загальнолюдське значення. Як і всі універсальні концепти, він складається як із категоріальних (філософські і теософські), так і з онтологічних (емоційні, біосоціальні, фізіологічні) ментальних утворень.

Типологічне осягнення концепту КОХАННЯ з погляду прагмасемантики уможлиблює його визначення як *регулятивного* ментального утворення, в якому закладено кодекс життєвих настанов (ідея прескрипції) – орієнтування на певний ідеал, норму, шаблон, що визначають фреймові сценарії та культурні доміанти поведінки людини в соціумі, упорядковують її вчинки та дії.

Наведені вище типи концептів є ментальними утвореннями гіперонімічного порядку, їх гіпонімічні різновиди виокремлюються за когнітивно-семантичним принципом.

Концепт КОХАННЯ належить до концептів *телеономного порядку*, що концептуалізують духовні цінності, які втілюють для людини «моральний ідеал, – ідеал, заради якого варто жити» [88, с. 89]. Ці концепти, так само поділяються на власне-телеономні й емоційно-телеономні. Концепт КОХАННЯ належить до *емоційно-телеономних*. Визначаючи сенс життя людини і являючи собою щось дороге або навіть найдорожче для неї, телеономні концепти є загальнолюдськими феноменами з яскраво вираженим ціннісним складником.

Безпосередньо стосуються психічних і фізіологічних станів людини концепти *антропоморфного порядку*, – які дають змогу найбільш точно встановити місце концепту КОХАННЯ в концептуальній системі мови. Специфіка таких концептів полягає у відображенні здатності людини реагувати на подразники зовнішнього світу і переносити їх на свій внутрішній світ. Тут розрізняють емоційні та фізіологічні концепти.

Емоційні концепти, до яких належить і концепт КОХАННЯ, відображають цілу палітру внутрішніх реакцій людини на актуальний подразник або прояв почуттів у процесі спілкування. Вони є етнічно, культурно зумовленими, складними структурно-смысловими, зазвичай, лексично і/або фразеологічно вербалізованими утвореннями, що конститууються одиницями з позитивним і негативним маркуванням. Для лінгвокультурології такі концепти залишаються одними з основних об'єктів вивчення.

До складу *фізіологічних концептів*, що відображають ідею норми й відхилення від неї, позитивно або негативно оцінюючи фізичний стан людини, без сумніву, належить і концепт КОХАННЯ.

Концепти гуманітарного порядку висвітлюють місце і роль людини в лінгвокультурній і соціодискурсивній картинах світу. Вони поділяються на соціоуніверсальні, етноспецифічні й етносоціоспецифічні. Концепт КОХАННЯ є *соціоуніверсальним*, таким, що відображає універсальний для всього людства спосіб осмислення міжособистісних стосунків.

Аналіз лінгвістичного віддзеркалення стереотипізованої поведінки й мовленнєвих реакцій носіїв німецької та української культур, дав змогу розглядати концепт КОХАННЯ як *лінгвокультурний* і *лінгвокогнітивний*.

1.2. Місце концепту КОХАННЯ в мовній і концептуальній картинах світу

Матеріальною формою, за допомогою якої відображається усвідомлення людиною свого специфічного бачення позамовної дійсності є мова. Тому в лінгвокультурології таке відображення називають мовною картиною світу (МКС) або національно-мовною картиною/ моделлю світу [88, с. 22].

Поняття мовної картини світу, поняття про внутрішню форму мови сягає, з одного боку, теорії тезогенезу Вільгельма фон Гумбольдта та ідей неогумбольдтіанців (Й. Л. Вайсгербер [296-298], Й. Трір [282], В. Порциг [242-244], Г. Іпсен [193, 194], Х. Гюнтерт [172, 173], Ф. Штро [278, 279], Г. Шмідт-Рор [264-266] та ін.), а з іншого, – ідей американської етнолінгвістики (гіпотеза лінгвістичної відносності Сепіра-Уорфа) [28, 118, 119]. Мовна картина світу стала предметом наукового зацікавлення й сучасних українських і російських учених. Зокрема академіка Ю. Д. Апресяна [2-4], А. Д. Белової [10], К. В. Рахліної [92], О. Д. Шмельова [118], О. С. Яковлевої [125] і багатьох інших.

Семантико-прагматичні дослідження мовних одиниць у Німеччині виходять на новий рівень наприкінці ХХ століття (Х. Хелбіг [183], М. Шварц [271], Н. Толксвай [281]), коли когнітивна лінгвістика вже склалася як напрям (В. П. Даниленко [27], Й. А. Стернін [104]), який дає змогу виявити закономірності мовної системи з позицій їхньої зумовленості розумовими способами осмислення онтологічних ситуацій, побачити внутрішню єдність лексико-фразеологічної й граматичної системи мови, детерміновану

світоглядними й культурними чинниками (Х. Брінкманн [135], М. Фляйшер [157], В. Сухаровські [280]).

У контексті концептуалізації й категоризації світу (В. М. Телія [106], Е. Верлен [301]), формування різних структур знання й способів їхньої репрезентації в мові, по-новому розглядається проблема співвідношення значення й змісту слова (Р. Келлер [208], Г. Шефер [254], М. Шварц-Фризель [272], В. Вагнер [292]). Когнітивна лінгвістика, як нова система вивчення мовних явищ, інтегрує отримане раніше знання й переводить його в зовсім іншу площину (Г. Кристіансен [214], Р.Шепард [274]).

Відтворюючи світ у всій його різноманітності й цілісності, мовна картина світу передбачає цілісне відтворення тим або іншим способом стану предметів і явищ навколишнього світу. Не випадково мовну картину світу іноді порівнюють із сіткою, що накладається на наше сприйняття реальності та її оцінку [10, с. 19]. Оскільки МКС складається в повсякденній свідомості певного лінгвокультурного колективу, її ще називають *наївною картиною світу*. Наївна картина світу – це єдина система поглядів, своєрідна колективна філософія, яка нав'язується мовою всім її носіям, універсальний, національно специфічний спосіб концептуалізації світу [3, с. 39]

Оскільки мова впливає на процес і результат пізнання, то мовна картина світу водночас є і компонентом концептуальної картини світу (С. О. Аскольдов [5, с. 268]), яка здійснює (за допомогою мислення) власну категоризацію світу своїми специфічними засобами. Така категоризація дійсності є похідною того рівня пізнання, що мав місце в період виникнення мови (А. П. Юдакіна [122, с. 134]). Отже, мова – це той матеріальний конструкт, за допомогою якого конституюється *концептуальна картина світу* – феномен, який віддзеркалюється у свідомості людини як вторинне існування об'єктивного світу і який є результатом її абстрагуючої діяльності. У кожній природній мові формується власна особлива картина світу, згідно з якою людина буде зміст своїх висловлювань.

Вербальний чинник є інтегративним моментом, який нерозривно пов'язує між собою мовну та концептуальну картини світу. Проте між ними є певні відмінності: перша базується на категоризації дійсності, а друга – на її концептуалізації; мовна картина світу оперує мовними знаками, а концептуальна картина світу – образами й концептами. Разом вони можуть поєднуватися у *фреймі*.

Елементом, що структурує концептуальну картину світу є концепт – оперативна одиниця нашої свідомості. У сучасних дослідженнях концепт сприймається як «базова когнітивна сутність, що дає змогу пов'язувати зміст із уживаним словом» (О. О. Залевська [39, с. 36]). Концепт – це вербалізований культурний зміст, семантична одиниця «мови» культури, планом вираження якої є двосторонній мовний знак; його лінійна довжина практично нічим не обмежена.

Під *фреймом* розуміють ієрархічно організовану структуру інформаційних даних, що акумулює знання про певну стереотипну ситуацію і формує певну понятійну базу мовного й позамовного досвіду.

Однією з найбільш детальних класифікацій фреймів можна вважати класифікацію, розроблену українським мовознавцем С. А. Жаботинською, яка пропонує виокремлювати предметноцентричні, акціональні, партонімічні, гіпонімічні й асоціативні фреймові структури [38].

Один фрейм, але з декількома варіантами «прочитань», може бути розгорнутий у кілька сценаріїв / схем. У структурі сценарія виділяють початкову стадію, послідовність дій і фінальну стадію. Найбільш типовим, найчастіше очікуваним сценарієм є скрипт (Ч. Філлмор [154], Р. Шенк [115]). Фрейм конституюється свого роду категоріальними архетипами, наявними вже в домовному мисленні, об'єктивовані в понятійних категоріях частиномовних систем.

1.3. Теоретичні засади концептології в німецькому мовознавстві

Праці істориків мови доводять, що про взаємозв'язок світогляду, мислення й «духу народу» німецькі вчені заговорили в ХІХ столітті [290, с. 11]. Натхненником однієї з течій німецької філософії того часу – філософської антропології – виступив найвизначніший лінгвофілософ і теоретик мови, засновник теоретичного мовознавства й лінгвістичної філософії мови Карл Вільгельм фон Гумбольдт (1767-1835) [187]. Лінгвістична концепція В. фон Гумбольдта своїм джерелом мала ідеї Й. Гердера (1744-1803) про природу й походження мови [185], а також типологічні класифікації мов Фр. і А. В. Шлегелів [261-263]. На формування поглядів В. фон Гумбольдта вплинули ідеї німецької класичної філософії (І. Кант [203, 204], Й. В. Гете [168], Г. В. Ф. Гегель [182], Ф. Шіллер [258], Ф. В. Шеллінг [256], Ф. Г. Якобі [196]).

У ХХ ст. ідеї В. фон Гумбольдта розвинули так звані неогумбольдтіанці. Неогумбольдтіанство як напрямок найбільш інтенсивно розвивався у 1920-1990 рр. і був пов'язаний з діяльністю багатьох відомих германістів, лінгвофілософів, лінгвосоціологів. Розробкою теоретико-філософської основи нового, ідіоетнічного підходу вивчення мови, як унікального в кожному випадку гносеологічного медіума, займалася група самостійних дослідників, об'єднаних тільки загальним розумінням гносеологічної місії мови, які, однак, не належали до жодної школи або формально організованого лінгвістичного угруповання. Серед неогумбольдтіанців 40-х років ХХ ст. можна назвати Й. Л. Вайсгербера [296-298], Й. Тріра [282], В. Порцига [242-244], Г. Іпсена [193, 194], Х. Гюнтерта [172, 173], Ф. Штро [278, 279], Г. Шмідта-Рора [264-266], Х. Брінкманна [135] та ін. До них був дуже близьким спочатку Г. О. Амманн [259]; а з філософів того часу ідеї, подібні до ідей неогумбольдтіанців висували Е. Касирер [139-141], Х. Юнкер [201], А. Фіркандт [288]. У 50-х рр. ХХ ст. з'явилося ціле покоління молодих

учених (Х. Гіппер [166], О. Бухманн [136], Й. Кноблох [210, 238]), які також дотримувалися неогумбольдтіанських принципів. Певний час їх дотримувалися також Х. Глінц [167], П. Хартманн [178, 179], Й. Ербен [344] та інші члени групи «Мова й суспільство», які згодом розійшлися з неогумбольдтіанцями у філософських або практичних питаннях. У цей же час у Німеччині сформувалися два центри неогумбольдтіанства – Боннський, очільником якого став Й. Л. Вайсгербер (дослідження в руслі граматики, орієнтованої на зміст) і Мюнстерський, на чолі з Й. Тріром (ергологічна етимологія). У 80-х рр. ХХ ст., у період запеклої критики неогумбольдтіанства в Німеччині, народилося третє покоління неогумбольдтіанців – П. Шміттер [267, 268], К.-П. Херберманн [184] і багато інших, що за даними дослідника історії мовознавчих течій О. А. Радченка належали до обох центрів неогумбольдтіанства [91].

У Німеччині Й. Вайсгербера і Й. Тріра вважають також основоположниками структурної семантики [276, с. 10]. Хоч самі дослідники не користувалися таким терміном, брак точного визначення цього поняття не перешкоджав його ефективному використанню [96, с. 13].

Грунтовний аналіз розвитку науки про мову в Німеччині 20-30 р. ХХ ст., і спроба об'єктивної оцінки діяльності вчених цього періоду подано в кандидатській дисертації М. А. Дем'яненко [31, с. 20]. За спостереженнями дослідниці, «прихильники «нової» філософії мови апелювали до теоретичної спадщини Й. Гердера, але головним чином – В. Гумбольдта, базисні положення мовної філософії якого вони взяли за основу, насамперед, тезу про мову як «енергейю». У центрі уваги молодого покоління філософів мови були і концепція внутрішньої форми мови, і формула світогляду, й інтерпретація видатним німецьким мислителем духу мови й духу народу [31, с. 13].

Предметом вивчення у сфері філософії мови неогумбольдтіанцям слугували ідіоетнічна семіотика, мова як світ-посередник, польова теорія опису мови, мовні освоєння фрагментів світу (Zugriffe) й акти автономної творчості мови (Ausgriffe), проблема відтворення світу за допомогою слова

(*Worten der Welt*), мовні значущості (*Geltungen*), три типи мовної філософії – антропоцентризм, етноцентризм і глотоцентризм (*Anthropozentrismus, Ethnozentrismus, Glotozentrismus*), мовне світотворення (*sprachliche Weltgestaltung*). Розробляв концепцію мовного світотворення Л. Вайсгербер упродовж 60 років: із середини 20-х до середини 80-х рр., що знайшло своє висвітлення більше ніж у 400 його роботах, серед них і найвідоміші, у яких йшлося про формування духу народу за допомогою мови [296, 298].

Представникам нової філософії мови були добре відомі й «Курс» Ф. де Соссюра, й положення Празької школи структуралізму. Але віддавши перевагу філософській рефлексії мови В. Гумбольдта й соціологічному конструкту «спільності» власної національної школи, вони не пішли за Л. Вайсгербером – науковцем, за що їм постійно дорікали повоєнні критики у ФРН [31, с. 14].

Після того, як позитивізм перестав бути об'єктом наукової критики, науково значущими стали ідеалістичний напрямок, представниками якого біли романіст К. Фосслер [290] і філософ Е. Касирер [139], а також екзистенціальний, персоніфікований мовознавцем Л. Вайсгербером і прихильником реальної політики Г. Шмідт-Рором [265].

Запозичивши ідеї В. Гумбольдта й розвиваючи їх відповідно до умов і потреб свого часу, Л. Вайсгербер – один з головних творців теорії «рідна мова – мовне співтовариство», зберіг вірність ідеї (материнської) мови німецького етносу й, на відміну від Г. Шмідт-Рора, не піддався «расовій» спокусі нацистської ідеології [31, с. 20].

Теорія, створена Л. Вайсгербером і його однодумцями, на півстоліття озброїла європейських лінгвістів концепцією розвитку й саморозвитку материнської мови з її картиною світу, способом мислення, з її архівуючою і творчою функціями. Іншою заслугою Л. Вайсгербера є те, що він зробив філософію мови самостійною дисципліною в європейській лінгвістиці, якою вона не була до нього [31, с. 22].

Визнаючи високий авторитет Л. Вайсгербера як автора глибокої й тонко розробленої концепції мовної картини світу, сучасні вчені не можуть, однак, прийняти його ідею про те, що влада рідної мови над людиною абсолютно непереборна [31].

1.4. Дослідження концепту КОХАННЯ українськими та російськими мовознавцями

Концепту КОХАННЯ в українському та російському мовознавстві присвячена низка дисертаційних робіт, численні статті в наукових часописах.

У дисертації українського мовознавця Г. А. Огаркової розглянуто вербалізацію концепту LOVE в англійській мові як складника наукової та наївної картин світу [78]. На думку дослідниці філософські та наукові уявлення, систематизовані в межах різноманітних концепцій, є універсальними, точнішими та детальнішими, на відміну від наївно-мовних. В англійських філософських працях науковцем виявлено різноманітні класифікації кохання за суб'єктом (*parental, mating love*), об'єктом (*eros, philia, agape*), природою почуття (*spiritual love, deficiency love*). З'ясовано, що пріоритетний ціннісний статус в англійській філософській картині світу має концепт *agape*, який із суто філософського перетворився тут на предмет теоретизування в межах інших дисциплін: медицини, етики, релігієзнавства, психології тощо. Авторка підкреслює вагомість ціннісного статусу концепту *consummate love* у психологічній картині світу, який є ідеалізованим конструктом «ідеального кохання» з трьома обов'язковими компонентами: *intimacy, passion, commitment*.

Наївні уявлення про кохання у роботі Г. А. Огаркової проаналізовано на основі їх експлікації у повсякденному мовленні, пареміологічному фонді, публіцистиці. Виявлено, що в англійській наївній картині світу концепт LOVE є нерозчленованим цілим, яке має ознаку дуальності – наявності двох

протилежних ключових ознак, що веде до диференціації між концептами REAL/TRUE LOVE та INFATUATION.

У ціннісному аспекті найбільш високий статус має концепт REAL/TRUE LOVE (остаточна цінність), інструментальною цінністю може виступати концепт INFATUATION, інгерентно негативний ціннісний статус має концепт POSSESSIVE LOVE, який протистоїть основним цінностям англо-американської культури.

Досліджуючи образний вимір концепту LOVE, дослідниця виділила 36 концептуальних метафор, які є основою як для відтворення мовленнєвих актів стосовно кохання, так і для створення нових, індивідуальних образів. Встановлено набір стійких асоціатів із явищами природи, з видами людської діяльності, з фізіологічними станами людини та живими істотами.

На підставі виділення в сучасній англomовній психології окремих «стилів» LOVE Г. А. Огаркова схарактеризувала психологічні портрети п'яти типів мовних особистостей з типовими мовленнєвими стратегіями, розглянула типові ситуації спілкування, виокремила основні жанри комунікативної взаємодії, проаналізувала стильові реєстри та емоційну тональність спілкування [78].

Інша українська дослідниця О. В. Ємельянова у дисертації, присвяченій аналізу мовленнєвого вираження статусу адресата в художньому дискурсі закоханих, проаналізувала особливості реалізації бінарної антропоцентричної опозиції «адресант–адресат» в англomовному художньому дискурсі [35].

На підставі застосування положень сучасної прагма- та соціолінгвістики, теорії дискурсу, теорії мовленнєвих актів, теорії мовної особистості науковець виявила особливості діалогічного дискурсу закоханих; дослідила взаємозв'язок між рольовим модусом і комунікативною позицією адресата-закоханого/закоханої й характером мовленнєвого вираження статусу; здійснила класифікацію вербальних і невербальних засобів комунікації, з'ясувала специфіку мовленнєвого вираження статусу адресата-закоханого/закоханої в аспекті семантики його/її респонсивних

висловлювань, залежно від характеру ініціюючого мовленнєвого акту, який ініціюється.

О. В. Ємельяною проаналізовано комунікативну опозицію «адресант – адресат», яка віддзеркалює нестабільність і невірноваженість позицій двох головних антропокомпонентів акту комунікації, де мовець виступає суб'єктом, що здійснює вплив, а адресат – інгерентним (за своєю суттю) об'єктом впливу та суб'єктом мовленнєвої взаємодії.

Комунікація між закоханими, яка належить до контактного, безпосереднього, усного, діалогічного, побутового, міжособистісного, неофіційного, неформального, відкритого, ініціативного, довготривалого спілкування, характеризується певними особливостями. Емоційно насичене почуття кохання експлікується в мовленні закоханих за допомогою інклюзивного займенника *we*, оцінних і okazіональних звертань, okazіоналізмів, особливих жартів, зрозумілих лише для двох, цитуванні любовної поезії та пісень.

Мовленнєве вираження статусу адресата як віддзеркалення його комунікативних прав і обов'язків, зумовлених низкою чинників, серед яких найбільш вагомими є рольовий модус адресата, його комунікативна позиція, тип реалізованого адресантом мовленнєвого акту, конвенції, що регулюють процес інтеракції, характеризується рівністю, зверхністю чи підпорядкованістю.

Мовленнєве вираження статусу адресата-закоханого/закоханої (рівність, зверхність, підпорядкованість), репрезентоване за допомогою відповідних вербальних і невербальних засобів, корелює з актуалізованою адресатом комунікативною позицією (модель *ego*-станів за Е.Берном): Дитини, Батька, Дорослого.

Рівність статусу адресата-закоханого/закоханої – характерна риса кооперативного типу інтерактивності, маркованої на вербальному й невербальному рівнях комунікації.

Зверхність чи підпорядкованість статусу адресата-закоханого/закоханої свідчить про наявність конфліктної мовленнєвої взаємодії, але може також характеризувати й кооперативне спілкування за умов визнання адресатом домінування комунікативної позиції адресанта, що доводить дієвість чинника влади в коханні. Зверхність статусу адресата характеризується вживанням директивних мовленнєвих актів: наказів, вимог, заборон; менасивів, експресивів іронії, образи, що супроводжуються невербальними маркерами переваги. Підпорядкованість статусу адресата-закоханого/закоханої експлікується шляхом уживання реквестивів (прохань, умовлянь), етикетних експресивів (подяк, вибачень), промісивів (обіцянок, присягань), маркованих на невербальному рівні за допомогою фонаційних (тихий, покірний, невпевнений тон мовлення), кінесичних (похилена голова, сполоханий погляд) індексів.

Ступінь активного впливу адресата-закоханого/закоханої на перебіг інтеракції проявляється у свідомому виборі напрямку особистісного реагування, що в мовленні оформлюється як реакції-прийняття, реакції-неприйняття інтенціонального змісту адресантних висловлювань, які ініціюються, чи темпоризації. Спектр можливих реакцій безпосередньо залежить від спонукальної сили попереднього висловлювання, що ініціюється: чим вона більша, тим менше можливостей для «маневрування» має адресат-закоханий/закохана, і, навпаки, чим менша спонукальна сила першої репліки, тим більше можливостей у продуцента респонсивного висловлювання при виборі реакції-відповіді.

Найбільш преференційними для успішної мовленнєвої взаємодії між закоханими можна вважати реакції-прийняття. Вони характеризують кооперативний тип інтерактивності, маркером якого зазвичай виступає паритет статусу адресата-закоханого/закоханої. Реакція-прийняття як показник підпорядкованості статусу адресата-закоханого/закоханої свідчить про свідоме погодження адресата зі своєю субординованою позицією, тобто про дієвість чиннику влади в коханні.

Темпоризація як тип реагування, під час якої адресат-закоханий/закохана не висловлює відверто свого ставлення до інтенціонального змісту висловлювання, яке ініціюється, може свідчити як про симетричність, так і про асиметричність статусу адресата, що безпосередньо пов'язано з типом мовленнєвого спілкування – кооперативним чи конфліктним.

Реакції-неприйняття з боку адресата-закоханого/закоханої тяжіють до класу найменш преференційних респонсивних висловлювань, оскільки вони суттєво загрожують «обличчу» співрозмовника.

Виокремлення ввічливих і неввічливих відмов відзеркалює факт наявності кооперативного й конфліктного типу мовленнєвої взаємодії між закоханими, що позначається на характері мовленнєвого вираження статусу адресата-закоханого/закоханої – симетричності чи асиметричності.

У дисертаційній роботі російського мовознавця С. В. Валиуліної, присвяченій вивченню засобів репрезентації емоції «пристрасть» як фрагменту російськомовної картини світу виявлено, що емоція «*пристрасть*» на всіх етапах розвитку любовних взаємин має однакові набори репрезентантів. Семема *пристрасть* позначає поняття, що відрізняється від понять синонімічного ряду *захоплення*, *закоханість*, *кохання*.

Семантичний простір семени *пристрасть* охоплює дефініційні ознаки семени *пристрасть*, ознаки емоційного стану суб'єкта *пристрасті*, образні ознаки, симптоматичні прояви емоції «*пристрасть*». Дефініційні ознаки, ознаки емоційного стану суб'єкта *пристрасті* й образні ознаки, маніфестовані лексичними одиницями, які несуть інформацію про базову емоцію «*пристрасть*», що зберігається в свідомості російськомовного колективу. Невербальна поведінка, зафіксована мовними засобами, є об'єктивним показником сильного емоційного переживання суб'єктом *пристрасті*.

У репрезентації емоції «*пристрасть*» особливу роль відіграють образні ознаки, оскільки метафора маніфестує неповторність і силу емоційного переживання *пристрасті*. Ділянкою-джерелом виявленої концептуальної метафори виступають ознаки стихій, предметів, речовин, рослин, живих істот (тварини, птаха, людини), простору й часу. Найбільш частотними метафорами є метафори вогню, води, атмосферних явищ, характерних людських рис.

Структура семантичного простору семени *пристрасть* представлена різноманітними лексико-семантичними групами. Найбільшою одиницею структуризації є фрейм-структура, що реалізує ситуацію емоційного переживання *пристрасті*, яка зафіксована в свідомості носіїв російської мови [16, с. 17].

Російським дослідником І. О. Широковою при дослідженні творів О. С. Пушкіна та їх німецькомовних перекладів виявлено два базових фрейми концепту КОХАННЯ. Фрейм 1 «кохання-щастя», Фрейм 2 «кохання-нещастя». Імена фреймів умовні, відображають позитивний і негативний аспекти загального змісту концепту. При виокремленні цих фреймів дослідниця користувалася методом А. Вежбицької, яка поділяє всі прототипові сценарії емоцій на позитивні й негативні (погані і добрі події). Дані, отримані І. О. Широковою, підтверджують справедливість цього підходу: для концепту КОХАННЯ в творах О. С. Пушкіна характерні бінарні опозиції. Деталізація структури кожного фрейму відбувалася на основі аналізу віршованих контекстів і порівнянні їх з німецькомовними перекладами [117, с. 17].

Особливу увагу дослідниця приділила тлумаченню слоту «кохання-пристрасть/*Liebe-Leidenschaft*», який вона вважає частиною асоціативного шару концепту, що так само представляє емоційний компонент його смислової структури. Пристрасть може оцінюватися як позитивно, так і негативно, тому цей слот характеризує паралельно обидва фрейми.

У негативному аспекті пристрасть розглядається як зла сила, що змушує страждати. Вона спроможна наказувати, гратися з душею. Кохання-пристрасть уподібнюється до спеки (*Hitze, heiß, schüren*), реалізується в метафорі рідини (*kochendes Wasser*); всевладна сила пристрасті втілюється в образах неволі (*Sklaverei, Weben*), розумової хвороби (*Wahn*), невизначеної сили (*Zauberweben, bestürmen*).

І. О. Широкова виділила групи слотів у кожному з двох фреймів (32 та 28 відповідно), розглянувши їх на асоціативному, образному й оцінному рівнях. У фреймі «кохання-щастя» містяться слоти: *асоціативний рівень* – щастя, блаженство, розчулення, насолода, захват, бажання, пристрасть, нудьга, хтивість, закоханість, радість, хвилювання; *образний рівень* – тварина, рідина, вогонь, прохолода, солодкість, пробудження, птах, повітря, чари, квіти, сонце; *оцінний рівень* – мрія, дар, благо, таїна, миттєвість, винагорода. Так само була представлена структура другого фрейму – «кохання-нещастя / Liebe-Unglück».

Дослідниця дійшла висновку, що обидва фрейми перетинаються, утворюючи повну модель концепту. Суміщення відбувається на трьох виявлених рівнях: асоціативному, образному й оцінному, що пояснює різноспрямованість і мінливість емоції кохання.

Розглядаючи семантизацію кохання, російський мовознавець С. Г. Воркачев визначає такі ознаки цього концепту: цінність, бажання, емоційна оцінка, невмотивованість вибору об'єкта, індивідуалізованість об'єкта, гармонія, каритативність (почуття самовідданої прихильності), статевий потяг, гармонія [22, с. 190].

Подібно до цього російська дослідниця Л. Є. Вільмс виділяє властивості лінгвокультурного концепту на основі аналізу словникових статей російської і німецької мов (глибина, сила, інтимність, вибірковість, тепло, повага, пристрасть, самовідданість, страждання, відданість, спрямованість, непередбачуваність) [18, с. 20-21]. Науковець доходить висновку, що в дискурсах з семантикою «кохання» можна виділити моделі

суб'єктно-об'єктних відношень ізоморфні моделям, створеним у філософських, політологічних і соціологічних дискурсах.

Російський мовознавець О. Є. Каштанова дослідила лінгвокультурологічну специфіку поняття «любов» на матеріалі російської мови. Нею виявлено п'ять основних семантичних паралелей, що характеризують головні світоглядні напрямки в осмисленні кохання в російській філософії – Бог, родина, воля, пристрасть, смерть. На основі аналізу словникових дефініцій у роботі виділені константні ознаки переживання закоханої особи: цінність об'єкта почуття, інтерес до об'єкта почуття, характеристика почуття, взаємність почуття, однобічність почуття, перевага об'єкта почуття, статевий потяг, форми прояву почуття, моральність почуття, інтимність, задоволення, спільність, підстава вибору об'єкта почуття [47, с. 12].

У докторській дисертації російського дослідника М. О. Красавського докладно проаналізовано динаміку розвитку емоційних концептів у німецькій і російській лінгвокультурах, серед яких важливе місце посідає й концепт КОХАННЯ. Робота є вагомою з погляду використаних у ній методів дослідження. Зокрема, застосування динамічного підходу автор вважає нагальною потребою, оскільки концептосфера емоцій, складником якої він вважає концепт КОХАННЯ, є найбільш пластичною, відкритою й швидко мінливою мовною підсистемою, що оцінно кваліфікує буття людини. Крім того, науковцем започатковано вивчення проблеми зв'язку понять «доля» - «щастя» - «кохання», яку він намагається розв'язати у філософсько-філологічному аспекті [52].

Серед інших праць російських мовознавців, присвячених дослідженню концепту КОХАННЯ, привертають увагу роботи В. І. Постовалової, яка зіставила словникові дефініції лексичних одиниць, що репрезентують КОХАННЯ в російській і англійській мовах [87], О. Ю. Балашової, котра вивчила зв'язок концептів КОХАННЯ й НЕНАВИСТЬ у російській і американській мовній свідомості [9].

Амбівалентність концепту КОХАННЯ (за наслідками асоціативних експериментів) встановила С. В. Мартинек. Результатом дослідження цього науковця стало виявлення семантичних кореляцій між існуючими в українській мові двома близькими, але не тотожними за значенням словами «любов» та «кохання», корелятом яких у російській мові є слово «любов». Іншим досягненням слід вважати експлікацію амбівалентності концептуального змісту, що співвідноситься зі словами «любов» і «кохання» носіями української й російської мов при дотриманні принципу психологічної релевантності [61].

Моделювання антонімічних семантичних полів «ненависть» та «кохання» дало змогу Р. А. Аюповій на теоретичному рівні підтвердити загальноприйняту думку про те, що кохання передбачає прояв інтересу й турботи, щиросердний відгук, виявлення почуттів. Воно надає й підсилює відчуття повноти життя [7]. Це процес самовідновлення й самозбагачення, потреба людини в подоланні своєї окремоті, своєї самотності, найбільш фундаментальний потяг, це сила, що змушує триматися разом представників людського роду, членів клану, родини, суспільства. Невдача в його досягненні призводить до божевілля або знищення себе й інших.

Кохання – важлива категорія для дослідження вже тому, що без нього не може створюватися моральний образ людини, не відбувається нормального розвитку; в психоаналізі кохання є критерієм для виявлення особистісного зростання й формування – «немає такого психоаналітика, який би не звертався до цієї теми» [123].

Крізь призму національного менталітету як культурної домінанти, що характеризується особливою лінгвістичною й культурологічною цінністю, розглянуто концепт КОХАННЯ відомим російським ученим В. В. Колесовим [50].

Українськими та російськими вченими докладно вивчені ознаки концепту КОХАННЯ, визначено його лексикографічні характеристики, зіставлено особливості любовного дискурсу з політологічним, соціологічним,

філософським. За допомогою використання теорії мовленнєвих актів класифіковано вербальні й невербальні засоби комунікації. Виявлено світоглядні напрямки в осмисленні «кохання» й константні ознаки почуття закоханої особи. Розмежовано концептуальний зміст, що співвідноситься зі словами одного синонімічного ряду: «кохання», «пристрасть», «закоханість», «любов».

Сформульовано два базові фрейми, які, проте, визначено лише узагальнено («щастя» та «нещастя»), через що вони не здатні вмістити значної низки метафоричних моделей, таких, наприклад, як «кохання зле», «від любого пана люба й рана», «з коханим і на льоду хліба знайду» тощо.

Наукові праці, у яких концепт КОХАННЯ розглядається в лінгвокультурологічному аспекті, носять переважно філософсько-філологічний характер і не є системними.

1.5. Дослідження концепту LIEBE в Німеччині

Найбільш поширені в німецькій мові загальнотеоретичні дослідження дискурсу LIEBE, проведені С. Бунг [137], К. Ланге [217], С. Піч [241], П. Шенбергером [269], А. Вебером [294], Н. Вербером [300] та ін.

Часто концепт LIEBE вивчався в ідіюстилях Гете, Шторма, Рільке, Музіля, Готшеда, Мушга та ін. (Е. Дай [150], І. Греббе [169], М. Ягонак [197], А. Майнберг [223], Ж. Мюллерс [232], Б. Пушманн-Наленц [245], М.-Н. Кеваль [247], Х.-П. Швандер [270], М. Версарі [285], К. Везовіч [286], Й. Вагнер [291], К. Уілсон [305]). Крім нової оцінки історичного розуміння концепту LIEBE, такі роботи нерідко містять спроби виявлення зв'язку концепту ПЛАТОНІЧНОГО КОХАННЯ й концепту СУЧАСНОГО КОХАННЯ методом протиставлення, що є вагомими імпульсами для розв'язання поставленої проблеми в стилістичному й семантичному аспектах.

Своєрідним напрямком є дослідження мовної реалізації ключових понять лексичних полів «кохання-смерть-страждання» (У. Дрекол [148],

Б. Елінгер [237], М. Замбаніс [252] та «кохання-шлюб» (М. Браун [134], У. Клетт [209], Е. Ніфре [234], Г. Засе [253], І. Шперк [277]).

Не залишилася поза увагою дослідників і семантика еротичної літератури. Лінгвоетнічне відображення кохання в етиці сексуальних стосунків детально розглянуто Р. Баумгартом [128], С. Хефті [181], Р. Мюллер-Фергуль [231], Т. Вальтером [293]. Питання одночасного розвитку теорії комунікації, стилістики й психологічних поглядів на інтимні стосунки висвітлене в роботі А. Вебера [294].

Давно традиційним став напрямок, що вивчає концепт LIEBE в історії німецької літератури. Принципи побудови змісту мінезангу проаналізовано В. Хаубріксом [180]. На матеріалі середньовічних романів досліджено мотив кохання та сформульовано концепції кохання В. Фріч-Реслером та А. Кек [159, 206].

Мову любовних взаємин у зв'язку з концепцією індивідуалізації на значному фактичному матеріалі, що охоплює майже дві сотні років, досліджено Б. Ханзель [177]. Дискусійними щодо поглядів дослідниці можна вважати філологічні роботи авторитетного соціолога-мовознавця Нікласа Люмана, який довів, що розвиток концепції індивідуального кохання після XVII століття передбачав, з одного боку, суцільну індивідуалізацію (кохати можна тільки одну конкретну людину й тільки один раз), а з іншого – суцільну узагальненість, що базувалася на універсальності кохання й пов'язаного з ним ідеалом краси (Н. Люман [218, 219]).

Значна частина літературно-наукових праць присвячена детальному вивченню еволюційних тенденцій на тлі сексуальної лібералізації наприкінці XX ст. (В. Фаульштіх [153], К. Паксманн [240], С. Відулич [287], Б. Віллі [304]).

Поєднанням філософії, зображувальних стратегій стилістики й риторичного мистецтва можна вважати праці Г. Юнгера [200], С. Маасен [221], М. Версарі [285] та М. Цайнер [307]. З одного боку, автори роблять акцент на вивченні зображальних засобів чуттєвості, а з іншого –

розглядають соціальну проблематику еротики. Дослідження функцій кохання актуалізують насамперед все важливі питання щодо взаємин мистецтва, життя, етики та їх комплексних варіацій (А-К. Райф [248], Х. Шеманн [257], Б. Унгер [283]).

Заслуговує на увагу ще один новий аспект досліджень: останнім часом німецькі вчені вивчають концепт кохання шляхом одночасного зіставлення в різних видах мистецтва. Олівер Яраус, охопивши значний проміжок часу, зіставляє мотив страждання в літературі (1774–1997), еротичному кіно та радіовиставах (1961–2002) [198]; Г. Вебер не лише обґрунтовує власні спостереження (ідентичність методів зображення сексуальності і насильства), а й подає оцінку впливовості наративної та естетичної функцій Ероса й Танатоса в мистецтві [295].

Літературу, філософію й мистецтво живопису намагаються поєднати автори нової монографії К. Ентъенс, А. Дорн, Ф. Густ, Ю. Хопф, Ф. Лакатен, М. Рінк [212] і подати інтерпретацію міжособистісних стосунків, які вони розуміють під сполученням «концепт LIEBE».

Деякі роботи представляють оновлений погляд на методи використання концепту LIEBE як засобу створення напруженості: у драмі (Ф. Функе [161]), у текстах оперних творів (А. Гузе [174]), у пісенних шлягерах (М. Хальберг [176]), у дитячих казках (Дж. Лютге [220]).

Німецькими науковцями проведено значну роботу щодо виявлення особливостей концепту LIEBE. Детально вивчено дискурсивні характеристики ідіостилів окремих письменників. Однак ці пошуки велися або з використанням філософського й соціологічного підходів, або були спрямовані на поглиблене вивчення риторичної та стилістичної своєрідності твору / ідіостилу / літературної доби.

Синтез психології та етики виявився загалом вдалим щодо використання його при аналізі вчинків і поведінки вигаданих героїв.

Лінгвокультурологічний аспект розроблено детально, але тільки в психологічному ракурсі (erotизм, сексуальність, етичність, дидактика).

Отже, питання про своєрідність відображення концепту ЛЕВЕ німцями як носіями культури або узагальнення вже зафіксованого в літературі їх власного погляду на ЛЕВЕ залишається відкритим.

1.6. Шарова структура концепту КОХАННЯ

Структурний напрямок досліджень концепту КОХАННЯ в німецькому мовознавстві представлений меншою кількістю робіт. Спроби виявлення структури концепту КОХАННЯ на теоретичному рівні були зроблені такими німецькими вченими, як Н. Люман [218, 219] і Х. Швандер [270], а також англійськими – Дж. Лакофф [55], М. Джонсон [56], З. Кевечеш [213]. Відповідно створених ними моделей, «кохання» структурується у вигляді певних ментальних блоків, шести концептуальних метафор, що відбивають концепт КОХАННЯ: «кохання – подорож», «кохання – фізична сила» (електромагнітна, гравітаційна), «кохання – хворобливість», «кохання – божевілля», «кохання – чаклунство», «кохання – війна».

Подібне уявлення про концепт КОХАННЯ мав місце й у праці З. Кевечеш [213]. Набір метафор, що втілюють це почуття, у роботі представлений 18 моделями: «кохання – подорож», «кохання – чаклунство», «кохання – війна», «кохання – вища істота», «кохання – ціле, що складається з частин, які доповнюють одна одну»; «кохання – угода», «кохання – близькість, самота»; «кохання – викрадення», «кохання – спорт/гра», «кохання – супротивник», «кохання – тварина, яку спіймали», «кохання – вогонь», «кохання – рідина в посудині», «кохання – стихія», «кохання – фізична сила (тяжіння)», «кохання – пута, кайдани»; «кохання – хвороба», «кохання – божевілля».

Будь-який концепт виникає в свідомості людини під час сприйняття слова, що є «ім'ям» концепту (іноді – під час сприйняття метафори або фразеологізму) (Г. М. Складєвська [99], Х. Яхнов [195]). Сукупність семантичних складників визначає специфіку національного сприйняття

концепту. «Ім'ям» концепту – словниковим значенням слова – концепт не вичерпується, але словникове значення слова («ім'я» концепту) утворює ядро концепту. Понятійне ядро концепту КОХАННЯ становлять відповідні змісти (К. Ланге [217], З. Малатре [222], А. Вебер [294]).

Образ, що створює ім'я концепту КОХАННЯ може входити до різних концептосфер, пов'язаних з природою, філософією, релігією, побутом людини тощо (А. Гельц [165], М. Халльберг [176], Г. Юнгер [200], М. Цайнер [307]).

Концепт КОХАННЯ являє собою не суворо структуровану об'ємну одиницю, має багатокомпонентну й багат шарову структуру, що охоплює широке культурне тло. Зміст концепту КОХАННЯ складається з двох основних частин: понятійної та культурно-фонові. Понятійна частина концепту – це основа лексичного значення слова, яка фіксується в лексикографічних джерелах [222, с. 197]; культурне тло формує конотацію слова й також частково відбивається в словниках (Е. Рош [251], І. Шперк [277], С. Відулич [287], Т. Вальтер [293]).

Для виявлення специфічних рис концепту КОХАННЯ дослідники звертаються не лише до лексикографічних праць, але й до текстів, у яких цей концепт репрезентується (Р. Баумгарт [128], А. Гузе [174], О. Яраус [198], Д. Лютге [220]).

Художній текст характеризує об'єкт опису – концепт КОХАННЯ – повніше, ніж, наприклад, науковий текст, оскільки система змісту художнього твору формується зі структур пізнавальних і художніх концептів (Дж. Лакофф [55, 56]). У просторі науки й культури пізнавальні концепти являють собою взаємозумовлені процеси формування змісту, зафіксовані в пізнавальних моделях (І. Греббе [169], А. Кек [206], В. Нойманн [233], Б. Унгер [283]).

Багатозначність концепту КОХАННЯ визначається за допомогою встановлення кількості лексико-семантичних варіантів (ЛСВ) на базі декількох тлумачних словників. У наукових працях підкреслюється наявність

численних словотвірних дериватів, що активно вживаються як самостійно, так і у складі фразеологізмів, прислів'їв і приказок у різних сферах спілкування: художньому, розмовному, діалектному мовленні (Р. Мюллер-Фергуль [231], М. Офич [236], М. Кеваль [247], Н. Вербер [300]).

У сучасних дослідженнях робиться акцент на наявності у лексеми, що репрезентує концепт КОХАННЯ, крім дериватів, ще й синонімів, які також не менш успішно репрезентують концепт і поширені в різних сферах спілкування (Е. Ніфре [234], М. Офич [236], Б. Елінгер [237]).

Структура концепту КОХАННЯ нарощується додатковими смислами (Н. Люманн [218], В. Нойманн [233]), дослідники розбивають їх на групи, класифікують, визначають місце кожного смислу в системі концепту (Х. Швандер [270]). Заглиблюючись в аналіз смислів науковці намагаються розкрити ці змісти через семи, виокремлюючи їх за допомогою компонентного аналізу в складі всіх лексичних значень слова (Е. Ніфре [234], Й. Вагнер [291]).

На основі аналізу дефініцій лексичних значень слова в тлумачних словниках, а також аналізу словотворчих дериватів, фразеологізмів, уживання ЛСВ лексеми в художніх текстах виділяють поле сем (Г. Г. Сільницький [98], Г. Міхель [225], У. Реднер [250]). У ньому визначають лексеми, що несуть основне, переносне значення, словотворчі деривати й есплікацію в різних уживаннях лексеми в художніх текстах. На підставі цього виділяють групи сем, що вписують концепт у різні концептосфери; концептосфери мають узагальнений характер, наприклад, «світ природи», «побут людини», «соціальний світ людини», «емоційний стан людини» тощо (М. Браун [134], У. Дреколл [148], М. Самбаніс [252]).

У випадку багатозначності імені концепту значеннєвий складник в синхронії описується насамперед через внутрішньопарадигматичну «рівнозначність» і «різнозначність» ЛСВ цього імені: відношення синонімії й омонімії у межах відповідної словникової статті; до числа значеннєвих характеристик концепту входить також співвідношення частиномовних

реалізацій його імені, його словотворча продуктивність (С. Г. Воркачев [21], О. В. Орлова [79]).

Ядро, яке організує концепт КОХАННЯ поділяють на мікроконцепти, які, так само можуть «обростати» іншими лексичними одиницями – образами-складниками мікроконцептів (М. Версарі [285]).

Змістовні компоненти, що виділяються на когнітивному рівні в межах концепту КОХАННЯ, осмислюються як концептуальні ознаки: означальні (визначальні), без яких позначуваний словом об'єкт не може бути віднесеним до тієї або іншої категорії, й характерні (характеризуючі) ознаки, що відображають специфічні якості об'єкта й мають певне значення для носіїв відповідної мови й культури (Р. Ходель [186]).

Такі ознаки не є ізольованими, вони завжди представлені у вигляді ознак – кластерів – складних єдностей, частини яких можуть бути проаналізовані окремо (В. Іваненко [41], О. М. Кагановська [42], О. В. Маркелова [60]). Кластери-ознаки концепту КОХАННЯ мають різну будову, але подібно до категорій, вони організовані ієрархічно, тобто в складі кластера-ознаки є різні ступені репрезентації цієї ознаки: домінувальна і підпорядкована (А. Майнберг [223]).

Загалом і зарубіжні, і вітчизняні мовознавці доходять висновку, що ядро концепту становлять найбільш актуальні для носіїв мови асоціації, а периферію – менш значущі. Чітких меж концепт не має, з віддаленням від ядра відбувається поступове згасання асоціацій. Мовна або мовленнєва одиниця, якою актуалізується центр концепту КОХАННЯ, слугує цьому концепту ім'ям (А. М. Приходько [88], А. Классен [142], А. Майнберг [223]).

Деякі науковці крім шарової структури, виділяють ще й компонентну, яка складається з ціннісного, фактуального й образного елементів (Д. Декруз [144], Й. Дольнік [145], Ф. Дорнзайфф [146], В. Айсманн [151], Б. Ханзель [177]). Фактуальний елемент концепту КОХАННЯ зберігається у свідомості у вербальній формі й тому може відтворюватися в мові безпосередньо, образний же елемент невербальний і піддається лише опису.

Центром концепту КОХАННЯ є ціннісний елемент, оскільки концепт слугує дослідженню культури, а в основі культури – ціннісний принцип (Г. Г. Слишкін [101], К. Ентъєнс, А. Дорн та ін. [212]). Зв'язки в структурі художнього концепту базуються на метафорі та метонімії (М. Боном [133], Х. Дресигер [149], С. Ричардт [249], К. Весович [286]).

Мовознавці погоджуються, що концепт не має жорсткої структури. Відомий російський теоретик когнітивної лінгвістики І. А. Стернін виокремлює базовий шар та інтерпретаційне поле [105, с. 58-62]. Він вважає, що базовий шар концепту представляє певний чуттєвий образ, який є в свідомості кожної особистості. Інтерпретаційну частину, на його думку, становить сукупність слабо структурованих предикацій, які відображають інтерпретацію окремих концептуальних ознак і їх сполучень у вигляді тверджень, настанов свідомості, що в тій чи іншій культурі встановлюються, виходячи зі змісту концепту. Слід погодитися з думкою І. А. Стерніна, що асоціативне поле повно й точно відбиває зміни у вірогідних оцінках, які спрямовують процес актуалізації того чи іншого лексико-семантичного варіанта. Асоціативне поле слів-символів на таке слово-стимул може розглядатися як своєрідна форма «зовнішнього» значення, закріпленог в свідомості носіїв мови і культури [105].

Двошарова модель концепту (в аспекті базового шару та інтерпретаційного поля) не мала місця в проаналізованих нами дослідженнях щодо побудови концепту КОХАННЯ, однак використання такого підходу може виявитися плідним.

Про недостатню розробленість проблеми свідчить і той факт, що одні вчені погоджуються з думкою про наявність у свідомості людини вже готових концептів-фреймів і концептів-сценаріїв (А. Вежбицька [17], В. М. Карпучіна [46], Е. В. Шингарева [116], Ж. Андор [126], А. Кек [205]), інші вчені пропонують використовувати як будівельний матеріал для моделювання концепту «етнокультурні компоненти значення слова», «визначальні слова-поняття» тощо (О. Масленникова [63],

О. Й. Шейгал [114], Р. Шенк [115], К. Ланге [217], С. Малатре [222]). Отже, виникає необхідність уточнення структури мікрополя концепту кохання.

У будь-якому випадку фрейми виділяють на підставі комбінаторики, побудови синонімічних рядів (М. А. Дем'яненко [31], Х. Грубер [170]), визначення основних ліній їхнього розвитку (Дж. Мілль [227]), виявлення прихованої потенційної семантики (Ж. В. Ніконова [77], Ч. Філлмор [154], Т. Хофманн [188]), що наближає знайдені елементи до ядерного значення імені концепту (С. А. Жаботинська [36-38], С. Бунг [137], С. Піч [241]).

Отже, українськими, російськими, німецькими, англійськими та французькими науковцями визначено таксономію концептів, сформовано їхні пізнавальні моделі та метафоричні угруповання, встановлено макроструктуру (культурне тло) та мікроструктуру (змістовні компоненти), складено перелік дериватів, синонімів і модусів; з'ясовано вербальну та невербальну специфіку їх використання у різних сферах спілкування.

Усе, зазначене вище, є важливим теоретичним підґрунтям, яке дає змогу поглиблювати дослідження концептів.

Висновки до розділу 1

Визнання пріоритетним вивчення таких моделей репрезентації знань, як картина світу, фрейм, концепт, гештальт, архетип тощо з найбільш суперечливим на сьогодні день центральним поняттям – концептом – сприяє швидкому розвитку складної галузі мовознавства – лінгвокогнітології, що покликана переосмислити структуру й семантику мовних одиниць у вимірах етно-, соціо- і культурних категорій.

Підвищений інтерес до вивчення мовних одиниць у концептології дасть можливість збагатити новітніми знаннями, ідеями, процедурами й техніками аналізу нові мовознавчі дисципліни, зокрема лінгвосеміотику, лінгвопрагматику, лінгвофілософію, лінгвокультурологію, лінгвосинергетику тощо.

Аналіз робіт з вивчення структури концепту свідчить про наявність певної теоретичної бази й про початкову стадію розробки напрямку для концепту КОХАННЯ як у німецькому, так і в українському мовознавстві.

У дослідженні, спираючись на трактування концептів С. Г. Воркачевим і А. М. Приходьком, ми розувіємо під концептом основну одиницю національного менталітету як специфічного індивідуального й групового способу світосприйняття й світорозуміння, що задається сукупністю когнітивних і поведінкових стереотипів і настанов. Головною характеристикою концепту при цьому є особливість мислення й поведінкових реакцій індивіда або соціальної групи [22; 88, с. 46].

Незважаючи на те, що класифікація концептів жваво розробляється, єдності щодо таксономічної термінології все ще бракує. Досить багато білих плям залишається відносно до конкретних мов. Окресленими, але не розв'язаними є такі проблеми, як виявлення механізмів трансляції концептів і метаконцептів від однієї лінгвокультури до іншої. Нез'ясованим залишається питання про ступінь і глибину лексикографічного опрацювання концептів, співвідношення концептів з реаліями й стереотипами. Все це ускладнює, а іноді й унеможливорює визначення місця певного концепту в класифікації.

Сукупність концептів, як семантичних одиниць, що відбивають культурну специфіку світосприйняття носіїв мови, утворює концептуальну галузь, що співвідноситься з поняттям ментальності як способом бачення світу; концепти, для яких характерна етнічна специфіка, входять до галузі, яка співвідноситься з менталітетом як із безліччю когнітивних, емотивних і поведінкових стереотипів націй. Межа, що розділяє ментальність і менталітет – концепти в широкому розумінні й концепти у вузькому розумінні, – не достатньо чітка й формальних засобів для опису сучасного менталітету тієї або іншої лінгвокультурної спільноти сьогодні немає.

Нагальними проблемами, що потребують розв'язання, на нашу думку є такі:

- 1) відсутність переліку концептів, спрямованого на моделювання сучасної національної концептосфери, тобто орієнтованого на подання концептів у синхронії, а не в діахронії;
- 2) нерозробленість системної фіксації концептів, що функціонують у повсякденній комунікації (як інституціональній, так і персональній), а не тільки в літературно-публіцистичній сфері;
- 3) невизначеність підстав і нерозробленість методик для виділення найбільш актуальних для певної культури концептів, а також для визначення ієрархічних та інших зв'язків усередині національної концептосфери;
- 4) відсутність концептуарію, складеного на основі всіх різноманітних мовленнєвих апеляцій до концептів, а не тільки за допомогою номінантів-іменників;
- 5) окремою проблемою є систематизація й структурування концептуальних змістів [221], побудова прототипових моделей, що базується на концепції Е. Рош [251].

Використання сучасного когнітивного апарату дає змогу визначити базовий концепт КОХАННЯ як мегаконцепт (репрезентує загальнолюдські поняття), такий, що належить до концептосфер німецькомовного та українськомовного етносу (оскільки в одній лінгвокультурі може бути лише одна концептосфера), концептосистема – почуття, концептополе – емоції (у роботі розглядався макрорівень, властивості, характерні для великого загалу носіїв культури). Концепт КОХАННЯ належить, крім того, до концептів антропоморфного та гуманітарного порядків, тому він має такі ознаки: непараметричність, абстрактність, наднаціональність, універсальність, регулятивність, телеономність, фізіологічність, соціоуніверсальність. Тобто щабель концепту КОХАННЯ в ієрархічній градації залишається нестійким і не до кінця зрозумілим.

Розробки потребує семіотичний напрямок досліджень (зокрема не зрозуміло, як співвідносяться з концептами знаки-ікони, в яких те, що позначають і те, за допомогою чого позначають пов'язані між собою на основі подібності; як стосуються концептів знаки-індекси, у яких те, що позначають, і те, за допомогою чого позначають пов'язані між собою

розташуванням у просторі й часі; як співвідносяться концепти і знаки-символи тощо).

Німецькими мовознавцями й літературознавцями докладно вивчено мікрорівень концепту LIEBE – ідіостилістичну своєрідність мовленнєвого боку концепту KOХАННЯ, розглянуто лексичні поля семантичних єдностей «кохання-смерть-страждання», «кохання-шлюб», «кохання-пристрасть-наси́льство», розроблено зіставний аспект (з іншими видами мистецтва). Усе це стосується майже всіх літературних епох.

Однак праць, у яких би розглядався концепт LIEBE комплексно, охоплюючи не тільки план вираження (способи й засоби), а й план змісту, все ще бракує. Виняток становить драма, яка «удостоїлася» деякої уваги.

Як переконуємося при дослідженні концепту KOХАННЯ використовуються різні методики: виявлення етимона слова (тобто шляхом виявлення «дописемної історії концепту»); вивчення кореневої групи (тобто групи слів, утворених від певного етимона); вивчення основних уживань похідних слів у діахронії (тобто виявлення епідигматичних зв'язків); з'ясування основних уживань цих слів на синхронічному рівні (встановлення синтагматичних зв'язків); виявлення парадигматичних зв'язків аналізованого слова-концепту; зіставлення цього слова з аналогічним (або близьким) словом-концептом в інших мовах.

Традиційною є така схема вивчення концептів: 1) дослідження лексико-семантичних варіантів «імені» концепту; 2) аналіз наявних словотвірних дериватів, що активно вживаються як самостійно, так і у складі фразеологізмів; 3) пошук додаткових смислів, що розбиваються на групи і класифікуються; 4) визначення місця кожного смислу в системі концепту; 5) встановлення семантичного поля з ядерними та периферійними лексемами; 6) аналіз фреймів як можливих варіантів реалізації концепту; 7) побудова схеми концепту.

Аналіз застосованих методів і досягнутих результатів свідчить, що тільки синтез усіх зазначених способів уможливіє виявлення національно-культурної специфіки концепту.

Вивчаючи структуру концепту КОХАННЯ, російські й вітчизняні дослідники зазвичай спиралися на структуру, запропоновану Ю. С. Степановим. Активний шар («основна актуальна ознака, відома кожному носію культури, що є значущою для нього») входить до загальнонаціонального концепту, пасивні шари («додаткові ознаки, актуальні для окремих груп носіїв культури») належать до концептосфер окремих субкультур; внутрішня форма концепту («не усвідомлювана в повсякденному житті, відома лише фахівцям, але спроможна визначити зовнішню, знакову форму вираження концептів») для більшості носіїв культури є не частиною концепту, а одним з його культурних елементів, що детермінують [328, с. 41-42]. Однак цей погляд залишається дискусійним. Наприклад, такі відомі дослідники як В. І. Карасик і Г. Г. Слишкін вважають, що шари концепту, які виділяє Ю. С. Степанов, варто розглядати як окремі концепти різного обсягу, а не як компоненти єдиного концепту [44, 102]. Дослідниця О. В. Афанасьєва, навпаки, підтримує погляди саме Ю. С. Степанова [6, с. 128]. Отже, питання залишається відкритим.

Вітчизняні й російські дослідники започаткували вивчення концепту КОХАННЯ в *зіставному аспекті* (у німецькій і російській лінгвокультурах І. О. Широковою вивчено фреймову структуру, семантичні паралелі у філософських, політологічних і соціологічних дискурсах – Л. Є. Вільмс), Підсумком у зіставному вивченні філософсько-філологічного аспекту КОХАННЯ стала докторська дисертація російського мовознавця М. О. Красавського. Докладно вивчено концепт LOVE і в *англійській мові* (вербалізацію як складник наукової та наївної картин світу здійснено Г. А. Огарковою, мовленнєве вираження статусу адресата – О. В. Ємельяною, зіставлено концепти ЛЮБОВ та НЕНАВИСТЬ в російській і американській мовній свідомості в праці О. Ю. Балашової). У *російській мові* з'ясовано вербалізацію, проксемічні та семантичні складники КОХАННЯ С. В. Валіуліною, розглянуто ідіостильову своєрідність цього концепту Т. М. Даньковою, суб'єктно-об'єктні відношення в межах концепту ЛІЕВЕ дослідила О. Є. Каштанова.

Проаналізовані дисертаційні дослідження, як і значна кількість публікацій з цієї проблематики являють собою переважно полілінгвальну

практику опису концепту КОХАННЯ в німецькій, англійській, українській і російській мовах. Монолінгвальними роботами започатковане таке дослідження у російському мовознавстві, в англійському можна згадати лише дисертацію Г. А. Огаркової, що ґрунтовно дослідила вербальну складову концепту LOVE, і жодної не зустрілося в німецькому.

Загалом науковці виявилися одностайними в тому, що відмінною рисою концепту КОХАННЯ, як одиниці лексичної семантики, має бути лінгвокультурна маркованість, однак ця маркованість розуміється ними по-різному: як стильові реєстри; як емоційна тональність спілкування; як мовленнєві стратегії; як типові ситуації спілкування, або навіть жанри комунікативної взаємодії. Як одиниця когнітивної лінгвістики концепт КОХАННЯ повинен реалізовувати свої ознаки і властивості в метафоричних моделях, оскільки культура духовна й поведінкова наявні в лексичній семантиці переважно як конотації [див.: 4].

Концепт КОХАННЯ – це елемент концептуальної системи носіїв німецької та української мов, як інформації про справжній або можливий стан речей у світі. Як складник картини світу, концепт КОХАННЯ пов'язаний з усіма іншими, справжніми або можливими, «системами думок», що відбивають погляди на світ. Можна припустити, що елементом семантики концепту КОХАННЯ як факультативним компонентом може бути свого роду «концептуальна пам'ять» – функціональний аналог «культурної пам'яті слова» (Н. Д. Арутюнова, Ю. Д. Апресян, А. Вежбицька, Ю. С. Степанов, В. Н. Телія, А. Д. Шмельов), і ця пам'ять нагадує про КОХАННЯ як про сторонню могутню силу, якій протистояти складно.

Поглиблення схематичної структури класу ситуацій, де виникає емоція кохання, на нашу думку, можливе за умов використання теорії примітивів, запропонованої ще в 1971 році Ч. Філмором – теорії семантичних ролей, яка все ще не втратила своєї актуальності (тета-система Т. Рейнхарта, проторолі Д. Дауті [147], Р. С. Джекендофа, Дж. Гримшоу, породжувальна граматики Н. Хомського).

РОЗДІЛ 2

ПОЛЬОВА СТРУКТУРА КОНЦЕПТУ *КОХАННЯ*

Методику дослідження концептів варто розпочинати з галузей їхнього функціонування, що являють собою типи свідомості, у яких концепти об'єктивуються [22, 23]. Для концепту *КОХАННЯ* такими є твори на тему кохання.

З метою проведення комплексного аналізу у нашому дослідженні використовувалися художні тексти в електронному варіанті. Результати роботи засвідчили, що є декілька шляхів створення переліку лексем для побудови польової моделі концепту: вивчення словникових тлумачень, аналіз складників концепту в пареміях, створення частотного словника твору, характеристика своєрідності вживання найбільш частотних лексем у творах про кохання. Усі зазначені методики були апробовані.

Головним методом дослідження було обрано детальний компонентний аналіз кожного слова й кожної синтаксичної конструкції (зумовлений намаганням подолати випадки різних прочитань окремих висловлювань), складання моделі синонімічного, антонімічного та асоціативного полів, тобто лінгвістичний експеримент.

Сукупність іманентних характеристик, що визначають місце мовної одиниці в лексико-граматичній системі, ще від Ф. де Соссюра отримала назву «значимість», «цінність». Ця властивість концепту *КОХАННЯ* вивчалася в роботі не тільки за «віссю одночасності», у синхронії, але й за «віссю послідовності», у діахронії, оскільки остання вісь як значеннєвий складник культурного концепту розкривається як «етимологічна пам'ять слова», що фіксує еволюцію внутрішньої форми лексичної одиниці, шлях її «етимона» [20].

У дисертації враховано, що вивчати концепт *КОХАННЯ* у світлі художньої літератури слід не тільки з позицій морфології, синтаксису й

лексикології, але й з погляду філософії, оскільки література не може без більш-менш чіткого визначення категорії «кохання».

«Культурна пам'ять» слова повно й глибоко відбита насамперед у лексикографічних джерелах. Так, словникові спостереження над лексемами “Liebe /любов /кохання“ дали змогу описати системні відношення семантичної структури, які й визначають їхні концептуальні ознаки.

2.1. Методологічні основи дослідження

Методологічним підґрунтям дослідження слід вважати відмінкову граматику Ч. Філмора, яка продовжує впливати на сучасне мовознавство. Серед багатьох лінгвістичних теорій у тій чи іншій формі викристалізувалося вчення про семантичні ролі (серед них тета-теорія, що частково використовується Ноамом Хомським у його теорії реакцій і у теорії зв'язків). Стимулом для розвитку досліджень у цьому напрямку стала відмінкова граMATика, що базується на фремовій репрезентації штучного інтелекту.

Семантичні ролі (тематичні ролі, глибинні відмінки, відмінкові ролі Джері С. Грубера (1967) та Рея С. Джекендофа (1972), тета-ролі /тематичні взаємовідношення Н. Хомського (1981) тощо) є семантико-синтаксичними конструктами, які широко використовуються в різноманітних граматичних моделях для опису основних відношень у середині речень.

Не зважаючи на інтенсивну розробку теоретичних питань цієї тематики, граматичний статус семантичних ролей все ще не має принципового пояснення.

Одним з оперативних понять у зазначеному напрямку досліджень вважається речення, що визнається матеріальною стороною висловлення. Висловлення називаються також пропозиціями (твердженнями, реченнями, судженнями). Відповідно до відмінкової граматики предикат (підмет) упорядковує зв'язки між частинами речення.

Підходи, що використовують поняття списку семантичних ролей, піддавались критиці практично з моменту їхнього виникнення. Список семантичних ролей не є сталим і постійно доповнюється (Speas 1990, Grimshaw 1990, Van Valin 1990, Jackendoff 1990, Dowty 1991). До того ж семантичні ролі здатні перехрещуватися, поєднуватися, подвоюватися.

Основною методологією дослідження концепту в нашому дослідженні є теорія фреймової семантики [37, 154, 229].

Фрейм – складне утворення, яке, користуючись сучасними методиками, можна розкласти на дрібніші типові складники. Один фрейм, але з декількома варіантами «прочитань», може бути розгорнутий у кілька сценаріїв. Сценарій за своєю структурою поділяється на: початкову стадію, послідовність дій і фінальну стадію. Скрипт – це той зі сценаріїв, що є найбільш типовим, найчастіше очікуваним (Ч. Філлмор [154], Р. Шенк [115]). Фрейм конституюється свого роду категоріальними архетипами, що існують уже в домовному мисленні, об'єктивовані в понятійних категоріях частиномовних систем: ЩОСЬ-предмет (іменники), ТАКИЙ-якість (прикметники), СТІЛЬКИ-кількість (числівники й квантифікатори), ІСНУЄ ТАК-буття (стативи й дієслова)/ІСНУЄ ДІЮЧИ-дія (дієслова), ТАК-спосіб буття (прислівники), ТАК-оцінка (прислівники); ТУТ-ТАМ-місце (прислівники), ЗАРАЗ/ ТОДІ-час (прислівники) (М. Фуко [158]). Широко використовуються декілька типів базових фреймів, що демонструють найбільш загальні принципи категоризації й організації вербальної інформації (С. А. Жаботинська [36-38], Т. І. Домброван [34], Д. Хадсон [190], Х. Кусе [215], М. Шварц-Фрізель [272]): предметний, акціональний, таксономічний, посесивний, компаративний, асоціативний. Іноді утворюють нові за допомогою змішування основних: предметно-таксономічний, предметно-центричний тощо.

Кожен фрейм має свій визначений так званий слот. Дія слоту може бути заповнена тільки якимсь виконавцем цієї дії, а сусідні фрейми можуть успадковувати цей слот.

Зв'язки між слотами в теорії фреймів остаточно не досліджені. Слоти можуть передаватися, можуть бути багатофункціональними, але в той же час не розглядаються як функції.

Послідовне застосування складників зазначеної методики уможливило не тільки одержання переліку елементів, що становлять зміст концепту, але й співвідношення їх між собою, об'єднання у складі концептуальної структури (В. Міхач [226], Г. Морріл [230]).

Комплексний аналіз рівнів тексту на основі використання семантичних ролей дає змогу говорити про концепти як прототипові моделі поведінки або сценарії, які задають послідовність думок, бажань і почуттів [274].

2.2. Базовий складник концепту.

Семантика «кохання» в німецькій і українській лексикографії

Для аналізу було використано 16 словників німецької мови та 15 словників української мови різних типів.

У словнику братів Грімм (XIX ст.) “Liebe“ тлумачиться за допомогою запозиченого з латинської мови “amor“, і характеризується як слово, обмежене вживанням переважно на території верхньонімецьких діалектів (тобто Средньої та Південної Німеччини, німецьких кантонів Швейцарії і німецької Австрії), автори розглядають його як форму стану до прикм. “lieb“ (896 р.) [341]. Словник давньверхньонімецької мови Герхарда Кеблера (XX ст.) [324] також зазначає наявність на початку IX ст. форми “liubī“, що у верхньонімецьких і у нижньонімецьких діалектах означала *Freude, Zuneigung, Liebe Annehmlichkeit, Erfreuliches, Treue, Lieblichkeit*; автор порівнює ці значення з індогерманським дієсловом та прикметником з основою “leub^h-“, у значенні *gern haben, begehren, lieb*.

Брати Грімм поглибили вивчення цього кореня, зокрема його походження, віднісши його до давньверхньонімецького періоду (від поч. писемності приблизно до 1050 року) крім “liubī“, ще й “liura“.

У середньовіснійнімецькій період (з 1050 до 1500 року) етимологічні джерела вже фіксують “*liebe*“ у значенні *Wohlgefallen, Liebsein, Freude, Liebhaben, Gunst, Liebe* [335, 346]; в області нижньонімецьких діалектів (південь Німеччини та німецькі поселення в сусідніх з Німеччиною та Австрією державах: Італії, Угорщині, Румунії, Чехії, Словачії) досліджуване дієслово передавалося давньосаксонським “*liubi*“. Надзвичайну територіальну поширеність кореня “*liubi*“ підтверджує також словник Фасмера [330]. Щодо північних країн, то брати Грімм залучають для порівняння нідерландське “*lieve*“, наголошуючи на тому, що наведена форма споріднена з німецьким “*liebe*“ тільки в корені, але їх значення розбіжні. Готська і давньоскандинавська мови не фіксують жодного субстантивного утворення для порівняння, а отже й для чіткого розуміння семантики.

У першому українському друкованому словнику XVI ст. – «Лексисъ» Лаврентія Зизанія – лексеми «*коханье*» і «*любление*» окремо не пояснюються, але за їх допомогою тлумачаться інші слова, що свідчить про широке вживання цих лексем у зазначений період [314].

У «Словнику староукраїнської мови XIV-XV століть», укладеному Д. Гринчишиним (1977) «*полюбити*» пояснюється як «*вибрати собі до вподоби, уподобати, сподобати*», а «*слюбити ся*» як «*сподобатися, полюбитися*» [327, с. 189, 338].

У «Малоруско-німецькому словарі» XIX ст. Є. Желехівського та С. Недільського «*кохати*» ототожнюється з німецьким “*Liebe*“ і вже означає «*бути закоханим у когось*» [318, с. 372].

Отже, уже з XVI ст. в українській мові використовується дві лексеми на позначення сильного потягу до особи протилежної статі. Аналіз сучасних словників дає змогу виявити такі особливості їхньої семантики.

«*Кохання*» тлумачиться як: «*1. почуття глибокої сердечної прихильності до особи протилежної статі; закоханість; 2. рідко. те саме, що любов; 3. дія або стан зі значенням кохати і кохатися*» [315; 327, с. 424, 310, с. 459; 329, с. 745].

«Любов» трактується так: «1. почуття глибокої сердечної прихильності до особи протилежної статі; кохання, інтимні стосунки з особою протилежної статі; 2. почуття глибокої сердечної прихильності до когось, чогось; 3. інтерес до когось, чогось, внутрішній духовний потяг до чогось» [315; 327; 329, с. 456; 310, с. 499; 329, с. 781].

У наведених прикладах очевидна синонімія, що підтверджується і словниками синонімів української мови [325].

У художніх творах українських письменників натрапляємо на пояснення різниці між *коханням* і *любов'ю*, як, наприклад, у В. Винниченка в романі «Сонячна машина»: «Кохання є дикий кричущий цвіт, з якого виростає рідкий рідкий плід – любов. Без цвіту нема плоду, але не всякий цвіт дає плід. [...] Кохання налітає зразу, в один момент. І може відійти з такою самою раптовістю та легкістю, як і налетіло. Любов приходить пізно, за коханням [...] в одязі великих страждань [...], приходить непомітно, але стає всевладною господинею й відходить трудно, з муками, зі смертю» [ВВМ]. У Семена Скляренка в романі «Володимир» знаходимо схоже пояснення: «Щира любов – вічна, вона нагадує дивний камінь ізмарагд, що завжди випромінює сяйво, вона – зоря, що світить тим яскравіше, чим темніша ніч навкруги» [СС].

У дисертації вивчається емоційний бік концепту КОХАННЯ, а оскільки семантичне значення вживаних в українській мові лексем «кохання» і «любов» характеризується підвищеною емоційністю, то вони розглядаються нами як синоніми.

Як переконуємося, значення субстантивованого інфінітива “*Liebe* /кохання /любов“ проявляється по-різному. Історичні словники починають трактування з духовного боку любові й завершують статевим, словники останніх років, навпаки, зосереджують увагу спочатку на відбитті статевої функції [324; 335; 318; 315, с. 351, 352; 354]. Наше дослідження присвячено насамперед вивченню інтимного складника “*Liebe* /кохання /любов“, тому доцільно почати розгляд саме з нього.

Спираючись на теорію семантичних ролей Ч. Філмора й на детальну класифікацію семантичних ролей, запропоновану В. О. Плуґяном [82, 83, с. 225-253], “*Liebe* /кохання /любов“ слід розглядати як **об’єктний/суб’єктний імперсонал** і трактувати як «учасника ситуації Р, що не визначений, «щось»: *die Liebe ist ein Rätsel, das niemand auflösen kann* (Luther), *die Liebe ist eine Übereinstimmung zweener willen* (Luther), *die Liebe als freie Aufnahme des Willens eines andern unter seine Maximen* (Gellert). В українській літературі в О. Кобилянської читаємо: «*Ідеалізуючий простір (тобто кохання – І. Ж.)*» *творить те, що любить так часто якийсь «фантом», не подібний навіть до живої тої істоти, що збунтувала нашу душу до глибини*» [КОЦ]; у П. Загребельного: «*А що таке любов? Невловимість, як і душа*» [ЗПЄ]; у П. Куліша: «*Ся велика Божя тайна цілим світом править і турецького султана рівно з нами славить*» [КПГ].

Узагальнення словникових даних і даних з текстів художньої літератури уможливорює розрізнення 6 типів трактувань лексеми “*Liebe* /кохання /любов“ за 20 ролями.

1) **Об’єктний імперсонал** “*Liebe* /кохання /любов“ спричиняє сильне душевне почуття, глибоку прихильність істоти однієї статі до істоти іншої статі, тобто реалізується в ролі **хабітуального прогресива** (в момент Т тривала динамічна ситуація Р актуально має місце «як раз зараз/тоді»). Наприклад, у творі І. Франка читаємо: «*Господи, що за краса, що за лице, що за очі! Мене тягло до неї, я не міг опертися*» [ФІБ]. У словнику братів Грімм наводиться строфа з вірша П. Флемінга, що ілюструє сприйняття кохання людиною XIX ст.: “*das süßeste tun, das wir die Liebe nennen, / den freien Dienst, den wundenlosen Streit, / den besten Schmach, die Zuckering der zeit, / den lieben Tod, das angenehme brennen, / und was wir sonst noch bessers können nennen, / das leset hier*“; в українському варіанті: «*Нема нічого кращого, вищого й святішого в житті, як кохання*» [ВВМ]; з прислів’їв: «*З милою наговорився, як меду наївся*» [Додаток Е]. Характерною особливістю є бінарність поняття “*Liebe* /кохання /любов“ – здатність як породжувати відповідне почуття, так і

перешкоджати його появі; тут “*Liebe* /кохання /любов“ є **рефлексивом** (суб’єкт ситуації Р референційно тотожний її об’єкту): “*Liebe macht Gegenliebe*“, “*Liebe wehrt Gegenliebe*“ [330]; в українському варіанті: «Кохання породжує кохання», «Вона за ним сохне, а він і не охне», «Дівчина, як тінь: ти за нею - вона від тебе, ти від неї – вона за тобою» [Додаток Е].

За допомогою **єдиного контрастиву** (*Solum*) (виокремлення тільки Р, нічого іншого крім Р) розмежовується зміст слів “*Freundschaft*“ та “*Liebe*“: “*liebe denn, ach! liebe! Keine Freundschaft! Alles oder nichts!*“ (Göckingk); в українському варіанті: «Хто ревнує, той не любить», «Де ся люблять, там ся чублять» [332, с. 25]; «Хоч ти і люба, а не добирайся до мого **чуба!**» [Додаток Е].

Ситуація кохання характеризується **целятивністю** (дія Р реалізується суб’єктом таємно від інших учасників ситуації або третьої особи («таємно», «незаконно»): “*kein Feuer, keine Kohle kann brennen so heiß, als heimliche Liebe, von der niemand nichts weiß*“ (Volkslied). “*öffentliche Strafe ist besser, denn heimliche Liebe*“ (Maaler); “...*dass ich sein lieb muss meiden, dass ich sein lieb muss heimlich tragen*“ (Uhland). Серед українських прислів’їв маємо такі: «Кого кохає, за тим і зітхає», «Болить серденько, та плакати стидненько!», «Не втаїться любов, як у мішку шило», «Любові, вогню та кашлю від людей не сховати» [Додаток Е].

Ситуацію **фрустрації** (дія Р була реалізована даремно, тобто без очікуваного результату) ілюструє нерозділене кохання: “*(Ich) betrübe meinen Geist, dass deine Liebe nun ein anderer, falsches Herz! besitzt*“ (Göckingk); укр.: «Було важко дивитися на цей передранковий світ і відчувати в серці брилу своєї безнадійної любові» [ШВ]; «Він гукав, він кликав її, свою, видно, найпершу любов, в очах його бриніли немічні сльози. Чим вона могла тут допомогти?! Як затамувати незагойну рану, котру лишає людині на всеньке життя нерозділене кохання? Були б такі ліки – хай навіть добуті з власного серця – вона віддала б їх» [ОМ]; в українському фольклорі: «Не ходи по полю, не топчи куколю, не лупай очима, – не твоя дівчина!» [Додаток Е].

Вдалим творчим рішенням можна вважати метафору, на яку ми натрапили в одній з німецьких народних пісень (“*Tempora mutantur*“) і яка являє собою алегоричний діалог, що виразно демонструє, чим може закінчитися тривале кокетування. У ролі чоловіка – веселий зяблик, у ролі жінки – троянда. Реалізується предметний фрейм, схема буття, він – асистив, ситуація фрустрації.

Він звертається до неї, як до королеви, добре розуміючи, що вони зовсім різні, однак сповнений бажання докласти всіх зусиль, щоб здійснити свою мрію: співати для неї найсолодші, задушевні пісні про кохання. Однак горда троянда (висловлюючи загальне жіноче ставлення до чоловіків), з презирством відповідає, що якби він був золотим фазаном, то вона б може й подумала про це: “*Ein Finkenbahn / soll mich nicht betören; / wenn du wärest der Goldfasan, / möcht' ich vielleicht dich erhören*“. Метафора “*Goldfasan*“ є маркером епохи виникнення пісні – у часи панування націонал-соціалізму так називали найвпливовіших прибічників партії [340]. Реалізується **компаративний фрейм, схема схожості поряд з акціональним фреймом, схема каузації, жінка в ролі малефактива, чоловік – афектива.**

У наступних строфах йдеться про зимову зустріч зяблика на тому ж місці вже з тернистим чагарником, на який перетворилася прекрасна троянда: “*Wartend auf den Goldfasan, / hat sie die Blüte verloren*“ – Чекаючи на золотого фазана, / вона втратила цвіт. Реалізується предметний фрейм, схема буття, жінка в ролі інтенсивного дуратива. В уявному діалозі вона називає його своєю мрією, закликає згадати про перше кохання, однак зяблик, оглянувши жалюгідний кущ, уїдливо відповідає: “*Mein Fräulein – ich danke!*“. Кінцівка пісні містить повчання для дівчат: час минає, відцвітають навіть кращі з квітів – троянди, панування краси швидкоплинне, чекати на фазана ризиковано, заміж треба йти поки пропонують. Реалізується **акціональний фрейм, схема дії, чоловік у ролі малефактивного агенса, жінка – афектива.**

Схожі приклади ситуації фрустрації знаходимо й в українському пареміологічному фонді: «*Не спаруєш голубки до півня, бо голубка півневі не рівня*», «*Не нашого пера пташка у Івашка*», «*Солом'яний парубок золоту дівку бере*» [Додаток Е].

Слід окремо підкреслити граматичну своєрідність вживання в німецькій мові додатку в генітиві, на що звернено увагу в словнику братів Грімм. Автори наголошують, що додаток у генітиві відмежовує чоловіче порядне та гідне кохання від заплямованого розпусного жіночого: “...*deshalb groß Krieg entstanden ist, und wards trojanisch hör zerstört. **Der Weiber Lieb** hat viel bedört (die liebe zu den Weibern)*“ (Schwarzenberg). Те ж стосується і присвійних займенників жіночого роду: “*es glag mir nie so hart / dass ich trag heimlich leiden / gen einem Frewlein zart, **ir Lieb** hat mich umfangen, dazu **ir gut Gestalt***“ (Uhland).

Як підтвердження негативної конотації присвійних займенників жіночого роду для порівняння наводиться піднесений рядок Гете: “*Sagen sie ihr, dass ich hier bin, dass der Mensch hier ist, der **seine erste Liebe** und das ganze Glück seiner Jugend an sie knüpfte*“ (Goethe).

Українська народна творчість щодо цього підсумовує: «*У дівчини стільки ласки, як на тихім ставку ряски*», «*Лакома вівця до солі, коза до волі, а дівчина до нової любові*» [332].

Негативної конотації набуває й недозволене (заборонене) кохання: “*oft kleiden sich des Lastertrieb / in die Gestalt erlaubter Liebe*“ (Gellert); “*der fleischlichen Liebe nicht zugetan*“ (pol. *stockf*), та вдаване: “*Das haben wir beide erfahren, / was **falsche Liebe** tut*“ (Vilmar, Handbüchl. für Freunde des Volks!); “*der seine Knie /mit Geschenken kriechend vor dir biegt, / und, mit Brunst im Auge, Liebe lügt*“.

Українська мудрість більш конкретна як щодо недозволеного кохання: «*Той сам себе губить, що чужую жону любить*», «*Не заглядайся на чужих жінок, бо свою згубиши*», «*Біда – як жінка бліда, але ж лиха година, коли жінка – як калина!*», «*Драний кожух – не одежа, чужий чоловік – не надежа*»

[Додаток Е], так і щодо вдаваного: «Соловей співа, поки дітей нема», «Хлоп'яча любов – як вода в решеті» [Додаток Е].

До цього ж типу належить **суб'єктний імперсонал у ролі посибілітива** (суб'єкт ситуації Р може (здатний, спроможний, не має перешкод) здійснити Р), що реалізується в контекстах: мати кохання, плекати, відчувати, проявляти, потребувати, віддавати, отримувати, сприймати, коли коханням пронизано усе єство: *liebe atmen*. Найточніше визначення цього почуття наведене у словнику Йогана Адельюнга (1774–1786): “*Liebe*“ у вузькому значенні страждання, “*das zu einer Fertigkeit gewordene Verlangen nach dem Besitze oder Genusse einer Person andern Geschlechtes, da sie denn so wohl rechtmäßig und geordnet, als unrechtmässig und ungeordnet seyn kann*“ – «жадоба, що перетворилася на готовність володіти або насолоджуватися особою протилежної статі, не залежно від законності та порядності» [324, 340]. Українські приклади в контексті «почуттям кохання пронизано усе єство»: «Без сонця не можна бути, без милого не можна жити», «Тіло обіймає, а душу виймає» [Додаток Е]; у контексті «жадоба, що перетворилася на готовність володіти»: «Любов закону не знає», «Любов гори верне» [Додаток Е]; у контексті «віддавати, передавати кохання»: «Кого любиш, того сам даруєш, від нелюба не приймаєш», «Душа душу чує, а серце серцю вість подає», «Не дороге даруваннячко, дороге твоє коханнячко», «Як дасть обнятися, то дасть і поцілуватися» [Додаток Е].

Щодо функції лексеми “*Minne*“ в сучасній німецькій мові, то аналіз дає змогу визначити її лімітативну роль (настання ситуації Р є умовою припинення ситуації Q – «Q, поки не Р»), оскільки слово “*Minne*“ у стародавній німецькій мові використовувалося поряд з “*Liebe*“, але позначало тривале любовне почуття. У зв'язку з пізнішим відмовленням від поняття “*Minne*“ різниця у семантичному наповненні між обома словами зникла. У XVIII ст. вживання “*Minne*“ знову відродилося, воно одержало значення “*Liebe*“, однак з відтінком застарілого [340, 324, 344].

2) *Об'єктний імперсонал "Liebe" в ролі каузатора* породжує стан душі, коли радіють чиємусь благу й намагаються досягти подібного. Любов цього типу виникає з природного інстинкту й позбавлена схильності оцінювати предмет за його якостями. Взагалі почуття прихильності, що примушує людину піклуватися про іншу людину. Сюди належить також любов Бога до людини, як до власного творіння, і любов людей до Бога [340, 337]. Наприклад, в українській літературі: *«Що для нашого грішного ока вбачається неможливим і неборним, те одним подихом уст божих знищується в порох: хто-бо єсть більший від господа і де джерело любові!»* [СМО].

Окремими функціями наділений *суб'єктний імперсонал "Liebe" в ролі дистантного каузатора* (до ситуації Р залучений агентивний учасник Х або учасник з роллю причини («Х зробив так, що Р»; «Р через Х»), який викликає глибоку прихильність однієї істоти до іншої. Він змушує ставати милим і припадати кому-небудь до серця, викликати приятель і дружні почуття. У загальному значенні викликає особливо щирі прихильності до божественної або людської істоти: *“die Liebe ist das edelste Vereinigung“* [340, 344]. Українське прислів'я стверджує: *«Де любов, там благодать»* [Додаток Е].

Асистивний каузатор («допомагає»): *“das Band der Liebe“*; укр.: *«Завдяки існуванню любові можна перетерпіти всю нікчемність світу»* [ЗПЄ].

Ліквідативний каузатор (суб'єкт каузує знищення об'єкта в результаті здійснення Р): *“in Liebe entbrennen“*.

Малефактивний бенефактив (дія Р відбувається зі шкодою/збитками для учасника Х): *Gift der Liebe, vor Liebe leiden, der Liebe opfern*. Укр.: *«кохання моє ще страшнішою п'явкою вп'ялось мені в серце!»* [СМО]; з пареміологічного фонду: *«Чим більша любов, тим глибша рана після зради», «Мила була злука, а гірка розлука»* [Додаток Е].

Рефлексив: суб'єкт ситуації Р референційно тотожний її об'єкту: *“der Liebe sich weihen, mit Liebe hängen an“*.

Аспектами, що вказують на тривалість ситуації любові можуть бути:

Інтенсивний дуратив (у значенні дуже/занадто довго): у словниках це підкреслення нескінченності божественної любові, на відміну від швидкоплинного земного існування “alles Ding währt seine Zeit, Gottes Lieb in Ewigkeit. (P. Gerhard)“. Укр.: «Що для нашого грішного ока вбачається неможливим і неборним, те одним подихом уст божих знищується в порох: хто-бо єсть більший від Господа, і де джерело любові!» [СМО]

Комплетив (досягнуто природний кінець у розвитку ситуації Р – «до кінця, повністю»): “*Liebe ausbrennt, Liebe erkaltet, Liebe erlischt, der Tod der Liebe, Liebe hat eine Ende*“. Укр. прислів'я: «*І гаряча любов стигне*», «*Любов не пожежа: займеться – не погасиш*» [Додаток Е]; приклад з художньої літератури: «*Стільки любові розхлюпали ми на хвилях моря, що вона й досі горить у тих місцях, як фосфор*» [ЯЮМ]. Градатив: динамічна ситуація Р розвивається в напрямку поступового накопичення результату – «все більше і більше».

За допомогою контрастиву (виокремлення об'єкта ситуації Р з контрактивної множини Р, саме Х) чітко розмежовується семантика споріднених понять: “Glaube, Hoffnung, Liebe“ – «віра, надія, любов» або “*Liebe und Treu und Glaube*“. Семантичний аналіз словникових статей доводить, що “*Liebe*“ найвагоміше серед інших [328, 340, 323], чим і обґрунтовується змістовна нерозривність словосполучення “*Liebe und Ehrfurcht*“.

3) Функція об'єктного імперсоналу “*Liebe*“ в ролі еволюційного тоталітативу (дія Р стосується об'єкта цілком (цілком; повністю; усе до кінця) підкреслює фізіологічний, статевий потяг до особи протилежної статі: “*Ich ... warnte ihn vor den Ausschweifungen in der Liebe*) (Heinse). Сучасні словники, як, наприклад «Німецький тлумачний словник для іноземців мережі Sapoo» [356] або лексикон Йозефа Мейєра [348] роблять акцент саме на цій специфічній рисі іменника “*Liebe*“ й розкривають його семантику за допомогою всього двох значень, найпершим (а, отже, й найважливішим) з

яких вважаються близькі стосунки, а як узагальнення наводиться “*lieb haben*“, що можна вважати роллю оцінного депреціатива (суб’єкт виконує дію Р без визначеної мети або наміру, часто для власного задоволення («просто так»). В українських прислів’ях читаємо: «*Любощі та вечорниці доведуть і до шибениці*» [Додаток Е].

Роль *інструмента способу дії* виконує чарівний засіб, що використовується для виклику почуття, за допомогою якого хочуть перешкодити статевому потягу до когось іншого й зробити якусь особу вірною: “*einem die Liebe zu essen oder zu trinken geben*“ (*polit. Stockf*); укр.: «...Боже, забери все, тільки дай мені покохати...» [ДВ].

4) Функція об’єктного імперсоналу “*Liebe*“ у ролі еволюційного веритиву (суб’єкт виконує дію Р особливо добре/ретельно) розкриває риси характеру: доброта, професійність, відповідальне ставлення до чогось, любов до тварин, до речей, до життя.

5) Функція об’єктного імперсоналу “*Liebe*“ у ролі малефактиву (дія Р шкодить учаснику Х) часто реалізується у формі *персоніфікованого* кохання, прийом, що допомагає передати почуття більш менш точно: “*die Liebe ist ein guter Jäger, sie lässt uns die Freiheit wie den wilden Vögeln, bis wir erwachsen sind*“ (Arnim); укр.: «*Але любов у світі не тільки любов породжує, але й усі біди*» [ШВ]; українська народна мудрість: «*Любов зла – полюбиш і козла*», «*Панське кохання – гірке горювання*», «*Від любого пана любя й рана*», «*У моря багато горя, а у любові – ще більше*» [Додаток Е].

6) Інструментом мети є об’єктний імперсонал “*Liebe*“, використаний як звертання до коханої особи, “*deine, eure liebe*“ (у давній мові вживалося як звертання та титул); звертання до слухачів; до родичів або дружніх дворянських осіб (до ситуації Р залучено обов’язкового учасника, що виконує роль інструмента). При ширшому трактуванні цієї ролі такий показник може долучати учасників, що позначають мету («для чого»), спосіб («як») тощо). Сьогодні використовується як жартівливе звертання: *meine brüderliche Liebe, meine schwesterliche Liebe*, (у разі необхідності виділення певної особи серед

інших). Більш поширеними є звертання до коханих: *und wärst du selbst die niedrigste geboren, / du müsstest dennoch meine liebe sein (braut von Messina v.)* [330, 340]. Укр.: «бо вона була колись ключницею княгині Ольги, таємною любов'ю покійного князя Святослава, матір'ю князя Володимира, що нині переможно вступав до города Києва» [СС].

Різнобічне лексикографічне тлумачення концепту КОХАННЯ відповідає декільком фреймовим структурам.

Предметний фрейм представлений у проаналізованих словниках такими схемами й ситуаціями.

Квантитативна схема «ДЕХТО/ ДЕЩО є СТІЛЬКИ-кількість» реалізувалася в двох ситуаціях:

1. Solum «тільки Р»; «постійно Р» (нічого іншого, крім Р): *liebe denn, ach! liebe! Keine Freundschaft! Alles oder nichts!; keine Liebe ohne Schwierigkeiten;* «Хто ревнує, той не любить»;

2. Intensive ситуація Р має підвищену інтенсивність («дуже», «багато»): *ewige Liebe / вічне кохання.*

Кваліфікативна схема «ДЕХТО/ ДЕЩО є TAKE-якість» реалізувалася в чотирьох ситуаціях:

1. Contrastive (виокремлення ситуації Р з контрастивної більшості («саме Р»; «Р, а не Q»); розрізнялися суб'єктний (*Liebe lehrt aber nicht scheut*) і об'єктний контрастиви: *Liebe und Tod / кохання та смерть;*

2. Intensive ситуація Р має підвищену інтенсивність («сильно», «багато», «дуже»): *der Liebe Flammen / полум'я кохання, brünstige Liebe / пристрасне, полум'яне кохання, das Meer der Liebe / море любові, der Strom der Liebe / ріка любові, grenzenlose Liebe / безмежна любов;*

3. Nimifactive ситуація Р реалізується з надмірною інтенсивністю і/або тривалістю, що призводить до негативних наслідків: *Liebe ausbrennt / кохання відпалало, Liebe erkaltet / кохання холодне, Liebe erlischt / кохання згасло, Liebe hat ein Ende / кохання закінчується, Liebe mit Füßen getreten / розтонтати кохання ногами;*

4. Completive досягнута (природна) межа в розвитку ситуації Р («повністю»; «до кінця») *das Band der Liebe zerreißen / розірвати узи любові.*

Локативна схема «ДЕХТО/ДЕЩО існує ТАМ-місце»: «ЛІБЕ» має місце панування:

Habitual (ситуація Р має місце регулярно («зазвичай», «звичайно», «як правило»): *ein Reich der Liebe / імперія любові, ein Land der Liebe / країна любові, der Bach der Liebe / струмок любові, der Quell der Liebe / джерело любові.*

Темпоральна схема «ДЕХТО/ ДЕЩО існує ТОДІ-час»: була представлена лише трьома ситуаціями:

Temporary ситуація Р має місце тимчасово, до настання деякої іншої ситуації («доки»): *Liebe auf den ersten Blick / кохання з першого погляду; Morgen der Liebe /ранок кохання, Jugend der Liebe /юність любові, Frühling der Liebe /весна любові, Mai der Liebe /травень кохання, Wonnemond der Liebe /травневе кохання, Herbst der Liebe /осінь любові, Winter der Liebe /зима любові.*

1. Gradative (динамічна) ситуація Р розвивається в напрямку поступового накопичення результату («все більше й більше»): *in Liebe entflammen /спалахувати коханням, Liebe ausströmen /випромінювати любов, Liebe verbreiten /розливати любов;*

2. Continuative-Unexp ситуація не припиняється, незважаючи на очікування мовця («все ще»): *die Sehnsucht nach Liebe /прагнення кохання, alte Liebe röstet nicht /старої любові й іржа не їсть, „Es duftet wieder alte Liebe, es grünet wieder alte Lust“ (Uhland).*

Схема способу буття «ДЕХТО/ ДЕЩО існує ТАК-спосіб»: реалізувалася в одній ситуації: **Possibilitive** – суб'єкт ситуації Р може (спроможний, у стані, не має перешкод) здійснити Р: *die Macht der Liebe /влада любові.*

В акціональному фреймі, де декілька предметів, що є учасниками подій, наділяються аргументними ролями реалізувалися такі схеми:

Схема стану/процесу «ДЕХТО/ДЕЩО-агенс діє», представлена в синтаксичних одиницях, до складу яких увіходять дієслова неспрямовані дії. Термін *diē (acts)* вживається в значенні «зберігає або змінює свою власну ознаку (кількість, якість, місце або спосіб буття) у певний момент або проміжок часу». Збереження ознаки є стан, зміна ознаки – процес. Поширеними виявилися такі ситуації:

Celative дія Р виконується суб'єктом потай від інших учасників ситуації або третьої особи: *dass ich sein Lieb muss heimlich tragen / кого кохає, за тим і зітхає; як гляне – серце в'яне;*

Frustra дія Р була здійснена даремно, без очікуваного результату: *unerfüllt /нездійсненне, unglücklich /нещасне, unmöglich /неможливе, verboten /недозволене.*

Схема дії, що містить зв'язку діє на (acts upon), моделює акт, який об'єктивується дієсловами спрямованої дії. Такий акт може бути двох типів. В одному випадку це фізичний або духовний контакт між агенсом і пацієнсом, за якого пацієнс не змінюється: «ДЕХТО/ ДЕЩО-агенс діє на ДЕХТО/ ДЕЩО-пацієнс». В іншому випадку цей вплив агенса (або інструмента) на пацієнс, у результаті якого пацієнс зазнає змін: агенс робить його ТАКИМ. Отже, пацієнс стає **афективом** (від лат. affectus – душевне хвилювання, пристрасть, нервово-психічне збудження з втратою вольового контролю): «ДЕХТО/ ДЕЩО -агенс діє на ДЕХТО/ ДЕЩО-афектив». Зазначена схема реалізувалася лише в одній ситуації:

Possibilitive суб'єкт ситуації Р може (здатен, не має перешкод): *Liebe bringt Leiden /кохання завдає страждань, Liebe bricht das Herz /кохання розбиває серце, der Liebe Pfeil /стріла кохання.*

Схема каузації, містить зв'язку **робить (makes)**, представляє акт створення агенсом (або інструментом)-каузатором нового предмета – фактитива: «ДЕХТО/ ДЕЩО-каузатор робить ДЕЩО-фактитив». Ця схема повторилася в таких і подібних тлумаченнях:

Malefactiv (дія Р шкодить учасникові Х /завдає йому збитків): *vor Liebe leiden* /страждати від любові, *Liebeskrank* /хвороба кохання.

Possibilitive суб'єкт ситуації Р може (здатен, не має перешкод): *Liebe macht blind* / кохання осліплює.

Компаративний фрейм, що виникає на основі таксономічного фрейму, формується міжпросторовими зв'язками тотожності й подібності, у словниках був представлений обома можливими схемами:

Схемою подібності: «ДЕХТО/ ДЕЩО-компаратив є немовби ДЕХТО/ ДЕЩО-корелят», що лежить в основі метафори, яка встановлює подібні риси сутностей, які належать до різних понятійних сфер, наприклад: *die Liebe ist ein guter Jäger* / кохання – добрий мисливець, *Liebesbrief* /любовний лист, *Liebeskrank* / любовна хвороба, *die Liebe ergreift* /любов бере у полон.

Ситуація добре поєднує і схему тотожності компаративного фрейму: **ДЕЩО /ДЕХТО-компаратив є (як) ДЕЩО /ДЕХТО-корелят:** *Affenliebe* /сліпе кохання, *käufliche Liebe* /продажне кохання, *die Liebe schlägt wie ein Blitz ein* / кохання влучає як блискавиця.

Посесивний фрейм, у якому встановлюються відносини між узагальненими ролями «володар» і «те, чим володіють», таксономічний фрейм, що представляє відношення категоризації, та ідентифікаційний фрейм, де дві предметні сутності поєднуються зв'язкою «є», при аналізі словників не були виявлені.

2.3. Структура номінативного поля “Liebe“

Усю сукупність значень лексем “Liebe /кохання“ можна представити у вигляді лексико-семантичних сукупностей, що традиційно виділяються в лінгвістиці: синонімічного, антонімічного та асоціативного полів; разом вони становлять об'єднання комплексного характеру – номінативне поле.

З огляду на те, що в українській мові на позначення «почуття глибокої прихильності до особи протилежної статі» вживається дві лексеми, а в німецькій мові одна, й через те, що всі лексеми німецької частини вибірки знайшли відповідники в українській мові, для запобігання повторення, номінативне поле було змодельоване на матеріалі виключно німецької лексики.

Для того, щоб одержати максимальний перелік найбільш частотних лексем, на основі яких можна було б адекватно описати семантичні зв'язки між номінантами поля “Liebe“, спростити та прискорити механізм аналізу поля за допомогою комп'ютера, було укладено узагальнений частотний словник лексики творів для виділення вихідних значеннєвих елементів.

Метою дослідження було виділення лексики перцептивного рівня або семантичних баз, які лежать в основі багатьох мовних концептів, створюються переважно нашою здатністю реєструвати зорові, тактильні та інші відчуття [105, с. 17]. Далі за допомогою зазначених баз, вибиралися так звані «діагностуючі» контексти та денотативні ситуації [88, 74].

У дослідженні використовувалися романи про кохання, нейтральні твори на споріднені теми, оповідання з семантикою «інтимні стосунки». Саме ця семантика найпоширеніша в усіх проаналізованих текстах і найяскравіше репрезентується синонімічною варіацією у складі мови. Лексика, що передає природні для людської істоти, почуття, забезпечена значною розгалуженістю конотативної та денотативної повторюваності сем.

Для створення контрольної вибірки (набору лексики «у чистому вигляді») добиралися німецькомовні тексти на сайті еротичної літератури [Додаток А].

Після укладання словників творів методом ручної вибірки було виокремлено усю лексику з семою «інтимні стосунки чоловіка та жінки».

Загальна кількість слів у проаналізованих романах про кохання – 1223970. Для полегшення зіставлення фактичну кількість слів у контрольній

вибірці – романах та оповіданнях на «споріднені» теми (672710 лексем) – було подвоєно. Отже, подальше порівняння відбувалося на таких засадах:

у романах про кохання 1223970 слів $1\% = 12239,7$ слів

у романах та оповіданнях на «споріднені» теми 1345420 слів $1\% = 13454,3$ слова

Одержані результати засвідчили: у романах про кохання найчастотнішими були слова, що входять до груп *Empfindung* (загальна кількість слововживань у групі з 15 лексем – 10081), *Gefühl* (відповідно – 7413), *Herz* (4829), *Geist* (2631), *denken* (2726), *Verstand* (1664), *Wunsch* (1947), *Nähe* (1649), *Verbindung* (850), *Hingabe* (609). У відсотковому співвідношенні загальна частка слововживань становить $35796 : 12239,7 = 2,92$, тобто три відсотки.

У контрольній групі (романах і оповіданнях на «споріднені» теми) частка слововживань виявилася такою: $22438 : 13454,3 = 1,667$ (близько двох відсотків). Тут також «найвпливовішими» були слова груп *Empfindung* (4642), *Gefühl* (3636), *Herz* (2866), *Geist* (838), *denken* (2168), *Verstand* (1806), *Wunsch* (1608), *Nähe* (1588), *Verbindung* (978), *Hingabe* (452).

Очевидно, що автори надають перевагу лексиці з семами почуттів, емоційності, соматичних проявів і роздумів. Такий розподіл свідчить, що саме виявлений набір лексики грає важливу роль у побудові смислу «кохання». Варіації можливі при виборі в межах виділеного набору лексики тих чи інших одиниць, що, ймовірно, залежатиме від ідіостилю автора чи стилістичної спрямованості твору, але одержані результати (частотність) дають підстави вважати цю лексику такою, що належить до номінативного поля “Liebe”.

Номінативне поле “Liebe” [Додаток Г], утворене за допомогою ручної вибірки та вилучення лексики під час аналізу різного роду словників, представлено 230 лексемами, розподіленими за трьома мікрополлями, що перехрещуються одне з одним – синонімічного мікрополя, антонімічного й асоціативного. Зони перехрещення утворюють групи лексем, що за

семантикою складно, або неможливо зарахувати до конкретного поля. Поле належить до парадигматичного типу, тобто до його складу входять групи слів, утворені на основі синонімії.

Синонімічне мікрополе складається з 33 одиниць (крім цього, 35 лексем з асоціативного мікрополя, й 10 – з антонімічного), інтегральною семантичною ознакою яких є любовні стосунки між чоловіком і жінкою. Однак значення цих одиниць не завжди є тотожними, вони групуються залежно від своїх гіперонімів, утворюючи 13 синонімічних рядів, що розрізняються за 13 диференційними ознаками. Гіперонімами синонімічних рядів (родовими поняттями)є:

- **Anziehung** – сильне душевне почуття, тяжіння, глибока прихильність істоти однієї статі до істоти іншої статі;
- **Harmonie** – стан душі, коли радіють чиемусь благу й намагаються зберегти гармонію та злагоду;
- **Eros** – чуттєве кохання, статевий потяг.

Утворені синонімічні групи відрізняються одна від одної конотаціями – підкреслення фізіологічності в останній групі й глибока прихильність та добрі стосунки в двох інших.

Anziehung:

1) відданість, готовність до самопожертви: Hingabe, Leidenschaft, Opfer, hinziehen, Anziehung, Aufmerksamkeit, Vorliebe, Belange; **2) приховане бажання бути разом:** Wunsch, brennen, töricht, geheim, heimlich, aufrichtig, Zusammensein, Beisammensein, Zusammenkunft, intim, gefällig, Bereitschaft, Freundlichkeit; **3) уявлення про коханого/кохану:** Ideal, Vorstellung, Vorbild, Passion, liebevoll; **4) контакт:** Verbindung, Treffen, Berührung; **5) душевний стан:** Geist, Interessen, Gemütszustand, Stimmung; **6) хворобливі любовні переживання:** Empfinden, Schmerz, leiden, Freude, Angst, lieben, spüren, auffassen, wehtun, kränkend.

Harmonie:

7) **відвертість**: Herzlichkeit, Treuherzigkeit; 8) **поведінкові властивості**: Verstand, Begeisterung, Ausprägung; 9) **психічний вплив**: Psyche, Sitte, Harmonie, Einwirkung; 10) **любобний зв'язок**: Gefühl, Seele, Regung, Verhältnis, Glück, Zärtlichkeit, Sympathie, Neigung, sentimental, Ahnung.

Eros:

11) **еротичність**: Eros, Sex; 12) **чуттєве бажання, пристрасть**: Lust; 13) **досяжність коханого/коханої**: Nähe, erreichbar, Beziehung, Freundschaft, zueinander, miteinander, Vertrautheit.

Переважна більшість відібраних лексем є дериватами лексеми “Liebe” (див. Додаток Д).

У слові “Liebe” виявлено 34 семантичні деривати (наприклад, “Gefühl” – дериват слова “Liebe”).

Коли лексема “Liebe” була складником значення якогось слова, що є семантичним дериватом лексеми “Liebe”, їй присвоювалась назва безпосереднього семантичного компонента (БСК) цього слова, а слову, відповідно, – назва безпосереднього семантичного деривата (БСД) слова “Liebe” (наприклад, “Empfindung” – безпосередній семантичний дериват слова “Liebe”, бо є компонентом значення лексеми “Liebe”, як це підтверджує словник – “... starke, im Gefühl begründete Zuneigung zu einem [nahe stehenden] Menschen ...” [359], а слово “Liebe”, так само, є безпосереднім семантичним компонентом слова “Zuneigung” завдяки наявності в ньому семи «кохання», що також підтверджується тлумачним словником: “*deutlich empfundenes Gefühl, jmdn., etw. zu mögen, gern zu haben; Sympathie*“. Таких безпосередніх семантичних дериватів виявлено 9: “Gefühl”, “mütterlich”, “körperlich”, “Beziehung”, “Eros”, “Minne”, “Interesse”, “Passion”, “liebevoll” [340].

Коли сема “Liebe” була складником значення слова, за допомогою якого тлумачилося інше слово (семантичний дериват), то слово “Liebe” отримувало назву *опосередкованого семантичного компонента* цього слова, а таке слово, відповідно, – *опосередкованого семантичного деривата* слова

“Liebe“. Наприклад, у семантичній структурі слова “Zuneigung“ є сема “Sympathie“, при поясненні якої у словнику наведено лексику з семантикою кохання: *“Mitleiden, Mitgefühl ... Leid, Schmerz: aufgrund gewisser Übereinstimmung, Affinität positive gefühlsmäßige Einstellung zu jemandem“* [340]. Саме тому “Liebe“ є опосередкованим семантичним компонентом слова “Sympathie“, а останнє – опосередкованим семантичним дериватом “Liebe“.

На рівні тлумачення третього слова значення виділених лексем переплітається (вони утворюють групу синонімів за денотатом): майже до всіх наведених вище дериватів сема “Liebe“ входить як опосередкований семантичний компонент.

Компоненти, значення яких у лексико-семантичній групі «кохання» приймалося за елементарне, тобто таке, що не можна «розщепити» далі, отримали назву *кінцевих семантичних компонентів (КСК)*.

У результаті аналізу одержано 25 *безпосередніх семантичних дериватів* і 126 *кінцевих семантичних компонентів*.

Іншим складником номінативного поля лексеми “Liebe“ є *антонімічне мікрополе*, що нараховує 81 одиницю (крім цього, 10 із синонімічного мікрополя й 6 – з асоціативного), інтегральною семантичною ознакою тут стала ненависть однієї особи до іншої. Вони утворюють 8 синонімічних рядів, що мають гіперонімами поняття:

- **Verachtung** – зневага, презирство, недоброзичливість;
- **Feindschaft** – ворожість, відраза, конфліктність;
- **Zorn** – ненависть, помста, лють.

Синонімічні ряди представлені такими групами:

Verachtung

1) Недоброзичливість: Übelwollen, Arglist, Bösigkeit, Heimtücke, Hinterlist, Lieblosigkeit, Missgunst, Neid, Ressentiment, Schadenfreude, Tücke, Unfreundlichkeit, Ungunst, Unwille, Verärgerung, Übelwollen; **2) презирство:**

Verachtung, Abneigung, Abscheu, Aggression, Ausgrenzung, Benachteiligung, Geringschätzung, Missachtung, Verachtung, Widerwille.

Feindschaft

3) ворожість: Feindschaft, Boykott, Erbitterung, Fehde, Feindschaft, Feindseligkeit, Gereiztheit, Gezänk, Händel, Kälte, Nervenkitzel, Querelen, Reibungsfläche; **4) відраза:** Abneigung, Animosität, Antipathie, Aversion, Bammel, Befremden, Ekel, Entsetzen, Grausen, Horror, Irritation, Kühle, Missfallen, Rivalität; **5) конфліктність:** Streit, Abkühlung, Aufruhr, Bruch, Dissens, Entzweiung, Hader, Krach, Meinungsverschiedenheit, Missverständnis, Riss, Spaltung, Spannung.

Zorn

6) Лють: Zorn, Aggressivität, Bitterkeit, Empfindlichkeit, Entrüstung, Frustration, Grimm, Groll, Hass, Hysterie, Missmut, Missvergnügen, Zorn, Ärger; **7) помста:** Rache, Rachsucht, Unerbittlichkeit, Unversöhnlichkeit, Zerstörungswut; **8) ненависть:** Hass, Bosheit, Böswilligkeit, Gehässigkeit, Hass, Rivalität, Terrorismus, Zerstörungswut, Zwist.

Слід звернути увагу на те, що всі антоніми до лексеми “Liebe“ представлені виключно субстантивами, що свідчить про статичний характер почуття ненависті.

Асоціативне мікрополе налічує 65 одиниць (крім них, ще 6 одиниць з антонімічного мікрополя й 35 – із синонімічного), інтегральною семантичною ознакою відбору яких були романтичні любовні стосунки чоловіка і жінки. Значення цих одиниць були згруповані нами за 6 синонімічними рядами. Їхніми гіперонімами стали:

Eheschließung

1) Заручини: Blütezeit, Geschenk, Paar, Ringwechsel, Familienfeier, Frühjahr Heiratskandidatin, Glanzzeit, Herzensdame; **2) весілля:** Hochzeit, Trauung, Flitterwochen, Engel, Altar, Geliebte, Hochzeitsnacht, Vermählung, Verhelichung, Heirat, Verheiratung; **3) подружнє життя:** Zukünftige, Ehemann, Ehe.

Intimität

4) інтимні стосунки: Sex, Nacht, koitieren, paaren, schlafen, begatten, schämen, bewundern, verlieben, aufregen, verspüren, locken; **5) частини тіла:** Körperteil,

Arm, Hand, Auge, Beine, Füße, Lippen, Mund, Brust, Gesicht, Haut, Haar, Herz, Hals, Vagina, Po,

Eifersucht

б) ревності: beneiden, Drama, Othello, Scheidung, entfremden.

Підставою для внесення соматичної лексики до асоціативного поля й для створення окремого лексичного ряду такої лексики стала її значна кількість у частотному словнику творів. Іменники на позначення частин тіла та органів життєдіяльності (соматики) суттєво переважали у кількісному плані [див. Додаток В. Таблиця 1. Соматична лексика].

У першому стовпчику таблиці наведено лексеми, вжиті в еротичних творах (проаналізовано всього 56 текстів-оповідань), у другому – подано їх кількісні показники. Третя колонка демонструє вживання тієї ж лексики в тематично-нейтральних творах (проаналізовано всього 85 текстів-оповідань), четверта – частотність соматичної лексики в романах про кохання.

У романах про кохання найбільшу частотність виявляють лексеми “Arm“ (спричинило зростання кількості тактильних дієслів), “Auge“, “Beine“, “Lippen“, “Kopf“, “Brust“, “Gesicht“, “Haar“: найбільш вживаним виявилось слово “Herz“. Зростання відсотка використання слова “Auge“ зумовило збільшення лексики, що має зображувальні властивості. Характерними є такі приклади: “...ließ vor unsern Augen...“; “Es wird mir ganz dunkel vor den Augen...“; “...wie es in dem gegenwärtigen Augenblicke vor euch...“ тощо.

Майже однакове за частотністю вживання іменників “Arm“, “Körper“ і поступове зменшення частотності використання іменників “Beine“, “Lippe“, “Kopf“, “Brust“, “Gesicht“, “Haar“ свідчить про те, що в еротичній літературі для адекватної передачі дії та змалювання людського тіла вживається кожне з цих слів. У текстах про кохання – тепле душевне почуття – найбільш частотними, за нашими підрахунками, є іменники “Herz“, “Brust“ та “Gesicht“. Але їхня функція в цих текстах виявилася зовсім іншою. В еротичній літературі, через бурхливу емоційність, серце мінімум – «калатає в грудях», максимум – «вистрибує» з них: “*Mein Herz schlägt plötzlich ganz arg*

und laut“ – «Моє серце раптом закалатало рідко й голосно»; *“von meinem rasenden erwartungsvollen Herzen*“ – «від мого шаленого сповненого чеканням серця»; *“er konnte mein Herz klopfen hören*“ – «він міг чути, що моє серце калатає».

У нейтральних творах лексема *“Herz*“ не є винятковим зображувальним засобом: *“in diesem Momente euer Herz schauernd sagt*“ – «у цей момент ваше серце в тремтінні каже»; *“Erleichterung in die Herzen kam*“ – «полегшало на серці»; *“und habe mein Herz an ihre Sprache gewohnt*“ – «а моє серце звикло до вашої мови».

У романах про кохання ця лексема, зазвичай, супроводжується «чуттєвими» епітетами: *“Teilnahme und das Mitleid an seinem Herzen*“ – «участь і співчуття в його серці»; *“ein so glühendes mutiges Herz*“ – «таке палаюче мужнє серце»; *“er war im Innersten seines Herzens gerührt*“ – «він був до глибини свого серця зворушений».

Подібні функції виконує й слово *“Brust*“. Хоч воно й має однаковий відсоток і в текстах еротичних, і в романах про кохання, але різниться експресивністю:

I. Вживання тактильних дієслів спрямоване на створення в уяві читача чуттєвої картини: *“seine Hände zart ihre Brüste berührten*“; *“dann über ihre Brust gleiten*“; *“um seine Brust zu streicheln*“;

II. Душевні почуття, що ґрунтуються на фізіологічності: *“so hell aus deiner Brust hervorgehen den Schrei des tiefsten Schmerzes*“; *“schwindender Atem meiner Brust*“; *“und dass diese Welt auch in meiner Brust eine Heimat hat*“;

III. У нейтральних текстах спрощена описовість: *“er die Aktentasche an die Brust gepresst hielt*“; *“rotes, heißes Blut über ihre Brust fließen*“; *“der Brustkorb hob sich gleichmäßig*“.

У наступній таблиці [див Додаток В, табл. 3. Інші іменники] подано тільки статистичну інформацію для візуального порівняння частотності; аналіз проводився методом суцільної комп’ютерної вибірки.

Одержаний перелік іменників слід вважати основним матеріалом для визначення тематичної канви твору. В еротичних текстах це різноманітні слова на позначення одягу та іменники на позначення зорових вражень. У романах про кохання функцію передачі психологічної напруги виконують експресивні одиниці: “Lust“, “Glück“, “Schmerz“, “Träne“, “Leid“ та ін.

Аналіз дієслівного складу продемонстрував високу частотність тактильних дієслів, які подано в додатку [Додаток В, табл. 2. Частотність тактильних дієслів].

Як переконуємося, у романах про кохання частіше обіймаються й торкаються один одного (в сумі – 68%), ніж цілуються, і, навпаки, в еротичних текстах майже не обіймаються, тільки торкаються один одного (в сумі теплі почуття виражаються тактильними дієсловами у – 57%) і дуже часто цілуються. У нейтральних текстах має місце баланс між тактильними відчуттями та поцілунками (55 % до 45 % відповідно).

Не менш значна група лексики представлена дієсловами відчуттів та мислення [Додаток В, табл. 4. Частотність дієслів відчуттів і мислення]. Дієслова, що передають відчуття “*spüren*“ “*lieben*“, характерні для еротичної літератури. А вживання слів із семами “*liebe*“ та “*hassen*“, у значенні «кохати» та «ненавидіти» (можливо для підсилення ефекту за допомогою прийому протиставлення), – невіддільна ознака тільки текстів про кохання. Зовсім неочікуваним виявилось збільшення кількості слів, що позначають процес мислення та міркування в еротичних творах: “*denken*“, “*wissen*“.

Значна перевага надається дієсловам, що передають тактильні відчуття (дотики та обійми).

Чим рідше вживається слово на позначення частини тіла в звичайній літературі, тим більшого експресивного забарвлення воно набуває у творі про кохання.

Аналіз еротичних текстів продемонстрував, що достатньо навіть 7% лексики «вузької спрямованості», щоб читач відчув особливу тематику. За таких умов необхідним є обов’язкове вживання 2,5% лексики на позначення

душевного стану, 2,5% – для змалювання тактильних відчуттів і 2-х % для зображення якоїсь частини одягу (переважно це легкий одяг – у жінок сукня, блуза чи навіть комірць блузи, спідниця; чоловічий одяг описується рідко). Зафіксована частотність вживання займенників свідчить про те, що не менш важливою для сприйняття тексту є розповідь від першої особи.

У романах про кохання спостерігається більша кількість слів з коренем “*lieb*“, порівняно з еротичними (35 % до 14 % відповідно).

Психологізм досягається шляхом використання контрастних дієслів, при яких додатковими, допоміжними лексичними одиницями є іменники “*Lust*“, “*Glück*“, “*Schmerz*“, “*Leid*“.

Зіставний аналіз одержаних базових наборів з даними частотного аналізу, відображений у моделі поля [Додаток Г], свідчить, що головну роль у створенні контекстуального значення «кохання» відіграють слова, які повторюються частіше, їх слід вважати складниками мікрополів, утворених синонімами, антонімами та асоціатами “*Liebe*“. Фактично виділити увесь спектр значень іншим методом, крім укладання словника твору, неможливо. Матеріали дослідження підтверджують, що частотні лексеми на рівні функціонування в тексті тісно пов’язані з номінантами номінативного поля “*Liebe*“, наприклад:

- “Allein er ließ auch von seinen Verrichtungen nach, sobald er keine *Lust* mehr dazu *verspürte*“ – «Як тільки він відмовився від досягнення своєї мети, то більше ніякого *бажання* до цього *не відчував*» [CFG].
- “Tilie kam mir *freundlich* entgegen und *küsste* mich...“ – «Тілі з *привітністю* пішла мені назустріч і *поцілувала* мене» [CBG].
- “...*sagte er und sah ihr ergeben und treuherzig in die Augen*“ – “... *сказав він і подивився їй віддано й щиро у вічі*» [GKR].

Семантичний аналіз словників різного типу дав змогу констатувати реалізацію в німецькій та українській мовах 6 типів значень «кохання», а

застосування семантично-рольового підходу – розподілити їх за 20 семантичними ролями.

1. Об'єктний імперсонал “Liebe /кохання” викликає сильне душевне почуття, глибоку прихильність істоти однієї статі до істоти іншої статі, тобто реалізується в ролі *хабітуального прогресива* (в момент Т); тривала динамічна ситуація Р актуально має місце («як раз зараз/тоді»).

2. Об'єктний імперсонал “Liebe /кохання” в ролі каузатора породжує стан душі, коли радіють чиемусь благу й намагаються досягти подібного.

3. Функція об'єктного імперсоналу “Liebe /кохання” в ролі еволюційного тоталітативу (дія Р стосується об'єкта цілком (цілком; повністю; усе до кінця) підкреслює фізіологічний, статевий потяг до особи протилежної статі.

4. Функція об'єктного імперсоналу “Liebe /кохання” в ролі еволюційного веритиву (суб'єкт виконує дію Р особливо добре/ретельно) розкриває риси характеру: доброта, професійність, відповідальне ставлення до чогось, любов до тварин, до речей, до життя.

5. Функція об'єктного імперсоналу “Liebe /кохання” у ролі малефактиву (дія Р шкодить учаснику Х) часто реалізується у формі персоніфікованого кохання; прийом, що допомагає передати почуття більш-менш точно.

6. Інструментом мети є об'єктний імперсонал “Liebe /кохання”, використаний як звертання до коханої особи; у давній мові використовувався як звертання та титул; звертання до слухачів; до родичів або друзів-дворян.

Більша частина виявленої лексики належить до дериватів лексеми “Liebe“, представлених частиномовними варіантами членів синонімічних рядів [Додаток Д. Деривати лексеми “Liebe“].

Номінанти сфери любовних стосунків вирізняються високою здатністю сполучуватися з іншими лексемами, а отже, утворювати синтагматичні зв'язки зі змістовними аспектами, що відповідають традиційним схемам фреймових структур. Наприклад, Кваліфікативна схема «ДЕХТО/ДЕЩТО є ТАКЕ-якість», Локативна схема «ДЕХТО/ДЕЩО є/існує ТАМ-місце», Схема

способу буття «ДЕХТО/ДЕЩО існує ТАК-спосіб» предметного фрейму добре підходять для моделювання ситуацій відвертості, контакту, хворобливих переживань тощо.

Дефініційний аналіз свідчить, що номінанти різних синонімічних рядів часто подібні з погляду застосування семантичних ролей. Наприклад, лексеми груп «любовний зв'язок» (“Gefühl“) та «хворобливі любовні переживання» (“Empfinden“) є однаковими за змістом, тобто за природою *каузаторів*, але різними за формою об'єкта, на який спрямовуються: *Empfinden* семантизується як емоційний стан, що спричинений сердечними переживаннями, накопиченням емоцій: радості, страху, кохання. А “Gefühl“ уявляється як тілесне, фізіологічне, інстинктивне, нервово переживання, психічна жестикуляція людини, що визначає її ставлення й пристосування до навколишнього середовища: голоду, холоду, болю.

Теплі внутрішні почуття, значення яких несуть лексеми групи з одним гіперонімом “Herzlichkeit“ та “Harmonie“ також дуже схожі й пов'язуються *сіркконстантом* – інструментом /супроводжувачем /помічником виникнення: душевна, тілесна, духовна гармонія, співзвучність думок і почуттів, що йдуть від самого серця.

“Nähe“ характеризується як місцем розташування об'єкта взаємодії – *контактного каузатора* (знаходиться в безпосередній близькості настільки, що можна торкнутися рукою), так і спрямованістю на адресата у сфері міжособистісних стосунків: «дотримуватися конфіденційності, бути в тісних взаєминах».

Семантика регулярних особистісних взаємин між людьми (“Verbindung“) заснована на реалізації семантичних ролей *агенса* і *пацієнса*, здатних узагальнено зафіксувати різновид взаємної симпатії з метою комунікації.

Подальший експеримент щодо виявлення зв'язку між структурними частинами поля засвідчив, що лексика, наведена у схемі, часто вживається в одному контексті (див. розділ 3 «Прагматико-функціональні особливості концепту КОХАННЯ).

2.4. Профільний складник концепту.

Метафорична реалізація концепту КОХАННЯ

Провербіальний складник концепту «розширює межі» звичних уявлень про основний концепт. При цьому його інформаційний обсяг охоплює цінності, що мають універсальну значущість для всіх членів етносоціуму. До них належать світоглядні настанови, характеристики практичної діяльності, морально-етичні принципи тощо. Вони відбиваються в провербіальних смислах, представлених у формі предикацій, вербалізованих пареміями.

Використовуючи в роботі термін «паремія», керуємося традиційним тлумаченням – це історія народу, сконцентрована в стислих, але мудрих висловах, прислів'ях і приказках, давніх літературних афоризмах, де метафорично закріплені вірування, спостереження над природою, все, що пережило та чим цікавилось суспільство в процесі свого тривалого формування [60, с. 14].

Часткова еквівалентність лексем німецькомовного номінативного поля “Liebe“, а, отже, й українського «Кохання» стосовно одна одної виявляється не тільки на рівні словникових тлумачень, але й на рівні тексту, про що свідчить проведений зіставний аналіз номінантів на матеріалі німецьких і українських паремій, які слугували контекстуальною опорою й дали можливість значно поглибити змістовність аналізу мовних явищ.

Кожна мова має певну систему, за допомогою якої носії мови сприймають, структурують, класифікують та інтерпретують потік інформації, що надходить з довкілля. Головна роль, яку відіграють концепти в мисленні, – це категоризація, що уможливорює групування об'єктів з певними подібними рисами у відповідні класи. Для виявлення національних особливостей концепту КОХАННЯ було проаналізовано «тексти культури» – німецькі та українські прислів'я і приказки. З довідників було відібрано по 200 найбільш типових крилатих висловів і стійких словосполучень [Додаток Е. Кохання в

німецьких і українських пареміях], крім цього до аналізу були залучені стійкі словосполучення, виявлені при аналізі словників [324-366].

Услід за М. Блеком [12, с. 154], під терміном «метафора» розуміємо стисле порівняння, механізм мовлення, що полягає у вживанні слова, яке позначає деякий клас предметів і явищ, для характеристики або найменування об'єкта, що входить до іншого класу, або для найменування іншого класу об'єктів, аналогічного цьому класу в будь-якому плані.

Метафора твориться чотирма компонентами. Це основні й допоміжні суб'єкти метафори, до яких застосовуються парні терміни («буквальна рамка й метафоричний фокус», «тема й контейнер», «референт і корелят») і співвідносні властивості кожного об'єкта або класу об'єктів. Ці компоненти не повністю представлені в структурі метафори. Сучасний стан вивчення залишає непозначеними, зокрема, властивості основного суб'єкта метафори, що становить її семантику. Внаслідок цього метафора допускає різні тлумачення. Вона залишається предметом вивчення низки галузей знання й розділів лінгвістики. Як певний вид тропів метафора вивчається в поезиці (стилістиці, риториці, естетиці). Як джерело нових значень слів – у лексикології, як особливий вид мовного вживання – у прагматиці, як асоціативний механізм і об'єкт інтерпретації й сприйняття мовлення – у психолінгвістиці й психології. Як спосіб мислення й пізнання дійсності метафора цікавить нас у когнітивній лінгвістиці.

Як і передбачалося, змістовий аналіз виявив, крім вишуканої метафоричності, своєрідну значеннєву ємність. Сукупність компонентів, які формують периферійний шар концепту КОХАННЯ, істотно відрізняється від набору сем, що характеризують слово «кохання».

Без звернення до досвіду мовця неможливим є опис когнітивного складника, що становить внутрішню форму концепту.

Під час роботи з прислів'ями та ідіомами їх було спочатку розглянуто із застосуванням семантичних ролей у поєднанні з фреймовою семантикою, потім згруповано за змістом у тематичні групи.

Наведені (здебільшого суперечливі) характеристики концепту КОХАННЯ, кожна з яких щодо нього істинна і кожна з яких допускає однаково переконливі логічні обґрунтування, підтверджують наявність антонімічності – однієї з властивостей, що відрізняють концепт від слова.

Типовою в мові німецьких і українських прислів'їв і приказок можна вважати розгалужену реалізацію схеми способу буття (ДЕХТО/ ДЕЩО є існує ТАК-спосіб) предметного фрейму (структурує інформацію про власні буттєві ознаки предметної сутності ДЕХТО або ДЕЩО), наприклад, у значенні «вік кохання». У німецькому та українському фольклорі неодноразово траплялася метафорична характеристика віку кохання, подібна до характеристики металу: *“Alte Liebe röstet nicht / Старої любові й іржа не їсть”*. Як відомо, не іржавіє золото – пластичний, один з найцінніших і найкрасивіших металів. Зміст вислову, виходячи з семантики слова «золото», отже, буде таким: «давнє кохання» – міцне, найкоштовніше багатство, часу і зовнішнім впливам не підвладне. Але *“Liebe”* може й не мати свого **віку**: *“Liebe hat kein Alter / кохання віку не знає, років не рахує”* – тут об'єктний імперсонал *“Liebe”* виконує роль **приветива** (суб'єкт ситуації Р не має властивості або якості Р), ситуація реалізується теж у схемі способу буття предметного фрейму (ДЕХТО/ ДЕЩО є існує ТАК-спосіб), **характер ситуації кантиньютивний** (ситуація Р триває, тобто не переривається «продовжується», «все ще»). *“Liebe”* може перетворюватися на субстанцію безкінечного існування: *“Die Liebe ist ein Spiel der Ewigkeit”* – *Кохання – це гра вічності* (з пісні *“La Pastorella”*), укр. варіант: *«Хто кохає, той спокою не має»* – у цьому випадку ситуація буде характеризуватися як градативний прогресив (у момент Т тривала динамічна ситуація Р актуально має місце з поступовим накопиченням результату).

Також у людській свідомості закріпилася низка умов, без яких кохання неможливе. Найбільш широко з них представлена локативна схема предметного фрейму (ДЕХТО/ ДЕЩО є /існує **ТАМ-місце**), у якій реалізується відстань між коханими. Найдовше жевріє кохання далеке: *“Die*

Liebe aus dem Ferne bleibt am längsten warm“, укр. варіант: «До любої небоги нема далекої дороги» – об’єктний імперсонал “Liebe“ виконує **роль пердуратива** (ситуація Р реалізується безперервно, упродовж деякого просторового або часового інтервалу Х і ним обмежується), але для нього теж є кінець – занадто довга розлука – це смерть кохання: “*Lange Trennung ist der Liebe Tod*“, укр. варіант: «Довга розлука шкодить коханню». Як переконуємося, тривалість кохання в німецькій і українській народній мудрості суперечлива. В останньому фразеологізмі починає діяти **каузатор-імперсонал** (учасник ситуації Р не визначений (невідомий або неважливий); «хтось»/ «щось») “Trennung /розлука“, який призводить у такій ситуації до знищення “Liebe /кохання“, тому його слід визначити як **ліквідативний імперсонал**.

Іншим проявом схеми способу буття є значення «**матеріальний розрахунок**». Концепт КОХАННЯ виступає у своїх змістовних формах як образ, поняття і символ. У німців уособлене “LIEBE“ (схема подібності компаративного фрейму: «ДЕХТО/ ДЕЩО-компаратив є немов би ДЕХТО/ ДЕЩО-корелят») не п’є червоного вина: “Die Liebe trinkt nicht Rotwein“. Ймовірно, маються на увазі французькі (відмінні, дорогі) вина. Німецькі виноградники (у долинах Мозеля та Рейну) майже такі ж давні, як і французькі, що обробляються ще з часів Римської імперії й тому згадуються у багатьох легендах. Експерти відносять рейнські та мозельські білі вина також одними з найкращих у світі. Проте панує у світовій виноторгівлі Франція. Найбільшу цінність мають саме червоні вина, що містять таніни, які надають їм не тільки сильніших ароматів і терпкості, порівняно з білими, а й охороняють від прокисання і подовжують термін придатності. Виходячи з цього, можна припустити, що йдеться про можливість пити дороге вино, тобто про багатство, а кохання й багатство несумісні. Різде несприйняття та упередженість щодо взаємин у коханні за розрахунком спостерігаємо в іншому вислові: “*Besser wenig mit Liebe als viel mit Fäusten*“, укр. варіант: «Хоч у курені, аби до серця мені», «Краще в ставку потопати, як з нелюбим

шлюб узяти!», «*Краще полин їсти, ніж з нелюбим за стіл сісти!*» [Додаток Е] (схема способу буття предметного фрейму: ДЕХТО/ ДЕЩО є існує ТАК-спосіб).

Характерне сприйняття кохання в поєднанні з їжею або відчуття у шлунку – об’єктний імперсонал “*Liebe /любов /кохання*“ за допомогою *сірконстанта* (помічника, інструмента) “*Magen/ шлунок*“ каузує ситуацію кохання, реалізується схема каузації, акціонального фрейму (ДЕХТО/ ДЕЩО-каузатор діє/робить із сірконстантом ДЕЩО-фактив): “*Die Liebe geht durch den Magen*“; у відомому українському варіанті: “*Шлях до серця чоловіка пролягає через шлунок*“, більш конкретно: «*Хоч борц без сала, аби душа пристала*». Ймовірно знову можна вважати наявність мінімальних матеріальних благ, і вміння готувати.

У людській свідомості вкорінився погляд на кохання як на супутника страждань. Це важлива яскрава риса німецького та українського об’єктного імперсоналу “*Liebe/любов /кохання*“, у якій міститься вся чуттєвість, безвихідь і трагічність: “*Von der Liebe kann man nicht leben*“; в українському варіанті: «*Без сонця не можна бути, без милого не можна жити*», «*Як гляне – серце в’яне*», «*Невесело в світі жити, як нема кого любити*» [Додаток Е]. Реалізується схема дії акціонального фрейму (ДЕХТО/ ДЕЩО-агенс діє *на* ДЕХТО/ ДЕЩО-пацієнс), в якій “*ЛІБЕ*“ буде виконувати роль малефактиву. Тут доречним буде, в якості приклада, згадати «Страждання юного Вертера» Й. Гете.

У словниках і збірках прислів’їв і приказок зафіксовано поширений погляд, згідно з яким кохання не можна приховати, воно як дим, його неможливо утримати, воно непідвладне, як вогонь (небезпека для життя): “*Lieb, Feuer, Husten, Kratze, Gicht lassen sich verbergen nicht*“, укр. варіант: «*Любові, вогню та кашлю від людей не сховати*». Реалізується кваліфікативна схема предметного фрейму (ДЕХТО/ ДЕЩО є ТАКИЙ-якість), у якій об’єктний імперсонал «кохання» грає семантичну роль *капаситива* (суб’єкт володіє вмінням, здатністю добре виконувати Р; займається Р професійно).

Трансформаційні властивості. Кохання багато на що спроможне: “Liebe überwindet alles“, укр. варіант: «Любов усе подолає». У наведеному прикладі реалізується схема дії акціонального фрейму (ДЕХТО/ ДЕЩО-агенс діє на ДЕХТО/ ДЕЩО-афектив), об’єктний імперсонал “Liebe/любов /кохання“ грає семантичну роль **суперлатива** (суб’єкт виконує дію Р краще за іншого учасника, перевершує його в Р). Однак обмеження впливу все-таки є – це гроші, вони можуть усе: “Liebe kann viel, Geld kann alles“, укр. варіант: «Кохання може багато, а гроші можуть усе», що знову відсилає нас до семи **матеріального розрахунку** (об’єктний імперсонал “GELD /гроші“ виконує роль **тоталітатива** у схемі дії акціонального фрейму (ДЕХТО/ ДЕЩО-агенс діє на ДЕХТО/ ДЕЩО-афектив), у якій «кохання» виступає **афективом**).

Образні ознаки поняття “Liebe/любов /кохання“ виявляються в низці концептуальних метафор, джерелом яких є знання мовної особистості про живу й неживу природу. Часто метафоричні висловлювання фіксують симптоматичні прояви почуття «кохання», які можна класифікувати як соматичні й кінетичні вислови. Метафоричні висловлювання, що відображають концептуалізацію КОХАННЯ, утворюються шляхом перенесення ознак вогню, води та інших стихій і явищ неживої природи. “Liebe /любов /кохання“ як сильне почуття викликає в людині контрольовані й неконтрольовані реакції.

Так, наприклад, досліджуване поняття інтерпретується за допомогою **ознак стихії вогню**: *Der Liebe und dem Feuer muss man beizeiten wehren – Кохання та вогню слід стерегтися.* Застосування при аналізі семантично-рольового підходу дає змогу визначити джерело висловлювання як **неіндивідуалізований квотатив** (той, що говорить знає про ситуацію Р з **чужих слів** (неіндивідуалізоване джерело відомостей – чутки, загальний фон знань тощо).

Liebeszorn ist neuer Liebeszunder – Кохання лютъ - це новий спалах кохання. Об’єктний імперсонал “Liebe /любов /кохання“ в ролі

трансформативу (поява стану / перехід у новий стан; сполучається зі стативними основами) реалізує свої функції в компаративному фреймі. Схема подібності (ДЕХТО/ ДЕЩО-компаратив є *немовби* ДЕХТО/ ДЕЩО-корелят) лежить в основі метафори, що містить подібні риси речей, які належать до різних понятійних сфер).

Ознаки часу дещо приховані: *Der Liebe Lust währt so lang als ein Löffel von Brot – Пристрасть так далеко від кохання, як ложка від хліба.* Семантична роль любовної пристрасті – **темпрері** – ситуація кохання Р має місце тимчасово, до настання деякої іншої ситуації «поки що», ситуація короткочасна, пунктивна (має обмежену тривалість, тобто уявляється як «цілісна» подія, яка почалася й завершилася). Усі ці ознаки вкладаються в схему фрейму, що можна позначити як предметно-компаративний фрейм (схема способу буття предметного фрейму «ДЕХТО/ ДЕЩО є існує ТАК-спосіб») поєднується зі схемою подібності компаративного «ДЕХТО/ ДЕЩО-компаратив є *немовби* ДЕХТО/ ДЕЩО-корелят»).

Ознаки хімічних елементів зафіксовано у вислові: “*Alte Liebe rostet nicht /Старої любові й іржа не їсть*“, що викривають об’єктний імперсонал “*Liebe/любов /кохання*», який виконує роль **приветива** (субект ситуації Р не має властивості або якості Р), ситуація розкривається у схемі способу буття предметного фрейму (ДЕХТО/ ДЕЩО є існує ТАК-спосіб), характер ситуації **кантиньютивний** (ситуація Р триває, тобто не переривається «продовжується», «все ще»).

Ознаки смаку реалізуються в ситуації **темпрері** (ситуація Р тимчасова, триває до настання деякої іншої ситуації («поки що»): “*Die Lieb ist süß, bis ihr wachsen Händ und Füß /Кохання солодке, поки в нього не виростуть руки й ноги*“; “*Liebe ist süß, wo Liebe erfolgt /Кохання солодке там, де породжує кохання*“. В обох прикладах об’єктний імперсонал “*Liebe/любов /кохання*“ виконує роль **результатива** (має місце стан, що є природним результатом ситуації Р). “*Liebe/любов /кохання*“ порівнюється з живою істотою, тому

розгортається фрейм компаративний, у схемі подібності «ДЕХТО/ ДЕЩО-компаратив є **немовби** ДЕХТО/ ДЕЩО-корелят».

У тому ж фреймі й схемі реалізується **ознака мінливості**: “*Weder nie noch immerfort, ist der Liebe Losungswort /Ніколи не бути постійним – гасло кохання*“. Тут об’єктний імперсонал “/любов /кохання“ відіграє семантичну роль **квалітатива** (регулярне і/або постійне виконання Р є властивістю суб’єкта).

Ознаки простору та обсягу: “*Liebe erfüllt die Welt und mehr den Himmel /Кохання наповнює світ і ще більше – небо*“ реалізуються в ситуації **градатива** (динамічна ситуація Р розвивається в напрямку поступового накопичення результату).

Ознаки рослин вкладаються в компаративний фрейм, схема подібності «ДЕХТО/ ДЕЩО-компаратив є **немовби** ДЕХТО/ ДЕЩО-корелят»: “*Wo man Liebe sät, da wächst Freude empor /Де сіють кохання, там виростає радість*“; “*Wer Hass sät, kann nicht Liebe ernten /Хто посіє ненависть, не пожне кохання*“. У першому прикладі об’єктний імперсонал “Liebe/любов /кохання“ виконує роль **трансформатива** (поява стану / перехід у новий стан, «стати яким-небудь»). У другому вислові з’являється об’єктний імперсонал “Hass“, що виконує роль **ліквідативного агенса** (суб’єкт каузує знищення об’єкта в результаті реалізації Р). Розгортається схема дії акціонального фрейму (ДЕХТО/ ДЕЩО-агенса діє на ДЕХТО/ ДЕЩО-афектив), у якій “Liebe /любов /кохання“ виступатиме **афективом**.

Антропоморфні ознаки “Liebe /любов /кохання“ реалізуються у кваліфікативній схемі предметного фрейму «ДЕХТО/ ДЕЩО є ТАКИЙ-якість» у ролі **капаситива** (суб’єкт вмє, здатний добре виконувати Р; займається Р професійно): “*Liebe hat ein gut Gedächtnis /Кохання має гарні думки*“; “*Liebe lehrt tanzen /Кохання навчає танцювати*“. Мовна особистість, перебуваючи в центрі пізнання, охоче наділяє «кохання» людськими рисами: “*scheue Liebe /боязке кохання*“ (з пісні “*Nacht steht wie Glas*“), “*Die Sprache*

der Liebe /мова кохання“ (назва пісні), *“Liebe denkt in süßen Tönen* /кохання роздумує під солодкі звуки“ (з пісні *“Deutsche Hymne“*).

Припинити вітальний спосіб існування «кохання» в ролі **лімітатива** (настання ситуації Р є умовою припинення ситуації Q «Q, поки не Р») спроможний об’єктний імперсонал *“Herrschaft“*: *“Liebe leidet nicht Herrschaft* /Кохання не терпить панування“; в інших українських варіантах: *«Полюбила пана, стратила Івана»*, *«Панське кохання – гірке горювання»* [Додаток Е]. Водночас обидва об’єктні імперсонали виконують роль реципрокного, **взаємного каузатива** («каузувати один одного»), що відповідає схемі каузації акціонального фрейму («ДЕХТО/ ДЕЩО-каузатор робить ДЕЩО-фактив»).

Як свідчить проведений аналіз, явища живої та неживої природи, вибрані мовною особистістю як джерела для метафоричного переносу, є базовими для пізнання концепту КОХАННЯ.

«Кохання» належить до надзвичайно сильних **психологічних станів**. Об’єктний імперсонал «кохання» спроможний діяти як **контактний каузатор**: *“...Wo der Liebe Hauch jedes Herz durchweht“* – Де подих кохання кожне серце обдуває (з пісні *“Mein Österreich“*); в українському варіанті: *«Серце ні на що не вважає – свою волю має»*, *«Дай серцю волю – заведе в неволю»* [Додаток Е], як **результатив** (має місце стан, що є природним результатом ситуації Р): *“... hat in uns das Feuer der Liebe entfacht...“* – запалив у нас вогонь кохання (з пісні *“Lasst brennen“*). У схемі тотожності компаративного фрейму «кохання» може з’являтися в своїй іншій, додатковій іпостасі: *“...die Flamme der jugendlichen Liebe...“* – набувати ознак стихії вогню). *“Liebe“*, подібне до п’яного напою, оволодіває суб’єктом у схемі каузації акціонального фрейму (*Versunkenes Träumen* – занурюючи мрії (з пісні *“Liebesweh“*); у ролі градатива (динамічна) ситуація Р розвивається в напрямку поступового накопичення результату («все більше й більше») «кохання» окремими краплинами перетворюється на зливу: *mit Strömen der Liebe geregnet* – струмками кохання задощило (з пісні *“Lobe den Herren“*) – ознаки рідини).

Мовна особистість цінує емоційне переживання “Liebe/любов /кохання”: “*Liebe ist der größte Reichtum /Кохання – найбільше багатство*“ – роль *солюм* («тільки Р»; «постійно Р» нічого іншого, крім Р).

Як *психічний процес* «кохання» має свій результат. Об’єктний імперсонал «кохання» виконує роль *результатива* (має місце стан, що є природним результатом ситуації Р): “*die Frucht der Liebe /плод любові*“ і є найвищою точкою напруги емоційного переживання “*das Herz ist mir zersprungen vor lauter Liebesweh*“ – *серце в мене вистрибувало від сильного любовного болю* (з пісні “*Liebesweh*“).

Почуття «кохання» засноване на тяжінні, тому може керувати. Об’єктний імперсонал «кохання» виступає в ролі *контактного каузатора*: “*Ziehet mich die Liebe selbst herab*“ – *Кохання саме тягне мене під землю* (з пісні “*Lied des Orpheus, als er in die Hölle ging*“), людина тремтить від нього (*Die Liebe ist ein Fieber, das durch die Augen ins Herz dringt* – *Кохання – це лихоманка, що проникає у серце через очі*) [332]. Як дистантний каузатор об’єктний імперсонал “Liebe“ виступає малефективом щодо чоловіків: “*Liebe macht Löffelholz aus manchem jungen Knaben stolz /Кохання робить дерев’яну ложку (опецька) з багатьох молодих хлопчиків*“; в українському варіанті: «Любов робить розумних дурними, тихих – буйними, а сердитих – сумирними» [332, с. 25].

У світі *емоційного переживання* «кохання» характеризується й географічними показниками: *ландшафт*: “*Landschaft der Liebe*“, *імперію*: “*Reich der Liebe*“, *простір*: “*Grenzlose Liebe*“, *країну*: “*Land der unbesiegten Liebe*“ – *Країна непереможного кохання* (з пісні “*Deutsche Hymne*“), *zur Reise ins Liebesland* – *у подорож до країни кохання* (з пісні “*Liebe mich*“), все це не має кордонів, як і саме почуття (локативна схема предметного фрейму: «ДЕХТО/ ДЕЩО є /існує ТАМ-місце»).

Кохання має деякі *матеріальні ознаки*, його можна передавати з рук в руки, при цьому об’єктний імперсонал “Liebe“ змінює учасників ситуації: “*Liebe darfst du mir nicht schenken*“ – *тобі не можна дарувати мені кохання* (з

пісні “*Das Band der Liebe*“) – мовець опиняється в **анекспектній** ситуації (ситуація Р має місце всупереч очікуванням мовця: «тим не менш», «і все ж»), “*Ihm deine Liebe send*“ – надішли йому твоє кохання (з пісні “*Lieb Nachtigall, wach auf*“); мовець грає роль **прикатива** («м’який імператив»: мовець просить (радить, рекомендує), щоб адресат виконав Р): “*Meine Liebe geb ich dir und keiner andern*“ – моє кохання я віддам тобі й жодній іншій (з пісні “*Tiritomba*“); об’єкт ситуації є **контрастивом** (виділення об’єкта ситуації Р з контрастивної множини («Р саме Х»); в українському варіанті: «Кого любиш, того сам даруєш, від нелюба не приймаєш» [Додаток Е].

Універсальний характер репрезентації концепту КОХАННЯ в німецькому та українському художньому тексті виявляється й на формальному рівні. Переважають фразеологічні одиниці, в основі яких – протиставлення, стилістична фігура ґрунтується на семантичній ролі «кохання» як **контрастива** (виділення об’єкта ситуації Р з контрастивної множини («Р саме Х»): “*Es liebt sich oder es diebt sich /Або кохаються, або ненавидять*“; “*Lieb dein Weib, so hasst sie dich /Любиш свою подругу, так вона тебе ненавидить*“; в іншому українському варіанті: «Люби мене в будень, а в неділю, як приберуся, то й на тебе не подивлюся» [Додаток Е].

Моделі ідентичності або подібності засновані на «коханні» у ролі **капаситива** (суб’єкт уміє, здатен добре виконувати Р; займається Р професійно): “*Die Liebe ist wie der Tau, sie fällt auf Rosen und Kuhfladen /Кохання як іній: падає і на троянди, й на кизяки*“; “*Du bist mir so lieb wie dem Müller der Dieb /Він мені такий дорогий, як мірошникові крадій*“; в іншому варіанті – «Його так люблю, як сіль в оці, як кольку в боці» – мовець виступає **репробетивним симіляритивом** (мовець негативно оцінює ситуацію Р, описує ситуацію Q як схожу на Р, «немовби Р»).

Імплікованим малефактивом є “*Zwang*“ у такому крилатому вислові: “*Lieb und Gesang kennt keinen Zwang*“; в українському варіанті: «До любові та співу не присилуєш», «Силою не будеш милою», «Не допоможуть і чари, як кому хто не до пари» [Додаток Е].

Об'єктний імперсонал “*Liebe*“ грає роль *посибілітива* (суб'єкт ситуації Р може, здатен, у стані, не має перешкод виконати Р) у гіперболі “*Liebe kann Berge versetzen /Кохання може перевертати гори*“ й у вислові: “*Was tut die Liebe nicht, sagte jener Schneider, da küsste er einen Bock zwischen die Hörner /Чого не зробить кохання, говорив той кравець, поцілувавши козла межи роги*“.

Квотативне джерело інформації (мовець знає про ситуацію Р з чужих слів («говорять», «мовлять», чутки, загальний фон знань тощо) маємо в алегоричному вислові “*Liebe und Verstand gehen selten Hand in Hand /Кохання й розум рідко йдуть рука в руці*“.

Наведені вище приклади свідчать про те, що національно-культурна специфіка фразеологізмів базується, насамперед, на конкретних культурно-історичних умовах розвитку народу та його традицій. У свідомості носіїв мови факти, явища, події відбито у формі образної дійсності, характерної для певного менталітету, які не просто називаються, але водночас і оцінюються.

Семантично-рольовий підхід допомагає виділяти універсальні пропозиційні схеми, які при більш детальному аналізі дають змогу виявити поряд з типовими рисами стереотипи поведінки та мислення, а як результат – підтвердити національну самобутність. Культурно-мовна специфіка проявляється у фрейм-структурах як результат специфічної дії процесу мовного кодування при описі фактів навколишньої дійсності, що відбивають специфіку буттєвих і пізнавальних моделей, специфіку соціально-психологічних особливостей німецької та української лінгвокультурних спільнот.

Аналіз метафоричної реалізації “*Liebe /любов /кохання*“ у паремійному фонді довів, що кохання, як об'єктний імперсонал, заважає працювати, не дає жити, не приносить щастя багатим.

Можна припустити, що виявлені за допомогою фреймового аналізу мікрозмісти, у силу своєї дифузності, здатні виконувати й роль організатора у великому творі. Завдяки власній змістовності й спроможності реалізовуватися

в різних семантичних ролях, будучи рухливими й пластичними такі мікрозмісти можуть забезпечувати контекстуальній системі різноплановість.

Привертає увагу й той факт, що когнітивний складник, що реалізує «негативність» кохання, вербалізується в лексемах, короткий перелік яких свідчить про зв'язок з виявленим у попередній частині роботи номінативним полем “*Liebe*“: *verlieben*, *schmerzen* /боліти, *empfinden* /відчувати, *Schicksalsschlag* /удар долі, *Leid* /біль, *unangenehm* /неприємно, *schwierig*/важко тощо.

Численна група паремій містить соматичну лексику, що також тісно пов'язана з названим номінативним полем: *Küsse* /поцілунок, *zärtlich* /ніжно, *Wange* /щока тощо.

Загальною властивістю об'єктного імперсоналу в досліджуваних прислів'ях є здатність “*Liebe* /любов /кохання“ розкривати в метафоричних контекстах додаткові параметри – характер і причину виникнення, зв'язок з іншими почуттями, тривалість, вербальне/невербальне вираження, фізіологічні реакції, а також можливість семантичних модифікацій.

Можна зробити висновок про схильність у німецького та українського імперсоналу “*Liebe* /любов /кохання“ до негативного сприйняття об'єкта кохання. Невелика група прислів'їв, у яких кохання пов'язувалося з позитивними емоціями, може свідчити про те, що у свідомості німецького та українського народів закріпилося все-таки негативне уявлення про кохання, про його функції у створенні повноти й радості буття, що й знайшло своє втілення у відповідних фразеологізмах. Ймовірно, це пов'язано з важкими умовами життя простого народу й релігійними традиціями загалом.

Висновки до розділу 2

Аналіз різноманітних лексикографічних тлумачень семантичного значення слів “*Liebe* /кохання“ відповідає кільком фреймовим структурам: предметному фреймові, акціональному та компаративному. Посесивний

фрейм, у якому встановлюються відношення між узагальненими ролями «володаря» і «тим, чим володіють», таксономічний фрейм, що представляє відношення категоризації, та ідентифікаційний фрейм, де дві предметні сутності поєднуються зв'язкою «є», при аналізі словників не були виявлені.

Комп'ютерний аналіз лексичної організації художніх текстів дав змогу не тільки створити частотний словник, але й визначити специфіку вербальної репрезентації тієї або іншої універсалиї мислення.

Лексеми, зібрані в номінативному полі “Liebe“, поєднані комплексом мовних характеристик, що свідчать про його системну організацію. Ця система охоплює коло переважно субстантивних номінацій, ідентифікація яких відбувається через ідентифікатор «емоційне ставлення до людини» в значенні «почуття прихильності, що засноване на спільності інтересів, взаємній симпатії». Сукупність сем, що зумовлюють таке значення, продукується в інваріантному компоненті «близькі стосунки чоловіка та жінки», що є архісемою проаналізованої лексики.

У теоретичних дослідженнях лексико-семантичних груп (Т.В.Братусь [13], Л. В. Глобіна [24], П. Н. Денисов [34], Ю. М. Караулов [45], Й. А. Стернін [105] учені припускають виділення суми основних ознак, що мотивують визначення певної мікросистеми як лексико-семантичного поля (ЛСП): така система повинна являти собою певну кількість елементів, які мають семантичну спільність і взаємодіють з іншими ЛСП. Номінативне поле концепту КОХАННЯ відповідає всім цим вимогам.

Зіставлення семантичного змісту репрезентантів поля “Liebe“ на матеріалі словникових дефініцій дало змогу виявити часткову еквівалентність лексем, що позначають різні сфери взаємодії індивідуумів на основі «тісних взаємин».

Зібрані лексеми відповідають критерію прототиповості. Протиповість пов'язана з наявністю в свідомості людини «найкращого прикладу», зразка, у якому різноманітні властивості певного явища закріплені як його атрибути (Е. Рош, Дж. Лакофф, В. З. Дем'янков, Е. Кубрякова, О. Бондарко). Відомо,

що в прототипі можуть бути відображені не тільки обов'язкові, але й деякі факультативні властивості явища, які усвідомлюються носієм мови як такі лише за умови включення об'єкта в деякий клас, що характеризується більш високим рівнем абстракції. Як клас можуть розглядатися родові поняття щодо видових, а також інваріант щодо варіанта, про що й свідчить побудоване нами номінативне поле.

Будь-який концепт, не залежно від типу, має базовий шар. Базовий шар концепту КОХАННЯ являє собою вербалізований чуттєвий образ (кохання – це сила тяжіння), одиницю універсального предметного коду, що кодує цей концепт для мисленнєвих операцій. Додаткові когнітивні ознаки нашаровуються на базовий шар.

Крім базового концепту, КОХАННЯ має значний за обсягом периферійний шар – сукупність слабко структурованих предикацій, що відображають інтерпретацію окремих концептуальних ознак та їхніх сукупностей у вигляді тверджень, установок свідомості, що витікають в німецькій лінгвокультурі зі змісту концепту. На лексичному рівні периферійний шар представлений асоціатами та антонімами; твердження та установки свідомості піддалися вивченню методом інтерпретації метафоричного складу та художніх контекстів.

Дослідження фразеологічного ярусу з семантикою «кохання» дає змогу констатувати формування за його рахунок периферійного шару (інтерпретаційного поля) концепту КОХАННЯ. Стійкі складні слова й словосполучення, разом із фразеологічним корпусом, утворюють набір типових реалізацій значення.

Аналіз метафоричних складників, до яких належить концепт КОХАННЯ, дав можливість виділити 9 корелятів [Додаток Ж. Кореляти концепту КОХАННЯ як референта метафори]:

1) корелят ВСЕВЛАДНІСТЬ: *kann viel* /вміє багато; *überwindet alles* /перемагає все; *kann Berge versetzen* /здатне гори зрушити;

- 2) корелят ЗЛЮ: *ist blind und macht blind /сліне й робить сліпим; ist Leides Anfang /початок страждань; hat gute Nächte und üble Tage /має добрі ночі й погані дні;*
- 3) корелят ОБ'ЄКТИВНІСТЬ ІСНУВАННЯ: *hat kein Alter /не має віку; rostet nicht /не іржавіє; hat ihren Sitz in den Augen /зосереджено в очах;*
- 4) корелят ПІДСТУПНІСТЬ: *Von ihr kann man nicht leben /через нього не можна жити; fällt auf Rosen und Kuhfladen /вважає всіх без винятку; hat kein Gebot /наказу не підвладне;*
- 5) корелят ЗАДОВОЛЕННЯ: *ist süß /солодке;*
- 6) корелят ХВОРОБА: *ist ein Fieber /це лихоманка, Liebesweh /любовний біль;*
- 7) корелят БАГАТСТВО: *ist der größte Reichtum /найбільше багатство;*
- 8) корелят ПРИНИЖЕННЯ: *Klopft die Not an, so tut sie die Tür auf /якщо злидні постукають, то воно відчинить двері; Was geliebt will werden, muß sich dernach stellen /хто бажає бути коханим, мусить принижуватись;*
- 9) корелят УЩЕРБНІСТЬ: *ist übel angelegt /заручник зла; macht Lappen /робить людину ганчіркою; empfindet keine Arbeit /не сприяє роботі.*

Як переконуємося, семантичні ролі добре розкривають мікрозмісти, які особливо активні в метафоричних висловлюваннях, коли весь контекст, що оточує слово з мікрозмістом, «натякає» на можливе гіперпрочитання слова.

У результаті узагальнення отриманих інтерпретацій було встановлено, що найбільш частотними семантичними ролями стали ті, що репрезентують кохання з негативного боку: сповнене меланхолією, печаллю й горем; сліпе; підступне; небезпечне для життя; від нього треба своєчасно стерегтися; його рани виліковуються тими, хто їх спричинив; іноді не виліковуються зовсім; людина змушена принижуватися перед іншою людиною; це хвороба тіла й душі; вічна категорія; розлука робить його вразливим; приховати не можливо.

Отже, складниками інтерпретаційного поля концепту КОХАННЯ можна вважати когнітивні структури, що актуалізують негативну та позитивну конотації.

Семантика «кохання» в інтерпретаційному полі розгортається за допомогою фреймів: компаративного (кохання жевріє), предметного (кохання солодке, кохання – це хвороба), акціонального (від кохання не можна жити).

Щодо непрямих засобів реалізації концепту КОХАННЯ, то слід зауважити, що у фразеологічному фонді він бере участь у процесах метафоризації і виступає як концептуальний референт (метафоризуючий компонент) для концептуальних областей (метафоризованих компонентів). Отже, метафоричний складник – один з основних у семантичному просторі семени «кохання». Це пов'язано з абстрактним характером імені концепту КОХАННЯ, із закономірністю прояву сильних емоційних переживань.

Аналіз концептуальних областей із застосуванням фреймового підходу підтверджує наявність стереотипних моделей мислення й поведінки носіїв німецькомовної та української культур. КОХАННЯ охоплює царину живої та неживої природи, номінації багатьох властивостей слід розглядати як стереотипи:

- **географічний простір, ландшафтні ознаки:** *Reich der Liebe* /імперія любові, *Land der Liebe* /країна кохання, *grenzenlose Liebe* /безмежна любов, *Liebe hat ein Ende* /кохання закінчується, *das Meer der Liebe* /море любові, *der Bach der Liebe* /струмок любові, *der Quell der Liebe* /джерело любові, *der Strom der Liebe* /ріка любові, *Liebe verströmen* /виливати любов;
- **кліматичні умови (погода):** *Liebe erkaltet* / кохання стигне, *Wind der Liebe* /вітер любові, *die Liebe schlägt wie ein Blitz ein* / кохання б'є як блискавиця;
- **круговий цикл – пори року, частини доби:** *Sommerliebe* /літо любові, *Frühling der Liebe* /весна кохання, *Mai der Liebe* / травень кохання, *Wonnemond der Liebe* / травень кохання, *Herbst der Liebe* / осінь любові, *Winter der Liebe* / зима любові, *Morgen der Liebe* /ранок любові;
- **вік:** *alte Liebe* /стара любов, *ewige Liebe* /вічна любов, *bis ans Ende der Zeiten lieben* /любити до скону, *Jugend der Liebe* /молодість любові;

- **основні природні елементи: вогонь** – *Liebe brennt* / кохання горить, *der Liebe Flammen* /полум'я кохання, *Liebe ausbrennen* / кохання згорає, **вода** – *das Meer der Liebe* /море любові, **повітря** – *der Himmel der Liebe* /неземне кохання, **метал** – *Liebe rostet nicht* / любов не іржавіє.

КОХАННЯ охоплює людей на всіх рівнях взаємодії:

- **родинні зв'язки:** *Liebesheirat* /шлюб на основі любові, *Vaterliebe* /батьківська любов, *Mutterliebe* /материнська любов, *die eheliche Liebe* /подружня любов, *Gattenliebe* /подружня любов, *Elternliebe* /батьківська любов, *Kindesliebe* /дитяча любов, *Bruderliebe* /братерська любов, *Schwesterliebe* /сестринська любов;

- **робота – різновиди трудової діяльності:** *Liebe der Kunst* /любити мистецтво, *Liebe des Schreibens* /любити писемну творчість, *die Liebe lehrt* /любов навчає, *die Liebe unterrichtet* /любов повчає;

- **творчість – література представлена всіма літературними родами та формами:** **епос** – *Liebesgeschichte* /любовна історія, *Liebesroman* /любовний роман, *Liebesbrief* /любовний лист, *Liebeserklärung* /освідчення в коханні; **лірика** – *Liebesgedicht* /вірш про кохання, *Liebeslied* /пісня про кохання; **драма** – *Liebesszene* /любовна сцена, *Liebesakt* /любовний акт, *Liebesdrama* /любовна драма;

- **людські вади:** *Liebedienerei* / улесливість, *Eigenliebe* /еґоїстичне кохання, *Selbstliebe* /самозакоханість, *die Liebe zum Weine* / любов до вина, *die Liebe zum Gelde* / любов до грошей, *Lust und Liebe zu einem Dinge* /пристрасть та любов до якоїсь речі, *Liebe der Sünde* / любов до гріха, *Hang zum Geld* /потяг до грошей, *Liebesmahl* /любовна страва, *Affenliebe* /сліпе кохання, *hiirische Liebe* / кохання гурії, *unzüchtige Liebe* /розпусне кохання, *fleischliche Liebe* /плотське кохання, *erlaubte Liebe* / дозволене кохання, *falsche Liebe* /фальшиве кохання, *gezwungene Liebe* /вимушене кохання, *jdm. Liebe zuwenden* /когось до кохання силувати, *Ausschweifungen in der Liebe* /неприборканість у коханні, *der Liebe spielen* /грати у кохання, *käufliche Liebe* /продажне кохання, *körperliche Liebe* /тілесне кохання, *lesbische Liebe* /лесбійське кохання,

unbändige Liebe /нестримне кохання, *zehrende Liebe* / кохання, що все поглинає, *blinde Liebe* /сліпа любов;

- **інтриги:** *Techtelmechtel* /шури-мури, любювна інтрига, *Liaison* /любівний зв'язок, *Liebelei* /флірт, залицяння, *Liebe lügen* /вдавати кохання;

- **людські чесноти:** *Liebe gegen Gott* /любов до Господа, *Gerechtigkeitsliebe* /любов до справедливості, *Ordnungsliebe* /любов до порядку, *Wahrheitsliebe* /любов до правди, *Freiheitsliebe* /любов до волі, *Menschenliebe* /любов до людей, *Liebe des Vaterlandes* /любов до Батьківщини, *Tierliebe* /любов до тварин;

- **скарби:** *Preis der Liebe* /ціна кохання, *Glück der Liebe* /щастя любові, *Freude der Liebe* /радість любові;

- **влада:** *die Macht der Liebe* /влада кохання, *verbotene Liebe* /заборонене кохання, *die Liebe fesselt* /кохання заковує;

- **зброя:** *Liebesbund* /любівний зв'язок, *das Band der Liebe* /пута любові, *Pfeil der Liebe* /стріла кохання, *Gift der Liebe* /отрута любов'ю, *Feuer der Liebe* /вогонь кохання, *von der Liebe ergriffen werden* /бути охопленим коханням, як полум'ям;

- **страждання:** *der Liebe opfern* /жертвувати коханню, *vor Liebe leiden* /страждати від любові, *leidenschaftliche Liebe* /хворобливе кохання, *zehrende Liebe* /виснажливе кохання, *keine Liebe ohne Schwierigkeiten* /немає кохання без страждання, *Unglück in der Liebe haben* /не щастить у коханні;

- **функціонування організму:** **шлунок** – *Liebe geht durch den Magen* /кохання йде через шлунок, **серце** – *Liebe zerschlägt das Herz* /кохання розбиває серце, *das Herz voll Liebe*, **легені** – *Liebe atmen* /дихати коханням, **необхідність рідини** – *Getränk der Liebe* /любівний напій;

- **хвороба** – *Liebeskrank* /любівна хвороба, *Liebe macht blind* / любов робить сліпим, *sein Herz an jemanden verlieren* /загубити своє серце через когось;

- **ліки** – *Balsam der Liebe* /бальзам кохання, *die Liebe heilet* / любов виліковує.

Аналіз одержаного переліку стереотипів уможливило виділення таких гештальтів [112, 113]: *явище природи, круговий цикл, влада, зброя, страта, творчість, театр, школа, гра, хвороба, тварина.*

Узагальнення гештальтів дає змогу констатувати реалізацію таких архетипів: *влада, ворог, вода, вогонь, метал, явище природи*, які можна вважати **прототипами** – абстрактними образами, що втілюють множину подібних форм одного и того ж патерна (набору стереотипних поведінкових реакцій або послідовності дій), найбільш репрезентативний приклад поняття, що фіксує його типові властивості.

РОЗДІЛ 3

ПРАГМАТИКО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕПТУ *КОХАННЯ*

3.1. Функції номінантів базового шару

Мета цієї частини роботи – на прикладі конкретних іменників продемонструвати значення та особливості функціонування в художньому тексті лексем, що увійшли до складу частотних таблиць, і довести правомірність зарахування їх до номінативного поля “*Liebe*”.

Для аналізу були обрані асоціати “*Duft* /аромат“, “*Augen* /очі“, “*Haar* /волосся“, “*Seele* /душа“, “*Gesicht* /обличчя“ та синоніми “*Lust* /задоволення, пристрасне бажання“ і “*Leidenschaft* /страждання, пристрасть“ з різною частотністю (відповідно з еротичних текстів, з текстів про кохання та з текстів на інші теми). Видається цікавим аналіз слова з погляду ієрархії його значень на рівні дрібних, наномасштабних структур змісту художнього твору. Передбачається, що це дасть змогу доповнити методіку компонентного аналізу слова подальшим опрацюванням досліджуваної семи на наносмисли як відбиття складових елементів людської думки.

3.1.1. Особливості використання синоніма “*Leidenschaft*“ (страждання, пристрасть)

Лексема “*Leidenschaft*” в німецьких тлумачних словниках фіксується з трьома значеннями: 1) емоційна, важкокерована розумом поведінка, зумовлена душевним станом; намагання, потреба, прагнення досягти певної мети; велике захоплення, одержимість; 2) прояв великої наснаги, схильності до певної діяльності, якій віддано служать; 3) сильне, бурхливе прагнення володіти, зовнішня прихильність до людини.

Два перших стосуються творчої або трудової діяльності й тільки останнє – людських сердечних взаємин.

Автори українсько-німецького тлумачного словника XIX ст. Є. Желехівський та С. Недільський ототожнюють німецькі слова “*Leidenschaft*” і “*Leiden*” з українськими «*пристрасть*» і «*страждання*» [318, с. 925, 759].

Лексема «*пристрасть*» у сучасних українських словниках має три значення: «1) *сильне, бурхливе нестримне у своєму вияві почуття; 2) велике внутрішнє збудження, душевне піднесення, стан натхнення, сильний потяг, стійкий інтерес до якоїсь справи, заняття // любов, інтерес до чогось // предмет особливого потягу; 3) сильне, нестримне почуття кохання, в якому велику роль відіграє фізичний потяг // сильний фізичний потяг до особи протилежної статі*» [310, с. 950].

З лексемою «*страждання*» в словнику Р. В. Болдирева пов'язується лексема «*страсть*», що трактується як сильне душевне почуття «*болю*», «*хвороби*», «*муки*», «*пристрасті*» [313, с. 433–434].

При подальшому аналізі еквівалентом німецького “*Leidenschaft*” будемо вважати українські лексеми «*пристрасть*», «*страждання*», «*жага*» у значенні «*сильне душевне почуття, сильний фізичний потяг до особи протилежної статі*».

Заслуговує на увагу те, що при аналізі використання лексеми “*Leidenschaft/ пристрасть/ страждання*” чоловіком і жінкою в художній літературі спостерігається її різне наповнення.

В еротичних оповіданнях (усього 30 випадків у німецьких текстах і 35 в українських) досліджувана лексема вживалася виключно в останньому значенні (сильне, бурхливе прагнення володіти, зовнішня прихильність до людини). Чоловіки знають про свою владу над жінками й усіляко турбуються про збереження жіночої пристрасті: *“Denn deine Freundlichkeit ist zu spontan, dass du trotz deiner Jugend gelernt hattest, dich gut gegenüber angetane Frauen zu verkaufen. Du wusstest um deine Wirkung auf Frauen und bedienstest dich dieser Leidenschaft“* [MPE]. Епітетом «пристрасна» наділяється саме жінка, а не чоловік : *“Schon beim Herausnehmen des Wurstchens aus seiner Verpackung, spürt die leidenschaftliche Frau seine Entfaltung und vor allem durch den körperlichen Kontakt beschleunigt die Kraft, die in einem Wiener steckt.“* [VTW], в українського автора: «... і пристрасно упилася в його губи» [Орловська у доктора]. Реалізується **предметний фрейм, схема кваліфікативна**.

Побачення закоханих також часто оцінюється «пристрасне»: *“und dann hatten sie das erste Mal leidenschaftlichen Sex“* [BMM], *“wir küssen uns leidenschaftlich, wild. die rauhen Hände von unter uns greifen sich mal die eine, mal die andere“* [BZS], *“Wir küsstest uns so leidenschaftlich, dass ich das Gefühl hatte, den Boden unter den Füßen zu verlieren“* [PRN], *“Deutlich signalisiert sie Bereitschaft, noch besser ihre Ungeduld. Herbert weit um die explodierende Leidenschaft seiner stummen Geliebten, sobald sie sich der Magie seine Hände ausliefert“* [ISV], *“Sie küsstest und streichelten sich mit verhalten bebender Leidenschaft“* [HOI]; в українських авторів: «Я відповідала їй зі всією пристрасстю і ніжністю, на яку була здатна» [укр. ерот.].

В авторській інтерпретації викликати пристрасть може відданість. Цю рідкісну в наш час рису можна виховувати: *“Die Hingabe – nicht viele Menschen besitzen diese Eigenschaft – obwohl Sie ein Instinkt ist – fordert die Leidenschaft heraus – doch durch die Gesellschaft und Erziehung verliert man diese, wenn man nicht darauf achtet Strümpfe zu fühlen“* [CNS], а «буденність стискає горло пристрасним почуттям»: *“Der Anfang vom Ende, war der Alltag,*

der eine hand ins Leben zu bringen schien, die die Kehle der Leidenschaft langsam zudruckte“ [MBH].

Тільки один раз у вибірці йшлося про пристрасть чоловіка до роботи – до комп'ютера : *“Mit seinen beinahe fünfundzwanzig Lenzen hatte er noch keine einzige feste Freundin gehabt, so sehr war er mit seiner Computer-Leidenschaft verbunden“ [AGE].*

У нейтральних текстах лексему *“Leidenschaft“* лише двічі вжито в значенні любовних страждань жінки: *“Ein solches Verhalten schadete hier dem Ruf einer Frau nicht, solange es in den ortsüblichen Zyklus von Leidenschaft und Reue, Sunde und Buhle eingebunden war“ [MRE], “Tamara hat uns geschrieben, weil sie es vor Sehnsucht nicht mehr ausgehalten hat. Sie wusste nicht, wie der nette junge Mann hieß, mit dem sie sich von den Wogen der Leidenschaft hatte hinwegspulen lassen. Aber wozu gibt es schließlich “Nur die Liebe schalt“?“ [HSN].*

Подальше дослідження засвідчило можливість поділу вибірки лексики на окремі численні контексти з трактуванням жіночої та чоловічої поведінки. Характеристики такої поведінки значно відрізняються.

Щодо розходжень у поведінці й емоційних характеристиках між чоловіками й жінками, то антропологи, етнографи й історики давно встановили історичну й культурну відносність уявлень про «типово чоловічі» або «типово жіночі» соціальні ролі та форми діяльності. Наявна у світі розмаїтість соціальних характеристик жінок і чоловіків і принципова тотожність біологічних характеристик людей уможливають висновок про те, що стать не може бути поясненням розходжень їхніх соціальних ролей, що є в різних суспільствах. Ідею соціального конструювання відмінностей між жінками й чоловіками відбиває поняття «гендер».

Гендер створюється (конструюється) суспільством як соціальні моделі жіночності й мужності, які визначають ролі жінок і чоловіків у суспільстві і його інститутах (родині, політичній структурі, економіці, культурі, освіті тощо). Система норм поведінки, що пропонує виконання певних статевих

ролей, спирається на стійкі уявлення про те, що являє собою «чоловіче» й «жіноче» у певній культурі. Вважається, що гендер – це «культурна маска» статі, зумовлена нашими соціокультурними уявленнями. Аналіз вибірки довів, що ця маска не завжди збігається з ними.

3.1.1.1. Страждання жіночі

Словосполучення “*ihre Leidenschaft /її пристрасть*“ трапилося нам у 123 німецьких романах 80 разів (72 рази в українських текстах) і виявилось змістовним. Переважно вживалося в значенні «прихильність до коханої людини» й лише раз стосувалося страждань, спричинених хворобою чоловіка, під час яких почуття дружини перетворювалися на безумство: “*Nichts konnte sie von dieser Lieblingsidee, mich zu begleiten, abbringen, als die Furcht, dass ich mich deswegen mit einigen der alten Spottvögel schlagen müsse; deswegen allein blieb sie zu Hause, doch ihre Leidenschaft zu mir verwandelte sich in dem einsamen Warten, in der Besorgnis um mich in Wahnsinn, oft warf sie sich Nachts über mein Bette, ob ich auch nicht heimlich ausgegangen sei*“ [AAA, S. 195]. Реалізується **посесивний фрейм, схема партитивності**.

Загалом пристрасть жінки наділяється епітетами «жвава», «турботлива», «така, що посилює ніжність»: “*Auch der Zustand seiner Geliebten gab ihrem Betragen eine Stimmung, welche seinen Empfindungen sehr zu Hülfe kam; die Furcht, ihr Geliebter möchte ihre übrigen Verhältnisse vor der Zeit entdecken, verbreitete über sie einen lebenswürdigen Anschein von Sorge und Scham, ihre Leidenschaft für ihn war lebhaft, selbst ihre Unruhe schien ihre Zärtlichkeit zu vermehren; sie war das lieblichste Geschöpf in seinen Armen*“ [JGWi, S. 13]. У О. Кобилянської читаємо: «Мріла об тім, щоб її любили не якоюсь неспокійною, пристрасною любов'ю від сьогодні до завтра, але тою незгасимою любов'ю, якою люблять лиш дуже лагідні, тонкі або дуже вірні натури. Він любив її так, не правда?» [КОЦ].

«Стимулюють» жіночу пристрасть квіти й подарунки, що змінює почуття на краще – троянди виявляються дієвим засобом, навіть з опалими

пелюстками: *“Sie konnte ihm aber seine Lust nicht verderben, vielmehr nahm er den Rosenbusch, den er in seinen Händen trug, und schlug damit lachend auf die Entblözte; seinem Beispiele folgten die andern im Scherze, und die Frau, welche das immer noch für eine Ehre anzunehmen geneigt war, musste sich doch endlich zurückziehen, weil nach den entblättern Rosen sehr scharfe Dornen blieben, die ihre Leidenschaft anspornten“* [ААК, S. 229].

Пристрасть (якщо вона бурхлива або хвороблива як лихоманка) раптово згасає й тоді в жінки не просто зникає бажання бачити чоловіка, він стає ворогом для неї (реалізується **акціональний фрейм, схема каузації**, *“Leidenschaft“* у ролі **сірконстанта**): *“Plötzlich, wie ein Fieber ausbleibt, stund bei der Gräfin ihre Leidenschaft für den Knaben still ... es wurde ihr lästig, ... beschwerlich, ... unangenehm, ihn zu sehen“* – «Раптом, як це буває, коли зненацька зникає температура, втихла пристрасть у графині до хлопчика ... він став їй докучливим, ... обтяжливим, ... його стало неприємно бачити» [JWH, S. 112].

Коли жінка освідчується у своїй пристрасті чоловікові, то між ними встановлюється глибока довіра: *“Cäcilia und ich mit tiefer Trauer in der Seele, dass der Kardinal unsern Liebling heimlich möchte aus dem Wege geräumt haben. Nach und nach wurden wir vertrauter über diesen Punkt; sie gestand mir endlich von selbst ihre Leidenschaft und fasste Mut auf meine tiefe Treue, weinte wie ein Kind über ihre unseligen Schicksale und dass sie endlich hatte, wo sie ihr angeschwollnes Herz erleichtern konnte. So umschlang uns beide das Band einer vertrauten und innigen Freundschaft“* [HWA, S. 475]. Ймовірно, ця довіра настільки необмежена, що чоловіки не завжди відчують її межу, бо дозволяють собі мерзенні речі. Жінки через легковажність або від щастя не приховують своєї пристрасті й, напевно, шкодять такою поведінкою чоловікові. У мовленні чоловіка натрапляємо на попередження жінці, щоб вона не привертала увагу інших до себе своєю пристрастю, у відповідь жінка блідне, немов лілея (певно, для неї це було образливо) (реалізується **предметний фрейм, схема кваліфікативна** разом з **акціональним фреймом**,

схема каузації): *“Ich sagt es ihr geradezu, damit sie bei keinem andern durch ihre Leidenschaft Verdacht erregte“. “O Gott!“ war ihr Wort; und blass wie eine Lilie...“ – «Я сказав їй це прямо, щоб вона при інших не викликала підозру своєю пристрастю». «О Боже!», – були її слова; і зблідла як лілея ...» [HWA, S. 473]*

Але жінки не завжди мовчки сприймають образу: іноді вони поводяться у взаєминах ультимативно, здатні з'ясувати усі недомовки. В одному з творів Л. Тіка дівчина в листі дорікає коханому за те, що його пристрасть згасла після «насолод», тепер він почав «маскуватися», чи не соромно йому самому собі у цьому зізнатися. Вона звинувачує в цьому не коханого, а намагається пояснити це важливою роллю «нашої натури, яка все робить за людину»: *“Lieber Freund, Sie sind in Ihren Briefen nicht mehr so aufrichtig, als Sie es anfangs waren; Sie fangen an, sich zu maskieren, aber ich sehe gar nicht warum. Schämen Sie sich zu gestehen, dass Ihre Leidenschaft nun nach dem Genusse nicht mehr jenes stürmende, drängende Gefühl ist, voller Ahndung und Ungewissheit? Sagen Sie es nur dreist heraus, denn die Schuld davon liegt nicht an Ihnen, sondern an der Einrichtung unsrer Natur, der wir uns unbedingt unterwerfen müssen“ [LTW, S. 382].* Вживаючи епітет *“unsere“* до слова *“Natur“*, героїня імпліцитно долучає й себе до когорти людей, здатних на нерозважливі вчинки; такий крок, певно, продиктований метою не образити нареченого. Вона намагається виправдати юнака, конкретизуючи свою думку, припускаючи, що то діяв не він, а його пристрасть, яка ним володіла і яка зараз його залишила. Дівчина налаштована дуже рішуче й має намір за декілька днів приїхати й з'ясувати стосунки: *“Sie haben nicht gesprochen, sondern Ihre Leidenschaft; diese ist jetzt fort, und mit ihr das Wesen, das Sie so sprechen ließ. – Doch mündlich ein mehreres. In wenigen Tagen bin ich selbst in Rom; dann will ich doch auch Ihre Gottheit sehn und sprechen“ [LTW, S. 383].* **“Leidenschaft“ у ролі каузатора малефактивного.**

Глибокі страждання закоханих жінок передаються за допомогою лексеми *“Leidenschaft /пристрасть, страждання“*, що вживається переважно

в значенні «*пристрасть*» – керований почуттями, а не розумом, сильний потяг до людини протилежної статі, який жінка збирається відстоювати. Жінки в пристрасних стосунках більш чуттєві та обережні в міжособистісних стосунках, але здатні приймати виважені рішення.

“*Leidenschaft /пристрасть, страждання*“ відіграє **роль сірконстанта** при визначенні характеру ситуації й особливостей поведінки жінки. “*Leidenschaft /пристрасть, страждання*“ – **об’єктний імперсонал, некерована сила.**

3.1.1.2. Страждання чоловічі

Спочатку прийняття людиною гендерної ідентичності не залежить від індивідуального вибору, воно носить примусовий соціальний характер. Важливу роль у становленні гендерної ідентичності відіграє усталена в суспільстві гендерна ідеологія. Конструювання своєї гендерної ідентичності відбувається шляхом прийняття й засвоєння пропонованих суспільством, родиною, однолітками, школою, ЗМІ та іншими агентами соціалізації гендерних норм і правил поведінки (хлопчик не повинен плакати, дівчинка повинна бути слухняною), зовнішнього вигляду й одягу (чоловіки не фарбують волосся, жінки не носять штани), манер (жінки не палять, чоловіки повинні поступатися місцем жінкам у транспорті), міміки, жестів, цінностей тощо. Причому процес побудови гендерної ідентичності не закінчується замолоду, фактично він триває все життя людини: разом зі зміною суспільних уявлень про належну гендерну поведінку або зі зміною культурного середовища людина прилаштовується відповідно до нових «гендерних правил». Дослідження «*пристрасті чоловіків*» засвідчило, що індивіди можуть обирати різні типи ідентичності (зокрема гендерної) і змінювати засвоєні раніше моделі.

Словосполучення “*seine Leidenschaft*“ трапилося нам у 123 романах 90 разів (80 разів в українських текстах). Пристрасть – це норма поведінки чоловіків, так вони віддаються повністю своїм справам, не вміють

лицемірити. Реалізується *акціональний фрейм, схема дії, “Leidenschaft” – асистив*. Майже все, що вони роблять, роблять з пристрасстю – подарунки: *“Er achtete nicht auf Besitz. Schenken war seine Leidenschaft, und einmal kam er ohne Stiefel, ein andermal ohne Hut heim, weil er sie an Arme verschenkt hatte“* [KEF, S. 88] або роботу, як у Гофмана: *“Um nur mit Gold und edlen Steinen hantieren zu können, wandte ich mich zur Goldschmiedsprofession. Ich arbeitete mit Leidenschaft und wurde bald der erste Meister dieser Art“* [EHF, S. 83] чи як у О. Гончара: *«... але йому подобалось, що хлопець живе цим, – почувается в ньому пристрассть справжнього майстра»* [ГОб], у Брентано: *“Er ergriff alles mit ihm, was ihm in die Hände kam, die ganze Welt brannte ihm in einem reinen Feuer, so oft er sie auf einem neuen Punkte berührte, aber nur seine Leidenschaft berührte sie“* [CBG, S. 600], що стає єдиним задоволенням: *“Das Vielfache, was er an sich ausgebildet hat, zu andrer Nutzen täglich und stündlich zu gebrauchen, ist ganz allein sein Vergnügen, ja seine Leidenschaft“* [JGWa, S. 5].

Чоловіки з пристрасстю долають небезпечні місця, як у Іммермана: *“Hingegen war es seine Leidenschaft, die gefährlichsten Orte zu erklettern“* [КІЕ, S. 687], грають в азартні ігри, як у Ф. Шлегеля: *“Dabei wuchs seine Leidenschaft zum Spiel, dessen zufällige Verwickelungen, Sonderbarkeiten und Glücksfälle ihn auf eben die Art interessierten, wie wenn er in höhern Verhältnissen mit seinen Leidenschaften und ihren Gegenständen aus reiner Willkür ein hohes Spiel wagte oder zu wagen glaubte“* [FSL, S. 69–70] та у Й. Вецеля: *“... er wollte den Doktor aufsuchen und ihn bitten, dass er ihn aus seiner Lebensart herausrisse; allein teils schämte er sich, in einem so nachteiligen Lichte vor ihm zu erscheinen, teils war seine Leidenschaft für das Spiel ein verzärteltes Kind, dem er unmöglich wehe tun konnte: er wünschte, sie zu vertreiben, und wagte es nicht“* [JWH, S. 947]; нерідко пристрассть до роботи пов’язана з першим коханням: *“... er fand sich im Besitz einer Person, die er so sehr liebte, ja verehrte; denn sie war ihm zuerst in dem günstigen Lichte theatralischer Vorstellung erschienen, und seine Leidenschaft zur Bühne verband*

sich mit der ersten Liebe zu einem weiblichen Geschöpfe“ [JGWi, S. 12]; творчі поетичні пошуки пов’язані з “*Leidenschaft*“, що вживається в значенні «страждання»: “*Er fing darauf an, sich dieses Kunstwerk vorzusagen; es fehlte ihm auch nicht eine Silbe, und je mehr ihm sein Gedächtnis zustatten kam, desto mehr wuchs seine Leidenschaft und sein Mut*“ [JGWi, S. 694], страждання, не пов’язані з коханням, спричиняються збитками, заздрістю, нещастями, меланхолійним настроєм, як у Ф. Клінгера: “*Sein Verlust, sein Neid, seine aus seinem vermeinten Unglück entspringende melancholische Stimmung reizten unaufhörlich seine Leidenschaft. Renot blies leise und um so gefährlicher in die Flammen, die sein Herz verzehrten*“ [FKG, S. 319]; з пристрасною, що межує з наївністю та зайвою довірливістю, вони крокують життєвим шляхом, як Вільгельм у Гете: “*Wer war froher als er, da er die Mittel zu seinem Vorhaben in seinen Händen sah, da ihm die Gelegenheit ohne sein Mitwirken zubereitet worden! So groß war seine Leidenschaft, so rein seine Überzeugung, er handle vollkommen recht, sich dem Drucke seines bisherigen Lebens zu entziehen und einer neuen, edleren Bahn zu folgen, dass sein Gewissen sich nicht im mindesten regte, keine Sorge in ihm entstand, ja dass er vielmehr diesen Betrug für heilig hielt*“ [JGWi, S. 61], “*Er eilte zu Laertes und schlug ihm vor, ihr nachzusetzen und, es koste, was es wolle, über ihren Begleiter Gewissheit zu erlangen. Laertes dagegen verwies seinem Freunde seine Leidenschaft und Leichtgläubigkeit. “Ich will wetten“, sagte er, “es ist niemand anders als Friedrich. Der Junge ist von gutem Hause, ich weiß es recht wohl; er ist unsinnig in das Mädchen verliebt und hat wahrscheinlich seinen Verwandten so viel Geld abgeloct, dass er wieder eine Zeitlang mit ihr leben kann*“ [JGWi, S. 562]. “*Leidenschaft*“ – у ролі **каузатора малефактивного**.

Бурхливі сцени в стосунках чоловік – жінка зумовлюються пристрасною натурою чоловіка: “*...die heftigen Szenen wegblieben, die damals durch seine Leidenschaft gelegentlich herbeigeführt wurden...*“ – «... бурхливі сцени, які колись викликалися його пристрасною, залишилися в минулому ...» [FSPz, S. 578]; у П. Загребельного читаємо: «... її великий син, з

його тонкою душею, з неперевершеною мудрістю, з непохитною волею, був зламаний, мов тонка очеретина бурею, переможений підступністю, що перевищує будь-яку мудрість, кинутий у пониження брудної пристрасті, яка не щадить у чоловікові ні вишуканості, ні блиску, ні звичайної порядності» [ЗПР], у О. Кобилянської: «І відтак станув і він передо мною. «Пожди ще, русалко! – шептав пристрасно. – Ще одну хвилину, я люблю тебе!» [КОЦ].

У мовленні сторонніх осіб натрапляємо на співчутливу оцінку поведінки чоловіка, охопленого пристрастю, що позбавляє його розуму; у Г. Кляйста читаємо: “*Der Forstmeister sagte: er sehe mit Bedauern, dass seine Leidenschaft für die Marquise ihn seiner Sinne beraube. Er müsse ihm inzwischen versichern, dass sie bereits auf dem Wege sei, eine andere Wahl zu treffen ...*“ [НКМ, S. 46], у П. Загребельного: «Серце моє, я люблю вас! Страждання, яких я зазнаю від своєї любові, мало не зводять мене з розуму. Душа моя лине до вас з усією силою пристрасті. Пролейте благодійний бальзам на мої рани!» [ЗПР]; осліплені своєю жагою, чоловіки іноді не бачать реального стану справ, часто звеличують жінку, про що читаємо у Гете: “*Seine Geliebte kam ihm an der Treppe entgegen, und wie schön! wie lieblich! In dem neuen weißen Negligé empfing sie ihn; er glaubte sie noch nie so reizend gesehen zu haben. So weihte sie das Geschenk des abwesenden Liebhabers in den Armen des gegenwärtigen ein, und mit wahrer Leidenschaft verschwendete sie den ganzen Reichtum ihrer Liebkosungen, welche ihr die Natur eingab, welche die Kunst sie gelehrt hatte, an ihren Liebling; und man frage, ob er sich glücklich, ob er sich selig fühlte*“ [JGW, S. 63]; майже те ж саме у Ф. Клінгера: “*Er sah in seinem Freunde nur den Volksaufwiegler, den Mitgenossen der Zerstörung seines ehemaligen Glücks, den kalten Besitzer des schönsten Weibes auf Erden, das er selbst mit aller der Kraft und Heftigkeit liebte, deren sein durch Renot und die Welt verderbtes, unbändiges Herz, seine glühenden Sinne, die kein anderes Gesetz erkannten als den Genuss, und seine alle Schranken überspringende Einbildungskraft fähig waren*“ [FKG, S. 319], у П. Загребельного: «... коло

жінки, яка стала найдорожчою істотою на світі, бо внесла в його життя те, чого він сам не мав, – серце, душу, пристрасть і навіть – страшно й дивно мовити – любов. Він, що знав тільки силу, спізнав теплу глибину любові, і не того тваринного почуття, що замикається в темних океанах плоті, а невловимого й незримого, ніби зітканого з небесних золотих нитей, які навіки прив'язали його до цієї загадкової жінки, до її голосу, до її очей, до її рубінового усміху» [ЗПР].

Пристрасть у закоханих чоловіків спалахує дуже швидко. Так, у Ф. Шпільхагена читаємо: *“Er zweifelte nicht einen Augenblick daran, dass seine Leidenschaft erwidert werde. Hatte er nicht bis jetzt noch überall reiüssiert?”* [FSPz, S.760], у П. Загребельного – *«Зненацька дика пристрасть до маленької рабині-роксолани впала на нього, як камінь, придушила й пригнітила, він стогнав, корчився, пручався, а вивільнитися не міг – навпаки, мовби з охотою підкорявся цьому солодкому тягарю»* [ЗПР]. Пристрасть може зростати разом з повагою день у день, як бачимо у К. Віланда: *“Von dieser Zeit an nahm seine Leidenschaft und das Ansehen dieser Dame von Tag zu Tag zu ...“* [CMW, S. 708]. Однак до своїх почуттів чоловіки ставляться як до тимчасової хворобливої неприємності, яка минає, немов тяжкий сон. Так, наприклад, у Л. Тіка читаємо: *“Es wurde Nacht, und wie wenn eine Verblendung, eine Krankheit, eine träumende Betäubung plötzlich von ihm genommen sei, so verschwand seine Leidenschaft, es war wie ein Erwachen aus einem schweren Traume“* [LTS, S. 186] Цій хворобливості не слід приділяти достатньо уваги, а варто боротися зусиллям волі, як персонажі К. Мейера: *“So bezwang er mit starkem Willen seine Leidenschaft, legte ihr Haupt sanft an seine Brust, drückte noch einen leisen Kuss auf ihre Stirn und sagte, wie er vor vielen Jahren zu dem weinenden Mägdlein zu sagen pflegte, wenn sie sich einmal entzweit hatten: “Sei gut und stille, Kind! Der Friede ist geschlossen“* [CMJ, S. 207] та Ф. Шіллера: *“Aber alle seine Bemühungen misslangen; jeder Sieg, den er über seine Leidenschaft davontrug, zeigte ihn ihrer*

nur um so würdiger, und die Großmut, mit der er sie ausschlug, diente nur dazu, ihrer Widersetzlichkeit jede Entschuldigung zu rauben“ [FSG, S. 62].

Розлука з коханою сприймається як найбільше страждання, про що йдеться у Ф. Ніколая: *“Mit seiner Mariane, deren gegenwärtige Trennung von ihm seine Leidenschaft als das äußerste Unglück darstellte, nun unter ebendem Dache zu wohnen schien ihm das äußerste Glück“ [FNS, S. 567]*, і тоді зі своєю пристрастю вони боротися не здатні, як у К. Віланда: *“Denn selbst Don Sylvio, so gleichgültig ihn seine Leidenschaft für die Donna Felicia gegen alle andere Reizungen hätte machen sollen, empfand wider seinen Willen eine Art von Zuneigung für sie, die er sich selbst nicht recht erklären konnte, und die ohne die Unruhe, das Feuer, und die Begierde der Liebe zu haben, alle Zärtlichkeit derselben zu haben schien“ [JWA, S. 373]*. Чоловіки не можуть приховувати своє захоплення жінкою і всіляко демонструють свої почуття до неї, як це бачимо у С. Ля Рош: *“Wie vieles verursachte erst der Ausdruck von Zufriedenheit und Beschämung, mit welchem sie zurückkam; da der Fürst bald nach ihr heraustrat, der sein Vergnügen über sie nicht verbergen konnte und seine Leidenschaft in vollem Feuer zeigte“ [SR, S. 192]*, але швидко стають байдужими після «насолод», можливо, тому вони забороняють жінці демонструвати її власні почуття.

Чоловіки швидко перенасичуються стосунками з протилежною статтю, що призводить до рішення зіпсувати своє здоров'я згубними пристрастями – вони вдаються до наркотиків та алкоголю, як персонаж Х. Балля: *“Seine Leidenschaft für Narkotika und für Alkohol solle befestigt werden“ [HBF, S. 80]*.

Пристрасть чоловіка не завжди подобається жінкам. Наприклад, у Л. Тіка дівчина-прочанка говорить про те, що вона тікає від пристрасті лицаря, який вихваляв її красу і тим самим спровокував її невдоволення: *“... aber sie habe sich entschließen müssen, von dort der Liebe des Ritters zu entfliehen, weil seine Leidenschaft, sein Lobpreisen ihrer Schönheit nur ihren tiefsten Unwillen erweckte. “Drum hab ich“, so beschloss sie, “nach dem heiligen wundertätigen Marienbilde eine Wallfahrt tun wollen, und bin dabei unter Euren*

Schutz geraten, den ich Euch nie genug danken kann“ [LTS, S. 190]. Героїня твору А. Арнім взагалі жартує над чоловічою пристрастю, вважаючи, що в його віці та в їхні часи треба займатися більш важливими справами, тобто не варто гаяти часу на кохання: “Anna war wohl nicht so heiter gestimmt, wie sonst, wenn sie über seine Leidenschaft scherzte, sie sagte ihm mit Empfindlichkeit, dass er in einem Alter sei, dem dergleichen Verwirrungen nicht mehr wohl ständen, und in einer Zeit lebe, die mit ernsteren Dingen beschäftigt wäre“ [ААК, S. 481].

Незважаючи на те, що в німецькій літературі нам відомо декілька справжніх взірців «любовних мук» на зразок «Страждань юного Вертера» Й. Гете або «Ромео та Юлії на селі» Г. Келлера, аналіз цих творів переконує, що слово «пристрасть» в них вживається не так часто і має відмінні від очікуваних функції.

Пристрасть чоловіків у німецькій художній картині світу – це, насамперед, жага трудової діяльності, творчі муки, натхнення (реалізується єдиний фрейм – акціональний, схема дії). А почуття, що стосується взаємин з жінками, – божевільне, швидкоплинне, гаряче захоплення, що згасає і згодом холодне. Його слід назвати іншим словом. Пристрасть чоловіка до жінки забарвлена у спокійні кольори – це, здебільшого, не жага та палання почуттів, а приємне проведення часу, як для персонажа Х. Кляйста: “*Hierauf erzählte er mehrere, durch seine Leidenschaft zur Marquise interessanten, Züge: wie sie beständig, während seiner Krankheit, an seinem Bette gesessen hätte; wie er die Vorstellung von ihr, in der Hitze des Wundfiebers, immer mit der Vorstellung eines Schwans verwechselt hätte, den er, als Knabe, auf seines Onkels Gütern gesehen; dass ihm besonders eine Erinnerung rührend gewesen wäre, da er diesen Schwan einst mit Kot beworfen, worauf dieser still untergetaucht, und rein aus der Flut wieder emporgekommen sei ...“ [НКМ, S. 22] і жінки про це знають, а, отже, знущаються над чоловіками й не довіряють їм.*

3.1.2. Особливості використання синоніма

“Lust /задоволення, пристрасне бажання“

У словнику Є. Желехівського лексемі “*Lust*” відповідають в українській мові слова «хотєчка», «хотячка», «хтивість», що тлумачаться автором як «задоволення, люте уподобання; безладне бажання тілесного задоволення; розбещена думка, огидна моральність, жадання за збудженням, чи потреба бути сприйнятим чи визнаним іншими. Вона теж включає гнітюче чи палке позашлюбне сексуальне бажання, таке як бажання вдовольняти надмірні сексуальні апетити» [318, с. 1045].

У словнику Р. В. Болдирева слово «страсть» трактується як «страждання, сильне почуття» і пов'язується з «болем», «хворобою», «мукою», «пристрастю» [313, с. 433–434].

Отже, в аналізованих прикладах під українським еквівалентом слову “*Lust*” буде розумітися «почуття сильної пристрасті, невгамовне бажання тілесного задоволення».

У романах почуття, що позначається лексемою “*Lust*”, отримує різко негативне забарвлення – така поведінка жінки відштовхує чоловіка, вона стає для нього нестерпною: “*Florio rieb sich die Ohren, ob es ihm drinnen nur brause, als sie ihm zärtlich zusprach, und so verschwand das, was ihn zweifelnd zwischen beide gestellt; die Schönheit schien ihm eine falsche Schminke, doch ließ sich ihre Lust nicht übertragen*” [AAA, S. 499].

Якщо йдеться про пристрасні стосунки закоханих, то таке почуття перетворюється на хтивість, притаманну швидше чорту, ніж людині, як в «Еліксирах сатани» Гоффмана: “*Der Teufel erschien sodann als Kapuziner..., und nachdem er seine Lust mit der Baronesse gehabt, schickte er sie zur Hölle...*” – «Чорт з’явився потім як капуцин ..., і після того, як він мав пристрасть з баронесою, він відправив її до пекла...» [ЕНЕ, S. 159].

Однак у такому значенні “*Lust*” вживається нечасто, різниці між “*ihre Lust*” (27 випадків) і “*seine Lust*” (30 випадків) не виявлено. В українських текстах лексема зі значенням «пристрасне бажання» трапилася тільки в описовій формі (20 випадків). Зазвичай вона вживається на позначення

ставлення індивіда до роботи чи заняття, творчої жаги, бажання щось створювати.

Еротичні оповідання переповнені лексемою “*Lust*”, насичені її похідними; інстинктивну потребу задоволення сексуальних бажань автори роблять лейтмотивом тексту, вона трапляється тут двічі на сторінку й більше, всіяко обігрується. Це швидше фізіологічне відчуття, ніж психологічне, тісно пов’язане з тактильними враженнями; воно виконує функцію посилення експресії лексики ряду “*küssen*”, “*umarmen*”, “*erregen*”, “*berühren*”, “*spüren*”, тобто реалізує синонімічне значення “*Liebe*”.

Винятком є поодинокі використання “*Lust*” у значенні «бажання працювати».

У нейтральних оповіданнях “*Lust*” вживається також винятково у значенні «бажання чимось займатися, працювати, жага творчої діяльності».

3.2. Функції номінантів периферійного шару

3.2.1. Особливості використання асоціату “*Seele* /душа“

Зі 123 німецьких творів (романи, новели, оповідання) 56-ти авторів розглянуто 253 приклади вживання лексеми «душа», що трапилася нам переважно в авторському мовленні (серед 215 українських творів – 282 випадки вживання). Лише декілька разів ця лексема використана на позначення кількості осіб. Загалом подаються звичайні характеристики. «Душа» є засобом демонстрації ключових емоцій людини – радості (у такому контексті вживається рідко) та страждання, що характеризується болем (зовсім матеріальні тілесні відчуття, сила яких, глибина та об’єм відносні). Реалізується акціональний фрейм, схема дії, *об’єктний імперсонал* “*Liebe*“ *в ролі сірконстанта*.

У Є. Желехівського, автора українсько-німецького тлумачного словника XIX ст. німецьке “*Seele*” ототожнюється з українським «душа» [318, с. 211], у сучасному етимологічному словнику Я. Рудницького

«душа» тлумачиться як дух, нематеріальна сила, духовний бік людської натури [323, с. 231]. Саме це тлумачення й було використане нами в подальшому дослідженні.

Якості душі в художньому тексті перевіряються через здатність відчувати прекрасне, краса душі є такою ж рідкістю на Землі, як і краса тіла. Наприклад, з німецької літератури: *“Sie ging hastig auf die schöne Seele zu und griff ihr gerade ins Gesicht: “Das ist nur eine Maske“, sagte sie; “du bist nicht die schöne Seele, sondern höchstens die Zierlichkeit, oft auch die Koketterie“* [FSL, S. 27]. У М. Стельмаха: *«Чи так уже я обличчям не вийшов? – Душею не вийшов», – хотіла відповісти, але промовчала»* [СМЧ]. В О. Кобилянської: *«Красою своєї душі мусив би залити мою душу; купатися мусила би вона в багатстві його душі. Така сила покоряє мене вже тепер, а міцна і вироблена прикувала би мене назавсідги»* [КОЦ]. Реалізується **предметний фрейм, схема кваліфікативна.**

Кожна людина красу душі повинна прикривати одягом. «Неприкритою» душа може бути тільки в кохання чи дружбі: *“Keines Menschen Seele verkehrt ganz ohne Hülle, ohne Schutzdecke mit der Welt, und es ist wohl gut so, denn wie makellose Schönheit des Körpers ist auch die seelische auf Erden selten; dem Umgange mit der nackten Seele eines andern sich auszusetzen, ihn zu ertragen, wagt und vermag nur die Liebe und die Freundschaft, und wo diese fehlen, wirkt die seelische Nacktheit, wie rohe körperliche Entblößung, abstoßend, schamlos, entwürdigend und verderblich“* [LAS, S. 358]. У П. Загребельного: *«...й сам бог визнає плоть – цей одяг душі – і що вона ліпша й досконаліша, то вдоволенішим має бути Всевишній такою людиною»* [ЗІПР].

Людська душа нерішуча – іноді «хитається» сильніше, ніж п'яниця, що йде ріллею: *“Des Menschen Seele ist manchmal schwankender als der Gang eines Betrunkenen durch einen Sturzacker. Aber: wie Sie wollen!“* [OBS, S. 26]. В українській літературі: *«Отак тепер і душа Мирослави не має*

пристановища: все борсається у журбі, у розпачі, у відчаї, в шуканнях тієї дороги чи стежки, на якій тільки в снах з'являється Данило» [СМЧ].

Виявляються властивості душі в погляді, у м'яких нахилах голови, у зборках одягу: *“Ich bin mit Rosen gefesselt, meine Arme können sich noch sanft zur Umarmung ausbreiten, und meine Seele sucht, im Blicke über die sanften Gesichtsbeugungen Jodunos hingleitend, den Umriß ihrer Seele, und tändelt schüchtern um die Falten ihres Gewandes, die noch üppigere Formen verraten“* [СВГ, S. 48]. В українській літературі: *«Під час того звернув голову саме в ту сторону, де я сиділа, і його погляд спинився на мені – так гарно! Мені станула вся душа, всі думки в очах, а він усміхнувся очима»* [КОЦ]. Реалізується **предметний фрейм, схема буття**.

Чуттєвість душі (інтуїтивне сприйняття й аналіз подій, що відбуваються в навколишньому світі) пов'язана з її складниками й від освіти та виховання не залежить. Наприклад, у П. Загребельного читаємо : *«бо тіло – це вогонь, земля або вода, а душа – це альфа і омега життя, і її слід возвести святилище»* [ЗПР]. Реалізується **предметний фрейм, схема кваліфікативна**. Душа – це складне утворення: *“Wenn ich mich in die innersten Falten Ihrer Seele (Falten! Ihre junge Seele! Aber die Seele ist immer alt, der Teil der jahrtausendjährigen Urseele und Weltseele, der in uns wohnt), wenn ich mich in sie versetze, so bin ich gewiss, immer die Wirkungen zu veranlassen, die ich eine Minute vorher schon bestimmen kann“* [KGW, S. 16], *“auch Waser hatte auf dem Heimwege erfahren, was zu glauben er sich immer noch in innerster Seele gesträubt hatte, dass der Überfall in Berbern, den er miterlebt, nur eine Einzelheit, und nicht die grausamste, eines längst geplanten, unerhörten Blutbades gewesen sei“* [СМІ, S. 89]. В українській літературі: *«З глибу душі її, зо dna самого серця піднімалася якась нестямна туга, щось уразливе та болюче проймало її наскрізь»* [МПП].

Якщо душа в гармонії та спокої, то вона перебуває десь у «середній» частині тіла: *“Von dem eben Erlebten spannen sich Wasers Gedanken an fliegenden Fäden in seine Knabenzeit zurück. Auf dem düstern Hintergrunde des*

Julier malte seine Seele ein farbenlustiges Bild, in dessen Mitte wiederum Herr Pompejus mit seinem Töchterlein Lucretia stand“ [СМЈ, S. 12], в українській літературі: «Правосуддя господнє передбачає це єднання й сплетіння тіла й душі таким тісним, що й тіло разом з душею прирікає на вічні муки або вічне блаженство» [ЗПР]. У наведених прикладах реалізується **предметний фрейм, схема локативна**. Згалом місце, де перебуває душа, та її складники є різними у чоловіків і жінок.

У світі художньої літератури душа може літати: “*und seine ganze Seele flog wie mit großen Flügeln in die wunderbare Aussicht hinein*“ [ЈЕА, S. 206], в українській літературі: «*Душа летіла, як сокіл, а ноги, перемагаючи надзвичайні труднощі, не поспішали вже, плутались у хащах*» [БІЛ]; вмирати (коли відчуває біль) і відроджуватися (коли знов закохується): “*Wir weinen um den Tod, wir empfinden den Schmerz, weil unsre Seele aufwärtsblickt, ... wir sterben auch im Leben, nur sind die Übergänge sichtbarer, oder ganz unsichtbar, und immer gebärt uns die Liebe wieder*“ [СВГ, S. 175]. Сприйняття навколишнього світу накопичується ще з дитинства і неминуче відбивається у душі: “*Und in der Seele des Kleinen schoß augenblicklich ein schönes Bild zusammen, wie die Strahlen bunter Glasperlen im Kaleidoskop, zusammengesetzt aus großen Zuckerhüten, Rosinen und Mandeln und goldenen Apfelsinen, aus dem freundlichen Lächeln seiner Eltern*“ [GFS, S. 14], у М. Стельмаха: «*Може, й нема любові, але щось таки є, що бентежить душу і трохи очищає її од житейської скверни ... І стогнала душа від смутку та безсилля...*» [СМЧ] – реалізується **ситуація градативу**.

Душа може потемніти від скорботи, стомитися – отримати **роль результати́ва** – (така душа пережила горе, вона зранена, на ній залишилися рубці): “*Komm, liebe müde Seele, die du etwas zu vergessen hast, entweder einen trüben Tag oder ein überwölktes Jahr, oder einen Menschen, der dich kränkt, oder einen, der dich liebt, oder eine entlaubte Jugend, oder ein ganzes schweres Leben; und du, gedrückter Geist, für den die Gegenwart eine Wunde und die Vergangenheit eine Narbe ist, komm in meinen Abendstern und erquicke dich mit*

seinem kleinen Schimmer, aber schlieÙe, wenn dir die poetische Täuschung flüchtige süÙe Schmerzen gibt“ [JPH, S. 512]. В українській літературі: «Що тобі? Ти недужа? Чому не сказала? – У мене зранена душа» [ЗПР].

Людина, здатна плакати й радіти, милуватися прекрасним має найтеплішу душу, а не здатна на таке – жорстоку й холодну. Реалізується **акціональний фрейм, схема дії, об’єктний імперсонал “Leidenschaft“ у ролі малефактиву**.

Захисту й обережного ставлення потребує ніжна юна душа. Душа в **ролі сірконстанта**, реалізується **акціональний фрейм, схема каузації**. Вважається, що вона обдарована, як у пророка, дуже довірлива, не має досвіду. Те, що відчуває юна душа, дорослий мозок і помислити не в змозі “*Denn, was so eine junge Seele empfindlich ist, das kann sich ein erwachsenes Gehirn manchmal gar nicht mehr vorstellen“* [OBS, S. 11]. Найбільше до вподоби богам юна душа: “*Diese Martha war eine schöne, schlank üppige Person von etwa zwanzig Jahren mit dunkelblauen Augen, zwei langen blonden Zöpfen und sehr blasser Gesichtsfarbe.... und wie sie aussah, so stellen sich sämtliche Backfische Fausts Gretchen vor.... Ich glaube, für die Augen der Götter sah seine Seele damals aus wie ein Glas voll Federweißem, in dem die Gehrschichten durcheinander wallen und die Blasen steigen“* [OBS, S. 77]. В українській літературі: «Жита ніби дримали. А в молодих душах розгорювалась любов, як розгорюється сонце літнім ранком» [НІК].

У німецьких і українських словниках, поняття «душа» тлумачиться як сукупність почуттів, відчуттів і ідумок людини, психіка (реалізується **предметний фрейм, схема кваліфікативна**); саме в душі виникають картини спогадів: “*All das unschuldige Glück ihrer Kinderjahre stand mit einemmal wieder vor ihrer Seele, und im Augenblick war es ihr, als ob rote Husaren ... so recht eigentlich die Hüter von Paradies und Unschuld seien“* – **роль суперлатива** – [TFE, S. 271], вони як ножем розсікають її: “*Es war, als ginge bei seinem neuen Anblick die Erinnerung an ihre eigene ursprüngliche, zerstörte Größe noch einmal schneidend durch ihre Seele“* [JEA, S. 364]; у душі

зароджується підозра: *“Nie war in ihre Seele der Argwohn gekommen, dass über ihre Freundschaft mit Woldemaren ein unrichtiger Gedanke unmöglich sei: – ein Gemische von Unwillen und Schmerz bewegte ihr Inwendiges“* [FJW, S. 40], немов вогонь спалахують неприємні слова: *“Sie hätte sterben mögen, oder sollte Gott ihrer Neugierde verzeihen und schnell das fürchterliche Bewusstsein jener Worte von ihr nehmen, die sich wie Feuer immer tiefer in ihre Seele gruben, und deren Wahrheit sie nicht umstoßen konnte“* [EM, S. 74].

Душу огортає страх, вона палає, горить: *«Душа горіла й нестримно поривалася вперед, наказуючи бідним ногам і тягнуци їх уперед, аж вони ледве встигали за нею, спотикаючись»* [БІЛ], те ж читаємо й в О. Кобилянської: *«Що я люблю, люблю вже навіки!»* – заговорив в ній нараз якийсь голос, і з тим затремтіло в її душі гаряче почуття щастя. Він її любить! Це мусить бути правдою» [КОЦ], душа зазнає страждань: *«Оце так розтривожив нежданий погляд Оксани. У неї він хоче знайти для себе душевний затишок, та навряд чи його душа десь знайде спокій»* [СМЧ]; переповнюється почуттями: *“Du hast mich geliebt, Helene, wie die Mutter, die sich vom Gatten abwenden muss, ihr Kind anbetet und in reinen Flammen ihre ganze Seele zu läutern glaubt“* [KGR, S. 2514]. У І. Багряного: *«Душа горіла й нестримно поривалася вперед, наказуючи бідним ногам і тягнуци їх уперед, аж вони ледве встигали за нею, спотикаючись»* [БІЛ], у М. Стельмаха: *«Катря соромливо посміхнулась, потім стулила уста і, несучи в своїй чистій душі перші дівочі страждання, пішла в сріблясто-зелену синь вечора»* [СМЧ], у О. Кобилянської: *«Що я люблю, люблю вже навіки!»* – заговорив в ній нараз якийсь голос, і з тим затремтіло в її душі гаряче почуття щастя. Він її любить! Це мусить бути правдою» [КОЦ].

Душа рветься на частини, може бути м'якою, порочною та безвинною: *“... wo er in der Trunkenheit des Schmerzes, im Blutsturz des Herzens und der Augen erliegt, und wo das geliebte Bild sich mit Flammen in die weiche Seele brennt“* [JPH, S. 520], це вона, а не суспільство, озброєне язиками у вигляді отруйних змій: *“In solchen Augenblicken sind allen unsern Schmerzen die*

Giftzähne ausgebrochen, und allen Schlangen der Seele hat ein Paulus, wie denen auf Malta, die Zungen versteinert“ [JPS, S. 386].

У значеннєвій структурі великої кількості лексема «душа» виконує **роль агенса предметного фрейму, схеми способу буття**. У таких випадках душа, як правило, глибоко страждає, довго болить: “*Sie sagte ihm, wie weh ihr bisher diese tief in ihre Seele eingesperrten Fragen getan“* [JPH, S. 626]. О.Кобилянська пояснила дію кохання так: «*Ідеалізуючий простір*» *творить те, що любиться так часто якийсь «фантом», не подібний навіть до живої тої істоти, що збунтувала нашу душу до глибини»* [КОЦ]. У наведених прикладах реалізується **посесивний фрейм, схема інклюзивності**.

Душа може зраджувати: “*Sie werde die Marquise, falls sie wirklich denjenigen, der ihr durch die Zeitungen, als ein Unbekannter, geantwortet, schon kenne, in eine Lage zu versetzen wissen, in welcher sich ihre Seele verraten müsste, und wenn sie die abgefemteste Verräterin wäre“* [HKM, S. 51] (реалізується **акціональний фрейм, схема стану**), може почувати себе урочисто й тріумфально, відчувати щось схоже на сп’яніння: “*Es war ihr redlicher Ernst, anders zu werden, und noch nie hatte sich ihre Seele so rein triumphierend und frei gefühlt, als in dieser Zeit. Aber es war auch nur ein Rausch, obgleich der schönste in ihrem Leben“* [JEA, S. 304], у І.Багряного: «*Але душа в ньому не здавалася. Ні, вона не здавалася. Більше того – вона тріумфувала»* [БЛ], у П.Мирного: «*...несподівана стріча, його гарячі поцілунки та обійми – гонили її кров, будили думки, не давали їй заснути... Серце її так несамовито стука!.. Невідомі любі та милі почування огортають душу... їй чогось хочеться сміятися і плакати»* [МПП].

У наведених вище прикладах реалізується **предметний фрейм, схема способу буття**. Логічним висновок: душа – це дещо, імперсонал, що живе сам по собі і яким людина не завжди може керувати. Але змінивши зовнішність, можна змінити й душу так, що її ніхто не впізнає: “*... unser Gesicht, und das was man Physionomie nennt, ganz eigentlich der Ausdruck unsrer Seele ist ... Aber nun waren ihre Augenbraunen, Schläfe und halbe Backen*

gedeckt und ihre Seele gleichsam unsichtbar gemacht; sie verlor dadurch die sittliche charakteristische Züge ihrer Annehmlichkeiten und sank zu der allgemeinen Idee eines Mädchens herab“ [SR, S. 252], і тоді її можна використовувати як **інструмент, сірконстант**, укриття, панцир, за яким і ховається чутлива душа – у М. Стельмаха читаємо: «Ярослав залишив під заставу душу: дівоча врода одразу приголомшила його» [СМЧ]; у І. Багряного: «Наталка враз нагло припала до нього і вибухнула буйним плачем. Безпорадно, по-дитячому. Ясно – це розставання. Це навіки. Боже мій! І поцілувала... Ой, як шалено! Все вклала в цей поцілунок, всю душу» [БІЛ]; у П. Загребельного: «А хіба справжня любов може починатися з рабського уярмлення тіла? Султан увійшов у неї не через душу, а через тіло – і вже не було чистої любові, а тільки ганьба й гіркота» [ЗПР].

Бувають холодні обличчя, зовнішній спокій, під якими стукає гаряче серце й стискається м'яка, поступлива душа: “*der wache Donner weckte mich aus dem Seelenschlummer, in den ich versunken war. Wir können uns durch innen von außen verhüllen; eine vollfühlende Seele bedeckt den Körper mit Gefühllosigkeit. Ich kenne kalte Gesichter, ruhige Oberflächen, unter denen ein warmes Herz pocht. Stille Wasser gründen tief. Wohl dem, der kalt von außen ist, weil alle seine Flammen im Innern brennen; er ist Feuer unter der Asche, und wird keinen entzünden, sicher ruht er auf dem häuslichen Herde des Lebens. Weh dem, dessen Oberfläche kalt ist, weil Jammer und Elend eine Eisrinde um ihn gezogen haben*“ [СВГ, S. 21]. Реалізується **геіштальт** – «душа – щит».

Якщо ситуація тоталітативна, то людина – **інтенсивний афектив**, якщо партитивна – **атеньюативний афектив**.

Вживання лексеми «душа» в еротичних і нейтральних творах позначене якісним протиставленням. Так, у 85 оповіданнях нейтрального змісту лише в шести використовується лексема «душа». Загалом вважається, що «людською душею, біль якої здатен концентруватися, керує Всевишній», люди «насолоджуються життям бездушно». Найчастіше лексема вживалась на позначення кількості осіб: “*Keine Menschenseele war zu sehen*“ [SM], “*Das*

sind die Kinder. Ganz still...das heißt, kein Ton von einer Menschenseele. Lautlos ist es hier nie“ [HSF].

В еротичних оповіданнях (22 приклади з творів німецьких авторів і 18 з українських) лексему «душа» оточує експресивна лексика: душею називають певні частини тіла. Реалізується **предметний фрейм, схема локативна** разом з **акціональним фреймом, схема дії**: *“Ließ mich so posieren, und so, arrangierte mich, zog mich aus, immer ein Kleidungsstück mehr, entblößte mich, meinen Körper, das, was man gemeinhin Seele nannte, war es langst“ [PZM], надлишок почуттів призводить до «розділення» душі й тіла: “Ich halte die Luft an und schließe die Augen, versuche Körperberührungsscheunackteangstfluchtvorliebe und Seele zu trennen und dann schließt Alex seine arme um mich“ [ATM], в українських творах душа теж відокремлюється від тіла: «Я заснув задоволений і в душі, і в тілі» [Зрада], душа жінки відособлюється, відчуває біль, відчуває в собі душу коханого; дівчині здається, що душа виходить горлом, подібно до блювання: “Und dann der Absturz. .... Ich hier allein im Regen. Kotze mir die Seele aus dem Leib. Geistig verwirrt vor Schmerzen und Einsamkeit“ [JCA]; кохання спалахує в душі: “Eine verzerrte Gitarre spielt eine gebrochene Melodie. Für immer flammt die liebe in meiner Seele, nie auch nur in Versuchung, zu erloschen oder zu versiegen“ [SBR], в українському творі читаємо: «цей стогін вирвався напевно з її душі!» [Зрада]. Реалізується **предметний фрейм, схема локативна разом з посесивним фреймом, схема інклюзивності**.*

Малий відсоток вживань лексеми «душа» на позначення почуттів і переживань свідчить, що в сучасній літературі проблема душі письменників не хвилює; пріоритет надано іншій лексиці. На тлі досягнень сучасної психології і соціології провідна роль належить мозкові. В еротичних текстах натрапляємо на такі фрази: «...її розум переміг мою сентиментальність» [WWS], «розумова поведінка» [ННМ], «всупереч біологічному розуму» [ВММ], «ритм, звуки та сигнали відкинули розум

геть» [ASC] тощо. (Об'єктний імперсонал «розум» у ролі малефактиву щодо імперсоналу «Liebe»).

У нейтральних текстах читаємо: «розум був моєю зброєю» [AAS], «він був розумним чоловіком» [FLB], «він вважав це розумним», «це було нерозумно» [WTE].

Як переконуємося, відбувається зсув з площини чуттєвості в площину розсудливості в сучасній німецькій літературі (на 85 нейтральних оповідань припадає 24 випадки вживань імперсоналу «душа» і 51 випадок вживань «розуму»), навіть у творах з семантикою виключно про кохання (у 56 еротичних нім. оповіданнях зафіксовано 22 випадки вживань «душі» і 57 випадків вживань «розуму»; відповідно на 42 українських оповідання припадає 16 випадків вживання імперсоналу «душа» й 29 випадків вживання «розуму»), що, без сумніву, потребує окремого ґрунтовного дослідження.

Зі 123 німецьких творів (романи, новели, оповідання) проаналізовано 253 приклади вживання лексеми «душа», що використовувалася переважно в авторському мовленні (на 215 українських творів припадає 282 випадки вживання).

3.2.1.1. Гендерний підхід до аналізу лексики

Більшість закордонних сучасних досліджень так чи інакше торкається особливостей спілкування чоловіків і жінок (Д. Камерон [146], С. Майллс [241]), але, як слушно зауважує український дослідник С. Абрамович, у вітчизняній науці «окремих наукових робіт, що розглядали б гендерну проблему з точки зору комунікації (а не суто лінгвістики), поки що досить мало» [1, с. 226]. Подібні роботи часто присвячуються лише окремим питанням гендерного аспекту (А. В. Кириліна [52], Г. Є. Крейдлін [58]). Проте аналіз вибірки лексики номінативного поля довів продуктивність комунікативного аспекту. Як правило, одні й ті ж лексеми вживаються в контекстах, пов'язаних з діяльністю жінок, і в контекстах, де головна роль

належить чоловікам, і набувають у таких випадках різких семантичних відмінностей. Отже, аналіз специфіки спілкування чоловіків і жінок і виявлення спільного для гендерно-психологічних особливостей кожної статі «мовленнєвого коду» є, безперечно, важливим.

Як переконуємося, душа жінки в художньому творі найчастіше виступає сторонньою субстанцією, яка керує жінкою, а не навпаки. Про жінку в таких випадках зовсім не йдеться: *“Und ich sage ihm im Traume: Laß mich Den wählen, Vater, den meine Seele liebt!”* [KGR, S. 2955]. У М. Стельмаха: *«Лише згодом душа її відділила слова від усього, що було моді...»* [СМЧ]. Якщо душа не тільки мучиться, але й страждає та підкоряється: *“Sie gab, treu ihrem Wort gegen die Eltern, ihm keinen wärmern Blick und Anklang wie jedem, aber auch keinen kältern; denn ihre Seele wollte ja nicht quälen, sondern nur leiden und gehorchen“* [JPT, S. 673], то персонажі намагаються втекти від такої душі: *“Ohne Gepäck war sie dem blumenlosen Golgatha ihrer verwundeten Seele entflohen, und ihr stand noch ein zweiter Anblick desselben, eine zweite Abreise und die Wiederholung der alten Tränen bevor“* [JPH, S. 101].

Чоловіки відчувають душею зло, але протистояти йому не можуть. Наприклад, герой Фрейтага благає, щоб небо зміцнило його душу проти демонів люті та помсти: *“Da stieg das Bild des verstorbenen Vaters vor ihm auf, er dachte an das klare, feste, liebevolle Wesen, neigte das Haupt und bat in der Weise des Vaters, daß der Himmel ihm seine Seele festigen möge gegen die Dämonen der Wut und Rachsucht“* [GFA, S. 2333], а герою Готтхельфа здається, що за його душу борються дві сили, майже однакові – добрий і злий ангели: *“Es kam ihm vor, als ob da zwei Mächte sich um seine Seele stritten, fast gleichsam ein guter und ein böser Engel, und jeder ihn haben wollte“* [JGU, S. 64]; у Т. Фонтане обставини не дають змоги герою діяти, душа керує чоловіком, вона наполягає: *“Sonderbar ist's“, sagte Anton, “dass es in einer Lehre eine Sünde sein kann, was gleichsam die ganze Seele fordert, und die andre Lehre für recht erklärt...“* [ААК, S. 300]; про активні дії щодо

власного захисту в наведених прикладах не йдеться. Реалізується **акціональний фрейм, схема каузації, об'єктний імперсонал “Liebe“ у ролі малефактиву, душа сірконстант, людина – пермісив.**

3.2.1.2. Глумачення чуттєвості жінки

Кожна жінка в проаналізованих нами текстах наділена душею з притаманними їй властивостями, за якими її можна впізнати: в цьому випадку лексема «душа» набуває значення «вдача», «характер» (змалювання психологічного типу): *“Harmlos und freundlich lag ihre Seele gewissermaßen zwischen Busen und Körper mitten inne und schaute, umhegt von sanft hängendem Speck, aus listigen Äuglein gutmütig heraus“* [НВФ, S. 13.]. Характеристику вдачі подано й у М. Стельмаха: *«З грішної душі не проросте свята любов»* [СМЧ]. Реалізується **посесивний фрейм, схема інклюзивності.** Світло зверху (Бог) очищує її, а земля (щоденні турботи) з кожним днем її затьмарює: *“Das Licht von oben läuterte ihre Seele nicht mehr, aber die Erde trübte sie jeden Tag mehr“* [JGG, S. 127]; її можна спотворити неусвідомленими ідеями: *“Ihr unbewusst sollten die in ihre Seele geworfenen Bilder sich wunderbar entfalten und glänzender, flammender in der tieferen Bedeutung hervorgehen, und diese ihre Brust dann mit den Ahnungen des unbekanntes Genusses erfüllen...“* [ЕНЕ, S. 112]. Реалізується **акціональний фрейм, схема каузації, душа асистив, сірконстант.**

Душа жінки дуже вразлива, на неї впливає навіть вигляд зоряного неба: *“Unruhig stand sie auf, unruhig trat sie ans Fenster und ließ den herrlich erleuchteten Himmel mit aller seiner Ahnung, mit all seiner Hoheit auf ihre Seele wirken“* [ЕМ, S. 227]. Її душа стогне: *«А сама чула, як у душі щось скімлить жалібно й відразливо»* [ЗПР], вона відчуває душевний біль, який можна порівняти навіть із гострим зубним болем: *“Die Erklärung, welche Waldemar über das Christentum abgab, hatte auf ihre Seele wie die Berührung eines kranken Zahnes gewirkt“* [KGW, S. 53]. Описуючи душевний біль, автори вживають

емоційно насичені епітети: «якого ще ніколи в житті не відчувала» – *“Ein Schmerz, wie sie ihn noch nie gefühlt, durchdrang ihre Seele“* [JEA, S. 322].

Найкраще розкриває вплив кохання на жіночу душу П. Мирний: *«Он до чого те кохання доводить! Невже ж воно так з усіма буває? Невже і з нею те буде, як вона покохає? А буде! Он і Мар'я скільки то горя зазнала через те кохання. І вона її остерігала від його... Не хочу ж, не хочу я тебе знати, гірка людська мука! Скільки ти людей попонівечила, скільки їх душ запакувала? Храни ж мене, мати божя, від цієї напасті!»* – молилася Христя своїм чистим серцем. *А насподі його, під тією молитвою, щось ворухилося в йому, щось закрадалося незнайоме, одрадне та люте; і тягло, і манило її до себе, то жаль у душі будячи, то якусь надію на щастя вивертаючи...»* [МПП].

На відміну від творів письменників XIX ст., наші сучасники, перебуваючи під впливом досягнень біології, пішли далі в конкретизації будови душі. В проаналізованих творах трапляються роздуми жінок над тим, що всередині тіла є місце, де душа ще не відокремлена від плоті й куди думки не сягають, де містяться тільки відчуття (схоже на нервово сплетіння): *“In der tiefsten Tiefe; im innersten Innern, da, wo Leib und Seele noch nicht geschieden sind und wohin kein Wort, auch kein Gedanke reicht, erfuhr ich alles über Hectors Kampf, Verwundung, seinen Zähnen Widerstand und seinen Tod“* [CWK, S. 151] реалізується **посесивний фрейм, схема інклюзивності**; душа складається з волокон: *“War mit jeder Faser meines Leibs und meiner Seele bei ihm. Bin bei ihm. Aineias.“* [CWK, S. 103], рухи її схожі на рухи дитини в материнському лоні: *“Die Bewegungen der Seele in mir glichen den Bewegungen der Kinder in meinem Leib, ein leises Sichregen, ein Sichrühren wie im Traum“* [CWK, S. 107], душа може бути пораненою не менш серйозно, ніж тіло: *«...і здавалося їй, що й сама вона живе на руїнах, бо має зруйновану душу»* [ЗПР]. Душа має певний об'єм: *«І сльози впали їй у душу, вона підійшла до Миколки, охопила його, поцілувала»* [СМЧ], і навіть голос: *«понура й страшно хай лунає мій голос, гучить і гримить моя душа...»* [ЗПР], вона характеризується наявністю простору (ландшафту): *“Die erstorbene*

Landschaft meiner Seele“ [CWK, S. 84]. Як відомо, ландшафт – це зовнішні особливості поверхні землі зі своїми характерними рисами, що легко впізнаються. Очевидно, такі приклади свідчать про матеріальність душі.

На окрему увагу заслуговує ставлення до роботи: під час роботи душа не з жінкою, руки механічно працюють самотійно: *“Aber ihre Seele war nicht bei der Arbeit, die Hände flogen in fieberhafter Hast; und da sie nicht aufzusehen wagte, bemerkte sie auch nicht, wie bekümmert der Lizentiat zu ihr hinsah*“ [GFA, S. 2169], навіть якщо жінка чимось дуже цікавиться, це остаточно її душу не полонить: *“Aber seltsam, all die Interessen die sie mit so großem Eifer betrieb, füllten ihre Seele nicht aus. Ein rätselhaftes Etwas, ein Gedanke, nie ausgesprochen, immer zurückgewiesen, immer wiederkehrend, ein quälender Mahner und Bedränger, hielt sie in seinem Banne*“ [MEB, S. 153]; тобто в коханні жінка неспроможна керувати власними почуттями, і це, безперечно, позначається на роботі.

Розумові операції виконує не мозок, а душа: тягнуться думки (**ситуація градативна**): *“Und dazwischen zogen andere Gedanken durch ihre Seele, wie töricht sie gehandelt hatte, sich vom Hause fortzustehlen zu einem Zuge, der ein solches Abenteuer möglich machte; wie man sie im Schloss suchen würde, und vor allem, was er von ihr denken müsse*“ [GFS, S. 1114], немов блискавка (**ситуація моментативна**), народжуються висновки, що глибоко вражають: *“Diese Erkenntnis, die fast wie ein Blitz durch ihre Seele fuhr, erschütterte Änneli tief*“ [JGG, S. 127], в українській літературі: «Я кину тобі до ніг весь світ. Вона промовчала. Що їй світ, що їй рай і пекло? Була для себе цілим світом, рай і пекло носила в своїй душі» [ЗПР]. Реалізується **акціональний фрейм, схема каузації, душа сірконстант**.

У портретних описах зауважується, що краса жінки повинна бути гармонійною, у співзвуччі серця й душі: тільки таку жінку можна вважати найпрекраснішою й кохати її всім серцем і всією душею: *“Ihr Herz ist edel, Ihre Seele klingt harmonisch mit allem Schönen zusammen; so müssen Sie auch die schönste und beste Frau von ganzem Herzen, von ganzer Seele*

lieben“ [FSPe, S. 589], у П. Загребельного: «*Моєму пробитому серцю немає на світі ліків. Душа моя жалібно стогне, мов дудка в устах у дєрвіша. І без лиця твого милого я мов Венера без сонця Або ж малий соловейко без троянди нічної*» [ЗПР] – серце у наведених прикладах виконує **роль асистива**. Якщо жінка добродушна, то в її душі немає заздрості: “*Sie war zu gutmütig, als dass Neid darüber in ihre Seele gekommen wäre, aber sie setzte sich doch im Geiste an Maries Platz, und fand, dass man vielleicht das Paar nicht minder schön gefunden hätte*“ [WHL, S. 81].

Сміливі пестощі чоловіка збуджують бажання й охоплюють усю її душу: “*...kühne Liebkosungen, die ihre Begierden vermehren, umfassen ganz ihre Seele; sie schwebt in einem dumpfen Bewusstsein, in einem Vorgefühl aller Freuden, sie ist bis auf den höchsten Grad gespannt, sie streckt endlich ihre Arme aus...*“ [JGL, S. 72], але жінка ховає душу від чоловіка: “*Ich habe sie durch den Vater bitten lassen, mir ihr Vertrauen zu schenken, sie ist nicht darauf eingegangen; sie verhüllt ihre Seele auch vor mir, und darüber traure ich*“ [GFA, S. 2561], бо тони хтивості таємно звучать у ній: “*Heimlich klangen die Töne der Lüsterheit in ihre Seele, und wie oft mag sie versucht haben, gleich einer unvorsichtigen Wärterin, ihre Sinnlichkeit zur Ruhe zu singen mit Liedchen, die sie nur mehr wach halten mussten*“ [JGWi, S. 421], а виразниками внутрішнього почуття стають очі: “*Aber bevor sie noch ihre Gedanken zur Antwort gesammelt hatte, veränderte sich plötzlich ihr Angesicht, als erblicke sie etwas Unmögliches. Ihre ganze Seele trat in die erschrockenen Augen, die, wie gebannt, auf der mittleren Säulenpforte haften blieben*“ [CMJ, S. 158].

На відміну від чоловіків, жінки відчувають душею своє дитя на відстані: “*Die schöne Gemahlin des Freiherrn schaukelte während des Lesens die gestickte Fußbank, ihre Seele war nur halb in den Blättern, sie sah oft über den Rasenplatz nach ihrer Tochter, welche, wieder mit dem Pony beschäftigt...*“ [GFS, S. 49]. Реалізується **акціональний фрейм, схема каузації, душа в ролі сірконстанта**.

Коли жінка починає агресивно поводитися, блиск і краса її душі тьмяніють: *“Wenn sie so ihre Seele aussprach, verschwand vor seinem bezauberten Geiste die schöne Gestalt, wie die goldne Saite verschwindet, wenn sie zu tönen anfängt“* [JPT, S. 989]. Вона готова до серйозних дій, якщо чиниться несправедливість: може завдати болючих ударів (таких, що поранять душу й не раз!): *“Mein ganzes Herz würde sich empören, wenn ich einen Kranken schlagen oder misshandeln sähe: und ich gab einer Person, die ich liebte, die ich für verblendet hielt, Streiche, die ihre Seele verwunden mussten!“* – *“Моє серце обурюється, коли я бачу, що б'ють хворого чи жорстоко поводяться: і я б завдала особі, яку я любила, яку я вважала засліпленою, ударів, які повинні були б її душу поранити!»* [SR, S. 280].

Вона навіть може позбавити чоловіка життя: *“Wut und Rache erfüllten ihre Seele. Sie hätte Tim, der mit lächelnder Miene vor ihr saß, vergiften, erdolchen, erwürgen mögen“* – *«Лють і помста наповнювали її душу. Вона могла б Тіма, котрий сидів з усміхненим виразом обличчя перед нею, отруїти, заколоти, задушити»* [FSPz, S. 221]. Реалізується **акціональний фрейм, схема каузації, жінка в ролі ліквідатива**.

Іноді жінка чинить зло не своїми руками: *“Du vollziehst meinen Auftrag, morgen darf der, dessen Anblick mich reinigt, nicht mehr leben!“* – *«Ти здійсниш моє завдання, завтра більше не повинен жити той, вигляд якого катує мене!»* [ЕНЕ, S. 121], **жінка в ролі ліквідатива, вона асистив для об'єктного імперсоналу “Liebe/кохання”**.

Отже, душу жінки слід розглядати під кількома кутами зору: з одного боку, вона вразлива, м'яка та хворобливо чутлива, як у М. Стельмаха: *«Катря соромливо посміхнулась, потім стулила уста і, несучи в своїй чистій душі перші дівочі страждання, пішла в сріблясто-зелену синь вечора.»* [СМЧ], а з іншого, – агресивна й войовнича: якщо її скривдили, вона боротиметься до кінця.

На підтвердження цієї думки слід зазначити, що автори різних літературних епох твердять: душею жінки іноді володіє якась жахлива сила,

подібна до страху, яка керує і яку не можна вгамувати: “...*da stand in einem Augenblicke die ganze Wahrheit vor ihr, sie durchdrang das Unselige der Begebenheit und der wilde Geist, der ihre Seele lange von fern umlagert, und immer enger bedrängt hatte, zog als Herrscher ein und stellte sich triumphierend auf die höchste Zinne*“ [AAA, S. 892]; у П. Мирного читаємо: «... *серце її наче хто у жмені здавив, душа несказанно боліла, гіркі сльози заливали очі...*» [МПП] ця сила зростає з сутінками: “*Eine nie gefühlte Unruhe und Ängstlichkeit überfiel dabei ihre Seele, die immer mehr zunahm, je dunkler draußen die Gegend wurde. Sie nahm die Zither, um sich zu zerstreuen*“ [JEA, S. 63].

Можливо, виправдання цього міститься у творах сучасників: Кассандра в однойменному творі К. Вольф «із задоволенням відчуває холод у собі»: “*Mit Genugtuung fühlte ich die Kälte, die sich in mir ausbreitete. Ich wusste noch nicht, dass Fühllosigkeit niemals ein Fortschritt ist, kaum eine Hilfe. Wie lange es dauerte, bis meine Gefühle in die verödeten Seelenräume wieder einströmten. Meine Wiedergeburt gab mir nicht nur die Gegenwart zurück, das, was man Leben nennt, sie erschloss mir auch die Vergangenheit neu, unverzerrt durch Kränkung...*“ [CWK, S 72]; тобто героїня давно вже знайома з цим відчуттям і знає, що воно веде до зникнення почуттів і допомагає в розв’язанні непростих «душевних проблем».

3.2.1.3. Глумачення чуттєвості чоловіка

Порівняно з душею жінки, душа чоловіка в аналізованих творах наділена різнобічними характеристиками. Описи душі чоловіків вкладаються у **предметний фрейм, схему кваліфікативну**; у них переважають епітети: «засмучена», «вражена». Слова «шляхетність», «гордість», «святість» трапляються в описах вчинків у мовленні не тільки персонажів-чоловіків, але й інших осіб. Так, наприклад, в одному з текстів літня жінка характеризує душу чоловіка, як дитячу і чисту: “*Seine Seele war kindlich und rein, spricht sie*

dann, er tändelte durch das Leben und Alles, was er wie im Spiele ergriff, hatte hohe Bedeutung“ [KGR, S. 3376], чоловік хвалить душу іншого: “*Ich hatte noch keinen Menschen gekannt, mit welchem ich so zusammenstimme, in der Art zu empfinden und zu handeln; nur war er reicher und stärker an Natur als ich, seine Seele voller, aber auch unbändiger...*“ [CWK, S. 21], він має серце гаряче, душу щирю: “*Doch sein Herz sei warm, seine Seele rein, sein Leben leise dichtend; und er nehme, wie er vorhin im ersten Walzer gesagt, den Larventanz im Erdensaal gern und froh vom Ländler und Schäferballett an bis zum Waffen- und Totentanz*“ [JPF, S. 791], в ній буяє буря почуттів, безневинні таємниці, гідність, гармонія та щастя, він мріє і думає лише про кохання, як у І. Нечуя-Левицького: «*Лаврінові слова запали Карпові в душу. Мотря не виходила в його з думки, неначе стояла тут на току недалеко од його, під зеленою яблунею, і дивилась на його своїми темними маленькими, як терен, очима. Він неначе бачив, як пашило її лице з рум'янцем на всю щоку, як білили її дрібні зуби між тонкими червоними губами. Карпо задумався, сперся на заступ і не зводив очей з того місця під яблунею, де він ніби вгледів свою гарячу мрію*» [НІК], подібне читаємо й у М.Стельмаха: «*І застогнала душа в чоловіка. Данило з подивом прислухався до їхньої пересварки і все більше впевнявся, що Юрій по самі вуха закоханий у Ганнусю*» [СМЧ].

Поряд з лексемою «душа» зазвичай немає жодної згадки про злочин чи про смерть. Реалізується **акціональний фрейм, схема дії разом з предметним фреймом, схема буття.**

Душа чоловіка радіє, її промені сягають у море: “*Fallet alle vor ihm nieder, seine Seele strahlt im Meer*“ [AAA, S. 813]. Згори до низу в його душу ллється щось сяюче й світле: “*Es war ihm, als fielen alle dunklen Geschicke, das Erbteil seines Hauses, von ihm ab und als zöge es lichter und heller von oben her in seine Seele*“ [TFV, S. 7], у І. Нечуя-Левицького читаємо: «*Лаврін почув, що вона ніби освітила всю його душу, освітила густу тінь під вербою, неначе сонцем, і побігла на горку зіркою*» [НІК]; для богів душа чоловіка чиста, мов скло: “*Ich glaube, für die Augen der Götter sah seine Seele*

damals aus wie ein Glas voll Federweißem, in dem die Gehrschichten durcheinander wallen und die Blasen steigen“ [OBS, S. 77], вона наївна, як дитина: *“Er hatte das Höchste bewiesen, dessen seine Seele fähig war, die kindlichste Naivität, eine rührende Unschuld in einer Forderung, die empörend war“* [KGW, S. 71], у М. Стельмаха читаємо: *«Глибока вдячність зросила, затопила його душу, і він, непевно посміхаючись, знову підійшов до ліжка, дивився і надивитись не міг на своє кохання»* [СМЧ].

Коли душа байдужа, спокійна, немов в оранжереї: *“gar kein böser Hinterhalt war hinter seinen Augen möglich, die so lebendig mitsprachen, dass seine Seele wie in einem Glashause dachte“* [AAA, S. 151], вона є чудовою основою для адекватного сприйняття навколишнього світу: *“Auf Friedrich hatte das stille Leben den wohlthätigsten Einfluss. Seine Seele befand sich in einer kräftigen Ruhe, in welcher allein sie imstande ist, gleich dem unbewegten Spiegel eines Sees, den Himmel in sich aufzunehmen“* [JEA, S. 114], для виникнення ідей: *“Jetzt aber glich seine Seele nicht mehr dem steinigen Boden, sondern einem guten Erdreich, und das Samenkörnlein keimte und ging auf und mit ihm eine Fülle von Erwägungen“* [MEG, S. 305], філософських роздумів: *“aber er konnte nicht schlafen, so müde er auch war. Denn tausenderlei Gedanken zogen wechselnd durch seine Seele“* [JEA, S. 352, 410], для плідної роботи думки: *“seine Seele sei heut so wach, dass er noch tief in die Nacht hinein an einem angefangenen, großen Gedichte fortarbeiten wolle“* [JEA, S. 43].

Найчастіше словосполучення «його душа» вживається для вираження почуттів поряд з такими лексемами, як *найгостріший біль, роздуми, співчуття жінці*: *“Alle dieser geliebten Lucretia erzeugte Gnade sehe ich an, als hättet Ihr sie mir erwiesen; denn ihr Unglück erfüllt meine ganze Seele!“* [СМЖ, S. 155], у М. Стельмаха: *«Падаючи на коліна, припадаючи до Ярославових рук, з яких уже витекло тепло, так заголосила горювальниця, що душа чоловіка ще на мить затрималась у хаті»* [СМЧ]; душа стає темною та похмурою: *“...so träg und trüb war seine Seele, trotz der dringenden Gefahr der Seinen, die ihn anriefen...“* [ААК, S. 391], смуток падає в душу:

“... und eine leise Wehmut flog durch seine Seele über die langsam zersetzende und zerstörende Gewalt der Verhältnisse...” [JAD, S. 4]; “Viktor sah aus Klotildens gesenktem Auge, dass sie so gut wie er merke, ...aber er schwieg; seine Seele war traurig und erbittert...” [JPH, S. 598], побачення з дівчиною переполюють її горем і відчаєм: “Das Glücksgefühl über das unerwartete Wiedersehen mit Milada zitterte noch eine Weile in ihm nach, wich aber bald einer jede andere verdrängenden Empfindung qualvoller Besorgnis und füllte seine Seele mit Leid und mit Reue” [MEG, S. 250], ревності сповнюють душу глибокою скорботою: “Diese Gedanken erweckten heute in Oswald nicht mehr jene wilde Eifersucht ... aber das geheimnisvolle Dunkel, welches über diesen Vorgängen lag, das er nicht lüften konnte und, was schlimmer war, nicht einmal zu lüften wagte, erfüllte seine Seele mit tiefer Trauer” [FSPe, S. 539].

Почуття кохання виявляється у лагідному ставленні до жінки, тремтливій ніжності: “...als ob das unverhoffte Glück, einen Menschen zu finden, der ihn liebte und den er wieder lieben dürfe, ihn blende und verwirre; und dann war all die stürmische Zärtlichkeit seiner Seele, die er so lange und so sorgsam hatte verschließen müssen” [FSPe, S. 40], у М. Стельмаха читаємо: «Це так було сказано – не голосом, а зболілою душею, що не наважився чоловік ще більше засмутити жінку» [СМЧ]; пристрасному бажанні, що коріниться саме в душі: “Sie sagte, dass sie sich nach seinem Anblick, nach dem Ton seiner Stimme sehne; und seine Seele lechzte nach ihr, wie die Lippen des auf dem Schlachtfeld an seinen Wunden Verblutenden nach einem Tropfen Wasser” [FSZ, S. 222], у П. Загребельного: «Кожна бганка тканини, кожне зближення, розстелений віялом поділ плаття, шовкові хвилі шароварів – усе вабило, приковувало погляд, сповнювало його вічно похмуру душу ледь не хлоп'ячим піднесенням» [ЗПР]. Тут і далі реалізується **акціональний фрейм, схема каузації, об'єктний імперсонал “Liebe“ в ролі каузатора, душа – сірконстант.**

Чоловіки в аналізованих художніх творах дуже багато плачуть: спочатку відчують біль у душі, потім – що течуть сльози, яких вони не в

зможі зупинити: “... *der Gesang einer Nachtigall, der aus der Ferne zu ihm herüberklang, löste vollends seine Seele in Wehmut auf, er gab sich ihr hin und bald fühlte er seine Tränen fließen*“ [DSF, S. 26], Стах у М. Стельмаха в творі «Чотири броди»: «*У кого з нас не болить і не плаче душа? Бо ж хіба вона знала коли такі болі?*» [СМЧ]; страждання усвідомлюються, однак, не залежно від чоловіка, посилюються: “...*er selbst freilich musste sich heimlich eingestehen, dass seine Seele nur noch der Spielball der Leidenschaft war, die ihn für die schöne Frau von Sorbitz mit einer Gewalt ergriffen hatte*“ [FSZ, S. 111]; загалом душа чоловіка здатна на глибокі почуття: навіть радісні звуки жорстоко розсікають тремтячу душу: “...*diese freudigen Töne durchschnitten grausam seine zitternde Seele... Damit ging er lange um und weinte viel, sooft er beim Abendmahl und in der Kirche war*“ [KGW, S. 37], спогади боляче ворущаються: “*Diese lieben und doch auch wieder schmerzlichen Erinnerungen zogen durch Oswalds Seele, während er in seinen Freistunden allein, oder mit seinen Zöglingen im Garten, Feld und Wald umherstreifte, sich von Tage zu Tage mehr für das Landleben begeisterte, und wenn er des Morgens, ehe die Unterrichtsstunden begannen, noch schnell einmal in den Schlossgarten geeilt, ...*“ [FSPe, S. 31]; у Гете читаємо: “*Wilhelm stand an dem Pfosten, seine Seele war tief gerührt, die Trauer des Unbekannten schloss sein bekommenes Herz auf; er widerstand nicht dem Mitgefühl und konnte und wollte die Tränen nicht zurückhalten*“ [JGWi, S. 221].

Душа чоловіків підвладна ваганням, як, наприклад, у творі Ф. Шпільхагена: “*So dachte wenigstens Oswald, wenn er sie im Walzer an sich vorbeifliegen ... ein wunderbares Gemisch widersprechender Empfindungen erfüllte seine Seele*“ [FSPe, S. 328], або К. Віланда, персонаж якого загалом звик сперечатися сам із собою: “*seine Seele war gewohnt, aufrichtig gegen sich selbst zu sein*“ [СМВ, S. 722], сумніви закрадаються в чоловічу душу й подвоюють її страждання: “...*alles, was über sie gesagt wurde, ihn so viel schmerzlicher berührt hatte; und doch, mochte er dagegen ankämpfen, wie er wollte, der Zweifel an ihr schlich sich in seine Seele und verdoppelte seine*

Qual“ [FSZ, S. 211], у П. Загребельного читаємо: «У темній Сулеймановій душі, заповненій безмірною любов'ю до Хуррем, все ж знаходилися якісь закутки, куди заповзала по-зміїному підозра, зловісно сичала, бризкала пекучою отрутою» [ЗПР]; відчуття страху змінюється надією і навпаки: «*Hiermit ergriff sie seine Hand und führte ihn rasch durch die Hecken, über schmale Felsrücken an jähem Abgründen vorbei. Durch seine Seele gingen wechselnd Furcht und Hoffnung, wie die Schatten im Walde*“ [JAD, S. 156],

Можливо тому, події, які вони переживають, часто позначені бурхливою радістю: «*Morgen, morgen!*“ *schallte es in einem fort durch seine Seele. Ihm war so unbeschreiblich wohl. Das schöne Marmorbild war ja lebend geworden*“ [JAM, S. 31], у П. Мирного: «*Се та, кого жаждала душа моя! Прийди ж, ближняя моя, добрая моя, голубице моя! Прийди в мої об'яття!*» [МПП]. Емоції, спричинені коханням, впливають на діяльність чоловіків, бо їм мало що вдається зробити: «*Doch gelang es ihm nicht, denn seine Seele war des Jubels zu voll*“ [MEG, S. 122]; нерідко заважає надмірна мрійливість: «*...und da seine Seele zerrann in Träume, in Schmerzen, in Freuden und in Wünsche für die Gestalt, die ihr Wiegenfest mit andächtigen Tränen heiligte*“ [JPH, S. 492]. Часто в творах трапляється словосполучення *вільна душа*: «*... seine Seele war wie von tausend Ketten frei. Es war ihm, als ob er aus fieberhaften Träumen oder aus einem langen, wüsten, liederlichen Lustleben zurückkehre*“ [JEA, S. 257], що асоціюється з небажанням чоловіків зв'язувати себе обов'язками.

Чоловіки в аналізованих творах значно частіше готові до самопожертви, ніж жінки: «*Jetzt aber war seine Seele in den Worten: “Mir wäre besser, dass ich tot, als dass durch mich solches Unheil in die Welt gekommen*“ – «Тепер його душа була в словах: «Мені було б краще вмерти, ніж через мене така біда скоїться» [ААК, S. 383].

Душа – інструмент взаємодіє зі світом. Негативними характеристиками чоловічої душі можна вважати те, що *сотні стажерів, асесорів та лейтенантів продають свої душі*: «*Um jetzt eine Polizeicommissariusstelle zu*

bekommen, verkaufen hundert Referendare, Assessoren sogar und Leutnante ihre Seele, wenn sie eine haben, und leisten, was Blindschleichen und Menschen nur können, die eine Anstellung finden und gern heiraten möchten“ [KGR, S. 196]. «Остаточний» склад душі залежить від результату життя, невтомної праці, радості, честі: *“Dem Mann steht in diesem Augenblick alles auf dem Spiel, woran seine Seele hängt, sein Geschäft, das Resultat eines langen Lebens von rastloser Tätigkeit, seine Freude, sein Stolz, seine Ehre...”* [GFS, S. 536]. Чоловіки можуть взяти на свою душу весь тягар власного життя чи чужої долі, виявляючи цим свою шляхетність: *“Er hatte ihm zu sagen, dass er ihm auf den Knien danken müsse für all die Unruhe, Sorge, all den Zwiespalt, Kummer und Schmerz, die er auf seine Seele geladen habe“* [WRH, S. 588].

Історії з нерозділеним коханням є школою життя для чоловіків, вони руйнують, знищують слабку душу, після чого вона може тільки сміятися над коханими жінками й робити їх нещасними. Реалізується **акціональний фрейм, схема каузації, об’єктний імперсонал “Liebe“ в ролі ліквідатива** щодо душі. Показовою щодо цього є фраза, на яку ми натрапили в монолозі головного героя, котрий, очевидно, сам пережив нерозділене кохання: *“...im Strome der Begebenheiten kann deine Wissensmatte Seele nicht wieder neu geboren werden; du kannst nur lächeln, seufzen, spotten und die Frauen, wenn du liebst, unglücklich machen!“* – «...у круговерті подій твоя слабка душа більше не зможе відродитися; ти тільки можеш сміятися, зітхати, насміхатися і жінок, якщо ти любиш, робити нещасними!» [KGW, S.4]

Душа чоловіка за таких обставин стає загадкою: *“Was dabei durch seine Seele ging, wusste niemand. Er galt für einen Tückebold, auch noch für Schlimmeres; indessen er war General, märkisch und soldatisch vom Wirbel bis zur Zeh“* [TFV, S. 244]. Реалізуються **гештальти: душа-загадка, душа вмирає, душа відроджується**.

У проаналізованих романах про кохання вибірка «жіноча душа» становила 120 нім. /135 укр. прикладів, а «чоловіча душа» – дещо більше – 133 нім. /157 укр. (частина прикладів стосувалася зображення страждань

узагальненої людської душі). Аналіз вибірки довів, що описи душі чоловіків і жінок відрізняються.

Під впливом емоцій закохані чоловіки в кожному зі 133 нім. / 157 укр. прикладів повністю віддаються переживанням, розумовій діяльності, займаються творчістю (складають вірші, пишуть музику й картини), навіть якщо його вразливій душі нанесено глибоку рану. Реалізується **предметний фрейм, схема способу буття**. Варто згадати висловлювання одного з героїв Ф. Кафки: «Душа чоловіка ніжна і не може переносити грубощів і жорсткості»: *“Artur?“ fragte Jeremias. “Der kleine Liebling? Er hat den Dienst verlassen. Du warst aber auch ein wenig grob und hart zu uns. Die zarte Seele hat es nicht ertragen. Er ist ins Schloss zurückgekehrt und führt Klage über dich“* [FKS, S. 379]); на подібне тлумачення душі чоловіка натрапляємо в О. Іваненко: *«Основне, чого він жадав колись від шлюбу, від «дружини-друга», це щоб розуміла його, його вразливу, відмінну від інших натуру, щоб не посягала на те «богове», що є в нього, а задовольнялась тим, що він сам дасть їй від своєї душі»* [Ю], тобто чоловік намагається впливати на жінку тільки з психологічного боку. Жінка у 60 нім. / 72 укр. прикладах (зі 120 нім. / 135 укр.) здатна сміливо постояти за себе, якщо не власним розумом або зброєю, то за допомогою непрямого втручання в долю кривдника. Жінки спочатку залюбки плетуть інтриги, а вже потім страждають і сумують за коханими.

3.2.1.4. Тлумачення взаємин «чоловік – жінка» через душевні переживання

Аналіз творів засвідчив, що чоловіки в німецькій літературі занадто романтизують жіночу натуру. Так, наприклад, у Жан-Поля, у романі «Геспер» головний герой обожнює Клотільду, вважає її душу перлиною, мушля якої лежить на сонці відкритою, щоб її швидше дістати: *“Denn er hielt ihre Seele für eine Perle, deren Körper-Muschel geöffnet in der auflösenden Sonne*

liegt, damit sich die Perle früher scheide“ [JPH, S. 627] (реалізується **компаративний фрейм, схема подібності**), «жінка небесно прекрасна, з незалежними ні від кого вільним тілом і душею, сповнена поезії»: „*Ja, eine Aspasia, das wäre seine Retterin! Ein Weib, himmlisch schön und von freier Nacktheit Leibes und der Seele, und voll Poesie! Voll Ideal!*“ [OBS, S.102] (реалізується **предметний фрейм, схема квалікативна**), «перед його душею пливе голос коханої, немов дорогоцінна музика»: “*Ein Bild, das Bild einer schönen Frau, das gestern Abend, bevor der Schlummer seine Augen schloss, noch zuletzt vor seiner Seele gestanden hatte, das als ein lieber Schatten durch seine Träume geglitten war, und, wie der Nachklang einer köstlichen Musik, ihn schon den ganzen Morgen umschwebt hatte, trat wieder vor seine Seele*“ [FSPz, S. 82].

Чоловік за зовнішністю (**у ролі асистива**) може визначити стан душі жінки: “*Mit Entsetzen bemerkte ich, dass Ihre Seele einem solchen Eindrucke nicht zu widerstehen vermochte. Ich sah Ihr wachsendes Zutrauen, ich sah, – verzeihen Sie mir, dass ich es ausspreche – wie er mit Ihnen spielte*“ [KIE, S. 163], а їй дуже важко витримати його погляди, що спрямовані прямо в душу: “*...sie sei unmöglich imstande, ein so langes männliches Anblicken auszuhalten, und am wenigsten von Herrn v. Bouverot, dessen Blicke oft wie Stiche in ihre Seele führen*“ [JPT, S. 693], у М. Стельмаха: «Дивіться, бо душі видніше, аніж очам» [СМЧ].

Душа жінки – інструмент кохання (а не розум) – так добре ставиться до чоловіка, що жінка згодна віддатися йому: “*Daraus schließt nun der gescheite Mann, dass ihre Seele ihrem Körper immer Kaperbrieft schreibe*“ [JPH, S. 197]. Її душа вміє вгадати, відчути появу коханого: “*Eine reine Seele spiegelt... und fühlt unwissend die quälende Nähe, so wie Tauben, sagt man, sich in reinem Gewässer baden, um darin die Bilder der schwebenden Raubvögel zu sehen. Der kurze Atem, der wankende Sprachton, jedes Wort und ein unerklärliches Etwas trieben das schreckliche Gespenst nahe vor ihre Seele, den Argwohn, es sei Albano nicht*“ [JPT, S. 730].

Стосунки в коханні з боку чоловіка й жінки майже завжди відображаються за допомогою матеріальної лексики: її губи висмоктували його душу: “...*ihre Lippen sögen seine Seele weg, und alle Fibern und alle Nerven seines Lebens krümmten sich zuckend und fest um das letzte Herz der Erde, um seine letzte Wonne Ja, Glücklicher, du drücktest deine Liebe aus, denn du dachtest, an deiner Liebe zu vergehen*“ [JPL, S. 166], ідентичний приклад знаходимо й у І. Нечуя-Левицького: «*Прощай, моя мила, краща од золота, краща од сонця, – сказав Лаврін і поцілував Мелашку, наче впик її душу своїми гарячими устами*» [НІК]; у М. Стельмаха натрапляємо на інше вираження дієвості кохання: «*I тоскно, і сутінно стало на душі в хлопця, і вмовкло його слово, підстрелене її вродою*» [СМЧ]. Реалізується **акціональний фрейм, схема каузації**.

Різним у чоловіка й жінки є ставлення до кохання, що минуло, або нерозділеного кохання. Якщо дівчина відмовила в коханні, то це боляче сприймається душею юнака, але образа швидко минає, і через деякий час юнак навіть може бути вдячним такій дівчині: “... *zähneknirschend gestand er sich selbst in dieser schweren Stunde als ein ehrlicher Gesell, dass er ihr am folgenden Tage gewissermaßen dankbar dafür gewesen sei und dass schon im ersten Augenblick ein leiser Hauch der Befriedigung über ihre Weigerung durch seine Seele gegangen sei*“ [WRS, S. 526]. Реалізується **предметний фрейм, схема кваліфікативна**.

Чоловіки легковажно ставляться до звичних романів, бо їх душа безтурботна й весела, як у дитини: “*Seine Seele war dort so ungestört und heiter, dass er die gewöhnlichsten Romane mit jener Andacht und Frischheit der Phantasie ergriff, mit welcher wir in unserer Kindheit solche Sachen lesen*“ [JEA, S. 153]. Можливо, причиною цього є неспроможність визначитися зі своїми почуттями, як це спостерігаємо на прикладі одного з героїв А. Арнім: “*Seine Seligkeit hatte keine Grenzen, aber je freudiger und reiner er zu dem erhabnen Abbilde, das sich ihm, dem unwürdigen Arbeiter geschenkt, betete, desto unruhiger füllte ihn Annens Bild mit Wünschen, die er nie*

geföhlt, mit einer Sehnsucht, der er sich gern entzogen hätte“ [AAK, S. 479]

Реалізується *посесивний фрейм, схема інклюзивності*.

Душу дівчини звістка про весілля коханого з іншою глибоко вражає: *“aber wusste er nicht, dass die traurige Entscheidung von Württembergs Schicksal ihre Seele tief betrüben, dass ihre Blicke ängstlich dem Geliebten auf den Gefahren der Flucht folgen werden, dass ihre Sehnsucht zu jeder Stunde seinen Namen nenne und ihn zurückrufe?“ [WHL, S. 582]*, торкається певної струни в ній і боляче озивається в її душі: *“Offenbar hatte die Erwähnung dieser Heirat eine Seite in ihr angeschlagen, die häßlich durch ihre Seele schrillte. Sie fuhr in demselben aufgeregten Tone fort: Felix ist ein notorischer Wüstling. Wie kann ein Wüstling Liebe fühlen?“ [FSPz, S.65]*. Закохана душа приголомшена, вона відчуває кожен звук і порух, вчинки чоловіків глибоко ранять її: *“Dieser Mann würde ihre Seele wie ihren Leib töten. Wehe mir, dass dem so ist und dass ich es bin, der es sagen muss“ [WRH, S. 469]*.

Підсумовуючи викладене вище, наведемо думку Жан-Поля про те, що жінку можуть пом'якшити лише чоловічі болі та страждання, чоловіка ж жіночі страждання можуть тільки зміцнити, зробити непохитним: *“...er wie ein alter Krieger seine Narben aufdeckte, um sie zu Wunden zu verjüngen; er entblöste nämlich sein leidendes, von so mancher Fehlliebe verwundetes und durchbohrtes Herz, das wie ein durchlöcherter Taler als Motivgeld an mancher Heiligen gehangen; seine Seele warf sich in allerlei Hoftrauer der Schmerzen, in ganze und halbe, hoffend, im Trauerschwarz wie eine Witib zauberischer zu glänzen. Aber die Freundin eines Leibgebers konnten nur männliche Schmerzen erweichen, weibische hingegen nur verhärten“ [JPS, S. 598]*. У наведеному висловлюванні чітко простежується тенденція – дистанціювати ставлення до навколишнього світу жінки й чоловіка, оскільки вони мають різні погляди на життя: жорстокий у жінки й психологічно сильний у чоловіка.

Зіставлення випадків використання лексеми «душа» для зображення взаємин чоловіка й жінки (116 нім. / 102 укр. прикладів) довело, що чоловіки, так само як і жінки, здатні перебувати в стані любовної меланхолії.

Реалізується *акціональний фрейм, схема каузації, об'єктний імперсонал* “*Liebe*“ в ролі *малефактиву, душа – сірконстант (інструмент)*.

3.2.1.5. Тлумачення зв'язку між душевними муками та розумом

Варто зауважити, що лексема «душа» в описах чоловічої діяльності часто супроводжується лексикою на позначення розумової діяльності (42 випадки з 133 нім. / 53 випадки з 157 укр.). Через душу чоловіка проходять сміливі думки: “*Aber Victor hörte sie nicht mehr .... Durch seine Seele gingen übermächtige Gedanken*“ [JAD, S. 262], потоком: “*Als Vreneli wieder allein war und seines Weges ging, da wogten die Gedanken stromsweise durch seine Seele. Das Glück des armen Weibes schwebte ihm vor den Augen*“ [JGU, S. 358], або сплутані, як у персонажа Айхендорфа: “*Während diese Gedanken verworren durch seine Seele gingen, hatte sie schon ihr Pferd gezäumt; sie befahl ihm, unterdes zu satteln, und lachte ihn aus, als er damit nicht zurechtkommen konnte, dann schwang sie sich hinauf*“ [JAD, S. 137]; “*Ach in seinem Zimmer umfing ein glücklicher tröstender Gedanke seine Seele*“ [JPH, S. 175]; “*so senkte sich bald der Gedanke tief in seine Seele, nur ein Geist der andern Welt könnte seinem Elend abhelfen und ihm Licht über diese Gegenstände geben*“ [FKF, S. 7], з сумнівами, як у героїні М. Стельмаха: «сказала з жалем до нього, з жалем до себе, та, окрім жалю, ще й суд стояв у душі» [СМЧ]; несподівано: “*er schämte sich, weil ihm die Tränen in den Augen standen. Manfred aber stand auf, ein überraschender Gedanke schien durch seine Seele zu fliegen*“ [JAD, S. 284]. Реалізується *посесивний фрейм, схема інклюзивності, душа – контейнер*.

Варто відзначити, що душа змінює своє «місце знаходження» залежно від доби, як, наприклад, у персонажа Жан-Поля – вранці душа міститься в голові, ввечері – у серці: “*Seine Vormittage hingen voll Früchte, seine Nachmittage voll Blumen; denn am Morgen wohnte seine Seele mit ihren Anstrengungen in seinem Kopfe, gegen Abend in seinem Herzen*“ [JPH, S. 184]. Реалізується *предметний фрейм, схема локативна*, що можна розуміти так:

у першій половині дня чоловіком володіє розум, а в другій – переважають почуття.

Його душу охоплюють п'янки фантазії: “...und während Bernhards zarter Leib an den Folgen des kalten Bades kränkelte, berauschte sich seine Seele in süßen Phantasien“ [GFS, S. 505], солодкі відчуття: “Unvermerkt wurde seine Seele von süßen Empfindungen wie berauscht, – sein Gram übertäubt; und die Wonne, die er genoss, durchdrang ihn so ganz, dass es ihm genug daran dünkte, sein Leben zu beglücken“ [FJW, S. 141], душа тане в ніжності й жодна думка більше не може з'явитися: “Seine Seele zerschmolz in Zärtlichkeit, aber war auch von Zärtlichkeit so voll, dass kein einziger Gedanke, wie es möglich sein sollte, Marianen vor seiner Abreise zu sehen, darin Platz finden konnte“ [FNS, S. 216]. На схожий приклад натрапляємо й у І. Багряного: «Насуплювався і не дивився туди, де була дівчина. Сидів, як на гарячому. А Наталка навпаки – весь час пильно поглядала на нього чистими очима. Аж якось зустрілася поглядами... Григорій почув, як у нього душа похолола; почервонів» [БІТ]. Чоловік відчуває себе в душі чимось на зразок мумії – між хворим і набальзамованим: “Sollen wir aber in seine Seele sprechen, so fühlte er sich etwas mumienhaft, zwischen einem Kranken und einem Einbalsamierten. Allein das süße Bild Hilariens, umgeben von den heitersten Hoffnungen, zog ihn bald in einen erquickenden Schlaf“ [JGW, S. 283]. Реалізується **предметний фрейм, схема способу буття**.

Отже, душа в чоловіків вразлива, серце занадто чутливе, що веде до постійної жорстокої боротьби з власним розумом, у якій останній все ж перемагає: “Ist seine Seele zu stark und sein Herz zu empfindlich, als dass er, sooft es verlangt wird, fremden Irrtum eigener Überzeugung vorziehen könne, so kämpfe er den bitteren Kampf, über seinen eigenen Verstand zu siegen“ [FNS, S. 177].

Вибірка «душа жінки» супроводжувалася лексикою з семантикою «небесна краса», «чарівна зовнішність», «довірливість», «поранена», «вкрита шрамами», «високого морального рівня», «порожня» тощо. І тільки в шести

контекстах (з 42 прикладів), як, наприклад, у письменниці К. Вольф (у «Кассандрі») використовувалася поряд лексика на позначення розумової діяльності: “*Wo Leib und Seele noch nicht geschieden sind und wohin kein Wort, auch kein Gedanke reicht*“ [CWK, S. 151]. Такий результат дає змогу дійти такого висновку: рішення жінками приймаються тільки під впливом почуттів, які можуть бути полум'яними, а можуть стати виключно холодним розрахунком, далеким від будь-яких сентиментальностей.

Функціонування душі вкладається у фрейми: посесивний, схема інклюзивності; предметний, схеми кваліфікативна, локативна; компаративний фрейм, схема схожості; акціональний фрейм, схема каузації, схема дії. Роль – сірконстанта (інструмента).

3.2.2. Особливості використання асоціату “*Gesicht* /обличчя“

Часто лексема «душа» вживається поряд із лексемою «обличчя». Для аналізу добиралися ситуації, що яскраво характеризують взаємини між коханими або розкривають характер персонажів у стосунках з іншими людьми.

Автор українсько-німецького тлумачного словника XIX ст. Є. Желехівський ототожнює німецьке слово “*Gesicht*“ з українським «лице» і асоціює його із зовнішністю [328, с. 406]. Скориставшись словником синонімів української мови Л. Полюги [331], у нашому дослідженні ми послуговувалися лексемами «обличчя», «вид», «лице» як синонімічними.

Уже перші приклади вибірки з романів довели, що аналіз функцій лексеми «обличчя» слід проводити так само окремо для жінок і чоловіків (як це робилося для лексеми «душа»). Із загальної кількості прикладів було відібрано 300 з німецької літератури і 300 з української із яскраво вираженим змістом відповідно для чоловіків і для жінок. Як визначальні словосполучення використовувалися “*ihr Gesicht*“ та “*sein Gesicht*“.

“*Gesicht*“ є засобом зображення почуттів, найвиразнішою частиною тіла людини, на якій відбиваються всі душевні переживання. Якщо душу

можна вважати прихованим засобом реалізації почуттів, то “*Gesicht*“ – відкритим інструментом. “*Gesicht*“ не є самостійною частиною тіла людини, що відповідає *посесивному фрейму, схемі партитивності*. Однак його можна описати як *окрему субстанцію – каузатив*.

3.2.2.1. Зображення обличчя жінки

Краса. Дуже рідко лексема «обличчя» виконує функцію зображення чарівності та привабливості жінки. Реалізується *предметний фрейм, схема кваліфікативна*. Майже завжди описи занадто красиві й ідеалізовані: обличчя порівнюється з мармуром, загадковості йому надає часткова контурна видимість: “*Röschen saß von ihm abgewandt, er konnte ihr Gesicht nur zum Teile sehen, nur den Umriss ihrer zarten Wange...*“ [МЕВ, S. 245], “*Die pechschwarzen Haare hingen glänzend über Stirn und Wangen, ihr Gesicht war wie eine schöne Nacht...*“ [JAD, S. 108], у І. Багряного: «*Коли серце зацвітає вогнем, коли груди розпирає мимовільна радість від одного тільки погляду, від однієї тільки риски обличчя, видної в профіль, від однієї тільки думки, що хтось тут сидить зовсім близько, такий безмежно дорогий і такий любий*» [БІГ]; риси напівзакриті розкішним волоссям, вуаллю або затьмарені (ознака, що зараз ми побачимо жінку надзвичайної вроди): «*він побачив затуманене обличчя русявої чорноокої жінки, майже дівчини, яку кохав колись і якої не дала йому доля*» [БІМ].

Іншими вагомими елементами, що прикрашають обличчя жінки, виступають – сяйво місяця: “*Bei diesen Worten schlug sie den Schleier zurück, und Florio fuhr erschrocken zusammen. – Es war die wunderbare Schöne, deren Gesang er in jenem mittagschwülen Garten belauscht. – Aber ihr Gesicht, das der Mond hell beschien, kam ihm bleich und regungslos vor, fast wie damals das Marmorbild am Weiher*“ [JAM, S. 43], одяг і прекрасна статура: “*Es war die wunderbare Schöne, deren Gesang er in jenem mittagschwülen Garten belauscht. – Aber ihr Gesicht, das der Mond hell beschien, kam ihm bleich und regungslos vor, fast wie damals das Marmorbild am Weiher*“ [JAD, S. 207]; у

П. Загребельного: «султанська жона була допущена до трону (бодай постояти поряд!), ще вчора незнана рабиня, сьогодні всевладна повелителька, наближена й вознесена небувало, серед осудливих шепотів, нарікань і затаєної хули, стояла, гордо піднявши голівку з пишним золотим волоссям, що ніяк не хотіло ховатися під коштовним запиналом, з обличчям, закритим тонким білим яшмаком, тільки з двома прорізами для очей, але й крізь ті прорізи горіли очі таким блиском, що затьмарювали велетенський смарагд на її казковім платті» [ЗПР]; “*Sie ritt soeben wieder fort, ich konnte ihr Gesicht nicht mehr sehen, aber sie machte von hinten einen recht majestätischen Eindruck auf meine Sinne*” [GFS, S. 430]; у М. Стельмаха: «Переступивши поріг хати, Безбородько аж прикипів вирлами до пишнотілої жінки, на обличчі якої ще не одцвітали густі рум'яниці і своєрідна грубувата краса» [СМЧ]. В І. Білика: «Незнайома блиснула на Богдана великими й сумними, як осіннє небо, вічми й розгублено стала, й хоч обличчя в неї, як і в матері, було майже затулене чорним полотком, Богданові по спині сипонуло жаркими мурашками» [БІМ]. Негативною рисою обличчя вважається його подовженість – «як коровай хліба» – “*ihr Gesicht wurde lang wie ein Laib Brot*” [НВФ, S. 106], а також наявність косметики: “*Weiß geschminkt, die Augenhöhlen gerötet, saß ihr Gesicht auf dem kröpfigen Hals*” [НВФ, S. 119].

Облудність натури. Перед тим, як на обличчі жінки з’являється якийсь вираз, вона намагається привернути до себе увагу певними вчинками або жестами (“*Gesicht*“ в ролі симулятиву), але тільки у випадку, коли виникає така необхідність; якщо треба побути наодинці, вона, навпаки, ховається від людей. Реалізується **акціональний фрейм, схема каузації, чоловік у ролі афективу, жінка – малефактив, “Gesicht” – сірконстант.**

У мовленні жінок майже завжди фіксуються висловлювання, що чітко виражають наміри впливати на дії чоловіка за допомогою міміки: “*Ihr Gesicht wies einen ungewohnten, ernsten, ja herben Zug...*“ – «На її обличчі з’явився незвичний вираз, сповнений гіркоти» [KEF, S. 645–646].

Дуже частою є гра почуттями чоловіка під час з'ясування стосунків. Важливо, що різні автори в ролі зовнішнього спостерігача малюють схожу картину: її повіки червоніють, очі тільки виглядають заплаканими. Реалізується **акціональний фрейм, схема каузації, жінка в ролі симулятиву**. Читач розуміє, що жінка не ридає насправді, а лише вдає зворушеність, щоб зіграти на цьому: *“Nun räusperte sie leise und sagte, ohne aufzublicken, halblaut: “Bist du mir böse?“ Als er lange nicht antwortete, wandte sie ihm ihr Gesicht zu. Ihre Lider waren gerötet, die Augen sahen verweint aus“* [LAS, S. 197]; після декількох характерних для плачу здригань вона кидається на софу, закриває обличчя руками й схлипує: *“Nach einigen Schaudern warf sie sich plötzlich neben seinem Sofa auf die Knie nieder, verhüllte ihr Gesicht und schluchzte: “Ach weh mir armen Sünderin, es schnürt mir den Hals zu, ich kann nicht sprechen“* [AAA, S. 542]; від переживань, сплеску почуттів смикається губа, тому жінка прикриває обличчя хустинкою, але робить це так, щоб чоловік бачив, із якою внутрішньою боротьбою їй дається важка розмова: *“Als sie allein waren, winkte sie Anton näher an sich heran und versuchte zu sprechen, aber ihre Lippe zuckte, und sie verbarg ihr Gesicht hinter dem Taschentuch. Anton sah gerührt auf den Kampf, den ihr die Mitteilung kostete: “Bevor ich zugeben kann, dass Sie, gnädige Frau, mir ein so ehrenvolles Vertrauen schenken, muss ich Sie in Ihrem Interesse fragen: hat nicht Ihr Herr Gemahl einen Verwandten oder nahen Freund, dem Sie eine diskrete Mitteilung leichter machen würden?“* [GFS, S. 787]; під час сцени із бурхливим з'ясуванням стосунків вона довго готує ситуацію – дає ложці впасти, потім на її обличчі з'являється сумна посмішка й лише після цього вона тихим голосом розпочинає діалог: *“Georg saß vor dem Frühstück. “Vor allem sagt mir, wer bin ich und wer seid Ihr?“ Da ließ sie den Löffel fallen, ein trauriges Lächeln glitt über ihr Gesicht. “Ihr seid mein Herr“, sprach sie leise. Aber als er ihre Hand ergriff, indem er die Frage wiederholte: “Wer seid Ihr?“, da entzog sie ihm die Hand und antwortete, niederblickend: “Ich bin Eure Jungfer Anna“* [GFA, S. 1765–1766]; загорнувшись у довгу сукню, проливає сльози (намагається привернути увагу

безсердечного співрозмовника), потім промовляє зворушливі слова, але все марно: *“Aber sie hüllte ihr Gesicht fest in die Falten des langen grünen Kleides, fortwährend reichliche Tränen vergießend. Endlich erholte sie sich ein wenig und sagte bloß: “Oh! wir waren so froh bis jetzt!”* [GKE, S. 514].

Віддзеркалюються на обличчі й не приховуються жінками відчуття досягнення мети: обличчя сяє холодною радістю із вдоволенням марнославством: *“Ihr Gesicht glänzte von jener kalten Freude, die befriedigte Eitelkeit allen eines tieferen Gefühls Unfähigen gewährt“* [MEB, S. 285], дивні вирази обличчя супроводжуються зміною голосу: *“... ich verspreche es“, antwortete Vinska; doch war der Ton, in dem sie es sagte, so wenig überzeugend, und es flog ein so seltsamer Ausdruck über ihr Gesicht, dass Pavel die Faust ballend drohte“* [MEG, S. 52]; у М. Стельмаха: *«Так він і повірив, коли сама зваба завжди прозирала з її округлого і досі гарного обличчя, коли в низькому голосі озивалося саме жадання утіхи»* [СМЧ]. Реалізується **акціональний фрейм, схема каузації, жінка в ролі капаситивного симулятиву**.

Коли ж вони намагаються приховати свої «щирі» почуття, то роблять це помітно й у XIX столітті, як, наприклад, у Й. Гете: *“Wie es ihr auch nicht ganz gelang, ihr Gesicht zu erheitern“* – *«Йї ніяк не вдавалося надати своєму обличчю веселого вигляду»* [JGW, S. 689]), і в XX, як у Ф. Кафки: *“Frieda hob ihr Gesicht, ihre Augen waren voll Tränen, nichts von Sieghaftigkeit war in ihnen“* – *«Фріда підіймає обличчя з повними сліз очима»*, намагається привернути до себе увагу, промовляє якісь слова і, ридаючи, кидається до ніг головному героєві «К.» [FKS, S. 75]).

Цікавим видається той факт, що коли чоловік заспокоює жінку, то слюзи висихають дуже швидко, й і несподівано (для заспокоювача) з'являється посмішка: *“Da erheiterte sich ihr Gesicht, wie die Sonne durch Regen, sie trocknete die Augen und sah mich urplötzlich lächelnd an“* [GKE, S. 411].

Незважаючи на зовнішні очевидні прояви, жінки вміють добре приховати свої почуття: хоч обличчя і стає блідим, наповнюється страхом,

однак на питання вона намагається відповідати стримано: *“Es musste etwas sehr Schlimmes sein, denn als sie wiederkam, war ihr Gesicht bleich und angstvoll, doch erwiderte sie auf Senders Frage “Nichts, nichts von Bedeutung“* [KEF, S. 684]. Чоловіки добре відчують зміни у внутрішньому стані жінки й миттєво готуються до відповідних подальших дій: *“Sei ruhig – ich verspreche es“, antwortete Vinska; doch war der Ton, in dem sie es sagte, so wenig überzeugend, und es flog ein so seltsamer Ausdruck über ihr Gesicht, dass Pavel die Faust ballend drohte: “Nimm dich in acht!“* [MEG, S. 52].

Страждання. Реалізується **акціональний фрейм, схема каузації, “Gesicht“ – сірконстант**, інструмент для зображення страждань. Характерним проявом емоційного стану є зміна кольору обличчя. Почуття глибокого горя, відчаю супроводжується описами блілого, як простирadlo, обличчя: *“Als beide Knaben fort waren, warf sich Margret auf einen Stuhl und schlug die Hände mit dem Ausdruck des tiefsten Jammers zusammen. Ihr Gesicht war bleich wie ein Tuch“* [ADJ, S. 25], у М. Стельмаха читаємо: *“А коли він хотів провести її після свята врожаю, то побачив, як одразу взялося тіннями, замкнулось її обличчя“* [СМЧ]; *“Sie hatte die Kleider nur hastig übergeworfen, das Tüchlein fiel ihr vom zerrauften Haar in den Nacken, ihr Gesicht war totenbleich, und mit den Gebärden wilder Verzweiflung warf sie sich vor Pavel hin“* [MEG, S. 135–136]; в І. Багряного: *“Андрій оглянув її ноги, оглянув її опуклий бюст, перевів погляд на обличчя, стомлене, з синіми колами під очима, й зустрівся з її поглядом“* [БІГ]; кров червоною хвилею прилинула їй до обличчя: *“Und jetzt stieg eine dunkle, heiße Blutwelle in ihr Gesicht ... Und wie betuernd presste sie beide Hände an ihre Brust“* [МЕВ, S. 71].

Згадки про минуле миттєво пробігають обличчям: *“Ihr Gesicht verklärte sich, als sie an dem dunkeln Getäfel des Eingangs hinaufblickte, ihr Auge grüßte die wohlbekanntten Räume“* [МЕВ, S. 138]; *“Er konnte ungeachtet der Entfernung bemerken, dass eine angenehme Heiterkeit ihr Gesicht belebte“* [JGWі, S. 142].
Формуються **гештальти: обличчя-зброя, обличчя-маска, обличчя-панцир.**

Показником щирості можна вважати жест, коли жінка намагається закрити обличчя від сорому, зі страху або з горя, коли серце стискається від болю, обома руками, як у персонажа Айхендорфа: *“Die Braut, die unterdes auf einmal gewahr wurde, dass er alles mit angehört, schämte sich und verdeckte ihr Gesicht mit beiden Händen“* [JEA, S. 132]; у Immermana: *“Heftig bedeckte sie ihr Gesicht mit den Händen und noch einmal brach ein Strom der bittersten Tränen aus den schon erschöpft gewesenen Augen. Ihre Wangen wurden eiskalt und ihre Hände starben ab – “Ach! Ach! Ach!“ war alles, was die Brust, die sich so grimmig beraubt wähnte, zu ächzen vermochte“* [KIM, S. 1114]; у Фрайтага: *“Aber Irmgard barg nach diesen dreisten Worten ihr Gesicht in den Händen, die Tränen rannen ihr durch die Finger, ihr Leib bebte im Schmerz“* [GFA, S. 109]; карнавальною маскою в Айхендорфа: *“Ich will nach Hause“ – sagte sie darauf ängstlich bittend, und Friedrich glaubte Tränen in ihren Augen zu bemerken. Sie bedeckte ihr Gesicht schnell wieder mit der Larve“* [JEA, S. 180]; хусткою у Фрайтага: *“Als Dorothea den Geliebten in der Montur erblickte, verlor sie alle Fassung, die Tränen brachen ihr aus den Augen, und sie verbarg ihr Gesicht im Tuche“* [GFA, S. 2411]; в І. Франка: *«Тільки бідна Фанні, котра з-за дверей в боковій стіні чула всю розмову Рифки і Леона, кинувшись на свою софку і накривши лице хусткою, гірко-гірко плакала»* [ФІБ]; загорнувшись в одяг у Г. Келлера: *“Aber sie hüllte ihr Gesicht fest in die Falten des langen grünen Kleides, fortwährend reichliche Tränen vergießend“* [GKZ, S. 514]; притискаючись до іншої особи – до матері у Айхендорфа: *“Sie drückte ihr Gesicht in den Schoß der Mutter und weinte bitterlich“* [JAD, S. 157], до друга в Айхендорфа: *“Fiametta legte die Gitarre schnell weg, verbarg ihr Gesicht an Fortunats Knien, und weinte bitterlich“* [JAD, S. 354], до нареченого у Фрайтага: *“Die Angst, die ich fühlte, dich zu verlieren“, antwortete Irmgard leise und barg ihr Gesicht an seiner Brust“* [GFA, S. 264], до подруги в Айхендорфа: *“Endlich stürzten ihr plötzlich Tränen aus den Augen, und sie verbarg ihr Gesicht an der Brust der andern Dame“* [JAA, S. 141]. Заливаючись слізьми, жінка ховає обличчя в подушку й не бажає нікого бачити поруч із собою, як у

В. Раабе: *“Das Lächeln verschwand von dem Gesichte Kleopheas, sie barg ihr Gesicht in den Kissen und schluchzte leise“* [WRH, S. 705] або у Ф. Шпільхагена: *“Er ist es! murmelte sie aufhorchend, und dann, ihr Gesicht in die Kissen drückend, weinte sie bitterlich“* [FSPz, S. 190].

Отже, якщо жінка плаче щиро, то вона відмовляється від використання сірконстанта *“Gesicht“* – закриває обличчя руками, відгородившись від навколишнього світу (якщо в неї немає можливості залишитися на самоті). Частіше вона все-таки його використовує: не закриває обличчя, а плаче на людях. На питання про мотивацію такого жесту знаходимо відповідь у Кафки, який у романі «Замок» добре пояснює, що головна героїня Фріда плаче, не закриваючи обличчя руками, а, навпаки, піднявши залите сльозами обличчя до співрозмовника (так званого «К.»), немовби показуючи, що плаче вона не через себе, а через його зраду, тобто інсценує на власному прикладі, як гірко він повинен каятися в своєму вчинку: *“...sie [Frida] nahm K. ihre Hand fort, saß ihm aufrecht gegenüber und weinte, ohne ihr Gesicht zu bedecken; frei hielt sie ihm dieses tränenüberflossene Gesicht entgegen, so, als weine sie nicht über sich selbst und habe also nichts zu verbergen, sondern als weine sie über K.s Verrat und so gebühre ihm auch der Jammer ihres Anblicks ...“* [FKS, S. 254] в І. Франка: *«Тихенько він наблизився до неї, взяв її за плече і нахилився, щоб поцілувати в лице, коли разом відскочив, мов опарений, побачивши, як рясні сльози плили з її очей, і почувши рівночасно її придушені, хлипанням переривані слова»* [ФІБ].

Використання міміки є вагомим інструментом впливу на співрозмовника (*трансформативний сірконстант*).

Сором. Проявом сором'язливості чоловіки вважають почервоніння обличчя з одночасною появою скупих сліз, як у Brentano: *“und da ich einmal ihren Blick überraschte, der lange auf mir verweilt zu haben schien, überflog eine sanfte Röte ihr Gesicht und drang eine Träne in ihr Auge“* [CBG, S. 273], у Ля Рош: *“Das bezaubernde Fräulein von Sternheim heftete ihre Blicke auf eine gewisse Gegend; eine feine Röte überzog ihr Gesicht und ihre Brust, ... Sehnsucht*

war in ihrem Gesicht verbreitet, und eine Minute darauf stund eine Träne in ihren Augen“ [SR, S. 159]; в А. Головка: «... примружив очі Давид і всміхнувся! тепло, любовно. Зінька схвильовано задихала, обличчя в неї загорілося враз, і очі стали ясні та сині» [ГАБ]; обличчя жінки багровіє у Фрайтага: “*Es waren Dame Ehrenthal und Rosalie, Rosalie ging auf der Seite des Tisches. Ihr Gesicht überzog sich langsam mit einer dunkeln Röte, als sie in dem Gedränge dicht an seinem und Finks Platz vorüberkam“* [GFS, S. 430]; червоніє в І. Нечуя-Левицького: «Він скочив з воза, кинув воли й пішов стежкою поруч з Мелашкою. Дівчина липнула на його своїми очима, мов блискавкою, почервоніла й спустила очі вниз» [НІК]; або взагалі не бентежить у М. Стельмаха: «Значить, Оксані так гарно було з кимось зустрічати нічку, що навіть збентеження не лягло на її обличчя» [СМЧ].

Користуючись контрольованими й неконтрольованими проявами емоцій очі справляють велике враження на чоловіків. В українських авторів: «Він бачив, як її очі загорялися, як бліде обличчя червоніло помалу» [МПП]; «Обвів усіх очима і зустрівся з Наталчиними. Дівчина спалахнула. Прочитала в його очах те, що було в його серці. Почервоніла до сліз, та помалу кров відплинула з обличчя, і вона ще більше зблідла» [БІТ]. Чоловіки ж занадто чутливі – досить жінці почервоніти, як вони ладні повністю присвятити їй своє життя, як, наприклад, у Ля Рош: “*Die jähe Errötung des Verdrusses färbte ihr Gesicht und ihre Brust; aber sogleich war eine freundliche Miene für mich da, der ich mit ehrerbietiger Eilfertigkeit meine Hand anbot; aber diese Miene hielt mich nicht schadlos und presste mir den Gedanken ab: O Sternheim! eine solche Empfindung für mich hätte dir und der Tugend mein Herz auf ewig erworben!*“ [SR, S. 186].

Щастя не завжди потрібно приховувати, й воно повною мірою віддзеркалюється на обличчі. Обличчя жінки сяє від щастя у персонажів Фрайтага в романі «Дебет і кредит»: “*Die Frau des Vogts trat mit ihrem Knaben herzu, als die Männer aufbrachen, ihr Gesicht leuchtete vor Freude über die bevorstehende Verbesserung ihrer Lage“* [GFS, S. 859]; у Фрайтага в романі «Предки»: “*Sie war den Abend schweigsam, beeilte den Gutenachtgruß und ging*

in ihre Kammer. Dort warf sie ihr Regentuch zur Seite, und die helle Freude flog über ihr Gesicht“ [GFA, S. 1655]; у П. Мирного в романі «Повія»: «А жаркі поцілунки горять на її обличчі, гарячі обійми гріють її серце, тихим щастям підкидається воно у її грудях, їй так стало весело, що вона б заспівала, якби нікого не було дома» [МПП]. Найкраще передав такі почуття Ф. Якобі в романі «Вольдемар»: її обличчя сповнювалося «англійською» стриманою посмішкою, з нього немов дивилися сонячні хмаринки й швидко розливалися сльозами ніжності й радості: “*und herzte sie gegen einander, und drückte sie an sich aus allen Kräften; und indem sie nachließ, zerfloss in englisches Lächeln ihr Gesicht; und an ihm herab sah man – wie wenn eine sonnige Wolke sanft und schnell sich ergießt – Tränen der Zärtlichkeit und der Freude rinnen“* [FJW, S. 112].

Прихованість подібної радості очевидна – жінка, підслуховуючи чужу розмову, задоволено киває, і на її обличчі з’являється посмішка: “*Dann stand sie an den Pfosten gelehnt und lauschte mit vorgebeugtem Haupt, und wenn der Magister zuletzt urteilte: satis bene, flog ein Lächeln über ihr Gesicht, und sie nickte zufrieden“* [GFA, S. 1569].

“Gesicht“ – об’єктний імперсонал у ролі малефактиву, реалізується акціональний фрейм, схема каузації, людина – афектив, нічого не може вдіяти. Від щастя жінка ховає обличчя у фартух і схлипує: “... *und sprach schmollend wie ein berechnender, kluger, vollendeter Don Juan: “Bist du denn mein?“ –“Schäm dich!“ erwiderte sie und barg ihr Gesicht in ihre Schürze und schluchzte laut“* [МЕВ, S. 47], солодка привітність розливається на обличчі: “*Endlich rief sie selbst mir, herabzukommen, und winkte gar lebhaft mit der Hand; ja, als ich endlich beim Herabgleiten mich in ziemlicher Höhe losließ und heruntersprang, tat sie einen Schrei, und eine süße Freundlichkeit verbreitete sich über ihr Gesicht, da sie mich unbeschädigt vor sich sah“* [JGWi, S. 30], після поцілунку жінка від сорому закриває обличчя обома руками, інстинктивно намагається сховати обличчя: “*Er stand so dicht vor ihr, dass ihn ihr Atem berührte. Sie litt es gern, dass er sie noch näher an sich zog, und ihre Lippen*

kamen zusammen. *“Wie heißen Sie?” fragte Friedrich endlich. “Rosa“, sagte sie leise und bedeckte ihr Gesicht mit beiden Händen“* [JEA, S. 8]; у М. Стельмаха читаємо: *«Ой мамо! Ой! – злякано задзвенів голос дівчини, вона обірвала танок, обернулась до нього, і сором'язливість проступила рум'янями на її обличчі»* [СМЧ].

Рішучість. Фрайтаг майстерно змальовує нещасну наречену: *«Обличчя бліде, погляд жорсткий, миттєво вихопила ніж і поранила собі щоку, якою перед цим милувався нелюбий наречений»* – *“Du rühmst meine glatte Wange, sieh her, ob sie dir noch gefällt“. Blitzschnell fuhr sie mit dem Messer aus dem Gewande, hielt es ihm entgegen, dass er zurückfuhr, schnitt mit dem Stahl sich eine klaffende Wunde in die Wange, dass ihr Blut herunterströmte, und hob den Stahl wieder gegen sich selbst“* [GFA, S. 386]. Рішуча людина, що спроможна піти на смерть заради перемоги та задля досягнення своєї мети, яка нізащо не погодиться підкоритися, зображена Шпільхагеном через обличчя однієї з головних героїнь – Хелени: *воно палало, очі іскрилися, руки стискалися: “Helene war aufgestanden; ihr Gesicht glühte; ihre Augen funkelten; ihre Hände ballten sich – das Bild eines Wesens, das des Kampfes froh ist und nur den Sieg oder Tod, aber nimmer Ergebung kennt“* [FSPz, S. 330]; через 19 сторінок вона ще не заспокоїлася – *«очі палають невизначеністю – кохання чи ненависть, обличчя червоне, губи смикаються»:* *“Eine glühende Röte ergoss sich über ihr Gesicht. Ihre Augen flammten auf – es mochte unentschieden bleiben, ob in Liebe oder Hass. Ihre Lippen zuckten, – augenscheinlich hatte die plötzliche Überraschung sie gänzlich überwältigt“* [FSPz, S. 349].

Щодо жіночого обличчя **в нейтральних оповіданнях**, то в усіх випадках (67 нім. / 70 укр. прикладів) лексема *“Gesicht“* вжита виключно як засіб змалювання зовнішності: *“blonde Haarsträhnen fielen unter ihrer Mutze hervor und um ihr Gesicht“* [GA], *“Wie ihr Gesicht in diesem Licht strahlte“* [EM], *“Blonde Haare fielen in leichten Wellen um ihr Gesicht und über ihre Schulter“* [SR], *“zischte ich zu der Dame hinter dieser Art von Tresen, die ihr Gesicht hinter*

unzähligen Pickeln verborgen hatte“[TW]. Реалізується **предметний фрейм, кваліфікативна схема**.

Цікавим видається і той факт, що в описах чоловіків (47 нім. /38 укр. прикладів) у нейтральних оповіданнях та ж лексема “*Gesicht*“ вживається з метою характеристики героя – на позначення доброго ставлення до співрозмовника: («мила посмішка») “*Sein Gesicht verzog sich zu einem schiefen Lächeln*“ [KA]; для відображення радості – «сяюче обличчя»: “*Von einem Moment auf den anderen war sein Gesicht von seligem Strahlen überzogen, und er begann zu reden, tatsächlich zu reden*“ [SR], абстрагованості: “*Kranz saß am Tresen und betrachtete sein Gesicht im Spiegel hinter den Flaschen. Er wirkte abwesend, fast träumerisch*“ [FLB], для передачі душевного напруження: “*die Kühle des Abends streichelte sein Gesicht. und er genoss es, in diesem Moment auf diesem fleck erde zu sein, und eine innere Unruhe bemächtigte sich seiner. Ein Gefühl, das er gut kannte. er wollte danken, verstand aber nicht wofür*“ [YR].

В еротичних оповіданнях у жінок (5 прикладів) лексема “*Gesicht*“ використовується для ідентифікації психічного стану “*Mary ließ auf einmal ein kleines Lächeln auf ihr Gesicht*“ [EWW], “*Sie horte jemanden lustvoll schreien. Haltlos Zitternd druckte sie ihr Gesicht an einen Hals*“ [ELL]; для характеристики доброзичливого ставлення до співрозмовника: “*Irgendetwas ließ die Situation brisanter werden. Ich schaute in ihr Gesicht und sah, dass sich ihre Augen ganz langsam schlossen*“ [MWL], “*Sie lachte ab und zu laut und ihr Gesicht schien nur aus einem riesengroßen Mund zu bestehen*“ [THG], інтимності стосунків: “*Sie hatte sich inzwischen wieder in der Gewalt, beugte ihr Gesicht zu seinem Mund, gab ihm einen Kuss und erwiderte: “Mach dir keine Gedanken, ich zieh mir nachher meine Jeans drüber*“ [MLN].

3.2.2.2. Зображення обличчя чоловіка

Оскільки міміку не завжди можна контролювати, “*Gesicht*“ стає інструментом експлікації почуттів.

Психіка на обличчі. Можна сказати, що чоловіки більш відверті в стосунках, і їхнє ставлення до оточення одразу відбивається в них на обличчі, вони нічого не приховують: *“Обличчя стало привітнішим, він дружньо й лагідно подякував...”* – *“Er sah verwirrt aus. Da er aber merkte, dass er liebevoll und freundlich empfangen wurde, bekam er wieder Mut; sein Gesicht veränderte sich vorteilhaft, er dankte seinen beiden Begleitern freundlich und zärtlich, und der Abend ging ruhig herum“* [GBL, S. 34–35], в українського автора: *«... бачили б ви його суворе, натхненне обличчя в примарнім місячнім світлі! – і подає мені руку: на все життя! Я погано пам'ятаю, я була ніби п'яна, щасливо п'яна, я поклала свої пальці в його холодну долоню, і ми пішли, пішли по білій дорозі»* [ДВ]. Обличчя змінюється, коли на ньому починають грати щасливі почуття: воно розквітає, очі блищать, *«як у дикої кішки»*: *“Sein Gesicht glühte und seine Augen funkelten, wie die einer wilden Katze. Als er Marie erblickte, die im Fenster gesessen hatte“* [FSPz, S. 499]. Реалізується **предметний фрейм, схема кваліфікативна**.

Під час з'ясування стосунків від неприємного висловлювання дівчини на обличчі юнака з'являється вираз глибокого болю: *“Georg sah zu Boden, endlich fragte er ergeben: “Sagt mir nur, ob Euch das Lautenspiel auch lästig wäre, wenn es von niemandem vernommen würde als von Euch allein“.* Anna erschrak über die dreiste Frage und antwortete tonlos *“Ja“.* Da zuckte ein so tiefer Schmerz über sein Gesicht, dass sie fast die kurze Antwort bedauert hätte, er wich zurück und sprach mit mühsam gedämpfter Bewegung: *“Die Musik soll Euch nicht mehr stören“* [GFA, S. 1566]. Довго не вдається вгамувати почуття після психічного потрясіння: *«його обличчя тільки іноді здавалося децю стурбованим, як велике море після негоди»* – *“Bald saß der Graf neben ihr, alle Sorge war plötzlich ihm benommen, auch sie wurde fröhlich; sein Gesicht schien nur zuweilen von dem wunderlichen innern Kampfe noch nachbewegt, wie ein großes Meer nach dem Ungewitter, wenn schon lange heller Himmel darüber ruht“* [AAA, S. 520].

Навіть коли чоловікові треба продемонструвати сарказм, здається, що він не бажає ображати співрозмовника (цю): *“und ein Schatte von Spott schien über sein Gesicht zu gleiten“* і з’являється тільки «тінь насмішки» – *“Wohin, mein Schwärmer, erwidert Alabanda trocken, und ein Schatte von Spott schien über sein Gesicht zu gleiten“* [FHH, S. 44], обличчя стає дедалі похмурішим, хворобливо стискаються губи: *“Er bemerkte wohl dessen Aufregung; er sah, wie sein Gesicht sich immer mehr verdüsterte, wie schmerzlich seine Lippen zuckten, wie seine Hand sich krampfhaft ballte“* [FSPe, S. 247], з’являються сльози – як частий прояв сентиментальності. На подібну оцінку обличчя одного з персонажів натрапляємо в Меріке: *«Його обличчя схоже на мило, і він блимає повсякчас мокрими від сліз очима»* – *“Ein Barbier mag er gewesen sein. Sein Gesicht ist wie Seife und er blinzelt immer aus triefigen Augen“* [EM, S. 183].

Кольорові реакції. Сором, змішані почуття, непередбачуваність обставин, злість маркують обличчя характерними відтінками. Епітети *коричневе, синє, криваво-червоне, як червоний болус, кольору зеленої крейди, червоно-коричнево-жовте, землисте* часто супроводжують описи обличчя, наприклад, у Готхельфа: *“Er schämte sich, sein Gesicht zu zeigen, das braun, blau und blutig war“* [JGW, S. 5], у Жан-Поля: *“Diese kleine Anrede schoss dem Ansehen nach den zeitigen Subrektor Hans von Füchslein beinahe vom Sessel herab, und sein Gesicht sah vermengt aus wie roter Bolus, grüne Kreide, Rauschgelb und vomissement de la reine“* [JPL, S.198], в Ебнера-Ешенбаха: *“...und auch Pavel gehorchte, aber sein Gesicht wurde erdfahl, und tödlicher Hass sprühte aus seinen auf Peter gerichteten Augen“* [MEG, S. 233], у Фрайтага: *“und ehe er wusste, wie ihm geschah, saß er im Fond, und das Fräulein ihm gegenüber auf dem Rücksitz. Die Spannung in seinen Zügen ließ nach, eine feine Röte zog verklärend über sein Gesicht“* [GFS, S. 425]. З цим же стикаємося й в українських авторів – у І. Багряного: *«Заець не пустив і пари з уст. Лише обличчя йому недобре посіріло й люто набрякли щелепи»* [БІЛ], у М. Стельмаха: *«Справді, Оксано, – на хмарнім обличчі агронома заворушились темні рум’янци»* [СМЧ], у О. Гончара: *«Доки сидів з Тонею в*

кузові, почував себе так, ніби на одній парті з нею сидить, а зараз і слова не знаходить, власна ніяковість сковує його, і гаряча кров раз у раз бурхає в обличчя» [ГОТ].

Часто описи обличч чоловіків вишуканіше, ніж жінок. Таким, наприклад, є опис Альбано в «Титані» Жан-Поля: *«Риси його обличчя були спотворені – хоч децю й припухлі, сльози розчинили упертість і наклали на його обличчя всі м'які чарівні лінії краси його серця, подібно до того, як дощ прикрашає за допомогою сонячного сяйва прозорими тремтячими нитками квітку, непомітну до цього»* – *“Als er ins Zimmer trat, war sein Angesicht wie verklärt, obwohl ein wenig geschwollen, die Tränen hatten den Trotz verschwemmt und alle sanfte Schönheitslinien seines Herzens auf sein Gesicht gezogen, wie etwa der Regen die Himmelsblume, die in der Sonne nicht erscheint, in durchsichtigen zitternden Fäden zeigt“* [JPT, S. 142]. А так змальовує панича Григорія П. Мирний у романі «Повія»: *«Ясний світ од свічок прямо падав на його лице, біле, свіже; красиве, воно ще здавалося красивішим при тому світі. Лоб широкий, високий – з мармуру виточений, і на йому, над очима, неначе дві бархатки, чорніло дві брови. Уста зціплені, прикриті тінню від шовкових усів»* [МПП]. Загалом гарний настрій і добре ставлення персонажів один до одного автори виражають зазвичай лексикою на позначення сяйва або променів: *“Und da zuckte es wie ein sonniger Strahl über sein Gesicht; alles Düstre war verschwunden und ein warmes, hinreißend freundliches Lächeln spielte in den lebensvollen Zügen“* [FSPe, S. 11], у М. Стельмаха: *«Побачивши Оксану, Стах здивувався, зрадів, і усмішка гарно освітила його округле обличчя»* [СМЧ].

При побаченні закоханих важливим елементом стає розташування дійових осіб: обличчям до обличчя, очі навпроти очей на короткій відстані: *“Und hielt ihr darin sein Gesicht entgegen“* [JPH, S. 158], подібну ж ситуацію описано й у П. Мирного: *«Очі їх стрілися. Крізь сині стекла очок виставились, мов чорні ягоди, його зрачки; якісь іскорки жевріли у їх; у Христі ж очі горіли-палали... Дух у грудях ще дужче сперло, кров ще більше*

вдарила в лице, аж в ухах шуміло» [МПП], те ж читаємо в О. Гончара: «А очі її, напливаючи, сяяли вже близько, ошаліло, волого... І хоч хлопець перед нею й стовбичив незавидний, худий, вихруватий, і обличчя мав обвітрене, худе і в плямах, схожих на солонці, і хоч губи його теж були сухі й шорсткі, проте вона враз вхопила його, притиснула до себе й припала до тих губів» [ГОТ]. Реалізується **акціональний фрейм, схема каузації, об'єктний імперсонал “Liebe“ в ролі малефактиву, “Gesicht /обличчя“ – сірконстант.**

Зоровий контакт стає ідентифікатором відвертості почуттів. Так, необхідність встановити зоровий контакт з Карлом примушує Брунелду в «Америці» Ф. Кафки обома руками повернути його обличчя до себе: “*Sieh mal den Kleinen*“, *sagte Brunelda*, “*er vergisst vor lauter Schauen, wo er ist*“. *Und sie überraschte Karl und drehte mit beiden Händen sein Gesicht sich zu, so dass sie ihm in die Augen sah. Es dauerte aber nur einen Augenblick, denn Karl schüttelte gleich ihre Hände ab, und ärgerlich darüber, dass man ihn nicht ein Weilchen in Ruhe ließ*“ [ФКА, S. 351], у Жан-Поля наречений сміливо повертає своє обличчя до Ленетти, дивлячись так, начебто нічого іншого не бачить поруч: “*Er drückte ihre Hand jetzo heftiger und wandte kühn sein Gesicht gegen ihres, zumal da er nichts sehen konnte, und wünschte, die Treppe habe so viel Staffeln wie der Münsterturm, damit Leibgeber später mit dem Lichte erschiene. Auf einmal hüpfte ein gleitender bebender Kuss über seinen Mund und – nun schlugen alle Flammen seiner Liebe aus der weggewehten Asche auf*“ [JPS, S. 54], у П. Мирного натрапляємо на такуж ситуацію: «Він, як божевільний, здавив її, пригорнув до себе, і обличчя її, і уста, і очі покрив своїми поцілунками» [МПП].

Тобто, якщо чоловік справді кохає, він не ховає свого обличчя, а дивиться прямо на предмет свого обожнювання.

Привітання. Найприємніше вітання змінює вираз обличчя чоловіка: “...als Graf Konrad von Hohenstock, von dessen Anwesenheit er auf den Weinbergen nichts vernommen hatte, durch das Zimmer zum Besuch bei Frau Annen, im zierlichsten, samtnen, kurzgeschnittenen Wamse stolzierte und sein

Gesicht in die angenehmste Begrüßung voraus spitzte“ [AAK, S. 468], невіддільною частиною привітання є душевна посмішка: *“Ein seliges Lächeln flog über sein Gesicht*“ [GFS, S. 769], «від щирого серця»: *“Der alte Mensch hatte mir aufmerksam zugehört, sein Gesicht war immer heiterer geworden, und er lachte jetzt aus vollem Herzen*“ [WHM, S. 411)], [KIM, S. 182)]. Навіть якщо на обличчі «емаль привітності», все ж ця маска доброзичлива: *“Sein Gesicht übergoss sich mit einem Schmelz von Freundlichkeit; er wendete es zu mir, ohne die Augen aufzuschlagen, als wolle er mich auffordern, seine wohlgefällige Bildung zu beachten*“ [BAG, S. 150–151].

Страждання фізичні. Чоловіки в проаналізованих контекстуальних уривках частіше відчують фізичний біль, ніж жінки, і це позначається на їхньому обличчі, яке, наприклад, загострюється: *“...namentlich in den letzten Wochen, wo sein Gesicht etwas spitzer geworden und er so viel hüstelte*“ [KEF, S. 247], у А.Дросте-Хюльсхоф: *“Er legte sich zurück; sein Gesicht zuckte krampfhaft vor Schmerz; dann kehrte die Farbe wieder*“ [ADJ, S. 38]. Іноді в мовленні автора йдеться про «незнані domener» фізичні страждання персонажа, судомні болі – обличчя вкривається холодним потом, а погляд стає схожим на втомлену налякану ластівку: *“da ich vorher nicht gewusst habe, dass es solche Leiden gibt; keine Bewegung kann er machen ohne aufzuseufzen, sein Gesicht trieft von Angstschweiß, und sein Blick irrt über der Schmerzensflut oft umher wie eine müde geängstigte Schwalbe, die vergeblich einen Ort sucht, wo sie ausruhen kann*“ [BAG, S. 366].

Зображення реальних фізичних страждань засобами міміки при описах жінок у вибірці не трапилося. Свідченням щирості почуттів є сльози.

Сльози як індикатор душевних страждань. Реалізується **предметний фрейм, кваліфікативна схема.** Душевні страждання чоловіки терплять довго й це відбивається на їхніх обличчях: *“Eine armselige Figur! Mit schiefem Halse, gekrümmtem Rücken, die ganze Gestalt gebrochen und kraftlos; langes, schneeweißes Haar hing um sein Gesicht, das den verzogenen Ausdruck langen Leidens trug*“ [ADJ, S. 66] – **ситуація градативна**, поступове

накопичення страждань. Чоловічі реакції скупі, але добре «читаються» в зовнішності: *“Sein Gesicht veränderte sich, als er den ersten Blick darauf warf; denn es waren die Züge der kleinen Angelina, mit der er als Kind so oft im Garten gespielt“* [JEA, S. 396]. Вони не мають достатньо сил приховувати власні почуття: навіть коли вони намагаються жартувати, обличчя все ж здригається від болю: *“O weh!“ erwiderte Ronald, und indes er sich bemühte zu scherzen, zuckte es schmerzlich über sein Gesicht, “das kleine Mädchen hat mich betört“* [MEB, S. 294]. При виникненні проблем чоловіки, на відміну від жінок, хапають себе обома руками за голову, обличчя стає блідим: *“Sie glauben, ich werde das unterschreiben? – eine haarsträubende Lüge?!“ Er fasste sich mit beiden Händen an den Kopf; sein Gesicht war kreideweiß“* [MEB, S. 106]. Плакати, закриваючи обличчя руками, вони вміють не тільки в юному віці, як, наприклад, у Айхендорфа: *“Otto aber wollte das Herz zerspringen, er warf sich auf das Sofa und brach, sein Gesicht mit beiden Händen bedeckend, in ein unaufhaltsames Weinen aus“* [JAD, S. 239]. Сльози скупі, але важкі й котяться по обличчю, їх не приховують: *“Ein Schatten glitt über sein Gesicht: “Die Verwaiste! ...“ hauchte er, und eine schwere Träne rollte ihm die Wange entlang“* [MEB, S. 140] **чоловік у ролі пермісиву.**

Можна констатувати, що чоловіки більш вразливі, ніж жінки: часто в міжособистісних стосунках він починає лити сльози раніше за жінку, закриваючи обличчя руками (**роль компаративу**), схлипує, а після нього вже жінка, як у К. Францоza: *“Hierauf barg er sein Gesicht und brach in heftiges Schluchzen aus. Auch Frau Rosel begann heftig zu weinen“* [KEF, S. 675].

Обличчя чоловік закриває руками, переживаючи психічний стрес, коли він чує неприємні слова, розгублюється (**роль проксимативного неглігентиву**), не може дати своїм вчинкам ради, втрачає усі сподівання на подальше щастя, як у Г. Фрайтага в романі «Предки»: *“...er trat aus dem Sternenlicht in den dunklen Schatten und barg sein Gesicht in den Händen“* [GFA, S. 2516]; у Ф. Шпільхагена: *“sagen Sie mir, haben Sie nie geglaubt, dass ich Sie liebe? Ich weiß es nicht. – Das ist hart, sagte der Baron*

leise; das ist hart. Er ließ sich auf einen Stuhl sinken, stützte den Arm auf die Lehne und verbarg sein Gesicht in der Hand“ [FSPe, S. 688]; у Г. Фрайтага в романі «Дебет і кредит»: “Dabei erhielt sein Gesicht aber den Ausdruck stumpfer Verzweiflung, so dass Sabine sich ängstlich an Herrn Jordan wandte.“ [GFS, S. 425]; у Й. Гете в романі «Роки навчання Вільгельма Майстра»: “Wilhelm hatte sein Gesicht an Thereses Halse verborgen; er war glücklich genug, weinen zu können. Er hörte Natalien nicht kommen, er sah sie nicht, nur bei dem Klang ihrer Stimme verdoppelten sich seine Tränen“ [JGWi, S. 897], коли в чоловіка занижена самооцінка, як в романі К. Францоza «Паяц»: “Nur einmal, als er erfuhr, dass der neue Advokat und seine Gattin in den nächsten Wochen erwartet würden, belebte sich sein Gesicht. “Da kann ich wohl noch Abschied von ihr nehmen“, dachte er, aber gleich darauf wurden seine Züge wieder stumpf, “wozu – ich war ihr ja immer gleichgültig!“ [KEF, S. 678].

У мовленні авторів натрапляємо на мотивації такого жесту: “Eine Träne fiel in seinen Bart, doch als schäme er sich so weich zu sein, verbarg er sein Gesicht in der Hand...” – «Сльоза впала йому в бороду, він же, немовби соромлячись показатися м'яким, закрив обличчя рукою» [WHL, S. 568], “**Gesicht**“ вжито у **ролі інструмента**, який дає змогу ідентифікувати душевний стан. У дискурсі героїв подано іншу думку: самі чоловіки вважають, що, якщо ти вимушений «клеїти дурня», то треба хоча б обличчя приховувати: “...und noch größer war die Torheit, dass er sein Gesicht sehen ließ“ [GFA, S. 738].

Отже, чоловікові не потрібно, щоб його бачили, коли він страждає; якщо він плаче, то плаче наодинці, у власну подушку: “In seinem Bette weint er ... schläft, nass von Tränen, ein“ [OBS, S. 37]. Хлопчик намагається сховати обличчя в подушці (**чоловік у ролі целятиву**), щоб задушити глухий стогін, який виривається тілесним болем з його душі: “... verbarg Bruno sein Gesicht in dem Kissen, um das dumpfe Stöhnen zu ersticken, das ihm die Qualen seiner Seele eben so auspressten, wie die Schmerzen seines Körpers“ [FSPe, S. 886–887];

у В. Раабе хлопчик також, схлипуючи, ховає обличчя в подушку: *“Der Sohn verbarg sein Gesicht in die Kissen der Kranken; er vermochte nicht zu sprechen“* [WRH, S. 242]. Це може бути одяг або частини тіла співрозмовника: *“Und damit verbarg er sein Gesicht in Julius Locken und schluchzte“* [FSPe, S. 213]. Навіть Фауст у Ф. Клінгера, соромлячись своєї м’якості, ховає обличчя в плащ і змочує його сльозами: *“Du legst es an mein Herz. (Er hüllte sein Gesicht in seinen Mantel und netzte ihn mit seinen Tränen)“* [FKF, S. 160]. Зрідка, коли сліз немає, цей жест слід вважати жестом розпачу: *“und als sie sich mit Segenswünschen entfernt hatte, setzte er sich nieder und barg sein Gesicht in den Händen, denn die Worte der Alten schnitten ihm in das Herz; er merkte, dass sie recht hatte und dass er nur ein Gast im Vaterhause war“* [GFA, S. 705].

Показником тяжких душевних переживань чоловіка слід вважати поєднання сліз зі стогоном і одночасним закриттям обличчя руками: *“Tröstet Ihr Euch mit dieser Hoffnung!“ stöhnte Henner, schlug die Hände vor sein Gesicht und weinte“* [GFA, S. 653]; це не просто сльози – це ридання (**ситуація градативна**): *“Hierauf barg er sein Gesicht und brach in heftiges Schluchzen aus“* [KEF, S. 675].

Чоловіки занадто сентиментальні: можуть годинами (**чоловік у ролі інтенсивного дуративу**) сидіти десь у садочку за книгою і лити сльози, ховаючи своє обличчя з почервонілими заплаканими очима від непрошеного відвідувача, як Антон Райзер у Моритца: *“Sommer trieb ihn oft aus seiner Stube in die Küche oder in den Hof hinunter, wo er sich auf einen Holzhaufen setzte und las und oft sein Gesicht verbergen mußte, wenn etwa jemand hereintrat und er mit rotgeweinten Augen dasaß“* [KPM, S. 285].

У ХХ столітті персонажі вже самі використовують обличчя як засіб психоаналізу, визначаючи душевний стан один одного. Показовим щодо цього є висловлювання, вжите в мовленні персонажу К. у творі «Замок» Ф. Кафки: *«На обличчі я мало що бачу – очевидно, що він напружується – рот відкритий, очі примружені...»* – *“Vom Gesicht sehe ich nur sehr wenig“*,

sagte K., “er strengt sich offenbar sehr an, der Mund ist offen, die Augen zusammengekniffen...” [FKS, S. 125]. “**Gesicht**“ у ролі асистивного **сірконстанта** – інструмента спілкування.

Коли чоловікам потрібно, щоб їхні страждання були почуті чи побачені, вони роблять це на людях: Агатон у Віланда вельми чутливий, без сліз розмовляти не може – то він, обливаючись сльозами (**чоловік у ролі інтенсиву**), ридає на грудях в однієї жінки: “*Der Ausdruck, die Blicke, der Ton der Stimme, womit sie dieses sagte, rührte den gefühlvollen Agathon bis zu sprachloser Entzückung. Er wand seine Arme um sie, druckte sein Gesicht auf ihre klopfende Brust, und konnte lange nur durch die Tränen reden, womit er sie benetzte*“ [CMW, S. 297], то, через п’ятсот сторінок, в іншої: “...*sein Gesicht ruhte an ihrem Busen, und die Tränen, welche ihn zu benetzen anfangen, waren das erste, was ihr seine wiederkehrende Empfindung anzeigte*“ [CMW, S. 829]. Вольдемар у Якобі падає на землю весь у сльозах, хапає Генрієту за талію й благає дівчину не кидати його: “*Er stürzte sich von neuem auf den Boden – “Beste, Beste auf Erden – habe Mitleiden – verlas mich nicht!*“ – *verbarg sein Gesicht in Henriettes Schoss, und brach in eine Flut von Tränen aus. – Woldemar! sagte Henriette mit gebrochener Stimme – dich verlassen? Dich, für den ich alles verließ?*“ [FJW, S. 140] (**чоловік у ролі імперативного прохібітиву**).

Чоловіки плачуть, бо їх душевний біль поєднується з фізичним болем (показником є стогін); жінки так не страждають, вони грають роль.

Злість. Злість чоловіків зазвичай спрямована один на одного, а не на представниць протилежної статі (**чоловік у ролі носибілітиву**, “**Gesicht**“ – **засіб продемонструвати намір**). Обличчя багровіє від люті: “*Der Bauer sah ihn verdutzt an. “Das heißt“, sagte er zögernd, “dass du es mir nie sagen wirst?” Sein Gesicht färbte sich hochrot vor Zorn, er hieb auf die Barriere los. “Dann treibt ihr ja Betrug hier, ihr elenden Juden!*“ [KEF, S. 396]; у Г. Фрайтага: “*Dabei erhielt sein Gesicht aber den Ausdruck stumpfer Verzweiflung, so dass Sabine sich ängstlich an Herrn Jordan wandte*“ [GFS, S. 425]. Навіть розбурхані думки перед з’ясуванням стосунків примушують червоніти: “*Wieder schwieg*

er eine Weile, und sein Gesicht rötete sich von stürmischen Gedanken. “Wollen der gnädige Herr mir überlassen, Ihnen Tag und Stunde anzusagen, wo Sie am besten sprechen den Bernhard Ehrenthal?” [GFS, S. 753]; *“Ungeduldig hat er den Brief Baumanns erbrochen, und während er liest, rötet sich sein Gesicht vor innerer Bewegung. Langsam, in tiefen Gedanken, geht er in sein Zimmer hinauf und kommt nicht wieder herunter“* [GFS, S. 972–973]. Лице просто спотворюється від злості: *“Plötzlich fuhr er zusammen und starrte auf etwas weißes, das in der Türsperre klemmte. Sein Gesicht verzerrte sich: Ah, du Hund, du!”* [OBS, S. 121]. Злість на батька нареченої яскраво описана І. Франком у повісті «Борислав сміється»: *«Він почервонів, як буряк, його очі почали заливатися кров'ю, лютість затамувала йому дух. Фанні дивилася на нього, мов на святого. Ніколи він не видався їй таким хорошим і принадним, як в тій хвили дикої лютості. По хвили передишки Готліб говорив далі вже трохи лагідніше: – Але скажи ти мені, бога ради, Фанні, через що твій батько не хоче дати тебе за мене?»* [ФІБ]. **Реалізується предметний фрейм, схема кваліфікативна, чоловік у ролі перспективу.**

Ненависть. Чоловіки можуть смертельно ненавидіти один одного, але у вибірці не трапилося жодного випадку поширення подібного ставлення на жінку. Чоловіки рідко зловтішні та прагнуть помсти, це зазвичай тільки «холодне глузування» – *“... in kalter Hohn legte sich auf sein Gesicht, als er fortfuhr: “Mit Freuden sehe ich, wie sehr Sie alle diese Empfindung teilen, und wie stark Sie den gemeinen Bedientensinn verachten, welcher einen Mann deswegen für salonfähig hält, weil irgendein fremder Potentat sich um ihn gekümmert haben soll“* [GFS, S. 327]. Від ненависті обличчя змінює колір, стає блідо-жовтим, голос зі звичайного змінюється на хрипкий: *“Sein Gesicht war fahles Gelb, als er mit heiserer Stimme begann: “Wie können Sie diese Forderung stellen, nach dem, was wir miteinander besprochen haben?“* [GFS, S. 675].

Зацікавленість. Зацікавленість чоловіка іншою людиною чи предметом відбивається на обличчі й не приховується: *“Eine prächtige Uhr!” sagte der Schweinehirt und schob sein Gesicht in ehrfurchtsvoller Neugier*

vor“ [ADJ, S. 52] як і лагідне ставлення, що супроводжується посмішкою: *“Ein Lächeln lief über sein Gesicht, das ausdrücken mochte: “Sieh, er führt seine Sache gut“ [TFSti, S. 107].*

Щастя. Вираз щастя на обличчі, на жаль, рідкісний для чоловіків: *“Es war ein solcher Glanz des Glückes über sein Gesicht verbreitet, dass sie dachte: Er hat der Bitternisse genug, mag er auch einmal eine Freude haben!“ [МЕВ, S. 268].* З’являється вираз щастя, коли чоловік відчуває радість (наприклад, за дітей, що не траплялося в проаналізованих описах жінок): *“...sein Gesicht verklärte sich, als er die Kleinen sah, er küsste den Sohn auf den Mund, nahm die Tochter in seine Arme, lachte ihr zu...“ [GFA, S. 1079].* Під час ніжного побачення з коханою обличчя чоловіка спочатку паленіє від радощів й лише потім він стає навколішки перед коханою і вкриває її руки та одяг поцілунками: *“Oh, komm näher zu mir, wenn ich an deinem Herzen liege, getraue ich mich dir es zu sagen“. Und sie sprach leise zu ihm nur wenige Worte, aber sein Gesicht erglühte in freudigem Schrecken, und wie sie dasaß mit stolzem Lächeln, kniete er vor ihr nieder, bedeckte ihre Hände mit Küssen und küsste das Gewand ihres Leibes. Dann hielt er sie in seinen Armen ...“ [GFA, S. 883].*

Шляхетність. Характерні риси шляхетного характеру проявляються на обличчі: твердість, сила, люб’язність: *“Dem Fenster zunächst, und diesem den Rücken zuehend, saß ein breitschultriger Mann, ein Fünfziger. Sein Gesicht drückte Kraft, Festigkeit und Wohlwollen aus“ [TFV, S. 108];* стриманість мимики підкреслює здатність чоловіка володіти собою: губи стиснуті, очі мало рухливі, блідий колір шкіри: *“Sein Gesicht war bleich, sein Auge starr, seine Lippen fest zusammengeklemmt“ [WHL, S. 134].* В І. Багряного натрапляємо на опис ознак потворного чоловіка: *«Сам він низенький, обрюзглий з обличчя, рудий і з очима альбіноса. Дегенерат. Справжній, непідробний. Богом сотворений дегенерат» [БІГ].*

Чоловіки рідко посміхаються, тому посмішка або її відсутність стають дієвим засобом демонстрації доброго, ввічливого ставлення до співрозмовника, як у К. Францоza в «Паяці»: *“Alle seine Schwänke kramte er*

*aus, um sie zu erfreuen – sie hatten ja beide ein bisschen Lachen nötig. Aber da versagte seine Kunst, Frau Rosel hörte ihn kaum an, und auch Sender verzog sein Gesicht nur zuweilen aus Höflichkeit zu einem Lächeln. “Seid nicht hart gegen ihn“, mahnte einmal Türkischgelb die Mutter. “Ich sag' ihm kein Wort“, erwiderte sie“ [KEF, S. 519]; у Г.Фрайтага в романі «Дебет і кредит» дієвою стає суворість обличчя: “*Sein Gesicht war fahles Gelb, als er mit heiserer Stimme begann: “Wie können Sie diese Forderung stellen, nach dem, was wir miteinander besprochen haben?“* [GFS, S. 724].*

Страх. Чоловіки закривають обличчя руками, коли їм загрожує смертельна небезпека: “*Der Führer sah ihn mit feindseligem Blick an, dann fuhr es über sein Gesicht wie ein Krampf, er warf sich auf den Boden und bedeckte das Gesicht mit den Händen. Der Fremde ergriff seine Axt, stellte sich vor den Liegenden, zog ihm die Hand vom Antlitz und legte die Axt hinein“* [GFA, S. 318]; коли раптово погіршується фізичний стан літнього чоловіка в «Ліхтенштейні» В. Гауфа при недобрій звістці, він закриває обличчя руками, йому не вистачає повітря, руки тремтять: “*Der Mann, dem diese Rede galt, sank auf einen Stuhl am Fenster; er bedeckte sein Gesicht mit den Händen, seine Brust hob und senkte sich, als suche sie vergeblich nach Atem und seine Arme zitterten“* [WHL, S. 369].

Краса. Красивим вважається контрастність кольорів: волосся, очі й борода блискуче чорні, бліде обличчя, білі зуби, білосніжна сорочка, як у П. Загребельного: «*На блідому обличчі виразно окреслені губи, з-під тонких чорних вусів поблискують рівні гострі зуби, так щільно поставлені, що здається: їх удвічі більше, ніж треба*» [ЗПР], у П. Мирного: «*Які у його очі ясні! які брови чорні! і борода невеличка – як шовк пухкий, та так личить до його обличчя! І його поступ, і його погляд – все то таке невимовне чарівне та хороше, так і тягне до його, так і вабить її серце!*» [МПП]; у В. Гауфа читаємо: “*Das Gesicht war schön, aber bleich, Haar, Auge und der volle Bart von glänzendem Schwarz, die weißen Zähne, von den feingespaltenen Lippen oft enthüllt, wetteiferten mit dem Schnee der blendend weißen*

Wäsche“ [WHM, S. 353]. Але таку виключну красу слід вважати нереальною, такою, що створена розумом закоханої людини, або взагалі фантастичною. Останній з наведених описів характеризує Сатану, чим автор натякає на неможливість такої неземної краси в праведної людської істоти (**чоловік у ролі суперлатива**). Як зразок сприйняття реальної людини іншою, незакоханою людиною, наведемо опис наглядача в романі І. Багряного «Сад Гетсиманський»: *«Він має негарне, шрамасте обличчя, ніс, як ріпа, кострубаті брови і взагалі весь якийсь кострубатий і необтесаний»* [БІГ].

Проведений аналіз свідчить, що автори частіше наділяють чоловіків приємними рисами обличчя: лагідна посмішка, стримана міміка, люб'язність висловлювань формують у читача позитивне враження про характер чоловіка. Їхні обличчя рідко залишаються маскою: при відчутті глибокого душевного болю вони змінюються, і тільки потім лунає певна фраза, за нею відбувається дія, призначенням якої є вплив на співрозмовницю (частіше) чи співрозмовника: *“Und nun schüttelte er ihre Hand recht derb auf und ab und sagte mit einem ganzen Paradies voll liebender Freudigkeit auf dem Gesicht: “Das Band ist dir wohl recht lieb, du armes blindes Ding!”* [JPT, S. 114], у М. Стельмаха читаємо: *«... у тон лейтенантові відповідає Ромашов, що має привабливе, з дівочими рум'янями обличчя, навіть спека і війна не перепалили їх»* [СМЧ].

Обличчя чоловіків (35 нім. / 42 укр. випадки) також використовується й для демонстрації душевної близькості, щоб підкреслити романтичне ставлення, інтимність: *“Ich fasse seinen Kopf mit beiden Händen und halte sein Gesicht nah vor meines“* [KM], *“Er presste sein Gesicht an ihre...”* [MLN], *“Ich ducke mich weg, aber der arm kommt mit und bleibt. Sein Gesicht ganz nah“* [EHM]. Реалізується **акціональний фрейм, схема каузації, ситуація реципрокна**.

Приклади, наведені й проаналізовані вище, дають змогу сформулювати основну функцію лексеми *“Gesicht /обличчя“*: вона стає засобом демонстрації почуттів і взаємин, якщо йдеться про кохання. У нейтральних текстах

обличчя є сірконстантом, інструментом відтворення конкретного людського характеру.

Чоловіки більш вразливі, ніж жінки; свої сльози вони дійсно приховують (*чоловік у ролі целятива*), натомість жінки тільки вдають це, намагаючись подіяти зазвичай на оточення, здебільшого на чоловіка.

Найяскравіше лексема “*Gesich /обличчя*“ передає поганий настрій жінки. Агресія, що чітко прочитується на обличчях жінок, лякає рішучістю: схоже, що мімічними м’язами в стані крайнього збудження жінка не володіє, найгірше те, що в таких ситуаціях немає й наміру щось приховати – *ситуація проспективна*.

Коли жінка бажає побути наодинці, то вона залишається наодинці, якщо ж є необхідність впливу, вона не вагаючись це зробить. Холодний розрахунок, марнославство та жорстоке серце дають можливість їй поводитись так, щоб досягати своєї мети: впливати на чоловіків, примушуючи їх страждати та підкорятися. Тут можна вести мову про функціонування гештальту «обличчя-маска». Реалізується *акціональний фрейм, схема дії, жінка в ролі малефактиву*.

Найпершою ознакою щирої поведінки жінки є нехтування своєю зовнішністю: “*das Tüchlein fiel ihr vom zerrauften Haar in den Nacken, ihr Gesicht war totenbleich, und mit den Gebärden wilder Verzweiflung warf sie sich vor Pavel hin*“ [MEG, S. 135–136], приховування, а не демонстрація сліз (небажання свідків) та зміна кольору шкіри. Те, що жінка не в силах приховати (почервоніння від сорому) стає також засобом впливу на оточення. Позитивні емоції – радість і щастя – у неї, на жаль, частіше приховані (*жінка в ролі целятива*).

Аналіз наведених прикладів доводить, що природа жіночого характеру отримує в німецькій белетристиці негативну оцінку: жінки вміють добре грати – то демонструючи свої почуття, то приховуючи їх, якщо необхідно (*жінка в ролі капаситиву*).

Зіставлення аспектів, за якими розділилася інтерпретація досліджуваної лексеми, свідчить, що переважна частина вибірки характеризує якості жінки такими ознаками, як краса, страждання, щастя кохання, сором, радість. В описах чоловіків палітра розширюється шляхом додавання до вже перерахованих ще й інших ознак: шляхетність, поведінка під час вітання, зацікавленість, страх, сльози, злість, ненависть. Дві останні ознаки можна вважати загальними властивостями характеру чоловіків, оскільки і злість і ненависть (у проаналізованих нами творах) спрямовані не на протилежну стать. Негативною рисою у жінок можна вважати домінуючу частину ознаки «облудність натури» (*роль градативного целятива*). На жіночих обличчях не видно посмішок (!), у вибірці не трапилося жодних прикладів їхньої поведінки (негативної чи позитивної) під час вітання.

3.2.3. Особливості використання асоціату “Duft /аромат“

У німецькому тлумачному словнику Duden слово “*Duft*“ тлумачиться як приємний для сприйняття ніжний інтенсивний запах. Як приклад наводяться запах добрих цигарок, запах троянд, парфумів [340]; в українському тлумачному словнику В. Т. Бусла цьому значенню відповідають «аромат» та «пахощі» – «приємний запах; те саме, що парфуми, взагалі пахучі ароматні речовини, пахучі трави» [310, с. 68, 711] – ці лексеми використовувалися для аналізу при подальшому дослідженні.

Ситуації із запахами описуються в одних творах часто, в інших – занадто рідко, тому для аналізу використовувалися твори XIX і XX століть. З 450 нім. /400 укр. прикладів суцільної вибірки, запропонованих комп’ютерною пошуковою програмою, було залишено по 250 найцікавіших і найтипівіших уривків з контекстом кохання. Їх можна класифікувати за такими групами: функції та якість.

При подальшому дослідженні було застосовано компонентний аналіз, що передбачає вивчення ієрархічно впорядкованої структури значення і є

спробою розкласти основну одиницю лексико-семантичного рівня мови – семему – на дрібніші елементи: сему, семантичний маркер, диференціальну ознаку, компонент значення. Вказані елементи, що розуміються в лексикології як синонімічні, більшою або меншою мірою несуть певне значеннєве навантаження і допомагають глибше зрозуміти досліджуване явище.

Функції. Під час аналізу виявилось, що часто категорія запаху служить для маркування спогадів. Часто – це обставини життя, пов’язані саме з любовними історіями: “... *da lebten alle Empfindungen der Vergangenheit wieder auf, und er atmete mit Entzücken den feinen Duft des eleganten Zimmers, in dem sie lebte*“ – «... тут знову оживали всі відчуття минулого, і він із замилюванням вдихав тонкий аромат елегантної кімнати, у якій вона жила» [GFS, S. 741], у М. Олійника читаємо: «Троянди, троянди. Твої листи завжди пахнуть зов’ялими трояндами... Легкий, тонкий аромат, мав спогад про якусь любу мрію...» [ОМ].

Очевидно, що наведений приклад не дає відповіді на питання про те, який саме запах мається на увазі, так само, як і в наступному, можна тільки висувати припущення: “*Die meisten hatten einen starken, überzeugenden Duft, der auf mich eindrang, als wollte er auch in mir Erinnerungen aufregen ... diese Photographien verbrannten unglaublich langsam*“ – «Більшість мала сильний переконливий аромат, який впливав на мене так, ніби хотів пробудити в мене спогади ... ці фотографії горіли незбагнено довго» [RMR, S. 171].

Дуже виразно виявляється найважливіша функція запаху ночі – захоплене, п’янке сприйняття закоханими ситуації побачення, про що красномовно свідчить мовлення головного героя: “*O Gott, Fürstin!*“ rief er aus, “*die Nacht ist eine wilde, phantastische Blume, berausenden Duft verstreuend ...*“ – «О Боже, княгине! – вигукнув він, – ніч – це дика, фантастична квітка, що поширює хмільний аромат ...» [JAD, S. 160] і варіативне повторення через декілька речень: “... *aber sie bezwang sich und unterbrach ihn lachend: “Der Duft der Nachtblume ist Ihnen zu Kopfe gestiegen,*

gehen Sie nach Hause und nehmen Sie ein Fußbad...“ – «... однак вона заспокоїлась і перервала його, сміючись: «Аромат нічної квітки впливає на Вашу голову, йдіть додому й прийміть ванну для ніг...» [JAD, S. 160–161]; у П. Загребельного читаємо: «... Гульфом, кожен порух якої супроводжувано гарячими, задрісними пошептами, висока, яскрава, вся вогонь і врода, вся краса – лицем, бровами, очима, жадібним ротом, перлистими зубами, хтивим носом, волоссям, мов запахуца ніч, тілом, ще жадібнішим за її червоні уста» [ЗПР].

Велика рідкість – використання квітів у функції алегоричного зображення героїв (тут і вище реалізується **предметний фрейм, кваліфікативна схема**): “... *Wer hat je mein Herz gefragt? – Wer hat sich geneigt zur Blume, um ihre Farbe zu erkennen und ihren Duft zu atmen?*“ – «Хто коли-небудь спитав моє серце? – Хто схилився до квітки, щоб визначити її колір і вдихнути її аромат? ...» [BAG, S. 869], у П. Мирного: «Та – уже розквітла квітка, пишна, та не запашна; а ся – непочата криниця...» – думалось йому. Хто то з неї перший води набере?» [МПП].

Застосовують письменники запахи й для створення відповідного (здебільшого вступного сприятливого) колориту: “... *vor derselben standen auf einem Balkon eine Menge hoher, ausländischer Blumen; mitten in diesem Wunderreiche von Duft und Glanz saß ein bunter Papagei hinter goldenen Stäben*“ – «... перед ним стояла на балконі велика кількість високих, іноземних квітів; посеред цієї чудової імперії аромату й блиску сидів строкатий папуга за золотими прутами» [JEA, S. 119].

Незначна частина прикладів демонструє вживання запаху при зображенні навколишнього світу (реалізується **предметний фрейм, схема кваліфікативна**): “...*Die Luft war mit einem kräftigen Duft erfüllt, der aus uraltem Lavendel, Eau de Cologne und frischer Wäsche aufstieg*“ – «... Повітря було насичене сильним ароматом, котрий йшов зі стародавньої лаванди, одеколону й свіжої білизни» [GFS, S. 146], у П. Загребельного: «Коло узголів'я поблимував сірійський мідний світильник, з мідної курильниці посеред

великого червоного килима вився тонкий димок ледь вловимих пахоців, Ібрагім лежав на зелених, як у султана, покривалах» [ЗПР].

Все ж запах найчастіше використовується при відтворенні ситуації побачення закоханих. Саме тому, що письменники рідко вживають опис ситуації з запахом, його слід вважати дієвим стилістичним прийомом, як, наприклад, у О. Гончара: *«Бути ось зовсім близько, торкатися щогою її запашиного волосся і потім втратити все, втратити найдорожче?» [ГОБ].* Запах може линути з відчиненого вікна (літо) чи з саду на терасі – усе це повторюється в спогадах (реалізується **акціональний фрейм, схема каузації, разом з предметним фреймом, схемою кваліфікативною, “Duft /аромат“ у ролі сірконстанта:** *“...die großen, weiten Fenster standen dabei offen, durch welche die lauen Abendlüfte den Duft vielfacher Blumen, mit denen das Fenster besetzt war, hineinwehten. Draußen lag die Stadt im farbigen Duft zwischen den Gärten und Weinbergen, ... Florio war innerlichst vergnügt, denn er gedachte im stillen immerfort der schönen Frau ...“* – «... великі, широкі вікна були при цьому відчинені, через них теплувате вечірнє повітря доносило в кімнату аромат безлічі квітів, якими було заставлене вікно. Зовні лежало місто у барвистому ароматі між садами й виноградниками, ... Флоріо був внутрішньо вдоволений, оскільки він увесь час таємно думав про прекрасну даму...» [JAM, S. 48], у І. Дрозда читаємо: *«Він сидів просто неї з блокнотом на колінах, їх розділяв лише стіл, сонце золотило лисини канцелярських столів, запах жасмину й любистку з райвиконкомівського саду, і він міг промовляти скільки захоче, – він грівся в її очах, в її не награній, щирій цікавості. Вертався до редакції, коли в грудях танула крига» [ДВ].*

Іноді автор використовує запах у функції порівняння, що надає можливість читачеві яскравіше уявити механізм виникнення почуття (реалізується **компаративний фрейм, схема подібності**, приєднується *“Seele“* у ролі рефлексиву): *“... wenn Du Dich der Geliebten erinnerst, so schmilzt Deine Seele in diese Erinnerung ein ... wie die leisen Frühlingslüfte, die den Duft und den Blütenstaub zu dem Fluss tragen ...“* – «... коли ти згадуєш

кохану, то твоя душа розплавляється в цій згадці ... як легкий весняний вітерець, що несе аромат і квітковий пилок до річки ...» [BAG, S. 779].

У дискурсі героїв фіксується авторське бачення функції запаху: “... *Der Duft ist meine Sprache, wenn ihn die Liebe entzündet ...*” – «... аромат – це моя мова, якщо його кохання запалило ...» [ENG, S. 10], у О. Кобилянської читаємо: «... що таке любов? Ну, на мою думку, це прегарне ніжне миготіння, котре існує в цілій своїй повноті доти, доки його не заявить словом. Опісля воно блідніє і никне. Властивий характер того чувства – це якась «метеликуватість» або той блиск сонця, що не є всюди, та й годі його здержати, що миготить крізь усі нерви в деяких хвилях, у пишних, прегарних хвилях, Орядин, а опісля зникне, і чоловік пригадує її собі, мов запах якого цвіту» [КОЦ].

Якість. Частіше на особливостях запаху автори окремо не акцентують увагу, обмежуючись вказівками типу «запах квітів» або «лісу», «молодих трав», «квітучих дерев з дощем», «весняні запахи»; лексема супроводжується епітетами «солодкий», «духмяний» тощо.

Рідко вживається запах конвалії, гвоздики, троянди, гіацинту, тюльпана; якщо пригадується ніч, то згадується запах фіалки, на озері – латаття, місячної ночі – лілеї.

Найчастіше автори використовують аромати, що характеризуються як пряні: дозрілих яблук, груш, винограду; квітучих яблуні, липи, рапсу, резеди, конюшини. Слід підкреслити, що до значення запаху в тлумачних словниках [310, 324, 340] першою входить сема «солодкий», як і до значення перерахованих останніми рослин. (Поверхневий порівняльний аналіз додаткової літератури свідчить, що ці рослини – відомі в сільському господарстві медоноси, тобто при цвітінні мають солодкий запах.

При аналізі невеликих за обсягом сучасних оповідань про кохання трапилося лише 25 нім / 20 укр.прикладів на позначення ароматів.

На свіжому повітрі, на природі, у лісі спогади навіюють, як не дивно, запахи тліючих торфовищ. А приємними вважаються пряні запахи моху,

осіннього листя й трави [ННМ]. Нерідко згадуються запахи їжі, з квітів – запах троянд.

У міжособистісних стосунках неабияку роль відіграють так звані «власні» запахи (реалізується *посесивний фрейм, схема партитивності, “Duft /аромат“ – частина*): “... *in deiner Nähe zu sein, deinen Duft zu atmen, deinen Glanz zu bewundern...*“ – «знаходиться поблизу тебе, вдихати твій аромат, милуватися твоїм блиском ...» [SBR]; “... *und atmete ihren eigenen Duft...*“ – «... і вдихав її власний аромат ...», [ННМ].

Очевидно, мається на увазі запах гарних парфумів, бо непоодинокими є випадки, коли в дискурсі героїв маємо підтвердження цієї думки: “... *besser gesagt wie sie duftete: vielleicht nach einer Mischung aus Rosenblüten und Sandelholz oder aber nach Moschus? Moschus für Frauen ...*“ – «... краще сказати, як вона пахла: можливо, сумішшю з квітучої троянди й сандалового дерева чи все ж мускусом? Мускус для жінки ...» [TSE], у О. Гончара читаємо: «*Та Лукії сьогодні чогось не співається, їй просто хочеться отак сидіти поряд з капітаном, слухати його тиху мову, відчувати тонкий запах парфумів, що йде від нього, – чи, може, це запах океану?*» [ГОТ].

В оповіданнях нейтрального змісту про пахощі йдеться лише в 7 прикладах. Аналіз застосування категорії запаху в таких текстах свідчить, що «романтичні» запахи в них велика рідкість. Однак слід відзначити чималу розмаїтість їх модифікацій:

1) запахи духмяної травневої ночі: “... *Der Mensch bemerkte die offene Tür, durch die ein Hauch von duftender Mainacht herein wehte...*“ – «... людина помітила відчинені двері, через які усередину линули пахощі духмяної травневої ночі ...» [KS];

2) пахощі бузку край луку: “*Der Fliederbaum am Rande der Wiese, der im Frühling stets wunderschön dunkelviolettblühte und einen betörenden Duft verstromte, war zu dieser Jahreszeit noch völlig kahl*“ [SJ];

3) парфумів: “*Lara senkte langsam ihren Körper, hob ihn wieder und bewegte sich anmutig auf ihn zu. Als ihr Körper ihn streifte, sog er ihren Duft tief ein*“ [GLG];

4) миючих засобів: “*Ihr Bettzeug duftete immer frisch und ihre Teppiche wurden jeden Morgen mit einer seltsamen Maschine gereinigt...*“ – «Її постільна білизна пахла завжди свіжо, її килими чистились кожного ранку дивною машиною...» [EM];

5) алкоголю: “*Ein stechender Duft zieht in meine Nase – Alkohol*“ – «колючий аромат тягнеться до мого носа – спирт» [GMB].

Проаналізувавши наведені приклади, ми дійшли висновку, що семантикою запаху в романах слід вважати супровід зустрічі закоханих духмяним ароматом медоносних трав у фіксований часовий відтинок – вологої весни або раннього літа; функцією є створення контекстуального оточення для реалізації значення асоціатів номінативного поля “*Liebe*“, що підвищує експресивність опису любовного побачення.

У невеликих за обсягом оповіданнях, де автор змушений економити місце і якомога щільніше стискувати інформацію, асоціат “*Duft /аромат*“ отримує здатність поєднувати в собі розгалужену семантику смаку, запаху та відчуттів. Простежується стійка тенденція до використання аромату парфумів для створення колориту романтичної ситуації за допомогою реалізації фреймів: акціонального, схема каузації; предметного з кваліфікативною схемою, компаративного, схема подібності; посесивного, схема партитивності. *Роль асоціату “Duft /аромат” – сірконстант* у створенні ситуації кохання.

3.2.4. Особливості використання асоціату “*Augen /очі*“

Аналіз вибірки з романів (по 270 уривків з нім. та укр. творів) продемонстрував загальну тенденцію до вживання лексеми «очі» на позначення емоційного стану героя чи героїні (сльози, злі очі – характер).

Ця лексема використовується також в портретних замальовках при описі симпатій чи антипатій в ситуації «він – вона». При цьому колір очей не має великого значення, незважаючи на те, що в таких описах переважають темні відтінки (блакитний колір вживається рідко): “*Die Fürstin, eine junge, schwächliche Dame mit schwarzem Haar, bleichem Gesicht und feurigen Augen...*“ – «Княгиня, молода квола дама з чорним волоссям, блідим обличчям і полум’яними очима ...» [JAD, S. 103], у М. Стельмаха: «*I впервые непримиренность і зневага до нього блиснули в отих очах, які завжди несли йому то загадковість, то хміль любові*» [СМЧ].

В іншому прикладі: “*...Die pechschwarzen Haare hingen glänzend über Stirn und Wangen, ihr Gesicht war wie eine schöne Nacht. Sie blieb dicht vor Otto stehen und funkelte ihn neugierig mit den Augen von oben bis unten an...*“ – «... Смоляно-чорне волосся висіло, виблискуючи, над чолом і щоками, її обличчя було як прекрасна ніч. Вона підійшла впритул до Отто і з цікавістю блискала на нього очима ...» [JAD, S. 108]. Вродлива дівчина роздивляється юнака, але про колір її очей не йдеться. Подібну ситуацію спостерігаємо в романі І. Білика «Меч Арея»: «*Коли князь цілував коровай, незнайомий досі трем пойняв усе його тіло. Він завдав собі врок, що коли в дівчини сині очі, то на добре, коли ж ні, то мусить пильнуватися в цьому городі. Красуня підвела зір і ніяково глянула на молодого князя. В сю мить полинула величальна пісня, дівчина змішалася з подругами, що співали, й Богдан так і не зміг роздивитися, які в неї очі. Вона вперше відчула себе вільною, вперше могла бігати отак і горнутись отак до любої серцю людини, до свого лада, й ніхто не гримав на неї, й Людота дививсь їй у вічі, мов у глибокі кринички*» [БІМ], в І. Франка: «*Я видів її! Господи, що за краса, що за лице, що за очі! Мене тягло до неї, я не міг опертися. Їхала в бричці кудись на Задвірне передмістя, – я стрітився з нею несподівано. І я відразу мов одурів, так, одурів. Я кинувся перед коні – пощо, нащо, і сам не знаю*» [ФІБ].

Реалізується **предметний фрейм, кваліфікативна схема.**

Характерною особливістю слід вважати застосування автором епітетів до лексеми «очі» з метою деякого пом'якшення та поліпшення враження при зображенні зовнішності: очі «чудові», «мерехтливі» або «світло сяючі»: “*Er hatte krauses, schwarzes Haar, eine gerade, ziemlich fleischige Nase und braune, hell leuchtende Augen...*“ – «У нього було кучеряве чорне волосся, прямий, доволі м'ясистий ніс і коричневі очі, що горіли світло ...» [LAS, S. 66], у О. Гончара: «В неї були брови чорні, як у тих піснях, що не раз він чув у цих краях, в неї були очі ясні, такі принадно-живі, яких, мабуть, і в піснях не було» [ГОТ], знову в О. Гончара: «Ті очі так і променилися м'яким, довірливим світлом, так і промовляли до Уралова кожним своїм промінцем! І зблизька усмішка не згасла, але крізь світлу її привітність стало помітно й смуток в глибині очей, і видно було, як сльози ще на віях бринять! Хто міг таким очам горя завдати, хто смів покривдити їх?» [ГОТ].

Доречним буде згадати, що німецький народ (як і інші) у пареміях давно зафіксував риси, за якими сприймається кохана людина: “*Lieb ohne Gesicht gar leicht zerbricht*“ (якщо немає гарного обличчя – кохання розіб'ється), “*Lieben und Buhlen fängt im Gesicht an*“ (залицання та кохання починаються із зовнішності), “*Liebe hat ihren Sitz in den Augen*“ (причина кохання – в зовнішності), “*Keinem ist sein Liebchen ungestalt*“ (у кожного його кохана не без образу), “*Die Liebe ist blind und macht blind*“ (кохання нічого перед собою не бачить й робить сліпим), “*Die Liebe ist blind*“ (кохання сліпе) тощо.

Очі часто стають центром не тільки при зображенні зовнішності, а й при визначенні ставлення героїв один до одного, в особистісних стосунках (реалізується **акціональний фрейм, схема дії, “Augen /очі“ – сірконстант**): “... oft rief er sie unter Tränen in den Augen zurück ...“ – «... часто зі сльозами на очах він кликав її повернутись ...» [LAS, S. 17], у Нечуя-Левицького: «Вона глянула на його своїми темними очима, і йому здалося, що на житті блиснули дві зірки» [НІК] у П. Мирного: «Через тиждень Довбня приходив до Проценка і, підпивши, розказував йому, що Марина таки поїхала. Розказуючи

me, він так гірко плакав!» [МПП]. У німецького автора: “...es waren so schöne Stunden, wo er ihr so oft in die Augen sah...” – «... то були такі прекрасні години, коли він так часто дивився їй в очі ...» [ААА, S. 59], у Нечуя-Левицького: «Карно не міг одірвати очей од Мотри» [НІК]; “... und schaute in die Augen, die sich bittend und voll heißer Zärtlichkeit zu ihr erhoben. “Bist mir denn treu?” schrie sie plötzlich auf...” – «... і подивилася в очі, які зверталися благаючи з буянням гарячої ніжності до неї. «Чи ти вірний мені?», – крикнула вона раптово ...» [МЕВ, S. 46], у П. Загребельного: «А ті двоє лишилися самі, глянули одне одному в очі, і, мабуть, обоє водночас зрозуміли: самі назавжди, до кінця, нерозлучно» [ЗПР], у Нечуя-Левицького: «Лаврін не зводив з дівчини очей. Її краса так засліпила йому очі, так разом заманила серце, що вона йому здавалась не дівчиною, а русалкою» [НІК].

Велику групу вибірки складають приклади із зображенням сліз, з функцією розкриття душевного стану. Підтвердження цьому можна віднайти в дискурсі героїв. Зазвичай, це з’ясування стосунків: “Sie sagte mit den ersten Tränen, die sich in ihren Augen gesammelt hatten“ [ААА, S. 178], у І. Франка читаємо: «Готліб, як можеш ти так питати мене? Ти ж знаєш, я виплакала б свої очі з жалю за тобою, я вмерла би швидко, але проти батькової волі не пішла б. – Так ти мене любиш? – Готліб! – І вона впала в його обняття. Жаль і грозяча розлука додавали сили їх пестошам, сльози доливали жару їх поцілункам» [ФІБ], у О. Кобилянської читаємо: «Звідки береться в тебе кокетерія? Я її тебе не вчила! Я тебе не вчила, саме тоді спускати очі, коли мужчина при тобі, щоби він подивляв «довгі» вії!.. Це вроджена кокетерія» [КОЦ]. У наведених прикладах **очі виконують роль інструмента – сірконстанта**.

Цікавим видається той факт, що сльози витирає дівчина на самоті собі сама (**роль рефлексива**): “Ein klägliches Wimmern und Stöhnen entrang sich ihrer Brust. – Geschlafen? das glaubte er?” [МЕВ, S. 82]. Юнак також намагається впоратися зі своїм горем самотійно: “...Heftig klopfte mir das Herz, und Tränen einer andern Art, als die ich bis dahin vergossen, traten mir in

die Augen: ich sollte sie wieder sehen...“ [АСР, S. 66]; у І. Багряного читаємо: *«Серце Григорієве ніби хто поклав у жорстокі лещата. Він стояв, зціпивши зуби до хруску, щоб не ревнути дико, нестямно. А по щоці повзла помалу сльоза. Вирвалась-таки! Так, як вирвався він колись із скаженого поїзда»* [БІЛ].

Приклади німецької народної мудрості – “Nach Liebe Leid“ (від кохання – страждання), “Kleine Liebe, großes Weh“ (маленьке кохання – великий біль), “Liebe ist Leides Anfang“ (кохання – початок страждання) тощо – добре ілюструють результат взаємин закоханих: нічого, крім душевного болю, німецьке кохання не приносить, у стражданні людина самотня.

Отже, очі використовуються як для репрезентації зовнішності, так і для зображення внутрішнього світу героїв, як, наприклад, у «Еліксирах сатани» Т. А. Гофмана: *“In ihren Augen brannte oft eine ganz eigne Glut, aus der, wenn sie sich unbemerkt glaubte, funkelnde Blitze schossen, und es schien ein inneres verderbliches Feuer, das nur mühsam überbaut, gewaltsam hervorzustrahlen“* – *«Часто очі її загоралися якимось особливим полум'ям, і, коли вона думала, що за нею ніхто не спостерігає, погляд її так і вивергав блискавки; немов це всупереч її волі пробивався важко приховуваний блиск згубного внутрішнього вогню»* [ЕНЕ, S. 84]; в О. Іваненко: *«... він побачив великі блакитно-сірі очі. Не по літах серйозні, вони розглядали його з одвертою цікавістю і якоюсь вимогливою допитливістю. Наче дівчинці конче треба було дізнатись, хто він, що за людина, а яке враження вона сама справляє – це її зовсім не обходило»*. [ІО].

У невеликих за обсягом оповіданнях про кохання (проаналізовано 19 творів, 50 ситуацій) очі стають засобом візуального прояву оцінки психологічного стану партнера. Іноді герої відкрито дивляться один одному у вічі: *“Die ganze Zeit über sahen sie sich dabei in die Augen“* [ВММ].

Сприйняття очей автори подають через дискурс внутрішнього спостерігача: *“Deine Augen durchbohrten mein – mein Inneres...“* [МРЕ]. Через

зовнішнього спостерігача зображується процес визначення ставлення партнерів один до одного: “...*las es in seinen Augen...*“ [EWE].

Відображення емоційного стану трапляється рідко: “*Das Feuer spiegelte sich in seinen wunderschönen Augen wider. Mein Herz klopfte wie wild...*“ [SJA], у Є. Гуцало: «*Ось тільки очі плачуть, сльозяться весь час, а якби очі не плакали, якби не сльозилися, то вже б і знайшла, десть та голівонька чекає не дочекається на стару дівчину Онисю...*» [ГЄК].

Хтось за кимось стежить: “...*keine Augen, die jede ihrer Handlungen genau beobachteten, keine Geschäftsessen und keine zu kurzen Nächte mehr...*“ [ННМ].

Очі примружують, коли мріють: “*Eine schöne Jahreszeit, die Assoziationen weckte. Sie schloss die Augen...*“ [ННМ]; “...*Ich schloss die Augen und begann zu träumen...*“ [РНІ].

І тільки дуже рідко очі використовуються як портретна риса; при цьому перевага надається темним кольорам, що супроводжуються в авторському дискурсі позитивними епітетами або характеристиками: “...*Er hat schöne braune Augen...*“ [CNS]; “...*ein sehr attraktives Mädchen, mit langen blonden Haaren und verzaubernden grünen Augen...*“ [FFK]; “...*Jack...hatte kurze schwarze Haare und tiefblaue Augen, von denen Mary sich gar nicht loslassen wollte...*“ [ТНГ].

Отже, аналіз свідчить, що в невеликих за обсягом оповіданнях асоціат “*Augen /ochi*“ слугує для розкриття стану психологічного страждання, візуального контакту та як засіб спілкування партнерів.

Серед нейтральних творів проаналізовано 40 оповідань, з яких методом суцільної вибірки вилучено близько 60 ситуацій вживання лексеми “*Augen*“. Крім традиційного застосування лексеми «очі» у значенні «орган зору», звертають на себе увагу її використання у таких функціях:

- визначення часу або тривалості дії, як у Гете: “*Ich könnte jetzt nicht zeichnen, nicht einen Strich, und bin nie ein größerer Maler gewesen als in diesen Augenblicken*“ [JGWі, S. 178];

- як показник утоми або слабкого фізичного стану чи здоров'я: *“Wie viel Gedichte und Briefe hatte er geschrieben, bei geröteten Augen und vor Aufregung zitternden Händen“* [GA], *“Hier beim zweiten Fenster. Mutters Augen sind nicht mehr gut. In diesem Fall ist es günstig“* [SCF], *“Junge hatte Fieber seine Stirn glühte und seine Augen funkelten. A. gab ihm Wasser und versuchte ihn zu beruhigen“* [FLB];

- як засіб психологічного впливу героїв один на одного та на читача: *“Du kannst mich erschießen, aber sieh mir dabei in die Augen!...“* [KAE], *“betrachtete einmal das im Sand liegende Auge“*; дуже рідко як засіб визначення психологічного стану співрозмовника: *“Ich sah es in ihren Augen“, sagte sie mir, den Angriff mit Einfalt abwehrend“* [KAE];

- у портретних описах перевага надається темним кольорам очей, якщо описується красуня: *“Er verklingt. Ihre Augen sind grün. Waren ihre Augen schon immer grün? Wir hören auf zu denken, eine Zeit “* [BJ], *“Sie hatte sich für ihn interessiert und sie war so unglaublich schon gewesen, mit ihrem schlanken, durchtrainierten I, ihrem schönen Gesicht mit den schönsten grünen Augen, die er je gesehen hatte und mit dem flammendroten Haar, das ihr in unglaublichen Locken auf den Rücken fiel“* [MJ] та світлим кольорам, якщо автор намагається сформувати негативне ставлення до персонажа: *“Im Gegensatz zu ihnen trug er kein Kostüm. “Darf ich mitmachen? “ fragte er, die drei hoffnungsvoll mit seinen wasserblauen Augen anstrahlend“* [SJ].

У нейтральних текстах лексема «очі» зустрічається взагалі дуже рідко й зовсім з іншими цілями (спостереження за подіями, портретні описи).

Чисельні приклади продемонстрували, що семантика асоціату *“Augen / очі“* в німецькому й українському художньому тексті реалізується в двох значеннях: 1) засіб встановлення психологічного контакту, 2) обов'язковий елемент зовнішності людини.

У першому випадку (очі – виразник психологічного стану), залежно від обсягу твору, автори можуть додавати сльози для передачі емоційності поведінки – у функції поглиблення розуміння читачем характеру героя;

детальні вказівки про особливості техніки погляду – для розкриття міжособистісних стосунків, описи тривалості побачень – з метою обґрунтування вчинків. На синтаксичному рівні такі описи оформлюються за допомогою довгих складнопідрядних речень з кількома підрядними (обставинними й означальними). У невеликих за обсягом оповіданнях кохання виникає часто «з першого погляду», без будь-яких передмов; про знайомство (зоровий контакт) й побачення може йтися вже в першому абзаці.

У другому випадку (очі – елемент зовнішності), незалежно від стилістичних і тематичних особливостей художнього тексту, перевага надається темним кольорам очей; якісним прикметникам в ролі епітетів підтверджується позитивність/негативність оцінки портрету, що описується.

Асоціативне значення “*Augen /ochi*” розкривається в предметному фреймі, кваліфікативна схема й у акціональному, схема дії, “*Augen /ochi*” у ролі сірконстанта, люди – рефлексива. Формується гештальт «очі – показник психологічного стану».

3.2.5. Особливості використання лексики “*Haar /волосся*”

Аналіз різних за обсягом текстів засвідчив, що як у великих, так і в малих формах волосся отримало однакові характеристики.

У невеликих за обсягом творах перевага надається зазвичай *чорному* або *темному довгому* волосся (*eine junge äußerst attraktive Schwarzhaarige; lange schwarze; lange dunkle*). Для створення контрасту чорні кольори поєднуються з червоними або білими: “*Ihre sinnlich, vollen roten Lippen, wurden noch mehr durch ihre pechschwarzen, schon fast metallisch blau schimmernden, glatt herunterfallenden Haare betont*“ [ЕНЕ, S. 87], у І. Білика читаємо: «Усі позирали на князеву жону наречену, бо вона була й справді незрівнянно гарна в сьому весільному строї, чорнява та білолиця, геть схожа на русинку. Гатило теж крадькома позирав на неї, й серце йому заходило від кохання й нетерплячки» [БІМ] Волосся не завжди має чорний колір, іноді воно коричневе (*dunkelblonde; lange blonde, braune; haselnussbraune; platinfarbe*) й лише двічі трапилося руде (*rotes Haar*). Зазвичай волосся рівне,

але маємо й приклади, у яких йдеться про хвилясте волосся, або з рідкими кучерями: *“und langes, dunkles Haar, das glatt, aber irgendwie auch gekräuselt ist“* [OSF], в О. Гончара: *«а вона так і пострілює на всіх своїми блискучими, як вишня в росі, очима, не всидить на місці, сміється, красується, знаючи й сама, що вона гарна і що їй сьогодні дозволено красуватись, розпустивши хвилясте волосся по плечах»* [ГОТ].

Якщо автор не подає прямого опису волосся, то використовується певна деталь: *“Und verlor dabei die Spange, die ihr Haar zusammengehalten hatte“* – жінка губить шпильку, що тримає волосся, тобто волосся довге. Іноді волосся порівнюється з накидкою (*Das lange, dunkle Haar lag auf ihrer Haut und umgab sie wie ein weicher Umhang*) або завісою (*ihr Haar war wie ein dunkler Vorhang überall*), у П. Мирного: *«Марина розпустила Христі косу. Густе волосся, як хвиля, падало аж додола. Та й коса ж у тебе! От коса! – хвалила Марина, проводячи гребінцем вповодж волосся, їй приходилося аж геть одступити від Христі, щоб розчесати краї, – таке воно було довге. Зрівнявши, Марина розділила його на дві половини, ще попочесала, а потім заплела в коси; товсті, як рука, спускалися вони по плечах до полу»* [МПП], в О. Кобилянської: *«Довге, довге волосся її було цілком розплетене і вкривало її статъ золотим плащем майже до землі»* [КОЦ], в І. Білика: *«Волосся Брунгільди сипонуло, й розлилося по плечах, і сягнуло березільної трави, а Сікура мов бичем стьобнули холодні, повні зненависті Брунгільдині очі»* [БІМ].

Чоловіки мають коротке або середньої довжини волосся темних відтінків (*braune Haare; kurze schwarze Haare; rabenschwarzes kurzes Haar, ein hübscher, dunkelhaariger Bursche, schüttelt er seine Haare zurück*). Автори схильні підкреслювати наявність волосся на тілі поряд з іншими характеристиками мужності (*seinen leicht behaarten, durchtrainierten Oberkörper*). Ще однією ознакою мужності вважаються борода та вуса (*sein Barthaar; ein gepflegter, kurzer Bart verlieh diesem gut geschnittenen Gesicht eine wunderbar unaufdringliche Männlichkeit*). Якщо прямо не вказується на довжину волосся, то всіляко натякається на це, як маємо в такому прикладі: *“Nackenhaar sträuben sich“*. Реалізується **предметний фрейм, кваліфікативна схема**.

У великих за обсягом текстах опис волосся жінки або чоловіка часто супроводжується описом одягу та прикрас. Якщо йдеться про коштовне оздоблення одягу та про дорогі прикраси, то й волосся отримує позитивну або найвищу оцінку: *“Wie eine Zigeunerkönigin hatte sie ihr langes zottiges Haar mit einer Schnur von Gold und Edelsteinen oben in ein Krönchen zusammen gefasst, in den Ohren trug sie schwere Gehenke von geschmalzter Arbeit, ihre Schabracke war von Scharlach, das grüne Kleid mit silbernen Posamenten verbrämt, und ihr schneeweißes Hemd an den Nähten mit schwarzer Seide nach böhmischer Art ausgenäht, woraus sie hervorschien, wie eine Heidelbeere aus der Milch“* – «Як циганська королева вона підв'язала своє довге кошлате волосся канатом із золота й коштовного каміння наверх у маленький вінець, у вухах в неї були важкі підвіски литої роботи, її накидка була яскраво-червоного кольору, зелена сукня оторочена срібними позументами, а її білосніжна сорочка біля швів вишита чорним шовком на богемський зразок, тому вони виглядали як чорниці з молока» [JAD, S. 108].

Прекрасною є і дівчина з волоссям горіхового кольору, як у Й. Готхельфа: *“Schönes Mädchen in Empfang, nussbraun an Haar und Augen“* [JGW, S. 215].

Якщо подається інформація про недоліки фігури або про недбалість у доборі костюму чи аксесуарів, то й опис волосся персонажу буде супроводжуватися негативними характеристиками: *“Er war, trotz eines guten Profils, eher hässlich als hübsch. Das Haar strohern, die blassen Augen vorstehend, und wenig Wimpern“* [TFV, S. 204]. Ще один характерний приклад: *“Es war das Gesicht eines Teufels, in das er blickte, rotes Haar stand borstig in die Höhe, Höllenangst und Bosheit saß in den hässlichen Zügen“* [GFS, S. 770].

Волосся, як правило, рівне. Кучеряве волосся автори не схильні вважати красивим.

Аналіз випадкової вибірки (по 160 прикладів з нім. та укр. творів) свідчить, що переважна більшість авторів надають перевагу чорним і темним кольорам волосся. Дуже рідко автори вважають красивими виключно білявок зі світлими очима (таких письменників тільки двоє – Т. Фонтане та Г. Фрайтаг), але це скоріше виняток, який потребує додаткового вивчення.

Словосполучення “*schneeweißes Haar*“ вживалося тільки в негативному контексті, наприклад: “*Eine armselige Figur! Mit schiefem Halse, gekrümmtem Rücken, die ganze Gestalt gebrochen und kraftlos; langes, schneeweißes Haar hing um sein Gesicht, das den verzogenen Ausdruck langen Leidens trug*“ [ADJ, S. 66], у І. Білика натрапляємо на схожий приклад: «*тільки розпатлане сиве волосся її мовби сяяло навколо голови. Гримільді здалося, що в свекрушиних очах майнула зелена відьомська іскрина*» [БІМ].

Руде волосся – “*rotes Haar*“ – трапляється рідко й переважно з негативними конотаціями, наприклад: “*Der Adjutant des Königs, er hat rotes Haar, grosse blaue Augen, ich weiss einen, der ihn für unwiderstehlich hält, der ist er selber*“ [BAG, S. 9].

Докази на користь позитивного ставлення до темного волосся знаходимо в мовленні головних героїв: “*Hörten sie einen Knaben fröhlich singen: “Es sang ein Vöglein hier jedes Jahr: Wie schön das Kränzlein im dunklen Haar!”*“ [JAD, S. 222]; у сучасника: “*In ihren Haaren von beinahe gleichem dunklem Kastanienton spielte die Sonne mit rotlichen und hellen Lichtern*“ [НОІ].

Отже, асоціат “*Haar*“ у німецькій і в українській літературах має значення засобу підкреслення краси – виконує **роль суперлатива**. Підсилюючими епітетами при цьому виступають «чорне/темне», «довге», «блискуче», «рівне».

Частотна лексика впливає на формування фреймів, що реалізують інтерпретаційне поле концепту КОХАННЯ. Такі структури пов’язуються одна з одною на рівні слотів. Зображальних властивостей окремих асоціатів виявляється досить для переходу слотів у скрипти й для формування гештальтів, наприклад, «страждання», «волосся-краса», «обличчя-краса», «очі-страждання», «душа-страждання», «очі-душа», «обличчя-душа»

Висновки до розділу 3

Аналіз наведених вище прикладів засвідчив, що асоціати й синоніми впливають на формування периферійного шару концепту КОХАННЯ.

За допомогою лексеми “*Duft /аромат*“ репрезентуються фрейми: предметний, асоціативний, компаративний, посесивний.

Лексема “Leidenschaft /страждання, пристрасть“ формує такі фрейми:

- акціональний фрейм, схеми дії, каузації: гештальт «освідчення». Сценарії: (чоловік-актант) боїться поговору й радить їй (жінці–бенефіціанту) приховувати пристрасть; якщо твоя (чоловік–бенефіціант) пристрасть згасла я (жінка-актант) приїду й з’ясую причину; якщо у тебе (жінки–бенефіціанта) пристрасть, то ти мене (чоловіка-актанта) більше не цікавиш; якщо є подарунок, то пристрасть жінки посилюється;
- предметний фрейм, кваліфікативна схема, сценарії: чоловік розповідає про те, який він пристрасний; пристрасть спалахує й згасає після кількох зустрічей; страждання – розлука з коханою; пристрасть – тимчасова неприємність; жінка страждає; побачення пристрасне;
- предметний фрейм, кваліфікативна схема разом з акціональним фреймом, схемою дії передають психологічний стан. Сценарії: чоловік, засліплений пристрасстю, і необґрунтовано звеличує жінку.

Аналіз також засвідчив, що синонім “Lust /задоволення, пристрасне бажання“ слід вважати окремим гештальтом, бо його значення в текстах може розгортатися в декілька сценаріїв, наприклад: якщо у тебе (жінки-бенефіціанта) спалахує пристрасть, то ти мене (чоловіка-актанта) перестаси цікавити.

За допомогою асоціата “Augen /очі“ репрезентуються:

- предметний фрейм, кваліфікативна схема: особистісні стосунки; психологічний стан;
- акціональний фрейм: кохання-страждання.

За допомогою лексеми “Haar /волосся“ актуалізується компаративний фрейм, схема тотожності: темне волосся – це краса.

Асоціат “Seele /душа“ реалізується в акціональному фреймі, схема каузації; предметному, схема способу буття; компаративному, схема подібності: подібно живій істоті душа за сценарієм: народжується, коли закохується, вмирає без кохання, темніє в скорботі, стомлюється від ран, терпить жагу тощо. Душа жінки разюче відрізняється від душі чоловіка.

Асоціативна лексика входить до периферійного шару (незначна, на перший погляд, за своєю кількістю), здатна виконувати роль впливового чинника в процесі формування інтерпретаційного поля. Огляд моделі

номінативного поля “Liebe“ [Додаток Г], як і детальний вибірковий аналіз асоціатів і синонімів, поданий у цьому розділі, доводять, що велику частину зазначеного поля становлять номінанти, які потребують вивчення своєї семантики в двох ракурсах – фемінінному та маскулінному, що веде до висновку про наявність двох типів концептосфер – кохання жіночого та кохання чоловічого.

ВИСНОВКИ

Концепт КОХАННЯ являє собою не суворо структуровану об’ємну одиницю, багатокомпонентну й багат шарову структуру, що охоплює широке культурне тло. Зміст концепту КОХАННЯ складається з двох основних частин: понятійної та культурно-фонові. Понятійна частина концепту становить основу лексичного значення слова й фіксується в лексикографічних джерелах; культурне тло формує конотацію слова і також частково відбивається в словниках.

Спираючись на трактування концептів С. Г. Воркачовим і А. М. Приходьком, під концептом у дисертаційному дослідженні розумілася основна одиниця національного менталітету як специфічного індивідуального й групового способу світосприйняття й світорозуміння, що задається сукупністю когнітивних і поведінкових стереотипів і настанов, головною характеристикою якого є особливість мислення й поведінкових реакцій індивіда або соціальної групи [23, 88, с. 46].

Німецькими мовознавцями й літературознавцями докладно вивчено мікрорівень концепту LIEBE – ідіостилістичну своєрідність мовленнєвого боку, розглянуто лексичні поля семантичних єдностей «кохання-смерть-

страждання», «коханья-шлюб», «коханья-пристрассть-насилство». Добре опрацьованим у цьому плані можна вважати жанр еротичної літератури різних епох.

У дисертаційному дослідженні концепт КОХАННЯ розглядався комплексно, не лише в плані вираження (способи й засоби), а й у плані змісту, на матеріалі різних жанрів художньої прози.

Таксономізація з погляду міри припускає визнання концепту КОХАННЯ *непараметричним* ментальним утворенням [88, с. 88], вимірність якого в певних величинах не можлива. Визначення його профілю можливе тільки на рівні відчуттів, уявлень і асоціацій, до яких важко застосувати критерії міри. Іншою ознакою непараметричності є слабка вираженість образно-перцептивного компонента. Концепт КОХАННЯ може мати тільки *абстрактне* втілення.

Типологізація концептів з погляду когнітивної семантики, в опозиції «універсальність-специфічність» дає змогу акцентувати увагу на *наднаціональному* характерові концепту КОХАННЯ. Він *універсальний*, має загальнолюдську значимість. Як у всіх універсальних концептах, у його складі мають місце як категоріальні (філософські й теософські), так і онтологічні (емоційні, біосоціальні, фізіологічні) ментальні утворення.

Типологічне осягнення концепту КОХАННЯ з позиції прагмасемантики припускає визнання його *регулятивним* ментальним утворенням, у якому закладено комплекс життєвих настанов (ідея прескрипції) – орієнтир на певний ідеал, норму, шаблон, що визначають фреймові сценарії та культурні доміанти поведінки людини в соціумі, упорядковують її вчинки.

Концепт КОХАННЯ належить до концептів *телеономного порядку*, які концептуалізують духовні цінності, «що втілюють для людини моральний ідеал, прагнення до якого морально виправдовує існування – ідеал, заради якого варто жити» [88, с. 89]. Такі концепти, так само, поділяються на власне-телеономні й емоційно-телеономні. Концепт КОХАННЯ належить до

емоційно-телеономних. Розкриваючи сенс життя людини й являючи собою щось дороге або навіть найдорожче для неї, телеономні концепти є загальнолюдськими феноменами з найбільш чітко вираженим ціннісним складником.

Беспосередньо стосуються психічних і фізіологічних станів людини концепти *антропоморфного порядку* – ланка, завдяки якій можна більш точно встановити місце концепту КОХАННЯ в концептуальній системі мови. Специфіка концептів цієї частини полягає в тому, що вони відбивають здатність людини реагувати на подразники зовнішнього світу й переносити їх на свій внутрішній світ. Тут розрізняють емоційні та фізіологічні концепти.

Емоційні концепти, до яких належить і концепт КОХАННЯ, передають цілу палітру внутрішніх реакцій людини на актуальний подразник або прояв почуттів у процесі спілкування. Вони є складними структурно-смысловими, як правило, лексично і/або фразеологічно вербалізованими утвореннями, етнічно, культурно зумовленими, що конституюються одиницями з позитивним і негативним маркуванням. Для лінгвокультурології такі концепти є одними з найпривабливіших об'єктів вивчення.

Фізіологічні концепти, що відображають ідею норми й відхилення від неї, позитивно й негативно оцінюючи фізичний стан людини, без сумніву, охоплюють також і концепт КОХАННЯ.

Концепти гуманітарного порядку розкривають місце й роль людини в лінгвокультурній і соціодискурсивній картинах світу. Вони бувають соціоуніверсальними, етноспецифічними й етносоціоспецифічними. Концепт КОХАННЯ є *соціоуніверсальним*, таким, що віддзеркалює універсальний для всього людства спосіб осмислення міжособистісних стосунків. У роботі розглядалося лінгвістичне відтворення стереотипізованої поведінки й мовленнєвих реакцій носіїв німецької та української культур, тому концепт КОХАННЯ тлумачився як *лінгвокультурний* і *лінгвокогнітивний*.

Методологічним підґрунтям дослідження концепту КОХАННЯ в дисертації стала відмінкова граматики Ч. Філмора, яка має істотний вплив і

на сучасне мовознавство; крім того в роботі застосовано семантично-рольовий підхід і фреймовий аналіз.

Семантичний аналіз словників різного типу дав змогу констатувати реалізацію в німецькій і українській мовах 6 типів значень КОХАННЯ, а застосування семантично-рольового підходу – розподілити їх за 20 семантичними ролями.

1. Об'єктний імперсонал «кохання» спричиняє сильне душевне почуття, глибоку прихильність істоти однієї статі до істоти іншої статі, тобто реалізується в ролі *хабітуального прогресиву* (у момент Т); тривала динамічна ситуація Р актуально має місце («як раз зараз/тоді»).

2. Об'єктний імперсонал «кохання» в ролі каузатора породжує стан душі, коли радіють чиємусь добробуту й намагаються досягти подібного.

3. Функція об'єктного імперсоналу «кохання» в ролі еволюційного тоталітативу (дія Р стосується об'єкта цілком (цілком; повністю; усе до кінця) підкреслює фізіологічний, статевий потяг до особи протилежної статі.

4. Функція об'єктного імперсоналу «кохання» в ролі еволюційного веритиву (суб'єкт виконує дію Р особливо добре/ретельно) розкриває риси характеру: доброта, професійність, відповідальне ставлення до чогось, любов до тварин, до речей, до життя.

5. Функція об'єктного імперсоналу «кохання» в ролі малефактиву (дія Р шкодить учаснику Х) часто реалізується у вигляді персоніфікованого кохання, прийом, що допомагає передати почуття більш-менш точно.

6. Інструментом мети є об'єктний імперсонал «кохання», використаний як звертання до коханої особи (у давній мові використовувалося як звертання та титул); звертання до слухачів; до родичів або дружніх дворянських осіб.

Різнобічне словникове трактування лексеми “*Liebe* /кохання“ відповідає декільком фреймовим структурам: **предметному фреймові, акціональному та компаративному**. Посесивний фрейм, у якому встановлюються відношення між узагальненими ролями «володар» і «те, чим володіють»,

таксономічний фрейм, що передає відношення категоризації та ідентифікаційний фрейм, у якому дві предметні сутності поєднуються зв'язкою «є», при аналізі словників не були виявлені.

Номінативне поле “Liebe“ формувалося в роботі на матеріалі німецької лексики, однак усі з лексеми, що сформували його, мають відповідники в українській мові, тому наслідки його аналізу слід віднести і до українського еквівалента «кохання /любов». Поле “Liebe“ [Додаток Г], утворене за допомогою ручної вибірки та вилучення лексики під час аналізу словників різних типів, представлено 230 лексемами, розподіленими за трьома мікрополями, що перехрещуються одне з одним – синонімічного мікрополя, антонімічного й асоціативного. Зони перехрещення утворюють групи лексем, які за семантикою важко або не можливо зарахувати до конкретного мікрополя. Поле належить до парадигматичного типу, тобто його формують групи слів, що базуються на синонімії.

Синонімічне мікрополе налічує 33 одиниці (крім цього, 35 лексем з асоціативного мікрополя й 10 з антонімічного), інтегральною семантичною ознакою яких є любовні стосунки між чоловіком і жінкою. Однак значення цих одиниць не завжди є тотожними, вони групуються залежно від своїх гіперонімів, утворюючи 13 синонімічних рядів, що різняться 13 диференційними ознаками. Гіперонімами синонімічних рядів (родовими поняттями) є: **Anziehung** – сильне душевне почуття тяжіння, глибока прихильність істоти однієї статі до істоти іншої статі; **Harmonie** – стан душі, коли радіють чіємусь добробуту й намагаються зберегти гармонію й злагоду; **Eros** – чуттєве кохання, статевий потяг.

Утворені синонімічні групи відрізняються одна від одної конотаціями – підкреслення фізіологічності в останній (Eros) і глибока прихильність та лагідні стосунки в двох інших (Anziehung, Harmonie).

Асоціативне мікрополе налічує 65 одиниць (крім них, 6 з антонімічного мікрополя і 35 із синонімічного), інтегральною семантичною ознакою їх відбору були романтичні любовні стосунки між чоловіком і

жінкою. Значення цих одиниць погруповано за 6 синонімічними рядами, гіперонімами яких є: **Eheschließung, Intimität, Eifersucht**.

Інший складник номінативного поля лексеми “Liebe“ – *антонімічне мікрополе* – налічує 81 одиницю (крім цього, 10 із синонімічного мікрополя і 6 з асоціативного), інтегральною семантичною ознакою яких є ненависть однієї особи до іншої. Вони утворюють 8 синонімічних рядів, що мають гіперонімами лексеми: **Verachtung** – зневага, презирство, недобррозичливість; **Feindschaft** – ворожість, відраза, конфліктність; **Zorn** – ненависть, помста, лють.

Аналіз фразеологічного ярусу з семантикою «кохання» дав змогу констатувати формування за його участю периферійного шару (інтерпретаційного поля) концепту КОХАННЯ. Стійкі складні слова й словосполучення (разом із фразеологічним корпусом), утворюють набір типових реалізацій значення.

Очевидно, що семантичні ролі добре розкривають мікрозмісти, які особливо активні в метафоричних висловлюваннях, коли весь контекст, що оточує слово з мікрозмістом, «натякає» на можливе гіперпрочитання слова.

У результаті узагальнення отриманих інтерпретацій було встановлено, що найбільш частотними семантичними ролями стали ті, що репрезентують кохання з негативного боку: сповнене меланхолією, печаллю й горем; сліпе; підступне; небезпечне для життя; від нього треба вчасно стерегтися; його рани виліковуються тими, хто їх завдав; іноді не виліковуються зовсім; людина змушена принижуватися перед іншою людиною; це хвороба тіла й душі; вічна категорія; розлука робить його вразливим; приховати його не можливо.

Тобто до інтерпретаційного поля концепту КОХАННЯ входять когнітивні структури, що актуалізують негативну й позитивну конотації.

Розгортання семантики КОХАННЯ в інтерпретаційному полі відбувається через фрейми: компаративний (кохання жевріє), предметний

(кохання солодке, кохання – це хвороба), акціональний (через кохання не можна жити).

Отже, концепт *LIEBE* реалізується через фразеологічний фонд у процесах метафоризації і виступає концептуальним референтом (метафоризуючим компонентом) для концептуальних сфер (метафоризованих компонентів). Таким чином, метафоричний складник є істотним у семантичному просторі семми «кохання». Це пов'язано з абстрактним характером імені концепту *KOCHANНЯ*, із закономірністю прояву сильних емоційних переживань.

Їх вивчення на основі фреймового підходу підтверджує наявність типових моделей мислення й поведінки носіїв німецькомовної та українськомовної культур. Концепт *KOCHANНЯ* охоплює царину живої і неживої природи, номінації багатьох властивостей слід розглядати як стереотипи.

Аналіз отриманого переліку стереотипів уможливив виділення таких *гештальтів* (за Чернейко) [112, 113]: *явище природи, круговий цикл, влада, зброя, страта, творчість, театр, школа, гра, хвороба, тварина*.

Узагальнення гештальтів дає змогу констатувати реалізацію таких *архетипів*: *влада, ворог, вода, вогонь, метал, явище природи*, які можна вважати *прототипами* – абстрактними образами, що втілюють множину подібних форм одного и того ж патерна (набору стереотипних поведінкових реакцій або послідовності дій), найбільш репрезентативний приклад поняття, що фіксує його типові властивості.

Аналіз функцій лексем, що формують номінативне поле на прикладі синонімів “*Leidenschaft* /страждання, пристрасть“, “*Lust* /задоволення, пристрасне бажання“, асоціатів “*Seele* /душа“, “*Gesicht* /обличчя“, “*Duft* /аромат“, “*Augen* /очі“, “*Haar* /волосся“ довів, що кожна з них відіграє значну роль у створенні значення «кохання».

В описах глибоких страждань закоханих жінок синонім «кохання» – лексема “*Leidenschaft* /страждання, пристрасть“, номінант базового шару –

вживається переважно в значенні «пристрасть» – керований почуттями, а не розумом, сильний потяг до людини протилежної статі, туга, яку, частіше, жінка збирається відстоювати. Жінки в пристрасних стосунках більш чуттєві та обережні в міжособистісних стосунках, але здатні приймати важливі рішення. “*Leidenschaft* /страждання, пристрасть“ – відіграє роль сирконстанта у визначенні характеру ситуації й особливостей поведінки жінки. “*Leidenschaft* /страждання, пристрасть“ – об’єктний імперсонал, некерована сила.

Синонім «кохання» – “*Lust* /задоволення, пристрасне бажання“ в німецькомовній і українськомовній картинах світу – це, насамперед, жага трудової діяльності, творчі муки, натхнення (реалізується єдиний фрейм – акціональний, схема дії). А почуття, що стосується взаємин чоловіка і жінки, – божевільне, швидкоплинне, гаряче захоплення, що згодом згасає і холодне. Пристрасть чоловіка до жінки забарвлена спокійними кольорами – це здебільшого не жага й бурхливі почуття, а приємне проведення часу, про що знають жінки, а, отже, знущаються над чоловіками йі не довіряють їм.

Еротичні оповідання переповнені синонімом “*Lust* /задоволення, пристрасне бажання“, насичені його похідними; інстинктивну потребу задоволення сексуальних бажань автори роблять лейтмотивом тексту, лексема трапляється в таких творах двічі на сторінку й більше, всіляко обігрується. Це швидше фізіологічне відчуття, ніж психологічне, тісно пов’язане з тактильними враженнями; “*Lust* /задоволення, пристрасне бажання“ виконує функцію посилення експресії лексики ряду “*küssen* /цілувати“, “*umarmen* /обіймати“, “*erregen* /збуджувати“, “*berühren* /турбувати“, “*spüren* /відчувати“, тобто реалізує синонімічне значення «кохання».

Функціонування асоціату “*Seele* /душа“ вкладається у фрейми: посесивний, схема інклюзивності, предметний, схеми кваліфікативна, локативна, компаративний фрейм, схема схожості; акціональний фрейм, схема каузації, схема дії. Роль – сирконстанта.

Асоціат “Gesicht /обличчя“ є засобом відображення почуттів, найвиразнішою частиною тіла людини, на якій відбиваються всі душевні переживання. Якщо “Seele /душу“ можна вважати прихованим засобом реалізації почуттів, то “Gesicht /обличчя“ відкритим інструментом. “Gesicht /обличчя“ не є самостійною частиною тіла людини, що відповідає посесивному фреймові, схемі партитивності. Однак “Gesicht /обличчя“ можна описати як окрему субстанцію – каузатив.

Використання авторами асоціату “Gesicht /обличчя“ свідчить про функціонування гештальту «обличчя-маска». Коли жінка бажає побути наодинці, то вона залишається наодинці, якщо ж є необхідність впливу на чоловіка, вона, не вагаючись, це зробить. Холодний розрахунок, марнославство та жорстоке серце дають змогу їй досягати своєї мети: впливати на чоловіків, примушуючи їх страждати та підкорятися. Реалізується акціональний фрейм, схема дії, жінка в ролі малефактиву.

Найпершою ознакою щирої поведінки жінки є нехтування своєю зовнішністю: “*das Tüchlein fiel ihr vom zerrauften Haar in den Nacken, ihr Gesicht war totenbleich, und mit den Gebärden wilder Verzweiflung warf sie sich vor Pavel hin*“ [MEG, S. 135–136], приховування, а не демонстрація сліз (небажання свідків) та зміна кольору шкіри. Те, що жінка не в силах приховати (почервоніння від сорому) стає також засобом впливу на оточення. Позитивні емоції – радість і щастя – у неї, на жаль, частіше приховані (жінка в ролі целятиву).

Аналіз наведених прикладів доводить, що природа жіночого характеру отримує в німецькій белетристиці негативну оцінку: жінки вміють добре грати: то демонструючи свої почуття, то приховуючи їх за необхідності (жінка в ролі капаситиву).

Зіставлення аспектів, у яких інтерпретується досліджуваний асоціат свідчить, що в переважній частині вибірки якості жінки характеризуються за такими ознаками: краса, страждання, щастя кохання, сором, радість; у чоловіків палітра ознак розгалужується додаванням до вже перелічених такого ряду: шляхетність, поведінка під час вітання, зацікавленість, страх, сльози, злість, ненависть. Дві останні ознаки можна вважати загальними

властивостями характеру чоловіків, оскільки вони спрямовані не на протилежну стать. Негативною рисою жінок є домінувальна частина ознаки «облудність натури» (роль градативного целятиву). На їхніх обличчях не видно посмішок, у вибірці не трапилося жодних прикладів їхньої поведінки (негативної чи позитивної) під час вітання.

Асоціат “Duft /аромат“ має здатність поєднувати в собі розгалужену семантику смаку, запаху та відчуттів. Спостерігається стійка тенденція до використання аромату парфумів для створення колориту романтичної ситуації за допомогою реалізації фреймів: акціонального, схема каузації; предметного з кваліфікативною схемою, компаративного, схема подібності, посесивного, схема партитивності. Роль асоціату “Duft /аромат“ – сірконстант у створенні ситуації кохання.

Асоціативне значення “Augen /очі“ розкривається в предметному фреймі (кваліфікативна схема) і в акціональному (схема дії), асоціат “Augen /очі“ – грає роль сірконстанта, люди – рефлексива. Формується гештальт «очі-показник психологічного стану».

Асоціат “Haar /волосся“ в німецькій і українській літературах набуває значення засобу підкреслення краси – ролі суперлатива. Підсилюють значення асоціату епітети «чорне/темне», «довге», «блискуче», «рівне».

Асоціативна лексика належить до периферійного шару, і хоч вона незначна, на перший погляд, за своєю кількістю, але виконує роль впливового чинника в процесі формування інтерпретаційного поля концепту КОХАННЯ. Зображальних властивостей окремих асоціатів цілком достатньо для переходу слотів у скрипти й для формування гештальтів: «страждання», «волосся-краса», «обличчя-краса», «очі-страждання», «душа-страждання», «очі-душа», «обличчя-душа».

Огляд моделі номінативного поля “Liebe“ [Додаток Г], як і детальний вибірковий аналіз асоціатів і синонімів, поданий у дисертації, свідчать, що значну частину зазначеного поля становлять номінанти, які потребують вивчення своєї семантики в двох ракурсах – фемінінному та маскулінному, що дало змогу дійти висновку про наявність двох типів концептосфер – кохання жіночого й кохання чоловічого.

Подальшого детального вивчення потребують концепти кохання, які репрезентуються в скарбниці різних епох і родів німецької та української літератур. Умовами розгляду проблеми можуть бути як етнолінгвістичний, так і зіставний аспекти. Окремого ґрунтовного дослідження потребує виявлений зсув з площини чуттєвості в площину розсудливості в сучасній любовній літературі. Науковий інтерес становить також соціолінгвістичний план гендерного напрямку досліджень.

ДОДАТКИ

Додаток А

Матеріали дослідження німецьких творів

Німецькі народні пісні: 10.000 deutsche Volkslieder – Texte, Noten // <http://ingeb.org/Lieder/lassgutu.html>

85 оповідань наших сучасників з Інтернету : <http://www.literaturcafe.de>;

56 текстів на сайті німецької еротичної літератури: <http://www.erotische-literatur.de>.

Показчик шифрів творів художньої літератури представлених в електронному варіанті на компакт-диску „100 Romane, die jeder haben muss“

AAA – Achim von Arnim (1781–1831): Armut, Reichtum, Schuld und Buße der Gräfin Dolores (роман);

AAK – Achim von Arnim (1781–1831): Die Kronenwächter. Erster Band (роман)

ACP – Adelbert von Chamisso (1781–1838): Peter Schlemihls wundersame Geschichte (новела)

ADJ – Annette von Droste-Hülshoff (1797–1848): Die Judenbuche (новела)

AK – August Klingemann (1777–1831): Die Nachtwachen des Bonaventura (роман)

- AKB – Adolph Freiherr von Knigge (1752–1796): Benjamin Noldmanns Geschichte der Aufklärung in Abyssinien (роман)
- ASN – Adalbert Stifter (1805–1868): Der Nachsommer (роман)
- BAG – Bettina von Arnim (1785–1859): Goethes Briefwechsel mit einem Kinde (роман)
- CBG – Clemens Brentano (1778–1842): Godwi (роман)
- CBK – Clemens Brentano (1778–1842): Geschichte vom braven Kasperl und dem schönen Annerl (оповідання)
- CFG – Christian Fürchtegott Gellert (1715–1769): Leben der schwedischen Gräfin von G** (роман)
- CMA – Conrad Ferdinand Meyer (1825–1898): Das Amulett (новела)
- CMJ – Conrad Ferdinand Meyer (1825–1898): Jürg Jenatsch (новела)
- CWK – Christa Wolf 1938: Kassandra (оповідання)
- CWM – Christa Wolf 1938: Medea (роман)
- DSF – Dorothea Schlegel (1763–1839): Florentin (роман)
- EHE – E.T.A. Hoffmann (1776–1822): Die Elixiere des Teufels (роман)
- EHF – E.T.A. Hoffmann (1776–1822): Das Fräulein von Scuderi (оповідання)
- EHG – E.T.A. Hoffmann (1776–1822): Der goldne Topf (оповідання)
- EHL – E.T.A. Hoffmann (1776–1822): Lebensansichten des Katers Murr (роман)
- EM – Eduard Mörike (1804–1875): Maler Nolten (роман)
- FHH – Friedrich Hölderlin (1770–1843): Hyperion oder der Eremit in Griechenland (роман)
- FJE – Friedrich Heinrich Jacobi (1743–1819): Eduard Allwills Papiere (роман)
- FJW – Friedrich Heinrich Jacobi (1743–1819): Woldemar (роман)
- FKA – Franz Kafka (1883–1924): Amerika (роман)
- FKF – Friedrich Maximilian Klinger (1752–1831): Fausts Leben, Taten und Höllenfahrt (роман)
- FKG – Friedrich Maximilian Klinger (1752–1831): Geschichte eines Teutschen der neusten Zeit (роман)
- FKP – Franz Kafka (1883–1924): Der Prozeß (роман)

- FKS – Franz Kafka (1883–1924): Das Schloß (роман)
- FNS – Friedrich Nicolai (1733–1811): Sebaldus Nothanker (роман)
- FSG – Friedrich Schiller (1759–1805): Der Geisterseher (фрагмент романы) [Das philosophische Gespräch aus dem Geisterseher]
- FSL – Friedrich Schlegel (1772–1829): Lucinde (роман)
- FSPe – Friedrich Spielhagen (1829–1911): Problematische Naturen. Erste Abtheilung (роман)
- FSPz – Friedrich Spielhagen (1829–1911): Problematische Naturen. Zweite Abteilung (Durch Nacht zum Licht) (роман)
- FSZ – Friedrich Spielhagen (1829–1911): Zum Zeitvertreib (роман)
- GABM – Gottfried August Bürger (1747–1794): Münchhausen (оповідання)
- GBL – Georg Büchner (1813–1837): Lenz (фрагмент новели)
- GFA – Gustav Freytag (1816–1895): Die Ahnen (роман)
- GFS – Gustav Freytag (1816–1895): Soll und Haben (роман)
- GKD – Gottfried Keller (1819–1890): Die drei gerechten Kammacher (новела)
- GKE – Gottfried Keller (1819–1890): Der grüne Heinrich• [Erste Fassung] (роман)
- GKK – Gottfried Keller (1819–1890): Kleider machen Leute (новела)
- GKR – Gottfried Keller (1819–1890): Romeo und Julia auf dem Dorfe (новела)
- GKZ – Gottfried Keller (1819–1890): Der grüne Heinrich [Zweite Fassung] (роман)
- GWL – Georg Weerth (1822–1856): Leben und Taten des berühmten Ritters Schnapphahnski (роман)
- HBF – Hugo Ball (1886–1927): Flammetti (роман);
- HBT – Hugo Ball (1886–1927): Tenderenda der Phantast (роман)
- HH – Heinrich Heine (1797–1856): Die Harzreise. 1824 (оповідання)
- HKE – Heinrich von Kleist (1777–1811): Das Erdbeben in Chili (новела)
- HKK – Heinrich von Kleist (1777–1811): Michael Kohlhaas (новела)
- HKM – Heinrich von Kleist (1777–1811): Die Marquise von O... (новела)
- HWA – Heinse, Wilhelm (1746–1803): Ardinghello und die glückseligen Inseln

- JAA – Joseph von Eichendorff (1788–1857): Aus dem Leben eines Taugenichts (новела)
- JAD – Joseph von Eichendorff (1788–1857): Dichter und ihre Gesellen (роман)
- JAM – Joseph von Eichendorff (1788–1857): Das Marmorbild (новела)
- JEА – Joseph von Eichendorff (1788–1857): Ahnung und Gegenwart (роман)
- JGG – Jeremias Gotthelf (1797–1854): Geld und Geist (роман)
- JGL – Johann Wolfgang Goethe (1749–1832): Die Leiden des jungen Werther (роман)
- JGU – Jeremias Gotthelf (1797–1854): Uli der Pächter (роман)
- JGW – Jeremias Gotthelf (1797–1854): Wie Uli der Knecht glücklich wird (роман)
- JGWa – Johann Wolfgang Goethe (1749–1832): Die Wahlverwandschaften (роман)
- JGWi – Johann Wolfgang Goethe (1749–1832): Wilhelm Meisters Lehrjahre (роман)
- JGWil – Johann Wolfgang Goethe (1749–1832): Wilhelm Meisters Wanderjahre (роман)
- JJu – Johann Heinrich Jung–Stilling (1740–1817): Henrich Stillings Jugend (роман)
- JJü – Johann Heinrich Jung–Stilling (1740–1817): Henrich Stillings Jünglings–Jahre (роман)
- JJW – Johann Heinrich Jung–Stilling (1740–1817): Henrich Stillings Wanderschaft (роман)
- JPF – Jean Paul (1763–1825): Flegeljahre (роман)
- JPH – Jean Paul (1763–1825): Hesperus (роман)
- JPH – Johann Peter Hebel (1760–1826): Schatzkästlein des rheinischen Hausfreundes (збірка анекдотів)
- JPK – Jean Paul (1763–1825): Dr. Katzenbergers Badereise (роман)
- JPL – Jean Paul (1763–1825): Leben des Quintus Fixlein (роман)
- JPS – Jean Paul (1763–1825): Siebenkäs (роман)

- JPT – Jean Paul (1763–1825): Titan (роман)
- JWA – Johann Karl Wezel (1747–1819): Die Abenteuer des Don Sylvio von Rosalva (роман)
- JWB – Johann Karl Wezel (1747–1819): Belphegor (роман)
- JWC – Johann Karl Wezel (1747–1819): Christoph Martin Wieland (1733–1813) Geschichte des Agathon (роман)
- JWG – Johann Karl Wezel (1747–1819): Geschichte der Abderiten (роман)
- JWH – Johann Karl Wezel (1747–1819): Hermann und Ulrike (роман)
- JWK – Johann Karl Wezel (1747–1819): Kakerlak oder die Geschichte eines Rosenkreuzers (роман)
- JWS – Johann Karl Wezel (1747–1819): Der goldene Spiegel (роман)
- KB – Klabund (1890–1928): Bracke (роман)
- KEF – Karl Emil Franzos (1848–1904): Der Pojaz (роман)
- KGR – Karl Gutzkow (1811–1878): Die Ritter vom Geiste (роман)
- KGW – Karl Gutzkow (1811–1878): Wally, die Zweiflerin (роман)
- KIE – Karl Immermann (1796–1840): Die Epigonen (роман)
- KIM – Karl Immermann (1796–1840): Münchhausen (роман)
- KPM – Karl Philipp Moritz (1756–1793): Anton Reiser (роман)
- LAS – Ludwig Anzengruber (1839–1889): Der Sternsteinhof (роман)
- LTA – Ludwig Thoma (1867–1921): Andreas Vöst (роман)
- LTB – Ludwig Tieck (1773–1853): Der blonde Eckbert (казкова новела)
- LTJ – Ludwig Tieck (1773–1853): Der junge Tischlermeister (роман)
- LTS – Ludwig Tieck (1773–1853): Franz Sternbalds Wanderungen (роман)
- LTV – Ludwig Tieck (1773–1853): Vittoria Accorombona (роман)
- LTW – Ludwig Tieck (1773–1853): William Lovell (роман)
- Ludwig Tieck (1773–1853):
- MEB – Marie von Ebner-Eschenbach (1830–1916): Bozena (роман)
- MEG – Marie von Ebner-Eschenbach (1830–1916): Das Gemeindegeld (роман)
- NH – Novalis (1772–1802): Heinrich von Ofterdingen (роман)
- NL – Novalis (1772–1802): Die Lehrlinge zu Sais (роман)

- OBS – Otto Julius Bierbaum (1865–1910): Stilpe. Ein Roman aus der Froschperspektive (роман)
- PSL – Paul Scheerbart (1863–1915): Liwona und Kaideh. Ein Seelenroman (роман)
- PSLe – Paul Scheerbart (1863–1915): Lesabendio. Ein Asteroiden-Roman (роман)
- PST – Paul Scheerbart (1863–1915): Tarub, Bagdads berühmte Köchin (роман)
- RMR – Rainer Maria Rilke (1875–1926): Die Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge (роман)
- SR – Sophie von La Roche (1731–1807): Geschichte des Fräuleins von Sternheim (роман)
- TFC – Theodor Fontane (1819–1898):Cicile (роман)
- TFE – Theodor Fontane (1819–1898):Effi Briest (роман)
- TFF – Theodor Fontane (1819–1898):Frau Jenny Treibel (роман)
- TFG – Theodor Fontane (1819–1898):Grete Minde (роман)
- TFI – Theodor Fontane (1819–1898):Irrungen, Wirrungen (роман)
- TFL – Theodor Fontane (1819–1898):L'Adultera (роман)
- TFSc – Theodor Fontane (1819–1898):Schach von Wuthenow (роман)
- TFSte – Theodor Fontane (1819–1898):Der Stechlin (роман)
- TFSti – Theodor Fontane (1819–1898):Stine (роман)
- TFU – Theodor Fontane (1819–1898):Unwiederbringlich (роман)
- TFV – Theodor Fontane (1819–1898):Vor dem Sturm (роман)
- TSS – Theodor Storm (1817–1888): Der Schimmelreiter (новела)
- WHL – Wilhelm Hauff (1802–1827): Lichtenstein (роман)
- WHM – Wilhelm Hauff (1802–1827): Mitteilungen aus den Memoiren des Satan (роман)
- WRA – Wilhelm Raabe (1831–1910): Abu Telfan (роман)
- WRAI – Wilhelm Raabe (1831–1910): Alte Nester (роман)
- WRC – Wilhelm Raabe (1831–1910): Die Chronik der Sperlingsgasse (роман)
- WRH – Wilhelm Raabe (1831–1910): Der Hungerpastor (роман)

WRS – Wilhelm Raabe (1831–1910): Der Schüdderump (роман)

Показчик шифрів оповідань з сайту еротичної літератури

(<http://www.erotische-literatur.de>):

AGE – Angelika Gerber. Eine andere Art der Starthilfe

AIM – Anita Isiris. Der Malkurs

ASC – Arthur Schenk. Cool-Jazz

ATM – Anja. Traumstrand am Morgen

BMC – Brigitta Mathes. Canyons of my mind

BMM – Brigitta Mathes. Menage a trois

BSN – Brigitte Steger. Ngaori

BZS – Britta Zeiler. Schlittenfahrt

CHW – Christof Hoyler. Wie es ist

CNS – Chiara. Nylons der Sinnlichkeit

DDH – Doris Doblinger. hohepunkt

DEA – Dieter Ende. Aus dem Dunkel der Muschel

EHM – Evita “Halten“, Margitta Bieker. Schon, dich zu sehen!

ELL – enJot luCas. Lonesome I

EWE – Eva Wittmann. Es waren die Augen

EWV – Eva Winter. Wetten haben ihre eigene Dynamik!

FFK – Franziska Fink. Kurz davor

FHN – Friedrich S. Hainer. Nicht allein in Berlin

FHW – Friedrich S. Hainer. Wie es sein konnte

GBG – Georg Biron. GIULIETTA! BELLA GIULIETTA!

HEF – Heike Ejoh. Fat Love

HHM – Hanna Holthausen. Metamorphosen

HJK – Hermes Junkerath. Kupferdrahtnetz

HOI – Hans-Jurgen Ott. Im botanischen Garten

IBG – it Bernd. gibt sich Muhe

IH – Ibag. Hi
ISV – Ilse Scherr. Vereinsamung
JCA – Juline Carreaux. Anita
JGA – Jana Gaida. Die Anhalterin
JJW – Janine Jakobs. Das Wiedersehen
JMI – Jurgen Ma feller. Im Zeichen der Bocke
JSF – Johanna Sibera. Familienreise
KM – Katharina: Magie der Nacht - Prolog
LNB – Logic Noize. Blondes have more fun
LNO – Lars Neudert. Operation DD
MBH – Marcus Breler. Hollengeburt
MKA – Monika Kutschke. Ausschnitt aus einer Sammlung “Herzklopfen“
MKF – Martin Kubler. Für Susanne
MLN – Marcel C. Eine lustvolle Nacht im Zugabteil
MPE – Margret Passgang. Eine Fantasie aus dem Chat
MWL – Minja Woraceck. Lucienne
OSF – Oliver Schulz. Fünf oder sechs junge Frauen mit Schluckauf
PHI – Peter Hochapfel. Die Insel
PLG – Patricia Lester. Die Genießerin
PRN – Peter Reitenspiel. Nora
PWB – Petra Wiesinger. Becher und Krug
PZK – Petra Zlobinski. Kehraus
PZM – Petra Zlobinski. Momentaufnahme
SBR – Stefan Bohlander. rgeben
SJA – Stephan Johach und Anja Winkler. In der Fremde
SKM – Sarah Kirsch. Meine erotische Geschichte an Euch
SW – Sabrina J. Werwolf
THG – Tanja Hoermann. Die Geschichte von Mary und Jack
TSE – Torsten Schunk. erectia fantastica
VTW – Verena von Tank. Wiener Charme

WWS – Wilhelm Weller. Sofie

**Показчик шифрів оповідань з нейтральною тематикою
із сайту сучасної літератури (<http://www.literaturcafe.de>):**

AAS – Abeling Achim. Schnabeltiere essen keine Nudeln

ATE – Achtzehner Thomas. Ein Wintermärchen

AE – Art. Eisenbahn

AAD – Auer Alexander. Der Sturm im Essigglas

BH – Beckmann Helmut. AlmTraum

BT – Bey Tristan. Am Grab

BMD – Bieker Margitta. Das Abwasser läuft in die Wand

BME – Bieker Margitta. Eine Summe von Stunden

BS – Blumbach Silke. Abstieg

BC – Bohnke Carsten. Roderich

BJ – Bojaryn Jan. Halt an Deiner liebe fest

BMP – Bremer Malte. Pfarrer Menzel

BR – Burkert Roger. Ein Tag aus dem Leben einer Radsportlegende

CT – Claas. Triebel

DN – Don Alphonso. Ars longa. Vita brevis. Porto fino finito.

DK – Dutta-Keane Anita. Im Ausland (was man alles nicht weiß)

EJ – Ehrhart Josef. Der Schwampf hat einen Stolz

EM – Eroes Maria. Pflegefall

FS – Fahrnberger Susanne. Morgengrauen

FJ – Fansa J.R.Himmelblau.

FK – Faust Karoline. SchulTag

FT – Frecot Thomas. Der alte Adler

GG – Gambas. Gerd J. Winkeltau

GA – Glaser Andreas. Winterglut

GP – Gnann Peter. Die Fliege

GMB – Goldmann Martin. Briefe aus dem Exil. du Land der Bayern!
GMF – Goldmann Martin. Fliegen
GLA – Grange Lucia . also sprach zarathustra
GLG– Gundula Lentd Guido Langer. In letzter Minute. Wegbeschreibung
HSF – Hardach Sophie. Fluss-geheimnisse
HAT – Heim Trautes. Stefanie
HSN – Heinzelmann Sandra. Nur die liebe schält
HP – Henkel Philipp. Saufen auf M.
HK – Hoffmann Klaus-Christof. Verkehrte Welt
JI – Jaiser Ingeborg. Mittwochs
JD – Janke Dagmar. Emily.
KF – Kiefl Friedrich. Ernest Heingway
KL – Klemstein Lars. Auch dieses
KS – Konner-Schutt Dagmar. 28 Minuten im Mai
KA – Kuhn Annette. Eine Begegnung
KAE – Kumar Anant. Ein Essay
KAI – Kumar Anant. Idylle
FLB – Lambert Frank. Blickwechsel
MK – Malina. Kurzestgeschichte I
MPT – Mareike Peters. Tobias Freudenreich feat
MD – Martin D. Zimmermann Heimkehr
MRD – Mayer Rupprecht. Die Ruckkehr des Amerikaners
MRE – Mayer Rupprecht. Endstation Golgatha
MRM – Mayer Rupprecht. Mit Christine in der Kirche.
MJ – Meiner Joachim. anders
MJW – Meyer Jorg. Wie die Lilien
MWA – Meyer Wilhelm. Arbeitsbeschaffung
OH – Ograjenschek Helmut. Kunst
PK – Pezalla Kim. Restaurierung
PR – Pommeranz Ralf. Eisverkäufer

PC– Push Candy. Part 1 Martin Clewing
RK – Radzanowski Klaudiusz. Tagebuchfragmente des Hl.Nikolaus ...
RF – Ragnhild Franke Lilian. Eternity unlimited
RS – Raubal Sascha. Ich bin
RA – Renner Anja. Das kleine Mädchen mit dem großen Hut
RN – Rensmann Nicole. Die alte Schildkröte Rasputin
RS – Rinn-Schad Anna. Die Bekehrung
SSL – Sakel Susanne. Leiden einer Autorin
SSP – Sakel Susanne. Pädagogik go Home!
SC – Salewski Christian. Regen
SR – Sass Robert. Der SamsTagAbendbesuch
SJ – Schachschneider Jochen. FastNacht
ST – Schiemann Thomas. Intermezzo
SCD – Schmitz Ellen. Damals
SCF – Schyboll Christa. Fliegendreck
SM– Sly Michaels. Halloweenparty
SMD– Sommer Michael. Die lederne Aktentasche
SCW– Steiner Christina. Weihnachten kommt...
SD – Suchanek Dalibor. An der Bushaltestelle
TT – Tiedge Tobias D. Ohne Titel
TW – Tischer Wolfgang. Das ist kein richtiger Salat
WTE – Tischer Wolfgang. Eiskalt
TS – Tröster Sara. Der Blinde und die Taubstumme
UC – Uekotter Carsten. Der Supermarkt
UH – Uli Harms. WeiNachtskonzert
WCD– Wagner Clemens. der baum der vogel die Sonne und das meer
WK– Wem Kranich. die Selbstachtung in die Schuhe rutscht oder ...
WE – Winkler Eckart. Der Faust ist weg
YR – yentürk ramis. am Abend
ZR – Zoller Raymond. Der Absprung

Додаток Б

Матеріали дослідження українських творів

Українські народні пісні // <http://proridne.com/content/пісні/>

Українські народні пісні // <http://www.pesnihi.com/u/ukrainskie/ukrainskie>

Українські народні прислів'я та приказки про кохання // <http://uk.wikiquote.org>

Прислів'я та приказки про шлюбні стосунки // <http://uk.wikiquote.org>

Українські народні прислів'я та приказки про кохання

//<http://julietta.blox.ua/2008/09/Ukrayinski-narodni-prislivya-ta-prikazki-pro.html>

Пригадайте народні прислів'я про кохання. //

<http://bibliotekar14.blogspot.com/2010/02/i-i.html>

**Покажчик шифрів творів української художньої літератури
представлених на сайті «Бібліотека української літератури»**

(<http://ua-lib.ru/books/>)

АГ – Акуленко Геннадій. Кинджал Пророків. Роман

АР – Андріяшик Роман. Люди зі страху. Роман

АК – Антоненко-Давидович Борис. Кінний міліціонер

АЗ – Антоненко-Давидович Борис. За ширмою. Роман

АСМ – Антоненко-Давидович Борис. Слово матері

АС – Антоненко-Давидович Борис. Смерть

БІЛ – Багряний Іван. Людина біжить над прірвою

БЮ – Багряний Іван. Огненне коло
БІГ – Багряний Іван. Сад Гетсиманський. Роман
БІТ – Багряний Іван. Тигролови
БГП – Барановський Г. О. Перейдена нива. Роман
БВ – Барка Василь. Жовтий князь
БІМ – Білик Іван. Меч Арея
БІЦ – Білик Іван. Цар, якого вигодувала собака
БВЗ – Близнець Віктор. Звук павутинки (Збірка)
БД – Бордуляк Тимофій. Дай, Боже, здоровля корові!
БМ – Бордуляк Тимофій. Дід Макар (*Скорочено*)
БП – Бордуляк Тимофій. Перший раз
ВСЗ – Васильченко Степан. Золота діжа
ВСМ – Васильченко Степан. Мужичька арихметика
ВСО – Васильченко Степан. Олив'яний перстень. Повість
ВСП – Васильченко Степан. Приблуда
ВСС – Васильченко Степан. Свекор
ВСТ – Васильченко Степан. Талант
ВСШ – Васильченко Степан. Широкий шлях. Повість
ВО – Вербицька Олена. Василько
ВВС – Винниченко Володимир. Салдатики
ВВБ – Винниченко Володимир. Біля машини
ВВК – Винниченко Володимир. З Костем сталася чудна кумедія
ВВЗ – Винниченко Володимир. Зіна
ВР – Винниченко Володимир. Раб краси
ВВР – Винниченко Володимир. Роботи!
ВВМ – Винниченко Володимир. Сонячна машина
ВС – Винниченко Володимир. Студент
ВВСД – Винниченко Володимир. Суд
ВВТ – Винниченко Володимир. Терень
ВВФ – Винниченко Володимир. Федько-Халамидник

ВМГ – Вінграновський Микола. Гусенятко Оповідання
ВМК – Вінграновський Микола. Козак Петро Мамарига
ВМД – Вінграновський Микола. На добраніч
ВМП – Вінграновський Микола. Первінка
ВІ – Віспер Іра. Тінь пустоти
ВЮ – Власишен Юрій. Каберне. За любов!
ВМГ – Вовчок Марко. Горпина
ВМД – Вовчок Марко. Два сини
ВМБ – Вовчок Марко. Дев'ять братів і десята сестриця Галя
ВМІ – Вовчок Марко. Інститутка
ВМЛ – Вовчок Марко. Ледащиця
ВММ – Вовчок Марко. Маша
ВМС – Вовчок Марко. Сестра
ВМТ – Вовчок Марко. Три долі
ВН – Всеволод Нестайко. Тореадори з Васюківки
ГАБ – Головка Андрій. Бур'ян. Роман
ГАП – Головка Андрій. Пилипко. Оповідання
ГАЧ – Головка Андрій. Червона хустина. Оповідання
ГОБ – Гончар Олесь. Берег любови
ГОТ – Гончар Олесь. Тронка. Роман
ГК – Гриневичева Катря. Шоломи в сонці
ГЄК – Гуцало Євген. Княжа гора. Повість
ГЄО – Гуцало Євген. Олень Август
ДА – Давидов Анатолій. Рятували Конотоп
ДП – Деркач П. Один
ДМ – Дмитренко Марія. Михайлик (Скорочено)
ДОЗ – Довженко Олександр. Зачарована Десна
ДОП – Довженко Олександр. Повість полум'яних літ
ДОЛ – Донченко Олесь. Лісничиха. Повість
ДВ – Дрозд Володимир. Катастрофа. Роман

- ЗПЄ – Загребельний Павло. Євпраксія
ЗПР – Загребельний Павло. Роксолана
ЗПУ – Загребельний Павло. Учитель
ЗВ – Земляк Василь. Тихоня
Ю – Іваненко Оксана. Марія
ІРМ – Іваничук Роман. Мальви
ІРВ – Іваничук Роман. Манускрипт з вулиці руской
ІР – Іванченко Раїса. Сіті життя і смерті
КЯ – Качура Яків. Іван Богун
КАЗ – Кащенко Адріан. Зруйноване гніздо. Оповідання з минулого
КАН – Кащенко Адріан. Над козацьким порогом
КГК – Квітка-Основ'яненко Григорій. Конотопська відьма
КГГ – Квітка-Основ'яненко Григорій. Маруся
КГС – Квітка-Основ'яненко Григорій. Салдацький патрет
КОВ – Кобилянська Ольга. В неділю рано зілля копала
КОЗ – Кобилянська Ольга. Земля
КОЛ – Кобилянська Ольга. Людина. Повість з жіночого життя
КОЦ – Кобилянська Ольга. Царівна. Повість
КН – Королева Наталена. Скитський скарб
КМД – Коцюбинський Михайло. Дорогою ціною
КМІ – Коцюбинський Михайло. Intermezzo
КМТ – Коцюбинський Михайло. Тіні забутих предків
КМФ – Коцюбинський Михайло. Фата Моргана (З сільських настроїв)
КП – Кравченко Павло. На рибалці
КВ – Кубів Василь. Дороги і доли
КПГ – Куліш Пантелеймон. Гордовита пара (Бабусине оповідання)
КПО – Куліш Пантелеймон. Оріся (Ідилія)
ЛБВ – Левін Борис. Видно шляхи полтавськії...
ЛБ – Лепкий Богдан. Мазепа
МВП – Малик Володимир. Посол Урус-Шайтана

МВТ – Малик Володимир. Тайний посол
МВФ – Малик Володимир. Фірман Султана
МІВ – Микитенко Іван. Вуркагани. Повість
МПП – Мирний Панас. Повія
МПХ – Мирний Панас. Хіба ревуть воли, як ясла повні.
МДС – Мищенко Дмитро. Синьоока Тивер. Історичний роман
МДЛ – Міщенко Дмитро. Лихі літа Ойкумени
МК – Мотрич Катерина. Політ журавлів над нетолоченими травами
МЮБ – Мушкетик Юрій. Біла тінь
МЮГ – Мушкетик Юрій. Гетьманський скарб
НО – Назарук Осип. Роксоляна
НІМ – Нечуй-Левицький Іван. Микола Джеря. Повість
НІД – Нечуй-Левицький Іван. Два брати
НІМ – Нечуй-Левицький Іван. Дві московки. Повість
НІК – Нечуй-Левицький Іван. Кайдашева сім'я. Повість
ОМ – Олійник Микола. Леся
ПД – Пільгук Іван. Дуби шумлять. Повість
ПГ – Пільгук Іван. Грозивий ранок
ПС – Плачинда Сергій Серед степу широкого
СС – Склярєнко Семен Володимир
СМО – Старицький Михайло. Облога Буші. Повість
СМП – Стельмах Михайло. Правда и кривда
СМЧ – Стельмах Михайло. Чотири броди
СМЩ – Стельмах Михайло. Щедрий вечір
СВК – Стефаник Василь. Камінний хрест
СВМ – Стефаник Василь. Марія
СВС – Стефаник Василь. Сини
ТГК – Тютюник Григійр. Климко
ТГЛ – Тютюник Григійр. Лісова сторожка
ФЮ – Федькович Юрій. Серце не навчити

ФІЗ – Франко Іван. Захар Беркут
 ФІБ – Франко Іван. Борислав сміється
 ХМІ – Хвильовий Микола. Іван Іванович
 ХМС – Хвильовий Микола. Сині етюди
 ХГ – Хоткевич Гнат. Авірон. Повість
 ЧМ – Чабанівський Михайло. Вірний
 ЧІ – Чендей Іван. Курликали журавлі
 ШВ – Шевчук Валерій. Дім на горі. Роман-балада
 ЯЮВ – Яновський Юрій. Вершники
 ЯЮМ – Яновський Юрій. Майстер корабля Роман

Українські еротичні оповідання з сайтів:

1. <http://ukr.isralady.com/Default.aspx>
2. <http://beon.ru/tests/223-872.htm>
3. <http://porno-15.ru/print:page,1,249-enskrj-d-gjgt.html>
4. <http://gjhyjifhf.ru/cbcmrb>
5. <http://eropost.blox.ua/html/1310721,262146,169,170.html?12,1>
6. http://www.dosug.mk.ua/lit_portal.php?action=read&wid=29&cid=14
7. <http://www.poetryclub.com.ua/getpoem.php?id=142133>
8. <http://ukr.isralady.com/Article/>
9. <http://jwerwer.wordpress.com/2009/10>
10. <http://dotyk.in.ua/assorti.htm>

Додаток В

Результати частотного аналізу лексики

Таблиця 1

Соматична лексика

Частини тіла	В еротичних творах (56 текстів)		В нейтральних творах (85 текстів)		В романах про кохання (10 творів)	
	кількість	відсоток	кількість	відсоток	кількість	відсоток
Arm, Hand	258	17%	188	22%	1679	20%
Auge	176	12%	156	18%	1696	21%
Körper	139	9%	46	6%	91	1%
Beine, Füße	128	9%	36	4%	236	3%
Finger	111	7%	24	3%	108	1%
Lippe, Mund	109	7%	37	5%	265	3%
Kopf	102	7%	80	10%	394	5%
Brust	96	6%	15	2%	477	6%
Gesicht	60	4%	78	10%	453	5%
Haut	56	4%	13	2%	21	0%
Zunge	54	4%	6	1%	63	1%
Haar	40	3%	40	5%	160	2%
Bauch	29	2%	27	3%	15	0%
Herz	24	2%	60	7%	2483	30%
Hals	18	1%	13	2%	122	2%
Vagina	12	1%	–	0%	–	0%
Po	9	1%	1	0%	–	0%
Інші	60	4%	не відомо	0%	не відомо	0%
Всього	1481	100%	820	100%	8263	100%

Таблиця 2

Частоти тактильних дієслів

Тактильні дієслова	berühren		umarmen		küssen		Разом	
Еротичні тексти	84	41 %	14	7 %	105	52 %	222	100 %
Нейтральні тексти	9	41 %	3	14 %	10	45 %	49	100 %
Романи про любов	41	12 %	197	56 %	112	32 %	460	100 %

Таблиця 3

Інші іменники

Іменники	В еротичних творах (56 текстів)		В нейтральних творах (85 текстів)		В романах про кохання (10 творів)	
Duft	16	3%	7	2%	56	1%
Kleider	98	18%	70	24%	183	4%
Bett	91	16%	42	14%	430	10%
Lust	62	11%	13	4%	278	7%
Glück	19	3%	22	7%	584	14%
Schmerz	19	3%	14	5%	432	10%
Träne	19	3%	19	6%	433	10%
Leid	26	5%	14	5%	385	9%
Blick	98	18%	30	10%	393	9%
Schatz	40	7%	10	3%	39	1%
Spiegel	40	7%	12	4%	169	4%
Gott	36	6%	47	16%	880	21%
Разом	564	100%	300	100%	4262	100%

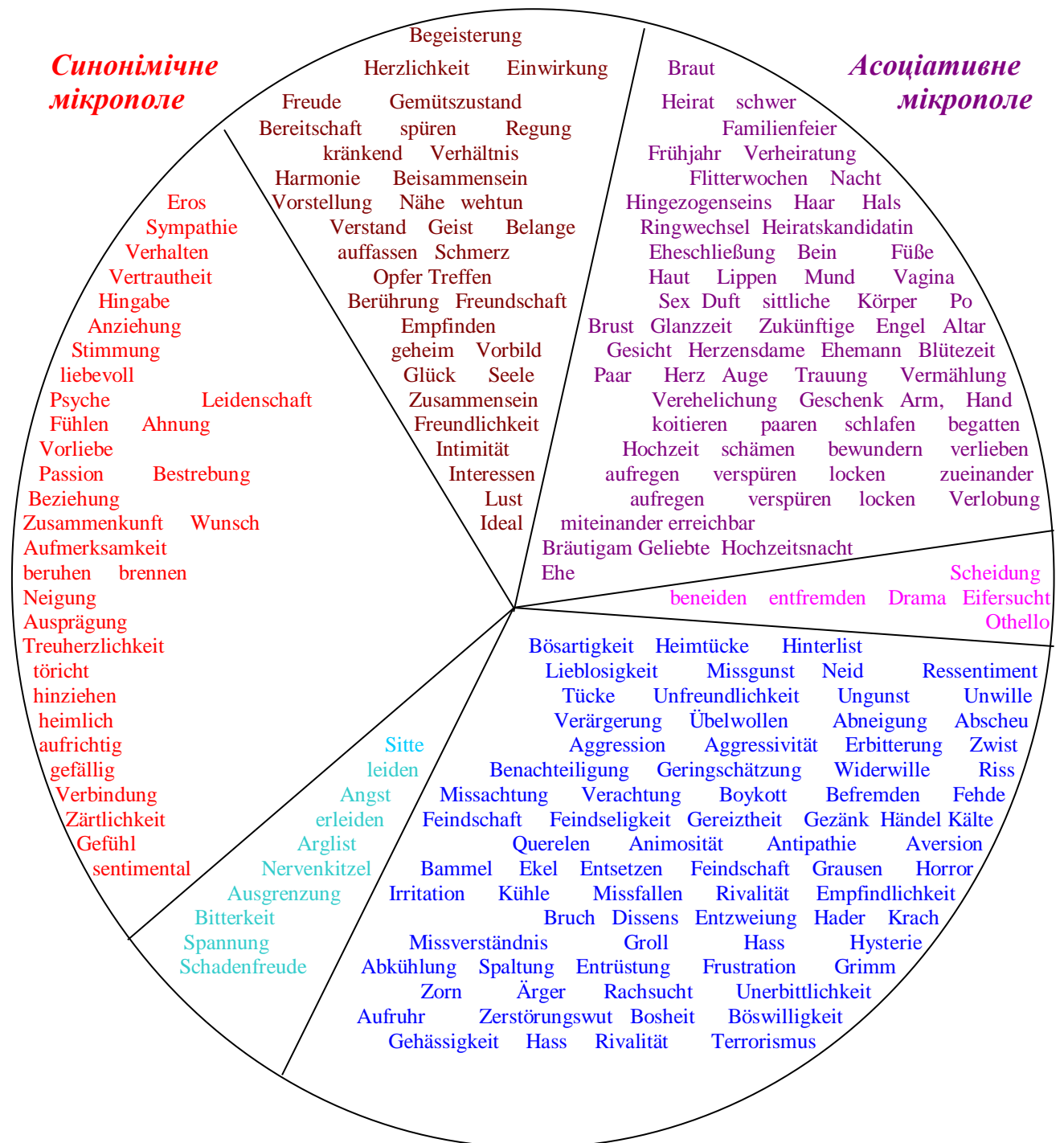
Таблиця 4

Частоти дієслів відчуттів та мислення

Дієслова	hasse n	spüre n	denken wissen	lieben + Liebe	sprechen sagen	Разом
Еротичні тексти	13 1%	143 12%	313 25%	172 14%	594 48%	1294 100%
Нейтральні тексти	7 1%	41 6%	149 23%	89 14%	367 56%	715 100%
Романи про любов	218 2%	26 0%	2757 21%	4692 35%	5692 42%	13385 100%

Додаток Г

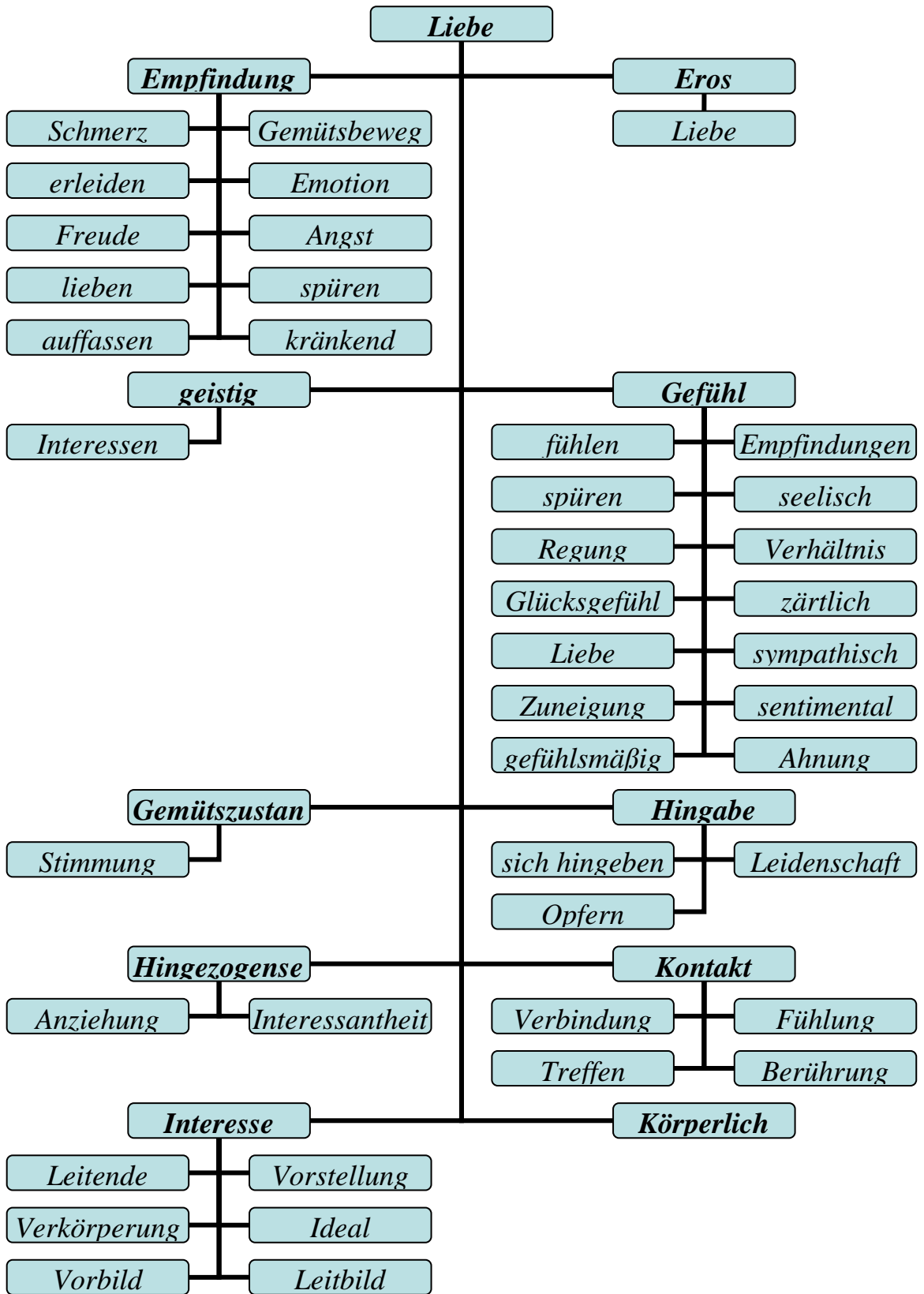
Модель номінативного поля "Liebe" (230 лексем)

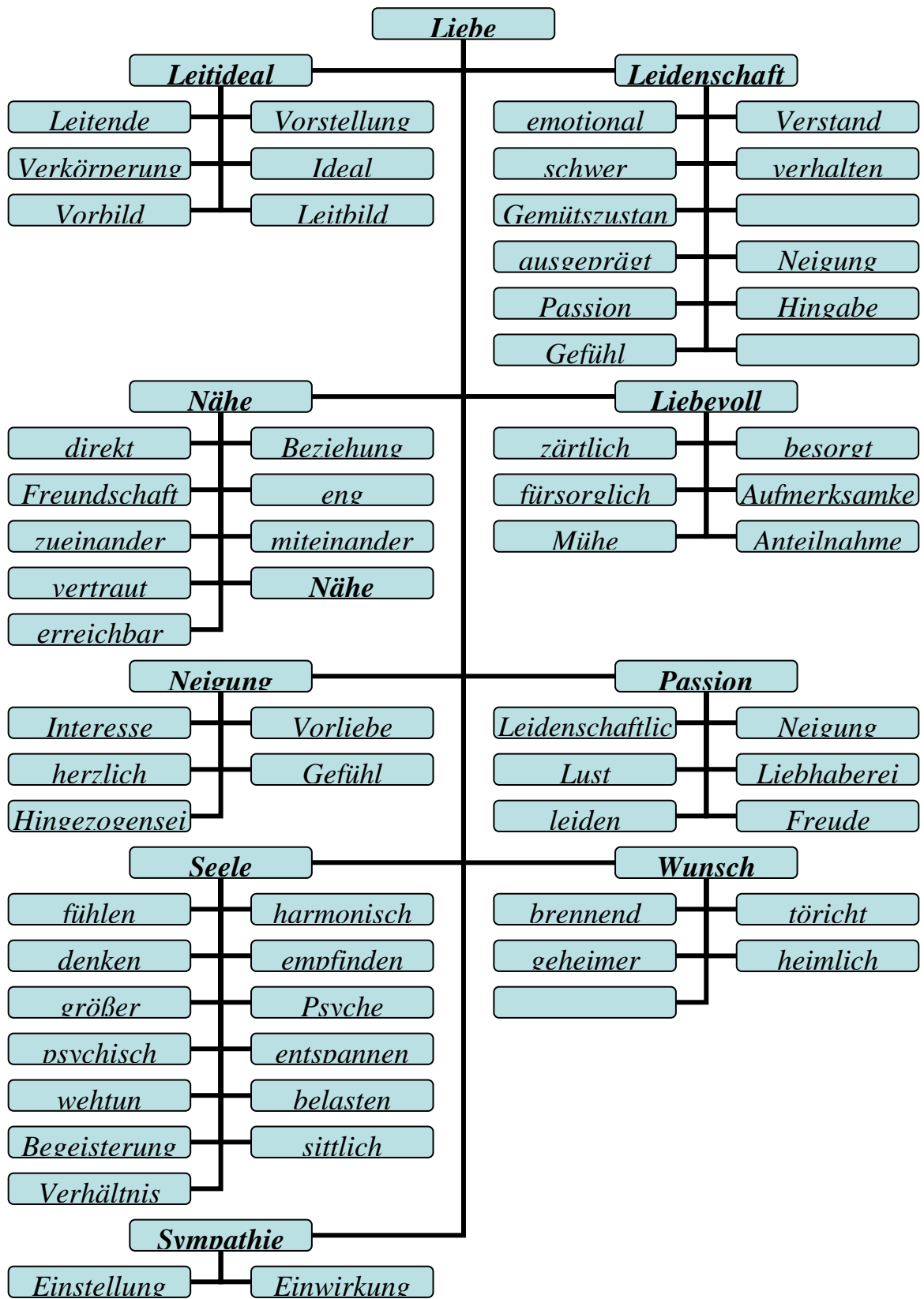
Unversöhnlichkeit   Zerstörungswut
Reibungsfläche   Missmut   Missvergnügen
   Meinungsverschiedenheit

*Антонімічне
мікрополе*

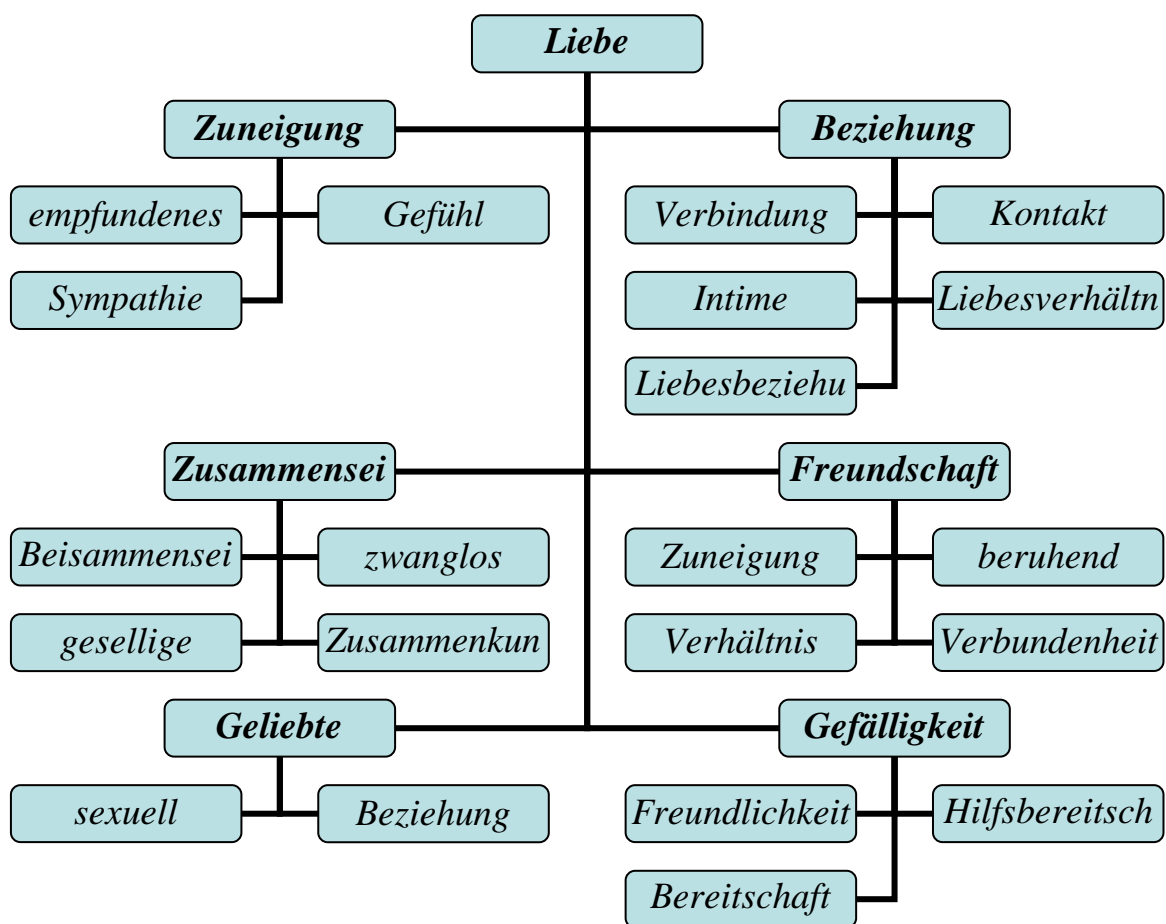
Додаток Д
Деривати лексеми «Liebe»

Продовження

Продовження

Кохання у німецьких та українських пареміях

Кохання у німецьких пареміях

1. Alte Liebe röstet nicht, und wenn sie zehn Jahr im Schornstein hinge.
2. Alte Liebe rostet nicht.
3. Auf Lieb und Gewinn steht aller Welt Sinn.
4. Aus Liebe frisst der Wolf das Schaf.
5. Aus Liebe zum Talg leckt die Katze den Leuchter.
6. Besser wenig mit Liebe als viel mit Fäusten.
7. Der Liebe Lust währt so lang als ein Löffel von Brot.
8. Der liebe Mund küsst auch den Hund.
9. Der Liebe und dem Feuer muss man beizeiten wehren.
10. Der Liebe Wunden kann nur heilen, der sie schlug.
11. Der Mensch liebt nur einmal.
12. Die Augen sind der Liebe Tür.
13. Die erste Liebe ist best.
14. Die Lieb ist süß, bis ihr wachsen Händ und Füß.
15. Die Liebe aus dem Ferne bleibt am längsten warm.
16. Die Liebe geht durch den Magen.
17. Die Liebe geht unter sich, nicht über sich.
18. Die Liebe ist blind und macht blind.
19. Die Liebe ist blind.
20. Die Liebe ist übel angelegt, die kleine Lieb herwieder trägt.
21. Die Liebe ist wie der Tau, sie fällt auf Rosen und Kuhfladen.
22. Die Liebe macht Lappen.
23. Die Liebe treibt die Furcht aus.
24. Die Liebe trinkt nicht Rotwein.
25. Du bist mir so lieb wie dem Müller der Dieb.

26. Einem Liebhaber ist nichts zu schwer.
27. Es geht mehr Liebe zur Kirche als Schönes.
28. Es ist nichts Lieberes auf Erden als Frauenliebe, wem es kann werden.
29. Es liebt sich oder es diebt sich.
30. Freundschaft ist Liebe mit Verstand.
31. Gekränkte Liebe hat einen Freund im Himmel.
32. Gezwungene Liebe und gemalte Wangen dauern nicht.
33. Glück im Spiel, Unglück (Pech) in der Liebe.
34. Hass entsteht, wenn Liebe vergeht.
35. Ich liebe, was fein ist, ob es schon nicht mein ist, ob mir es gleich nicht werden kann, hab ich doch ein Gefallen dran.
36. Jähe Liebe, lange Feindschaft.
37. Keine Liebe ohne Leid.
38. Keinem ist sein Liebchen ungestalt.
39. Kleine Liebe, großes Weh.
40. Klopft die Not an, so tut die Liebe die Tür auf.
41. Lange Trennung ist der Liebe Tod.
42. Lieb dein Weib, so hasst sie dich.
43. Lieb empfindet keine Arbeit.
44. Lieb ist Leides Anfang.
45. Lieb ohne Gesicht gar leicht zerbricht.
46. Lieb und Gesang kennt keinen Zwang.
47. Lieb und Not hat kein Gebot.
48. Lieb und Rausch schaut zum Fenster aus.
49. Lieb und wieder Leid ist verlorene Arbeit.
50. Lieb wächst durch Kieb.
51. Lieb, Feuer, Husten, Krätze, Gicht lassen sich verbergen nicht.
52. Liebe erfüllt die Welt und mehr den Himmel.
53. Liebe ergibt sich keinem Diebe.
54. Liebe erwirbt Liebe.

- 55.Liebe fängt bei sich selber an.
- 56.Liebe findet man nicht auf dem Markte feil.
- 57.Liebe hat ein gut Gedächtnis.
- 58.Liebe hat ihren Sitz in den Augen.
- 59.Liebe hat kein Alter.
- 60.Liebe ist der beste Wächter.
- 61.Liebe ist der größte Reichtum.
- 62.Liebe ist die beste Hut.
- 63.Liebe ist süß, wo Liebe erfolgt.
- 64.Liebe kann Berge versetzen.
- 65.Liebe kann viel, Geld kann alles.
- 66.Liebe kommt der Bitte zuvor.
- 67.Liebe lehrt tanzen.
- 68.Liebe macht Gegenliebe.
- 69.Liebe macht Löffelholz aus manchem jungen Knaben stolz.
- 70.Liebe muss Zank haben.
- 71.Liebe ohne Gegenliebe ist eine Frage ohne Antwort.
- 72.Liebe überwindet alles.
- 73.Liebe und Herrschaft leiden nicht Gesellschaft.
- 74.Liebe und Verschand gehen selten Hand in Hand.
- 75.Liebe weckt Liebe.
- 76.Liebe weisst verborgene Wege.
- 77.Liebe wird durch Lieb erkauf.
- 78.Liebe, Diebe und Furchtsamkeit machen Gespenster.
- 79.Lieben und beten lässt sich nicht nöten.
- 80.Lieben und Buhlen fängt im Gesicht an.
- 81.Lieben und Husten lässt sich nicht verbergen.
- 82.Lieben und nicht geniessen möchte den Teufel verdrießen.
- 83.Lieben und Singen lässt sich nicht zwingen.
- 84.Liebes geht über Schönes.

85. Liebesstück ist kein Diebesstück.
86. Liebeszank, Liebesdank.
87. Liebeszorn ist neuer Liebeszunder.
88. Liebhaber kommen immer der Glocke zuvor.
89. Nach Liebe Leid.
90. Ohne Wein und Brot leidet Liebe Not.
91. Rechte Liebe wird vergnügt, wenn sie ihresgleichen kriegt.
92. Stroh in Schuhen und Lieb im Herzen gucken überall heraus.
93. Treue ist eine Schwester der Liebe.
94. Von der Liebe kann man nicht leben.
95. Was einem nicht soll werden, ist das Liebste auf Erden.
96. Was geliebt will werden, muss sich dernach stellen.
97. Was lieb ist, das ist schön.
98. Was liebt, das betrübt, was herzt, das schmerzt.
99. Was sich liebt, das neckt sich.
100. Was sich liebt, gefählt sich auch.
101. Was tut die Liebe nicht, sagte jener Schneider, da küsste er einen Bock
zwischen die Hörner.
102. Wasser geht durch Stiefel, Liebe durch Handschuhe.
103. Weder nie noch immerfort, ist der Liebe Losungswort.
104. Wenig mit Liebe, viel mit Kolben.
105. Wenn die Liebe so zunähme, wie sie abnimmt, so frässen sich die Eheleute
vor Liebe.
106. Wenn dir die Liebe ihre Brille aufsetzt, so siehst du in dem Mohren einen
Engel.
107. Wenn Lieber kommt, muss Leider weichen.
108. Wer aus Liebe heiratet, hat gute Nächte und üble Tage.
109. Wer dich ungewöhnlich liebkost, hat dich betrogen oder will dich betrügen.
110. Wer die Liebe kitzelt, dem ist der Tod nicht
verhaßter als Aufschub.

111. Wer die Liebe verbietet, gürtet ihr Sporen an.
112. Wer Hass sät, kann nicht Liebe ernten.
113. Wer Lieb erzwingt, wo keine ist, der bleibt ein Narr zu aller First.
114. Wer Liebe bergen will, dem kriecht sie an den Augen heraus.
115. Wer Liebe stiehlt, ist kein Dieb.
116. Wer liebt, weiss wohl, was er begehrt, aber nicht, was es ist.
117. Wer mir Liebe erzeigt, der bereitet mir Sorge.
118. Wer nicht eifert, liebt nicht.
119. Wer ohne Liebe lebt, ist lebendig tot.
120. Wider die Liebe ist kein Kraut gewachsen.
121. Wo die Liebe hinfällt, da bleibt sie liegen,
und wäre es ein Misthaufen.
122. Wo Liebe fehlt, erblickt man alle Fehler.
123. Wo Liebe, da ist Treue.
124. Wo man Liebe sät, da wächst Freude.
125. Der Kaffe muss heiß wie Hölle, schwarz wie der Teufel, rein wie ein Engel,
süß wie die Liebe sein.

Кохання в українських пареміях

1. Бачать очі ревниви дальше, ніж орлині.
2. Без пари нема кохання.
3. Без сонця не можна бути, без милого не можна жити.
4. Бери жінку в одній льолі, аби була до любові.
5. Бідному жениться, то день укоротиться.
6. Болить серденько, та плакати стидненько!
7. Буду сива, як вівця, а не піду за вдівця.
8. В неї брови до любові, а устоньки до розмови.
9. Вибирай жінку на цілий вік.
10. Від любого пана люба й рана.

11. Волос сивіє, а голова шаліє.
12. Волю втонути, як за нелюбим бути.
13. Вона за ним сохне, а він і не охне.
14. Гарна дівка, як маківка.
15. Гарну взяти – будуть люди багато знати, розумну взяти – не дасть слова сказати.
16. Гаряча любов стигне.
17. Гірша любов від болю, як не дає спокою.
18. Гонить дівка парубка, а сама від нього не йде.
19. Дай серцю волю - заведе в неволю.
20. Де любов у хаті, там люди багаті.
21. Де любов, там благодать.
22. Де любов, там і щастя.
23. Дівка на порі - женихи у дворі.
24. Дівчат любимо за те, чим вони є, а хлопців за те, чим вони обіцяють бути.
25. Дівчина, як берізонька, сережками завішана.
26. Дівчина, як квіточка, - з нею рай, а чужої молодиці не займай!
27. Дівчина, як тінь: ти за нею - вона від тебе, ти від неї - вона за тобою.
28. До любові і співу не присилуєш.
29. До любої небоги нема далекої дороги.
30. До милування нема силування.
31. Добра дівка: як старости йдуть, тоді хату мете.
32. Дурень любить хустину, розумний – людину.
33. Душа душу чує, а серце серцю вість подає.
34. Є що їсти й пити, та нема з ким говорити.
35. Жінку бери не на рік, а на вік.
36. З богом, Парасю, як люди трапляються.
37. З гарною одружиться - єсть на кого подивиться!
38. З коханою наговорився, як меду наївся.

39. З краси не пити роси.
40. З красивого лица води не пити.
41. З милим рай і в курені.
42. З перцем чи не з перцем, аби з добрим серцем.
43. За перебір та чорта в двір.
44. За поцілунками світу не бачу, а за коханням – жити ніколи.
45. За старого піду - соломкою накрию, а молодого сама нагрію.
46. Закохався, як чорт у суху вербу.
47. Заміж іти - не дощову годину перестоять.
48. Засватана дівка усім гарна.
49. І Гнат не винуват, і Килина не винна, тільки хата винувата, що впустила на ніч Гната.
50. Їж з голоду, а люби змолоду.
51. Його так люблю, як сіль в оці, як кольку в боці.
52. Казала дівка: «Семене, не притуляйся до мене!» А сама тільки того й хоче!
53. Кого кохає, за тим і зітхає.
54. Кого любиш, того сам даруєш, від нелюба не приймаєш.
55. Кожна птиця знайде свого Гриця.
56. Кожній сващці по ковбасці.
57. Коли любиш - люби дуже, а не любиш - не жартуй же!
58. Коли любиш - так женись, а не любиш - відступись!
59. Коли убогому жениться, то й ніч мала.
60. Кому – як болото, а кому – як золото.
61. Кому - як мара, йому - як зоря.
62. Кому калач пікся, а кому довівся!
63. Кохання молодого – весняний лід.
64. Кохання не запобіжиш зарання.
65. Кохання починається з очей.
66. Краснеє личко - серцю непокій.

67. Краще в ставку потопати, як з нелюбим шлюб узяти!
68. Краще на вбогій жениться, чим вік з багатою волочиться.
69. Краще полин їсти, ніж з нелюбим за стіл сісти!
70. Кров не вода, а серце не камінь.
71. Куди серце летить, туди й око глядить.
72. Лихого любити – себе губити.
73. Ліпше весь вік дівувати, як з нелюбом проживати.
74. Ліпше полюбити старого орла, ніж молоду сову.
75. Лучче женись, а на чужу жінку не дивись.
76. Люби мене в будень, а в неділю, як приберуся, то й на тебе не подивлюся.
77. Люби не словами, а ділами.
78. Люби свою любку, як голуб голубку.
79. Любиш - люби, а не любиш - не води.
80. Люблю свою любку, як голуб голубку!
81. Любов - не пожежа, займеться - не потушиш.
82. Любов – це кільце, а у кільця нема кінця.
83. Любов гори верне.
84. Любов зла – полюбиш і козла.
85. Любов не знає закону.
86. Любов сильніше смерті.
87. Любов сліпа, доведе до біди і попа.
88. Любов сліпа.
89. Любов, вогонь і кашель від людей не сховаєш.
90. Любов, як перстень, не має кінця.
91. Любові, вогню та кашлю від людей не сховати
92. Любощі та вечорниці доводять і до шибениці.
93. Мила була злука, а гірка розлука.
94. На двох весіллях зразу не танцюють.
95. На любов і смак товариш не всяк.

96. Нащо тобі й жінку брати, як нема своєї хати.
97. Не буде Галя - буде другая.
98. Не вповала на худобу, а вповала на уроду.
99. Не все те правда, що на весіллі співають.
100. Не втаїться любов, як у мішку шило.
101. Не дороге даруваннячко, дороге твоє коханнячко.
102. Не з багатством жить, а з людиною!
103. Не зітхай важко, не віддамо далеко, - хоч і за курицю, та на свою вулицю.
104. Не кожна ж Ганна й гарна!
105. Не микуляй очима, як не твоя дівчина.
106. Не нашого пера пташка у Івашка.
107. Не підеш по добрій волі, то підеш по неволі.
108. Не плач, небого, що йдеш за нього, - нехай плаче він, що бере біду в дім.
109. Не допоможуть і чари, як хто кому не до пари.
110. Не спаруєш голубки до півня, бо голубка півневі не рівня.
111. Не ходи й порогів не оббивай, бо зятем не будеш.
112. Не ходи по полю, не топчи куколю, не лупай очима, - не твоя дівчина!
113. Не шукай краси, а шукай доброти.
114. Невесело в світі жити, як нема кого любити.
115. Нежонатого не посилай в старости, бо як гарна дівка - переб'є.
116. Ненадовго старий жениться: як не вмре, то жінка покине.
117. Нехай мене той голубить, а хто вірно мене любить!
118. Нехай мене той займає, хто кохання в серці має!
119. Ну й пара! - чорт сім пар лаптів стоптав, поки їх спарував.
120. Нужда в вікно, а любов у двері.
121. Один поцілунок говорить більше, як ціла книжка.
122. Одказлива дівка до сивих волос додіває.
123. Панське кохання - гірке горювання.

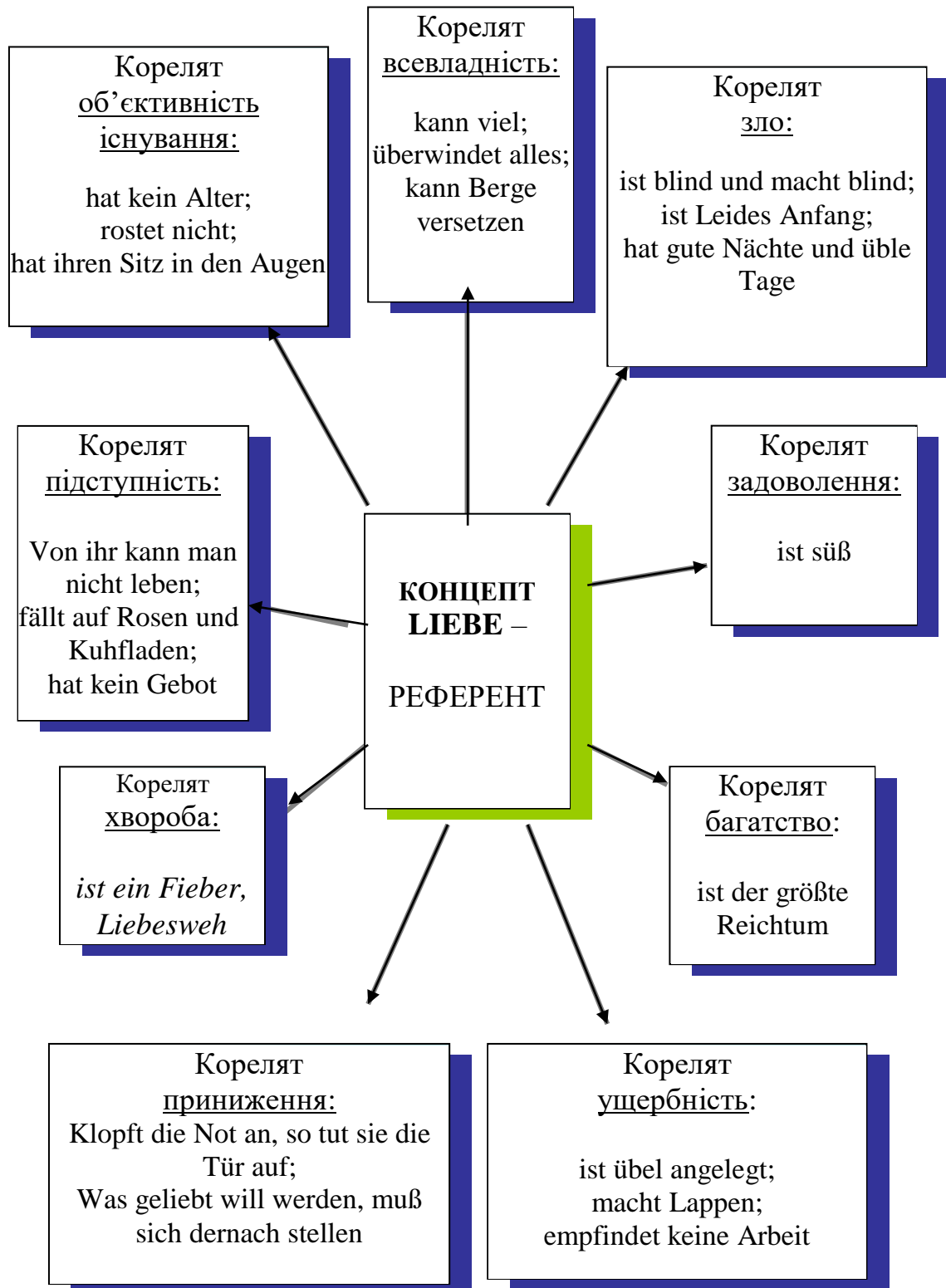
124. Перше чим одружитись, треба роздивитись.
125. Поберімося, небого, в тебе мало, а у мене нема й того.
126. Поганий на вроду, та гарний на вдачу.
127. Полюби нас так, а з грішми - то в'язне й дяк.
128. Полюбила пана, стратила Івана.
129. Полюбиться сатана краще від ясного сокола.
130. Постав мені хату з лободи, а в чужую не веди!
131. Різні по вдачі - міцні на любов.
132. Розлука – теж наука.
133. Рукавом сльози витирає, а очима на хлопців моргає.
134. Сватає сім, а дівка буде не всім.
135. Сватає сто душ, а чоловік буде лише один.
136. Сватай ту, яку сам хочеш, а не ту, яка за тебе йде.
137. Серце ні на що не вважає - свою волю має.
138. Сиди до сивої коси, а за ледащо заміж не йди!
139. Силою не будеш милою.
140. Силою не будь милою.
141. Солом'яний парубок золоту дівку бере.
142. Стара любов не ржавіє.
143. Старого любить – тільки дні губить.
144. Старої любові й іржа не їсть.
145. Стерпиться – злюбиться.
146. Стрічалися – цілувалися, а як в одну хату зійшлися – за чуби взялися.
147. Сухар з водою, аби, серце, з тобою.
148. Так любить, як порох у оці.
149. Так мене, мамо, хлопці люблять, що за кулаками світу не бачу.
150. Так тебе люблю, що як не ваджу, то вдень спати не можу!
151. Така ладна, що як на двір вийде, то всі пси брешуть.
152. Такий тільки сам себе любить, і то тільки один раз на рік.
153. Там, де люблять, не вчащай, а де не люблять, не бувай.

154. Тіло обіймає, а душу виймає.
155. Тоді він буде жениться, коли бики почнуть телиться!
156. Тоді дівка пишна, як заміж вийшла.
157. Трудно дівку силувати заміж, як парубок не бере.
158. У дівчини стільки ласки, як на тихім ставку ряски.
159. У кого чорний вусок, тому риби шматок; в кого сива борода, тому й юшки шкода.
160. У моря багато горя, а у любові – ще більше.
161. Хлоп'яча любов – як вода в решеті.
162. Хороша, хоч води з лица напийся.
163. Хороший парубок, хоч води напийся, та й досі не женився!
164. Хороший, як Микитина свита навиворіт.
165. Хоч борщ без сала, аби душа пристала.
166. Хоч далеко, та ходить легко, а хоч близько, та ходить слизько.
167. Хоч за вола, аби дома не була.
168. Хоч за старця, аби не остаться.
169. Хоч і сова, аби з другого села!
170. Хоч ти і любя, а не добирайся до мого чуба!
171. Хоч у курені, аби до серця мені.
172. Хоч хліб з водою, аби, милий, з тобою.
173. Хто за ким тужить, тому радо служить.
174. Хто кого любить, той того чубить.
175. Хто кохає, той спокою не має
176. Хто любить ревне, жаліє певне!
177. Хто любить, той того й голубить.
178. Хто рано одружиться, той вік не натужиться.
179. Хто серцем любить, той словом голубить.
180. Чим більша любов, тим глибша рана після зради.
181. Ще молоко на губах не обсохло, а він жениться задумав!
182. Що тіло любить, то душу губить.

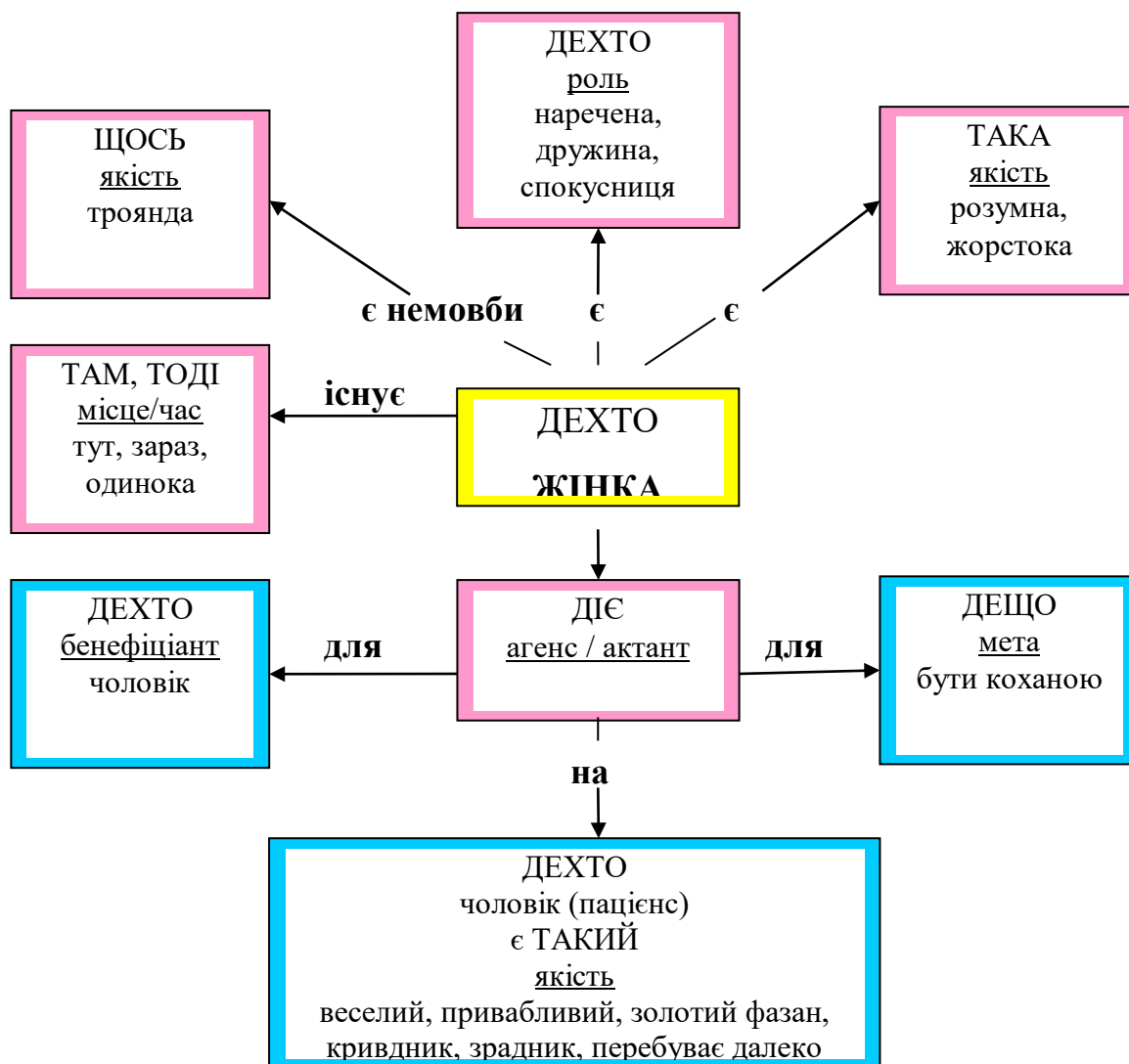
183. Я його так люблю, як сіль в оці, а кольку в боці!
184. Як вигляне у вікно, то три дні собаки брешуть, а одна, як придивилась, то й сказалась!
185. Як гляне - серце в'яне.
186. Як дасть обнятися, то дасть і поцілуватися.
187. Як не бачу - душа мре, а побачу - з душі пре.
188. Як нема карих очей, то цілуй голубі.
189. Як серцем не любиш, то словом не здуриш.
190. Яку хто має, таку обіймає.

Кореляти концепту КОХАННЯ як референта метафори

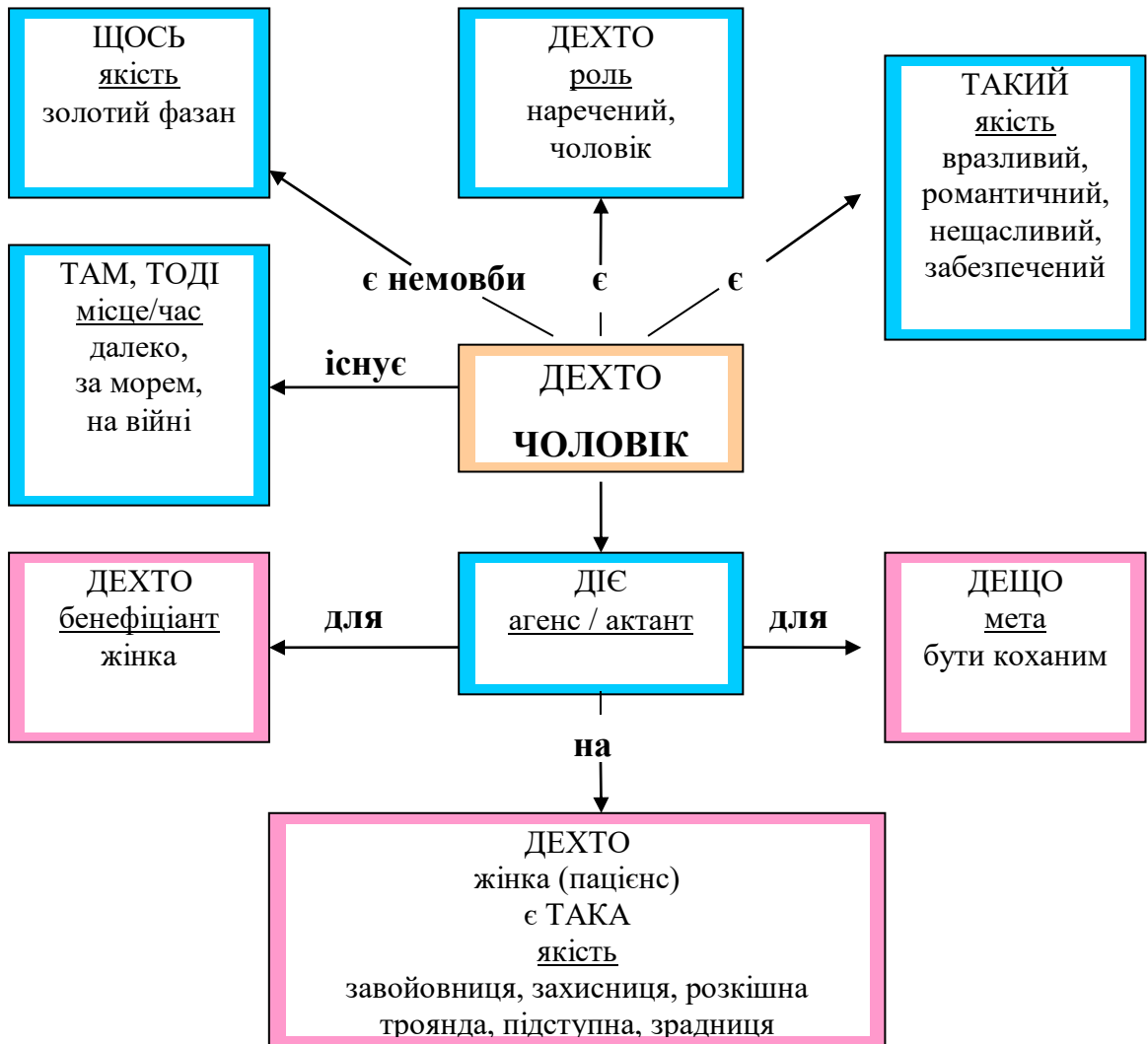

Гендерні особливості концепту КОХАННЯ

Міжфреймова структура жіночого концепту КОХАННЯ

Міжфреймова структура чоловічого концепту КОХАННЯ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Абрамович С.* Гендерні аспекти спілкування: дві мовні картини світу / С.Абрамович // Семантика мови і тексту : матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф., 2006 р. : статті. – Івано-Франківськ, 2006. – С. 226–227.
2. *Апресян Ю. Д.* Многозначность и синонимия слова «любить» / Ю. Д. Апресян // *Etnolingwistika. Problemy jezyka i kultury.* – Lublin, 2000. – С. 77–95.
3. *Апресян Ю. Д.* Образ человека по данным языка: попытка системного описания // *Вопр. Языкознания*, 1995. – № 1. – С. 37–67.
4. *Апресян Ю.Д.* Отечественная теоретическая семантика в конце ХХ столетия / Ю.Д. Апресян // *Известия АН. Серия литературы и языка.* – 1999. – Т. 58, № 4. – С. 39 – 53.
5. *Аскольдов С. А.* Концепт и слово / С. А. Аскольдов // *Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология.* – М., 1997. – С. 267–279.
6. *Афанасьева О. В.* Особенности трехслойной структуры концепта времени (на материале английского, испанского и русского языков) / О.В.Афанасьева // *И.А.Бодуэн де Куртенэ и современные проблемы теоретического и прикладного языкознания : III Международные Бодуэновские чтения : статьи.* – Казань, 2006. – Т. 2. – С. 127–129.
7. *Аюпова Р. А.* Семантическое поле «любовь и ненависть» в русской и английской фразеологии / Р. А. Аюпова // *Казанская лингвистическая школа: традиции и современность : II Международные Бодуэновские чтения : статьи.* – Казань, 2006. – Т. 2. – С. 121–123.
8. *Бабушкин А. П.* Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка, их личностная и национальная специфика : автореф. дис. на соискание учен. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / А. П. Бабушкин. – Воронеж, 1998. – 41 с.

9. *Балашова Е. Ю.* Концепты «любовь» и «ненависть» в русском и американском языковых сознаниях: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Балашова Елена Юрьевна. – Саратов, 2004. – 262 с.
10. *Белова А.Д.* Языковые картины мира в рамках когнитивно-дискурсивной парадигмы // Культура народов Причерноморья. – 2002. – № 29. – С. 17–23.
11. *Білінський М.* Ономазіологічна динаміка у синоніміці дієслів та віддієслівних похідних англійської мови / М. Білінський // Іноземна філологія. – 2005. – Вип. 115. – С. 19–30.
12. *Блэк М.* Метафора / Макс Блэк // Теория метафоры : Сборник : Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / Общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной. – М. : Прогресс, 1990. – С. 153–172.
13. *Братусь Т. В.* К вопросу о методике анализа концепта «счастье» (на материале английского языка) / Т. В. Братусь // Нова філологія. – 2004. – № 1 (20). – С. 28–34.
14. *Бурмистров С. Л.* Философская компаративистика и история как культурная память / С. Л. Бурмистров // Антропология. – Режим доступа к журн. : <http://anthropology.ru/ru/texts/burmistr/history.html>.
15. *Быстрова Л. В.* К вопросу о принципах и методах выделения лексико-семантических групп слов / Быстрова Л. В., Капатрук Н. Д., Левицкий В.В. // Филологические науки. – 1980. – № 6. – С. 75–78.
16. *Валиулина С. В.* Средства репрезентации эмоции «страсть» как фрагмента русской языковой картины мира : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / С.В.Валиулина. – Улан-Удэ, 2006. – 20 с.
17. *Вежбицкая А.* Семантика, культура и познание: общечеловеческие понятия в культуроспецифичных контекстах / Анна Вежбицкая // THESIS. – 1993. – Вып. 3. – С. 185–206. – Режим доступа к журн. : (<http://philologos.narod.ru/ling/wierz.htm>).

18. *Вильмс Л. Е.* Лингвокультурологическая специфика понятия «любовь»: На материале немецкого и русского языков : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Л.Е.Вильмс. – Волгоград, 1997. – 24 с.
19. *Воркачев С. Г.* Вариативные и ассоциативные свойства телеономных лингвоконцептов / Сергей Григорьевич Воркачев. – Волгоград : Парадигма, 2005. – 213 с.
20. *Воркачев С. Г.* Концепт «оскорбление» и его этимологическая память / С.Г. Воркачев, Г. В. Кусов // Теоретическая и прикладная лингвистика. – Воронеж, 2000. – Вып. 2 : Язык и социальная среда. – С. 90–102.
21. *Воркачев С. Г.* Концепт как «зонтиковый термин» / С. Г. Воркачев // Язык, сознание, коммуникация. – М., 2003. – Вып. 24. – С. 5–12.
22. *Воркачев С. Г.* Концепт любви в русском языковом сознании / С. Г. Воркачев // Коммуникативные исследования 2003 : Современная антология. – Волгоград : Перемена, 2003. – С. 189–208. – Режим доступа : (http://kubstu.ru/docs/lingvo_concept/love.htm).
23. *Воркачев С. Г.* Культурный концепт и значение // Труды Кубанского государственного технологического университета. Сер. Гуманитарные науки. Т. 17, вып. 2. – Краснодар, 2003 – С. 268–276.
24. *Глобина Л. В.* Принципы моделирования лексико-семантического поля партитивной лексики / Л. В. Глобина // Вісник Запорізького національного університету : Філологічні науки. – Запоріжжя, 2005. – С. 21–28.
25. Грант на дослідження посткласичних трансформацій феномену кохання. – Режим доступу : http://ethics.iph.ras.ru/research/apressyan_3.html.
26. *Грузберг Л.* Концепт, или Отчего Америка – концепт, а Финляндия – нет? / Л. Грузберг // Филолог. Научно-методический журнал. – Режим доступа к журн. : http://philolog.pspu.ru/gruzberg_concept.shtml.

27. Даниленко В. П. Inhaltbezogene Grammatik в лингвистической системе Л. Вайсгербера // Персональный сайт профессора Валерия Петровича Даниленко. – Режим доступа : <http://www.islu.irk.ru/danilenko/articles>
28. Даниленко В. П. Языковая картина мира в гипотезе Сепира-Уорфа // Персональный сайт профессора Валерия Петровича Даниленко. – Режим доступа : <http://www.moshe.ru/content/view/188/49/>.
29. Данькова Т. Н. Концепт «любовь» и его словесное воплощение в индивидуальном стиле А. Ахматовой : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Данькова Татьяна Николаевна. – Воронеж, 2000. – 214 с.
30. Двойная природа концепта – Режим доступа : <http://fixed.ru/prikling/russmen/smsl/dvojszenonlh.html>
31. Демьяненко М. А. «Новая» философия и теория языка в Германии 20–30 гг. XX в. : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / М. А. Демьяненко. – М., 2006. – 23 с.
32. Демьянков В. З. Когнитивная система // Краткий словарь когнитивных терминов [сост. Кубрякова Е. С. и др.]. – М. : Филол. фак-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1996. – С. 74–76.
33. Демьянков В. З. Концептуальный анализ термина «понимание» / В. З. Демьянков // Понимание в коммуникации 2005 : Междунар. науч. конф., 28 февр. – 1 марта 2005 г. : тезисы докл. – М., 2005. – С. 22–23.
34. Домброван Т. И. Сопряженность семантических ролей аргументов внутри фреймовой когнитивной модели / Т. И. Домброван // Нова філологія. – Запоріжжя : ЗДУ, 2003. – № 4 (19). – С. 5–13.
35. Ємельянова О. В. Мовленнєве вираження статусу адресата в англomовному художньому дискурсі закоханих : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. В. Ємельянова. – Харків, 2006. – 23 с.
36. Жаботинская С. А. Концептуальная модель частеречных систем: Фрейм и скрипт / С. А. Жаботинская // Когнитивные аспекты языковой категоризации : Сб. науч. тр. – Рязань, 2000. – С. 15–21.

37. *Жаботинская С.А.* Геометрия смысла: концептуальные модели языка и фрактальные формы // Первая российская конференция по когнитивной науке. Тезисы докладов. – Казань : Казанский гос. ун-т, 2004в. – С. 85–87.
38. *Жаботинская С.А.* Концептуальный анализ: Типы фреймов // Вісник Черкаського Університету : Серія «Філологічні науки». – Черкаси, 1999. – Випуск 11. – С. 12–25.
39. *Залевская А. А.* Текст и его понимание / Залевская А. А.. – Тверь : Твер. гос. ун-т, 2001. – 177 с.
40. *Зусман В.* Концепт в системе гуманитарного знания / В. Зусман // Русский журнал. – Режим доступа к журн. : <http://magazines.russ.ru/voplit/2003/2/zys.html>.
41. *Іваненко В.* Літературно-художня концептуалізація як один з фрагментів художньої рефлексії в науково-мистецькій картині світу / В. Іваненко // Семантика мови і тексту : матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф., 2006 р. : статті. – Івано-Франківськ, 2006. – С. 243–246.
42. *Кагановська О. М.* Когнітивний аспект розгортання концепту руйнування мрії у художньому творі (на матеріалі роману Р. Кено “Zazie dans le métro”) / О. М. Кагановська // Нова філологія. – 2001. – №1 (10). – С. 129–156.
43. *Карасик В. И.* Культурные доминанты в языке / Карасик В. И. // Языковая личность : культурные концепты : Сб. науч. тр. – Волгоград – Архангельск : Перемена, 1996. – С. 3–16.
44. *Карасик В. И.* Лингвокультурный концепт как единица исследования / В.И. Карасик, Г. Г. Слышкин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики : Сб. науч. тр. / под ред. И. А.Стернина. – Воронеж : ВГУ, 2001. – С. 75–80.
45. *Караулов Ю. Н.* Активная грамматика и ассоциативно-вербальная сеть / Караулов Ю. Н. – М. : РГБ, 2004. – 180 с.
46. *Карпухина В. Н.* Фрагмент анализа фрейма модальности как интерпретационной структуры для дискурса переводов стихотворения

- Р.Киплинга “If” / В. Н. Карпухина // Человек – Коммуникация – Текст. – Барнаул, 1999. – Вып. 3. – С. 171–178.
47. *Каштанова Е. Е.* Лингвокультурологические основания русского концепта любовь : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Е. Е. Каштанова. – Екатеринбург, 1997. – 23 с.
48. *Кирилина А. В.* Гендерные аспекты массовой коммуникации / А.В.Кирилина // Гендер как интрига познания : Сб. ст. / Московский государственный лингвистический университет. Лаборатория гендерных исследований. – М., 2000. – С. 47–80.
49. *Ковальська Н.* Паремії як засіб відображення когнітивних процесів / Н. Ковальська // Вісник Львівського університету. – Серія філологія. 2004. – Вип. 34. – Ч. I. – С. 412–418.
50. *Колесов В. В.* Язык и ментальность / В. В. Колесов. – СПб. : Петерб. Акад. тип. Наука РАН, 2004. – 237 с.
51. Контрастивная лингвистика: проблемы теории и методики исследования / [авт. текста И. А. Стернин]. – М. : АСТ : Восток-Запад, 2007. – 282 с.
52. *Красавский Н. А.* Динамика эмоциональных концептов в немецкой и русской лингвокультурах : автореф. дис. на соискание учен. степени доктора. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Н. А. Красавский. – Волгоград, 2001. – 40 с.
53. *Крейдлин Г. Е.* Мужчины и женщины в невербальной коммуникации / Г. Е. Крейдлин. – М. : Яз. славян. культуры, 2005. – 223 с.
54. *Кубрякова Е. С.* Язык и знание : На пути получения знаний о языке : части речи с когнитивной точки зрения. Роль яз. в познании мира / Елена Самойловна Кубрякова. – М. : Яз. славян. культуры, 2004. – 555 с.
55. *Лакофф Дж.* Женщины, огонь и опасные вещи : Что категории языка говорят нам о мышлении / Дж. Лакофф. – М. : Яз. славян. культуры, 2004. – 792 с.

56. *Лакофф Дж.* Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон ; [пер. с англ. А. Н. Баранова и А. В. Морозовой; под ред. и с предисл. А.Н. Баранова]. – М. : УРСС, 2004. – 252 с.
57. *Лихачев Д. С.* Текстология : краткий очерк / Д. С. Лихачев. – Изд. 2-е. – М. : Наука, 2006. – 174 с.
58. Логический анализ языка. Ментальные действия : [сб. науч. ст. / отв. ред. Арутюнова Н. и др.]. – М. : Наука, 1993. – 173 с.
59. *Маковский М. М.* Язык – миф – культура : Символы жизни и жизнь символов / М. М. Маковский // ВЯ, 1997. – № 1. С. 73–96.
60. *Маркелова Е. В.* Когнитивно-семантическая структура имен деятельности (на материале русских пословиц о труде и лени) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Е. В. Маркелова. – Томск, 2004. – 28 с.
61. *Мартинек С. В.* Амбивалентность концепта «любовь» (по результатам ассоциативных экспериментов) / С. В. Мартинек // Культура народов Причерноморья. – Режим доступа до журн. : <http://www.nbuv.gov.ua/Articles/KultNar/knp.html>
62. *Мартинюк А. П.* Метафорична персоніфікація як відображення гендерних стереотипів / А. П. Мартинюк // Вісник СумДУ. – 2006. – № 11 (95). – С. 52–60.
63. *Масленникова Е.* Фреймовое представление семантики текста / Е.Масленникова // Лингвистический вестник. – Ижевск : УМО “Sancta lingua“, 2000. – Вып. 2. – С. 114–124.
64. *Менг К.* Речевое общение, коммуникативная компетенция и понимание / К. Менг // Когнитивные аспекты научной рациональности. – Фрунзе, 1989. – С. 50–58.
65. Методологические проблемы когнитивной лингвистики : [науч. ред. И.А.Стернин]. – Воронеж : Воронеж. гос. ун-т, 2001. – 181 с.
66. *Минский М.* Остроумие и логика когнитивного бессознательного / М.Минский // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1988. –

- Вып. XXIII : Когнитивные аспекты языка : [сост. и ред. В. В. Петров и В. И. Герасимов]. – С. 281–309.
67. *Минский М.* Структура для представления знания / М. Минский // Психология машинного зрения : [перевод с англ. под ред. В.Л.Стефанюка]. – М. : Мир, 1978. – С. 249–338.
68. *Минькова И. Ю.* Концепт «любовь» в фольклоре (в сравнительном аспекте) / И. Ю. Минькова // Динаміка наукових досліджень 2004 : III Міжнар. наук.-практ. конф., 21–30 чер. 2004 р. : тези доп. – Дніпропетровськ, 2004. – Том 19 : Проблеми дослідження мови. – С. 44–46.
69. *Минькова И. Ю.* Тесты о любви как экспликатор концепта «любовь» / И.Ю. Минькова // Культура народів Причорномор'я. – Симферополь, 2006. – № 82. – Том 2. – С. 21–23.
70. *Михайленко О. М.* Лингвоэтическая картина мира : концепты «счастье» и «блаженство» как семантические дуплеты : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / О.М.Михайленко. – Краснодар, 2006. – 20 с.
71. *Михайлова Ю. Н.* Об эволюции лексикографического представления концепта / Ю. Н. Михайлова // Известия Уральского государственного университета. – 2003. – № 28. – С. 181–191.
72. *Минькова И. Ю.* Концепт «кохання» в німецькому та українському пісенному фольклорі / І. Ю. Минькова // Науковий потенціал світу – 2006 : III Міжнар. наук.-практ. конф. 18–29 вер. 2006 р. : тези доп. – Дніпропетровськ, 2006. – Том 12 : Філологічні науки. – С. 66–68.
73. *Минькова И. Ю.* Концепт «кохання» у німецькій, українській та російській лінгвокультурах (на матеріалі соціопсихологічних тестів) / І. Ю. Минькова // Семантика мови і тексту : матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф., 2006 р. : статті. – Івано-Франківськ, 2006. – С. 268–271.
74. *Минькова И. Ю.* Походження поняття «любов» у німецькій мові та його семантика у сучасному німецькомовному просторі / І. Ю. Минькова //

- Соціально-економічний розвиток України : європейський вибір : III Міжнародна наук.-практ. конф. студентів та молодих учених : статті. – Мелітополь, 2007. – Ч. 1. – С. 246–250.
75. *Мінькова І. Ю.* (Жигоренко І. Ю.) Концепт “LIEBE“ у німецькомовній драмі / І. Ю. Жигоренко // Новітня філологія. – Миколаїв. – 2010. – № 35. – С. 117–147.
76. *Нерознак В. П.* От концепта к слову : к проблеме филологического концептуализма / В. П. Нерознак // Вопросы филологии и методики преподавания иностранных языков. – Омск, 1998. – С. 80–85.
77. *Никонова Ж. В.* Теория фреймов в аспекте лингвистических исследований. – Режим доступа : <http://evcppk.ru/article.php?id=26>.
78. *Огаркова Г. А.* Вербалізація концепту кохання в сучасній англійській мові : когнітивний та дискурсивний аспекти : дис... канд. філол. наук : 10.02.04 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – 221 арк.
79. *Орлова О. В.* Компьютерный анализ поэтического текста и моделирование ассоциативно-смыслового поля ключевого концепта творчества автора / О. В. Орлова // Открытый междисциплинарный электронный журнал «Гуманитарная информатика». – Режим доступа к журн. : <http://huminf.tsu.ru/e-jurnal/magazine/1/orlova.htm>.
80. *Павлов В. М.* Полевой подход и континуальность языковой системы / В.М. Павлов // Общее языкознание и теория грамматики : Чтения, посвященные 90-летию со дня рождения Соломона Давидовича Кацнельсона : статьи : [отв. ред. А. В. Бондарко]. – Санкт-Петербург : Наука, 1998. – С. 28–40.
81. *Панасова Е. П.* Концепт солнце в русских волшебных сказках / Е. П. Панасова // Известия Уральского государственного университета. – 2003. – № 28. – С. 198–204.
82. *Плунгян В. А.* Классификация элементарных глагольных значений, используемых в БД “Verbum” // <http://www.mccme.ru/ling/verbum.html>

83. *Плунгян В. А.* Проблемы описания семантических граммем //Общая морфология : Введение в проблематику : Учебное пособие. М. : Эдиториал УРСС, 2000. – С. 225–253.
84. Полевые структуры в системе языка / [Попова З. Д., Стернин И. А., Беляева Е. И. и др.]; науч. ред. З. Д. Попова. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1989. – 196 с.
85. *Полина А. В.* О прототипах концепта божественного в английской языковой картине мира / А. В. Полина // Іноземна філологія на межі тисячоліть : міжнар. наук. конф., присв. 70-річчю фак-та іноз. мов : тези доп. – Х., 2000. – С. 240–241.
86. *Попова З. Д.* Лексическая система языка : (Внутр. орг., категориал. аппарат и приемы изуч.). Учеб. пособие / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1984. – 148 с.
87. *Постовалова В. И.* Лингвокультурология в свете антропологической парадигмы (к проблеме оснований и границ современной фразеологии) / В. И. Постовалова // Фразеология в контексте культуры. – М. : Языки русской культуры, 1999. – С. 25–34.
88. *Приходько А.М.* Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
89. *Приходько Г. В.* Концепт «огонь» в картине мира русского народа / Г. В. Приходько // Шестая научная конференция : статьи. – Новосибирск, 2005. – С. 86–89.
90. *Прохвачева О. Г.* Лингвокультурный концепт «приватность» : На материале американского варианта английского языка : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / О. Г. Прохвачева. – Волгоград, 2000. – 24 с.
91. *Радченко О. А.* Язык как мирозидание : лингвофилософская концепция неогумбольдтианства / Олег Анатольевич Радченко. – Изд. 3-е, стер. – М. : URSS, 2006. – 310 с.

92. *Рахилина Е. В.* Когнитивный анализ предметных имен : от сочетаемости к семантике : автореф. дис. на соискание учен. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Е. В. Рахилина. – М., 1999. – 41 с.
93. *Ревзина О. Г.* Лингвистика XXI века : на путях к целостности теории языка / О. Г. Ревзина // Критика и семиотика. – Новосибирск, 2004. – Вып. 7. – С. 11 – 20.
94. *Руденко А. М.* Философия любви или что такое любовь / А. М. Руденко. – Шахты : Изд-во ЮРГУЭС, 2005. – 62 с.
95. *Рябинина Т. В.* Философия любви и пола в наследии русских мыслителей конца XIX– начала XX веков : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филос. наук : спец. 09.00.03. «История философии» / Т. В. Рябинина. – Мурманск, 2002. – 25 с.
96. *Сабекия Р. Б.* Философия любви : основания самореализации человека : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра филос. наук : спец. 09.00.01 «Онтология и теория познания» / Р. Б. Сабекия. – Уфа, 2007. – 32 с.
97. *Селиверстова О.Н.* Когнитивная семантика на фоне общего развития лингвистической науки // ВЯ. – 2002. – № 6. – С. 12–26.
98. *Сильницкий Г. Г.* Семантические классы глаголов в английском языке : Учеб. пособие к спецкурсу / Георгий Георгиевич Сильницкий. – Смоленск : СГПИ, 1986. – 112 с.
99. *Скляревская Г. Н.* Языковая метафора как объект лексикологии и лексикографии : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Г. Н. Скляревская. – Л., 1989. – 37 с.
100. *Скороходько Е. Ф.* Сіткове моделювання лексики : лінгвістична інтерпретація параметрів семантичної складності / Е. Ф. Скороходько // Мовознавство. – 1995. – № 6. – С. 19–28.

101. *Слышкин Г. Г.* Аксиология языковой личности и сфера наивной лингвистики / Г. Г. Слышкин // Социальная власть языка : Сб. науч. тр. – Воронеж : ВГУ, 2001. – С. 87–90.
102. *Слышкин Г. Г.* Дискурс и концепт (о лингвокультурном подходе к изучению дискурса) / Г. Г. Слышкин // Языковая личность : институциональный и персональный дискурс. Сб. науч. тр. / Под ред. В.И. Карасика, Г. Г. Слышкина. – Волгоград : Перемена, 2000. – С. 38–45.
103. *Слышкин Г. Г.* От текста к символу : лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Геннадий Геннадьевич Слышкин – М. : Academia, 2000. – 128 с.
104. *Стернин И. А.* Контрастивная лингвистика : проблемы теории и методики исследования / Иосиф Абрамович Стернин. – М. : АСТ : Восток-Запад, 2007. – 282 с.
105. *Стернин И.А.* Методика исследования структуры концепта / И.А.Стернин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики : научное издание.– Воронеж, 2001.– С.58–65.
106. *Телия В. Н.* Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира / В. Н. Телия // Роль человеческого фактора в языке : Язык и картина мира. – М. : Наука, 1998. – С. 173 –189.
107. *Телия В. Н.* О специфике отображения мира психики и знания в языке / В.Н. Телия // Сущность, развитие и функции языка. – М., 1987. – С. 67–75.
108. *Телия В. Н.* Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры / В.Н. Телия // Фразеология в контексте культуры. – М., 1999. – С. 13–24.
109. *Фурманова С. Л.* Лингвокритическая концепция Фрица Маутнера : автореф. дис.на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / С. Л. Фурманова. – М., 2006. – 24 с.

110. *Чейф У. Л.* Значение и структура языка : Пер. с англ. Г. С. Шура; Послесл. С. Д. Кацнельсона [с. 407–427]. – 2-е изд., стер. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 426 с.
111. *Чейф У.* Память и вербализация прошлого опыта / У. Чейф // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1983. – Вып. XII. – С. 35–73.
112. *Чернейко Л. О.* Гештальтная структура абстрактного имени / Л. О. Чернейко // Филологические науки. – 1995. – № 4. – С. 73–83.
113. *Чернейко Л.О.* Лингво-философский анализ абстрактного имени. – М. : Изд. МГУ им. М.В. Ломоносова, 1997. – 347 с.
114. *Шейгал Е. И.* Тезаурусные связи и структура концепта / Е. И. Шейгал, Е.С. Арчакова // Язык, коммуникация и социальная среда. – Воронеж : ВГТУ, 2002. – Вып. 2. – С. 19–24.
115. *Шенк Р.* Интегральная понимающая система / Р. Шенк, М Лебовиц, Л.Бирнбаум // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1983. – Вып. XII. – С. 401–449.
116. *Шингарева Е. В.* О двух направлениях представления семантики текста (тезаурус и фрейм) / Е. В. Шингарева // НТИ. – Сер. 2. Информ. процессы и системы. – 1982. – № 8. – С. 1–8.
117. *Широкова И. А.* Эмоциональный концепт «любовь» в идиостиле А.С. Пушкина (на примере стихотворных произведений и их переводов на немецкий язык) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / И. А. Широкова. – Тюмень, 2006. – 23 с.
118. *Шмелев А. Д.* Могут ли слова языка быть ключом к пониманию культуры / А. Д. Шмелев // Вежбицкая Анна. Понимание культур через посредство ключевых слов / Пер. с англ. А. Д. Шмелёва. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – С. 7–11. (Язык. Семиотика. Культура. Малая серия).
119. Шмелев А. Д. Русская языковая модель мира : Материалы к словарю / Алексей Дмитриевич Шмелев. – М. : Яз. славян. культуры, 2002. – 224 с.

120. *Шустрова Е. В.* Развитие концепта «маска» в афроамериканском литературном дискурсе / Е. В. Шустрова // Известия Уральского государственного университета. – 2006. – № 45. – С. 254–263.
121. *Эденхофер Т. В.* Принципы эргологической этимологии и теория поля в концепции Й. Трира : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Т. В. Эденхофер. – М., 2005. – 18 с.
122. *Юдакина А. П.* Развитие структуры предложения в связи с развитием структуры мысли / А. П. Юдакина. – М. : Наука, 1984. – 168 с.
123. *Юревич Д.* Учение о любви в священном писании и современной психологии / Димитрий Юревич // Психология любви. Психолог Василий Поздняков. Сайт о любви с точки зрения психологии, религии, философии, искусства и культуры. – Режим доступа : <http://heatpsy.narod.ru/wsovp.html>.
124. Языки славянской культуры / [Зализняк А. А., Левонтина И. Б., Шмелев А. Д.]. – М. : РГБ, 2005. – 540 с.
125. *Яковлева Е. С.* О понятии «культурная память» в применении к семантике слова / Е. С. Яковлева // ВЯ. – 1998. – № 3. – С. 43–73.
126. *Andor J.* On the psychological relevance of frames / J. Andor // Quaderni di semantica. – 1985. – Vol. VI, no. 2, – P. 212–221.
127. *Athanasiadou A.* Subjectification : various paths to subjectivity / Angeliki Athanasiadou. – New York [etc.] : Mouton de Gruyter, 2006. – 408 S.
128. *Baumgart, R.* Liebesspuren : eine Lesereise durch die Weltliteratur / Reinhard Baumgart. – München [etc.] : Hanser, 2000. – 202 S.
129. *Bayer K.* Argument und Argumentation : logische Grundlagen der Argumentationsanalyse / Klaus Bayer. – Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2007. – 246 S.
130. *Beaugrande R. de.* Einführung in die Textlinguistik / Robert-Alain de Beaugrande, Wolfgang Ulrich Dressler. – Tübingen : Niemeyer, 1981. – 290 S.

131. *Bernini G.* Pragmatic organization of discourse in the languages of Europe / Giuliano Bernini. – New York [etc.] : Mouton de Gruyter, 2006. – 632 S.
132. *Beutin W.* Aphrodites Wiederkehr : Beiträge zur Geschichte der erotischen Literatur von der Antike bis zur Neuzeit / Wolfgang Beutin. – Frankfurt am Main [etc.] : Lang, 2005. – 437 S.
133. *Bonhomme M.* Le discours métonymique / Marc Bonhomme. – Frankfurt am Main [etc.] : Lang, 2006. – 221 S.
134. *Braun M.* Ehe, Liebe, Freundschaft : Semantik der Vergesellschaftung im frühneuhochdeutschen Prosaroman / Manuel Braun. – Tübingen : Niemeyer, 2001. – 390 S.
135. *Brinkmann H.* Die deutsche Sprache : Gestalt u. Leistung / Hennig Brinkmann. – 2., neubearb. u. erw. Aufl. – Düsseldorf : Pädagogischer Verlag Schwann, 1971. – 939 S.
136. *Buchmann O.* Zum Problem der Sprachrichtigkeit / Oskar Buchmann. – o. O., 1951. – 166 gez. Bl.; 4 [Maschinenschr.].
137. *Bung S.* Figuren der Liebe : Diskurs und Dichtung bei Paul Valéry und Catherine Pozzi / Stephanie Bung. – Göttingen : Wallstein-Verl., 2005. – 239 S.
138. *Cameron D.* Feminism and Linguistic Theory / D. Cameron. – Macmillan : Press Ltd, 1992. – 247 p.
139. *Cassirer E.* Idee und Gestalt : Goethe, Schiller, Hölderlin, Kleist / Ernst Cassirer. – 2. Aufl. – Berlin : Bruno Cassirer, 1924. – 202 S.
140. *Cassirer E.* Language and myth / Ernst Cassirer, Susanne Langer, Katherina Knauth. – New York : Dover Publications, 1946. – 103 S.
141. *Cassirer E.* Sprache / Ernst Cassirer. – Hamburg : Material-Verl., 2000. – 45 S.
142. *Classen A.* Der Liebes- und Ehediskurs vom hohen Mittelalter bis zum frühen 17. Jahrhundert / Albrecht Classen. – Münster [etc.] : Waxmann, 2005. – 378 S.

143. *Croft, W.* Event Structure in Argument Linking // M. Butt and W. Geuder, eds., The Projection of Arguments. – CSLI Publications, 1998. – P. 21–63.
144. *D'Cruz D.* Loving subjects : narratives of female desire / Doreen D'Cruz. – Frankfurt am Main [etc.] : Lang, 2002. – 295 S.
145. *Dolnik J.* Das axiologische System und die axiologischen Wortfelder / J.Dolnik // Zeitschrift für Slavistik, 1994. – Bd. 39. – Nr. 4. – S. 504–513.
146. *Dornseiff F.* Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen / F. Dornseiff. – Berlin : Walter der Gruyter, 1970. – 922 S.
147. *Dowty, D.* Thematic Proto-Roles and Argument Selection // Language 67. – 1991. – P. 547–619.
148. *Drecoll U.* Tod in der Liebe – Liebe im Tod : Untersuchungen zu Wolframs “Titurel“ und Gottfrieds “Tristan“ in Wort und Bild / Uta Drecoll. – Frankfurt am Main [etc.] : Lang, 2000. – 444 S.
149. *Drößiger H.-H.* Metaphorik und Metonymie im Deutschen : Untersuchungen zum Diskurspotenzial semantisch-kognitiver Räume / Hans-Harry Drößiger. – Hamburg : Kovač, 2007. – 370 S.
150. *Dye E.* Love and death in Goethe: “one and double“-Rochester / Ellis Dye. NY [etc.] : Camden House, 2004. – 333 S.
151. *Eismann W.* Nationales Stereotyp und sprachliches Klischee – Deutsche und Slaven im Lichte ihrer Phraseologie und Parömiologie / W. Eismann // Tendenzen in der Phraseologieforschung (Europas 1992). – Bochum : B.Sandig, 1994. – S. 81–107.
152. *Elm von der Osten D.* Liebe als Wahnsinn : die Konzeption der Göttin Venus in den Argonautica des Valerius Flaccus / Dorothee Elm von der Osten. – Stuttgart : Steiner, 2007. – 204 S.
153. *Faulstich W.* Liebe 2000 : Konzepte von Liebe in der populären Kultur heute / Werner Faulstich. – Bardowick : Wissenschaftler-Verl., 2002. – 174 S.
154. *Fillmore Ch. .J.* Frames and the semantics of understanding / Ch. J. Fillmore // Quaderni di semantica. – 1985. – Vol. VI, no. 2. – P. 222–254.

155. *Fillmore Ch. J.* Types of Lexical Information / Ch. J. Fillmore // *Studies in Syntax and Semantics*. – Dordrecht, 1969. – P. 120–124.
156. *Fillmore Ch.J.* 1982c – Frame semantics // *Linguistics in the morning calm : Selected papers from the SICOL-1981*. – Seoul : Hanship, 1982. – P. 111–137.
157. *Fleischer M.* Das System der deutschen Kollektivsymbolik / M. Fleischer. – Bochum : B. Sandig, 1996. – 212 S.
158. *Foucault M.* Die Ordnung des Diskourses / M. Foucault. – Frankfurt/M. : Suhrkamp, 1998. – 198 S.
159. *Fritsch-Rößler W.* Finis amoris : Ende, Gefährdung und Wandel von Liebe im hochmittelalterlichen deutschen Roman / Waltraud Fritsch-Rößler. – Tübingen : Narr, 1999. – 460 S.
160. *Fröhlich W.* “Get it done and let them howl“: eine kulturtheoretische Untersuchung zu Thomas Hardys Auseinandersetzung mit der viktorianischen Sichtweise von Sexualität, Liebe und Ehe am Beispiel von *Jude the Obscure* / Wolfgang Fröhlich. – Göttingen : Cuvillier, 2003. – 266 S.
161. *Funke F.* Die Liebe als dramaturgisches Motiv in Schillers Dramen / Fritz Funke. – Leipzig : Leipziger Univ.-Verl., 2007. – 108 S.
162. *Gamper M.* Masse lesen, Masse schreiben : eine Diskurs- und Imaginationsgeschichte der Menschenmenge 1765–1930 / Michael Gamper. – Paderborn [etc.] : Fink, 2007. – 582 S.
163. *Gehling T.* Einblicke in Sprache : Festschrift für Clemens-Peter Herbermann zum 65. Geburtstag / Thomas Gehling. – Berlin : Logos-Verl., 2006. – 482 S.
164. *Geist, Eros und Agape : Untersuchungen zu Liebesdarstellungen in Philosophie, Religion und Kunst* / hrsg. von Edith Düsing und Hans-Dieter Klein - Würzburg : Königshausen & Neumann, 2009. – 500 S.
165. *Gelz A.* Liebe und Logos : 11. Nachwuchskolloquium der Romanistik : Berlin/Potsdam, 8.–11. Juni 1995 : Beiträge / Andreas Gelz. – Bonn : Romanistischer Verl., 1996. – 314 S.

166. *Gipper H.* Denken ohne Sprache / Helmut Gipper. – Düsseldorf : Pädagogischer Verl. Schwann, 1971. – 124 S.
167. *Glinz H.* Grammatiken im Vergleich : Deutsch - Französisch - Englisch - Latein ; Formen - Bedeutungen – Verstehen / Hans Glinz. – Tübingen : Niemeyer, 1994. – 962 S.
168. *Goethe J. W. von.* Schriften zur Literatur : Histor.-krit. Ausg. / Johann Wolfgang von Goethe. – Berlin : Akademie-Verl., 1970. – Bd. 1., Bd. 2.
169. *Grebe I.* Liebe und Aufklärung bei Voltaire / Inga Grebe. – Berlin : dissertation.de, 2006. – 260 S.
170. *Gruber H.* Empirical approaches to discourse analysis = Empirieorientierte Ansätze in der Diskursanalyse / Helmut Gruber. – Frankfurt am Main [etc.] : Lang, 2007. – 253 S.
171. *Gruber J. S.* Lexical, conceptual and encyclopedic meaning / J. S. Gruber // Quaderni di semantica. – 1985. – Vol. VI, no. 2. – P. 254–26.
172. *Güntert H.* Geschichte der germanischen Völkerschaften / Hermann Güntert. – Leipzig : Bibliogr. Inst., 1943. – 159 S.
173. *Güntert H.* Grundfragen der Sprachwissenschaft / Hermann Güntert. – Leipzig : Quelle & Meyer, 1925. – 141 S.
174. *Guse A.* Zu einer Poetologie der Liebe in Textbüchern der Hamburger Oper (1678–1738): eine Fallstudie zu Heinrich Elmenhorst, Christian Friedrich Hunold und Barthold Feind / Anette Guse. – Ann Arbor, Mich. : UMI, 1999. – 317 S.
175. *Haeske, U.* “Kompetenz“ im Diskurs : eine Diskursanalyse des Kompetenzdiskurses / U. Haeske. – Berlin : Pro Business, 2008. – 332 S.
176. *Hallberg M.* Die Liebeskonzeption in bundesdeutschen Schlagertexten der 1970er Jahre / Michael Hallberg. – Marburg : Tectum-Verl., 1998. – 148 S.
177. *Hansel B.* Die Liebesbeziehungen des Helden im deutschen Bildungsroman und ihr Zusammenhang mit der bürgerlichen Konzeption von Individualität / Beate Hansel. – Frankfurt am Main [etc.] : Lang, 1986. – 326 S.

178. *Hartmann P.* Das Wort als Name : Struktur, Konstitution und Leistung der benennenden Bestimmung / Peter Hartmann. – Köln [etc.] : Westdt. Verl., 1958. – 88 S.
179. *Hartmann P.* Die Sprache als Form / Peter Hartmann. – 'S-Gravenhage : Mouton, 1959. – 134 S.
180. *Haubrichs W.* Konzepte der Liebe im Mittelalter / Wolfgang Haubrichs. – Göttingen : Vandenhoeck u. Ruprecht, 1990. – 124 S.
181. *Hefti S.* Liebe, Lust und Poesie / Susanne Hefti. – Münster : Regensburg, 2001. – 63 S.
182. *Hegel G. W. F.* Phänomenologie des Geistes / Georg Wilhelm Friedrich Hegel. – Hamburg : Meiner, 2006. – 631 S.
183. *Helbig H.* Knowledge representation and the semantics of natural language / Hermann Helbig. : with 23 tables and CD-ROM. – Berlin [etc.] : Springer, 2006. – 646 S.
184. *Herbermann C.-P.* Wort, Basis, Lexem und die Grenze zwischen Lexikon und Grammatik / Clemens-Peter Herbermann. – München : Fink, 1981. – 384 S.
185. *Herder J. G. von.* Sprachphilosophie : ausgewählte Schriften / Johann Gottfried von Herder, Erich Heintel. – Hamburg : Meiner, 2005. – 247 S.
186. *Hodel R.* Darstellung der Liebe in bosnischer, kroatischer und serbischer Literatur : von der Renaissance ins 21. Jahrhundert = Prikazi ljubavi u bosanskoj, hrvatskoj i srpskoj književnosti / Robert Hodel. – Frankfurt/M. [etc.] : Lang, 2007. – 380 S.
187. *Hoffmann E.* Ethnostereotype in der russischen Werbekommunikation // Wirtschaftssprache anglistische, germanische, romanistische und slawistische Beiträge / E. Hoffmann. – Frankfurt/M : Peter Lang, 1998. – S. 229–247.
188. *Hofmann Th. R.* Semantic frames and content representation / Th. R. Hofmann // Quaderni di semantica. – 1985. – Vol. VI, no. 2. – P. 267–284.
189. *Huber F.* Durch Lesen sich selbst verstehen : zum Verhältnis von Literatur und Identitätsbildung / Florian Huber. – Bielefeld : Transcript, 2008. – 245 S.

190. *Hudson D.* Frame semantics, frame linguistics, frame...? / D. Hudson // Quaderni di semantica. – 1986. – Vol. VII, no.1. – P. 85–101.
191. *Humboldt W. von.* Anthropologie und Theorie der Menschenkenntnis / Wilhelm von Humboldt, Hans-Josef Wagner. – Darmstadt : Wiss. Buchges., 2002. – 160 S.
192. *Humboldt W. von.* Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluß auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts : über die Sprache / Wilhelm von Humboldt. – Wiesbaden : Fourier, 2003. – 571 S.
193. *Ipsen G.* Schallanalytische Versuche : Eine Einführg in d. Schallanalyse / Gunther Ipsen, Fritz Karg. – Heidelberg : Carl Winter Verl., 1928. – 319 S.
194. *Ipsen G.* Sprachphilosophie der Gegenwart / Gunther Ipsen. – Berlin : Junker u. Dünnhaupt, 1930. – 32 S.
195. *Jachnow H.* Kognition, Sprache und phraseologische, parömiologische Graduierung / Helmut Jachnow. – Wiesbaden : Harrassowitz, 2005. – 403 S.
196. *Jacobi F. H.* Die Hauptschriften zum Pantheismusstreit zwischen Jacobi und Mendelssohn / Friedrich Heinrich Jacobi, Moses Mendelssohn, [Hrsg. Wolfgang Erich Müller]. – Waltrop : Spenner, 2004. – 364 S.
197. *Jagonak M.* Das Bild der Liebe im Werk des Dichters Gamil in Ma'mar : Eine Studie zur 'udritischen Lyrik in der arabischen Literatur des späten 7. Jahrhunderts / Martin Jagonak. – Wiesbaden : Harrassowitz, 2008. – 328 S.
198. *Jahraus O.* Amour fou : die Erzählung der Amour fou in Literatur, Oper, Film : zum Verhältnis von Liebe, Diskurs und Gesellschaft im Zeichen ihrer sexuellen Infragestellung / Oliver Jahraus. – Tübingen [etc.] : Francke, 2004. – 267 S.
199. *Janning J.* Liebe und Eros im Märchen / Jürgen Janning. – Krummwisch bei Kiel : Königsfurt, 2005. – 218 S.
200. *Jünger H.* Die Liebe der Literaten und die Philosophie der Liebe / Harri Jünger. – Berlin : Pro Business, 2006. – 202 S.

201. *Junker H. P.* Grundriß der Geschichte der französischen Literatur von ihren Anfängen bis zur Gegenwart / Heinrich P. Junker. – 6. verm. u. verb. Aufl. – Münster i. W. : Schöningh, 1909. – 608 S.
202. *Kämper H* von. Sprache – Kognition – Kultur : Sprache zwischen mentaler Struktur und kultureller Prägung / Heidrun von Kämper, Ludwig M. Eichinger. – Berlin [etc.] : de Gruyter, 2008. – 371 S.
203. *Kant I.* Grundlegung zur Methaphysik der Sitten / Immanuel Kant. – Köln : Anaconda, 2008. – 122 S.
204. *Kant I.* Kritik der Urteilskraft : Beilage : Erste Einleitung in die Kritik der Urteilskraft / Immanuel Kant, Heiner F. Klemme. – Hamburg : Meiner, 2006. – 633 S.
205. *Keck A.* Buchstäbliche Anatomien : vom Lesen und Schreiben des Menschen; Literaturgeschichten der Moderne / Annette Keck. – Würzburg : Königshausen und Neumann, 2007. – 311 S.
206. *Keck A.* Die Liebeskonzeption der mittelalterlichen Tristanromane : zur Erzähllogik der Werke Bérouls, Eilharts, Thomas' und Gottfrieds / Anna Keck. – München : Fink, 1998. – 239 S.
207. *Keller R.* Diskursforschung : eine Einführung für Sozialwissenschaftlerinnen / Reiner Keller. – Wiesbaden : VS, Verl. für Sozialwiss., 2007. – 129 S.
208. *Keller R.* Wissenssoziologische Diskursanalyse : Grundlegung eines Forschungsprogramms / Reiner Keller. – Wiesbaden : VS, Verl. für Sozialwiss., 2008. – 360 S.
209. *Klett U. E.* Liebesklage, Hochzeitsspiel und Epithalamium in Lohensteins "Arminius"-Roman : "Bitter-süsse Pillen" eines Politicus / Ulrike Elfriede Klett. – Ann Arbor, Mich. : UMI, 1998. – 270 S.
210. *Knobloch J.* Sprache und Kulturgeschichte : Gastvortrag / Johann Knobloch. – Linz (Donau) : Akademisches Gymnasium, 1967. – 15 S.
211. *Koller W.* Stereotypes und Stereotype. Socialpsychologische und linguistische Aspekte / W. Koller // Muttersprache. – 1999. – H. 1. – S. 38–53.

212. Konzepte der Liebe / [Entjens, Kathrin J.; Dorn, Anja N.; Gust, Frauke etc.]. – Köln : König, Walther, 2008. – 144 S.
213. *Kövecses Z.* Language, mind and culture : a practical introduction / Zoltan Kövecses. – Oxford : Oxford University Press, 2006. – 400 S.
214. *Kristiansen G.* Cognitive linguistics : current applications and future perspectives / Gitte Kristiansen. – Berlin [etc.] : Mouton de Gruyter, 2006. – 499 S.
215. *Kuße H.* Diskurs und Metadiskurs als linguistische Objekte. Theoretische Anmerkungen zu den Begriffen / H. Kuße // *Массовая культура на рубеже XX–XXI веков : Человек и его дискурс.* – М. : Азбуковник, 2003. – 368 с.
216. *Langacker R. W.* Grammar and conceptualization / Ronald W. Langacker. – Berlin [etc.] : de Gruyter, 1999. – XIII. – 427 p.
217. *Lange K.* Die Glossolalie der Liebe : Geschlechterverhältnisse und Liebesdiskurse in den Texten Valerija Narbikovas / Katrin Lange. – München : Sagner, 2001. – 204 S.
218. *Luhmann N.* Liebe als Passion : zur Codierung von Intimität / Niklas Luhmann. – Frankfurt am Main : Suhrkamp, 2003. – 230 S.
219. *Luhmann N.* Semantyka miłości : o kodowaniu intymności / Niklas Luhmann. – Warszawa : Wydawn. Naukowe Scholar, 2003. – 225 S.
220. *Lütge J.* Liebe, Partnerschaft und Erlösung in den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm / Jessica Lütge. – Berlin : dissertation.de, 2002. – 223 S.
221. *Maasen S.* Bilder als Diskurse – Bilddiskurse / Sabine Maasen. – Weilerswist : Velbrück Wiss., 2006. – 230 S.
222. *Malatrait S.* Die Amor-Motive : ihre Rezeption, Gestaltung und Funktion in der französischen Renaissancelyrik : eine motivische Untersuchung aus der Perspektive der Diskursanalyse / Solveig Malatrait. – Frankfurt am Main [etc.] : Lang, 1999. – 245 S.
223. *Meinberg A.* Von der Liebe will ich erzählen : Liebe und Sexualität im Erzählwerk von Adolf Muschg; eine vergleichende Textanalyse ausgewählter

- Erzählungen unter Einbeziehung des Romans "Eikan, Du bist spät" / Anne Meinberg. – Bonn : Bouvier, 2007. – 193 S.
224. *Mervis, C. B.* Categorization of natural objects / C. B. Mervis, E. Rosch // *Annual Review of Psychology*. – 1981. – P.89–115.
225. *Michel G.* Sprachliche Felder und Textsorten / Georg Michel, Wolf-Dieter Krause. – Potsdam : Pädag. Hochsch., 1988. – 149 S.
226. *Mihatsch W.* Lexical data and universals of semantic change / Wiltrud Mihatsch, Reinhild Steinberg. – Tübingen : Stauffenburg-Verl., 2004. – 254 S.
227. *Mill J. S.* A system of logik / J. S. Mill. – N.Y. : Harperand Brothers, 1846. – XVI, 622 p. – посл. рус. перевод Милль Дж.Ст. Система логики, 1914. – XXXIV, 880 с.
228. *Mills S.* Feminist Stilistics / S. Mills. – London [etc.] : Routlege, 1995. – 230 p.
229. *Minsky M.* 1980 – A framework for representing knowledge // *Frame conceptions and text understanding*. – B.; N.Y. : Gruyter, 1980. – P. 1–25
230. *Morrill G.* Compositionality, Implicational Logics and Theories of Grammar / G. Morrill, B. Carpenter // *Linguistics and Philosophy*. – 1990. – Vol. 13. – № 4. – P. 38333–38392.
231. *Müller-Farguell R. W.* Eros & Literatur = Éros & littérature / Roger W. Müller-Farguell. – Freiburg/Schweiz : Univ.-Verl., 2001. – 272 S.
232. *Müllers J.* Liebe und Erlösung im Werk Johann Wolfgang von Goethes / Josefine Müllers. – Frankfurt/M. : Lang, 2008. – 236 S.
233. *Neumann V.* Erotik in der deutschsprachigen Lyrik der Moderne / Verena Neumann. – Würzburg : Königshausen & Neumann, 2008. – 285 S.
234. *Nivre E. W.* Dargestellte Welt – reale Welt : Freundschaft, Liebe und Familie in den Prosawerken Georg Wickrams / Elisabeth Wågghäll Nivre. – Ann Arbor, Mich. : UMI, 1998. – 417 S.
235. *Nuss B.* Das Faust Syndrom. Ein Versuch über die Mentalität der Deutschen / B. Nuss. – Bonn [etc.] : Borvier, 1993. – 213 S.

236. *Ofitsch, Michaela*. Eros, Liebe und Zuneigung in der Indogermania : Symposiums zur Indogermanischen Kultur- und Altertumskunde in Graz, 29.–30. September 1994 : Akten). – Graz : Leykam, 1997. – 281 S.
237. *Öhlinger B.* Der Liebe-Leid-Tod-Komplex in der Epik um 1200 im Kontext zeitgenössischer Diskurse / Bernhard Öhlinger. – Göppingen : Kümmerle, 2001. – 196 S.
238. *Ölberg H. M.* Sprachwissenschaftliche Forschungen : Festschr. für Johann Knobloch zum 65. Geburtstag / Hermann M. Ölberg. – Innsbruck : Innsbrucker Ges. zur Pflege d. Geisteswiss., 1985. – 502 S.
239. *Olbrich A.* Kulturelle Differenzen – Режим доступу : <http://maibox.univie.ac.at/Andreas.Olbrich/kultur.html>.
240. *Paxmann C.* Alles Gute, alles Liebe zur Geburt / Christine Paxmann. – Holzkirchen : Magdalenen-Verl. Kopp, 2006. – 40 S.
241. *Pietsch S.* “Noli me tangere“ : Liebe als Notwendigkeit und Unmöglichkeit im Werk Georg Kaisers / Stephanie Pietsch. – Bielefeld : Aisthesis-Verl., 2001. – 341 S.
242. *Porzig W.* Allgemeine Sprach- und Literaturwissenschaft / Walter Porzig. – Leipzig : Verlag [Geschäftsstelle] d. Börsenvereins d. Deutschen Buchhändler, 1925. – 93 S.
243. *Porzig W.* Das Wunder der Sprache : Probleme, Methoden und Ergebnisse der Sprachwissenschaft / Walter Porzig. – Tübingen [etc.] : Francke, 1993. – 431 S.
244. *Porzig W.* Die Gliederung des indogermanischen Sprachgebiets / Walter Porzig. – 2., unveränd. Aufl. – Heidelberg : Winter, 1974. – 251 S.
245. *Puschmann-Nalenz B.* Loves of comfort and despair : Konzeption von Freundschaft u. Liebe in Shakespeares Sonetten / Barbara Puschmann-Nalenz. – Frankfurt (am Main) : Akademische Verlagsgesellschaft, 1974. – 189 S.
246. *Quasthoff U.* Soziales Vorurteil und Kommunikation. Eine sprachwissenschaftliche Analyse des Stereotyps / U. Quasthoff. – Frankfurt/M. : Athenäum Fischer Taschenbuch, 1973. – 312 S.

247. *Quéval M.-H.* Les paradoxes d'Eros ou l'amour dans l'oeuvre de Johann Christoph Gottsched / Marie-Hélène Quéval. – Frankfurt am Main [etc.] : Lang, 1999. – 471 S.
248. *Reif A.-K.* “Die Welt bietet nicht Wahrheiten sondern Liebesmöglichkeiten“ : zur Bedeutung der Liebe im Werk von Albert Camus / Anne-Kathrin Reif. – Wuppertal, Unive, Diss., 1999. – Режим доступа : <http://www.bib.uni-wuppertal.de/elpub/fb02/diss1999/reif/d029902.pdf>.
249. *Richardt S.* Metaphor in languages for special purposes : the function of conceptual metaphor in written expert language and expert-lay communication in the domains of economics, medicine and computing / Susanne Richardt. – Frankfurt am Main [etc.] : Lang, 2005. – 290 S.
250. *Riedner U. R.* Sprachliche Felder und literarische Wirkung : exemplarische Analysen an Brigitte Kronauers Roman “Rita Münster“ / Ursula Renate Riedner. – München : Iudicium-Verl., 1996. – 188 S.
251. *Rosch E.* Cognitive Representation of Semantic Categories / E. Rosch // Journal of Experimental Psychology. – 1975. – Vol. 104. – P. 192–233.
252. *Sambanis M.* Die sprachliche Realisierung exemplarischer Schlüsselbegriffe im Werk von Jean Racine / Michaela Sambanis. – Frankfurt am Main [etc.] : Lang, 2001. – 225 S.
253. *Sasse G.* Die Ordnung der Gefühle : das Drama der Liebesheirat im 18. Jahrhundert / Günter Sasse. – Darmstadt : Wiss. Buchges., 1996. – 326 S.
254. *Schäfer G.* Spieltheorie und kommunikatives Handeln in den internationalen Beziehungen : eine Analyse der ZIB-Debatte (1994–2001) / Gregor Schäfer. – Marburg : Tectum-Verl., 2007. – 138 S.
255. *Schank R. C.* Dynamic Memory / R. C. Schank. – Cambridge : Cambridge Univ. Press., 1982. – 234 p.
256. *Schelling F. W. J. von.* Texte zur Philosophie der Kunst / Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling. – Stuttgart : Reclam, 2004. – 281 S.

257. *Schemann H.* Bild – Sprachbild – Weltbild – Phantasiebild ... : zur Natur des Bildes und seiner Beziehung zu Wort, Idee und Begriff / Hans Schemann. – Hildesheim [etc.] : Olms, 2005. – 282 S.
258. *Schiller F.* Von der Schönheit zur Freiheit : über die ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen / Friedrich Schiller, [Hrsg.] Yvonne Schwarzer. – Witten : Ars Momentum, 2005. – 83 S.
259. *Schilling J. K.* Spanische Grammatik mit Berücksichtigung d. gesellschaftlichen u. geschäftlichen Verkehrs / Julius K. Schilling, Hermann Otto Ammann. – 23. u. 24. Aufl. / neu bearb. von H. Ammann – Leipzig : G. A. Gloeckner, 1925. – 310 S.
260. *Schippan T.* Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache / T. Schippan. – Leipzig : VEB bibliographischen Institut, 1984. – 307 S.
261. *Schlegel A. W. von.* Über Literatur, Kunst und Geist des Zeitalters : eine Auswahl aus den kritischen Schriften / August Wilhelm von Schlegel. – Stuttgart : Reclam, 1994. – 246 S.
262. *Schlegel F. von.* Signatur des Zeitalters / Friedrich von Schlegel, Werner E. Thormann. – Mainz : Matthias-Grünwald-Verlag, 1926. – 143 S.
263. *Schlegel F. von.* Vom romantischen Geist : Ausgew. Aufsätze / Friedrich von Schlegel, Renate Riemeck. – Wedel in Holstein : Alster-Verl., 1946. – 362 S.
264. *Schmidt-Rohr G.* Die Sprache als Bildnerin der Völker : Eine Wesens- u. Lebenskunde d. Volkstümer / Georg Schmidt-Rohr. – Jena : Diederichs, 1932. – 415 S.
265. *Schmidt-Rohr G.* Mutter Sprache : Vom Amt d. Sprache bei d. Volkswerdg / Georg Schmidt-Rohr. – 2. Aufl. – Jena : Diederichs, 1933. – 437 S.
266. *Schmidt-Rohr G.* Unsere Muttersprache als Waffe und Werkzeug des deutschen Gedankens / Georg Schmidt-Rohr. – Jena : Diederichs, 1917. – 50 S.
267. *Schmitter P.* Das sprachliche Zeichen / Peter Schmitter. – Münster : MAkS-Publ., 1987. – 242 S.

268. *Schmitter P.* Zur Theorie und Methode der Geschichtsschreibung der Linguistik : Analysen u. Reflexionen / Peter Schmitter. – Tübingen : Narr, 1987. – 255 S.
269. *Schönberger P.* Amor hypermedialis : Logiken der Liebe im spanischen Gegenwartsroman; von der Postguerra zur Postmoderne / Peter Schönberger. – Frankfurt am Main [etc.] : Lang, 2001. – 281 S.
270. *Schwander H.-P.* Alles um Liebe? : zur Position Goethes im modernen Liebesdiskurs / Hans-Peter Schwander. – Opladen : Westdt. Verl., 1997. – 385 S.
271. *Schwarz M.* Einführung in die kognitive Linguistik / Monika Schwarz. – Tübingen [etc.] : Francke, 2008. – 298 S.
272. *Schwarz-Friesel M.* Kognitive Linguistik heute – Metaphernverstehen als Fallbeispiel / M. Schwarz-Friesel // Deutsch als Fremdsprache. – 2004. – H. 2. – S. 83 – 89.
273. Sex, love and marriage in medieval literature and reality : 31th International Congress on Medieval Studies an der Western Michigan University (Kalamazoo-USA) 8. – 12. Mai 1996 : thematische Beiträge. – Greifswald : Reineke, 1996. – 78 S.
274. *Shepard R. N.* George Miller's data and the development of methods for representing cognitive structures / R. N. Shepard // The making of cognitive science : Essays in honor of George Miller. – Cambridge (Mass.), 1988. – P. 45–70.
275. *Sitta H.* Studien zur Texttheorie und zur deutschen Grammatik : Festgabe f. Hans Glinz z. 60. Geburtstag / Horst Sitta, Hans Glinz. – Düsseldorf : Pädagogischer Verlag Schwann, 1973. – 287 S.
276. *Solte-Gresser Ch.* Eros und Literatur : Liebe in Texten von der Antike bis zum Cyberspace; Festschrift für Gert Sautermeister / Christiane Solte-Gresser. – Bremen : Ed. Lumière, 2005. – 366 S.

277. *Spörk I.* Liebe und Verfall : Familiengeschichten und Liebesdiskurse in Realismus und Spätrealismus / Ingrid Spörk. – Würzburg : Königshausen und Neumann, 2000. – 271 S.
278. *Stroh F.* Glücklich, wenigstens ein bisschen / Franz Stroh. – Oslo : Norske Samlaget, 1980. – 92 S.
279. *Stroh F.* Spätgermanische Gräber im Mühlviertel : (Der Fund von Pösting aus d. J. 1898) / Franz Stroh. – Linz : Selbstverl., 1933. – 15 S.
280. *Sucharowski W.* Sprache und Kognition. Neue Perspektiven in der Sprachwissenschaft / W. Sucharowski. – Opladen : Westdeutscher Verlag, 1996. – 298 S.
281. *Tolcsvai Nagy G.* A cognitive theory of style / Gábor Tolcsvai Nagy. – Frankfurt am Main [etc.] : Lang, 2005. – 162 S.
282. *Trier J.* Sprachliche Felder / J. Trier // Zeitschrift für deutsche Bildung. – 1932. – H. 9. – S. 417–427.
283. *Unger B.* Das Lied der Liebe bei Jean Genet / Bettina Unger. – Paderborn [etc.] : Fink, 2007. – 193 S.
284. *Van Valin, R.D.* and Wilkins D.P. The Case for Effector : Case Roles, Agents, and Agency Revisited // M. Shibatani and S.A. Thompson, eds., Grammatical Constructions. – Clarendon Press, Oxford, 1996. – P. 289–322.
285. *Versari M.* Strategien der Liebesrede in der Dichtung Stefan Georges : Aus dem Ital. von Asta von Unger / Margherita Versari. – Würzburg : Königshausen und Neumann, 2006. – 151 S.
286. *Vesović K.* Ljubav bez svojstava : o odnosu ljubavi i metafore u delu Roberta Muzila / Katarina Vesović. – Beograd : Stubovi Kulture, 1998. – 270 S.
287. *Vidulić S. L.* Lieben heute : postromantische Konstellationen der Liebe in der österreichischen Prosa der 1990er Jahre / Svjetlan Lacko Vidulić. – Wien : Praesens-Verl., 2007. – 206 S.
288. *Vierkandt A.* Kleine Gesellschaftslehre / Alfred Vierkandt. – 3., unveränd. Aufl. – Stuttgart : Enke, 1961. – 111 S.

289. *Virtanen T.* Approaches to cognition through text and discourse / Tuija Virtanen. – Berlin [etc.] : Mouton de Gruyter, 2004. – 214 S.
290. *Vossler K.* Gesammelte Aufsätze zur Sprachphilosophie / Karl Vossler. – Ann Arbor [etc.] : University, 1980. – 272 S.
291. *Wagner J.* Liebe und Gesellschaft in Storms Novelle “Immensee“ / Jörg Wagner. – Preetz : Bahnsen, 1999. – 92 S.
292. *Wagner W.* Kulturschock Deutschland : Empirische Betrachtungen / W. Wagner, H. Berth. – Режим доступа : <http://rcswww.urz.tu-dresden.de/~berth/daw/kulturschock.html>.
293. *Walter T.* Unkeuschheit und Werk der Liebe : Diskurse über Sexualität am Beginn der Neuzeit in Deutschland / Tilmann Walter. – Berlin [etc.] : de Gruyter, 1998. – 597 S.
294. *Weber A.* Affektive Liebe als rechte eheliche Liebe in der ehedidaktischen Literatur der frühen Neuzeit : eine Studie unter besonderer Berücksichtigung der Exempla zum locus Amor coniugalis / Arndt Weber. – Frankfurt am Main [etc.] : Lang, 2001. – 230 S.
295. *Weber G. J.* Jeder tötet, was er liebt : Liebes- und Todesszenen in den Filmen Alfred Hitchcocks / Gregor J. Weber. – Marburg : Schüren, 2007. – 112 S.
296. *Weisgerber L.* Die Muttersprache im Aufbau unserer Kultur / Leo Weisgerber. – Düsseldorf : Schwann, 1950. – 265 S.
297. *Weisgerber L.* Grundzüge der inhaltbezogenen Grammatik / Leo Weisgerber. – Düsseldorf : Schwann, 1962. – 432 S.
298. *Weisgerber L.* Sprache, Schlüssel zur Welt / Leo Weisgerber, Helmut Gipper. – Düsseldorf : Schwann, 1959. – 385 S.
299. *Weiß V.* Herrschaftsverhältnisse und Herrschaftsdiskurse : Essays zur dekonstruktivistischen Herausforderung kritischer Gesellschaftstheorie / Volker Weiß. – Berlin [etc.] : Lit, 2007. – 162 S.
300. *Werber N.* Liebe als Roman : zur Koevolution intimer und literarischer Kommunikation / Niels Werber. – München : Fink, 2003. – 493 S.

301. *Werlen E.* Sprache, Kommunikationskultur und Mentalität : zur sozio- und kontaktlinguistischen Theoriebildung und Methodologie / E. Werlen. – Tübingen : Niemeyer, 1998. – 336 S.
302. *Wierzbicka A.* Semantics, culture, and cognition / A. Wierzbicka. – New York [etc.] : Oxford univ. press, 1992. – VIII. – 487 p.
303. *Wille C.* Stereotype in Deutschland und Frankreich / C. Wille // Aspekte zur Bewusstwerdung – Режим доступу : <http://www.wille.20m.com/druckstereotype.html>.
304. *Willi B.* In Liebe Dein / Barbara Willi. – Sulgen [etc.] : Niggli, 2006. – 64 S.
305. *Wilson K.* Force and love in the works of Rainer Maria Rilke : heroic life attitudes and the acceptance of defeat and suffering as complementary parts / Kip Wilson. – Frankfurt am Main [etc.] : Lang, 1999. – 204 S.
306. *Xirau J.* Amor y mundo y otros escritos / Joaquín Xirau. – Barcelona : Univ. autònoma de Barcelona. Colegio de México, 1983. – 281 с.
307. *Zeiner M.* Der Blick der Liebenden und das Auge des Geistes : die Bedeutung der Melancholie für den Diskurswandel in der Scuola Siciliana und im Dolce Stil Nuovo / Monika Zeiner. – Heidelberg : Winter, 2006. – 381 S.

Довідники:

308. Антологія концептів : Словарь / [науч. ред. В. И. Карасик, И. А. Стернин]. – Иваново : Гнозис, 2007. – 511 с.
309. *Ахманова О. С.* Словарь лингвистических терминов / Ольга Сергеевна Ахманова. – Изд. 4-е, стер. – М. : URSS , 2007. – 569, [2] с.
310. Великий тлумачний словник сучасної української мови : ВТС : 170 000 / Бусел Вячеслав Тимофійович. – К. та ін. : Перун, 2004. – 1424, [1] с.
311. Великий тлумачний словник української мови – Режим доступу : <http://www.slovnyk.net/>.
312. Етимологічний словник української мови. Т. II. / Ярослав Рудницький. Українська Могильно-Мазепинська академія наук – Товариство плекання рідної мови. 1982. – 563 с.

313. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / Редкол. : Р. В. Болдирев (уклад.), В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, О. С. Мельничук та ін.. – К. : Наук. думка. Т. 5. – 2006. – 704 с.
314. *Зизанія* Лаврентій. Лексис Сірѣчь РеченїА, Вѣкрáтъѣ събрáн(ъ)ны. И из словенскаго язýка, на прѣстый Рýскій ДіАлектъ Истолюковáны // <http://litopys.org.ua/zyzlex/zyz99.htm#К>
315. Историчний словник українського язика. Ред.. Є. Тимченко. – Т. 1 А–Ж. Зошит II. (Г–Ж)– Х.–К. : Українська радянська енциклопедія, 1932. – С. 529–947
316. Краткий словарь когнитивных терминов / [Е. С. Кубрякова, В.З.Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина]. Под общ. ред. Е.С.Кубряковой. – М. : Филол. фак. МГУ, 1996. – 245 с.
317. Малоруско-німецкий словарь / Євген Желехівський. – Львів. : Друкарня им. Шевченко. 1886. Т. 1. А–О. – 607 с.
318. Малоруско-німецкий словарь / Євгеній Желеховський, Софрон Недільський. – Львів. : Друкарня им. Шевченко. 1886. – Т. 2. П–Я. – С. 592–1117.
319. Немецко-русский синонимический словарь : Deutsch-russisches Synonymwörterbuch : Ок. 2680 рядов / [И. В. Рахманов, Н. М. Минина, Д.Г. Мальцева, Л. И. Рахманова]; ред. Г. Шмидт. – М. : Рус. яз., 1983. – 704 с.
320. *Полюга Л.* Словник синонімів української мови. – К. : Довіра, 2006. – 477 с. // <http://www.rozum.org.ua>
321. Російсько-український словник сталих виразів // <http://stalivyrazy.org.ua>
322. Російсько-український словник наукової термінології : Суспільні науки / Й. Ф. Андерш, С. А. Воробйова, М. В. Кравченко та ін. – К. : Наукова думка, 1994. – 600 с.
323. СЛОВНИК. НЕТ. Портал української мови та культури // <http://www.slovnyk.net/index.php?sword=КОХАННЯ>

324. Словник іншомовних слів. За ред.. О. С. Мельничука. – К. : Гол. ред. Української Радянської Енциклопедії., 1977. – 775 с.
325. Словник синонімів української мови // <http://www.rozum.org.ua>
326. Словник староукраїнської мови XIV-XV століть. 1 том. / Д. Г.Гринчишин, У. Я. Єдлінська, В. Л. Карпова, Р. І. Керста, Л. М. Полюга, М. Л. Худаш – К. : Наукова думка, 1977. – 633 с.
327. Словник староукраїнської мови XIV-XV століть. 2 том. / Д. Г. Гринчишин, У. Я. Єдлінська, О. Т. Захарків, В. Л. Карпова, І. М. Керницький, Р. І. Керста, Л. М. Полюга, М. Л. Худаш – К. : Наукова думка, 1978. – 593 с.
328. *Степанов Ю. С.* Константы : Словарь русской культуры : опыт исследования / [авт.-сост. Степанов Ю. С.]. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. – 824 с.
329. Сучасний тлумачний словник української мови : 65 000 слів / За гл. Рад. Д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубчинського. – Х. : ВД «ШКОЛА», 2006. – 1008 с.
330. *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка [Электронный ресурс] : (происхождение слов рус. яз. и их толкование) / Макс Фасмер ; пер. с нем. и доп. О. Н. Трубочева ; под ред. Г. А. Богатовой ; распространитель Дискавери. – Доп. и испр. изд. – М. : Адепт : ИДДК ГРУПП , 2004. – 1 электрон. опт. диск зв., цв.;12 см. – Загл. с этикетки диска.
331. Фразеологічний словник української мови // <http://slovopedia.org.ua/49/53403/358607.html>
332. *Цимбалюк Ю. В.* Латинські прислів'я та приказки (з українськими відповідниками). – К. : Виша шк., 1990. – 436 с.
333. Этимологический словарь Фасмера. – Режим доступа : <http://vasmer.narod.ru/>
334. 100 Romane, die jeder haben muss [Elektronische Ressource]. – Berlin : Directmedia Publ., 2002. – 1 CD-ROM : farb. ; 12 cm + Beil. ([4] S.). – PC ab

- 486; 16 MB RAM; MS Windows (95, 98, ME, NT, 2000 oder XP); CD-ROM-Laufwerk. – Titel auf der Beil.
335. *Adelung* - Grammatisch-kritisches Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart. – Режим доступа : <http://lexika.digitale-sammlungen.de/adelung/lemma/>
336. *Bulitta E.* Bulitta H. Das große Lexikon der Synonyme. – Frankfurt am Mein : S. Fischer Verlag GmbH, 2005. – 1049 S.
337. *Bünting K.* Karatas R. Deutsches Wörterbuch. – Chur/Schweiz : Isis Verlag AG, 1996. – 1472 S.
338. Dandelon.com. – Режим доступа : <http://www.dandelon.com>.
339. dict.cc. English-German Dictionary. – Режим доступа : <http://www.dict.cc,thefreedictionary.com>
340. *Duden*, Die deutsche Rechtschreibung auf CD-ROM [Elektronische Ressource] : die professionelle elektronische Ergänzung zum Standardwerk ; auf der Grundlage der neuen amtlichen Rechtschreibregeln. – CD-ROM [zur 22. Aufl.], PC-Bibliothek Express Version 2.0. – Mannheim [etc.] : Dudenverl, 2000. – 1 CD-ROM : farb. ; 12 cm, in Umschlag 19 cm. – Systemvoraussetzungen Windows : IBM-kompatibler PC mit Pentium-Prozessor oder leistungsfähiger; mind. 16 MB RAM (Windows 95), mind. 32 MB RAM (Windows 98), mind. 48 MB RAM (Windows 2000, Windows NT), 15 MB freier Festplattenspeicher (20 MB empfohlen); Windows 95/98/2000/NT. – Titel auf dem Behältnis.
341. Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm. – Режим доступа : <http://germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/>
342. Die deutschen Sprichwörter. Gesammelt von Karl Simrock. – Stuttgart : Philipp Reclam jun., 1988. – 630 S.
343. elexiko. Online-Wörterbuch zur deutschen Gegenwartssprache. – Режим доступа : <http://www.owid.de/elexiko>
344. *Erben J.* Deutsches Wörterbuch / J. Erben, I. Kühnhold, J. Grimm. – Leipzig : Hirzel, 1955. – Bd. 14, Abt. 1. Lfg. 12 = Lfg. 349, Wenden – Wendunmut.

345. Free online thesaurus. – Режим доступа :
<http://www.bluerider.com/randomwordservice.php>.
346. Köbler G. Althochdeutsches Wörterbuch / Gerhard Köbler. – 4. Auflage. – 1993. – Режим доступа :
<http://homepage.uibk.ac.at/~c30310/ahdwbhin.html>.
347. Lingen. Neues deutsches Wörterbuch. – Köln : Lingen Verlag, 2003. – 1055 S.
348. Meyers großes Handlexikon : A – Z / hrsg. und bearb. von Meyers Lexikonredaktion. [Red. Leitung der 22. Aufl. : Annette Zwahr. Red. : Jutta Arndt ...] – Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich : Meyers Lexikonverl. – 2003. – 1049 S.
349. Peltzer K., Normann R. Das treffende Wort : Wörterbuch sinnverwandter Ausdrücke. – Thun : Ott Verlag, Aufl. 19, 1994. – 695 S.
350. Pons. – Режим доступа : // <http://de.pons.eu>
351. Beolingus. – Режим доступа : // <http://dict.tu-chemnitz.de>
352. Redensarten. – Режим доступа : <http://www.redensarten-index.de>
353. Uitmuntend. – Режим доступа :
<http://www.uitmuntend.de/woerterbuch/liebe>
354. Thesaurus – Wikipedia. – Режим доступа :
<http://de.wikipedia.org/wiki/Thesaurus>
355. Wahrig G. Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache. – Gütersloh : Bertelsmann Lexikon Verlag GmbH, 1994. – 1824 S.
356. Wörterbuch und Grammatik von Canoo. – Режим доступа :
<http://www.canoo.net>
357. Wortschatz-Lexikon der Uni Leipzig. – Режим доступа :
<http://wortschatz.uni-leipzig.de/>.